

**ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова  
праця на правах рукопису

**КЛІМОВ БОГДАН ВІКТОРОВИЧ**

**УДК 343.985 : [343.343.3 : 796.332.073](043.5)**

**ДИСЕРТАЦІЯ**

**РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО ФУТБОЛЬНИМИ  
ВБОЛІВАЛЬНИКАМИ**

Подається на здобуття наукового ступеня **доктора філософії**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

\_\_\_\_\_ **Б. В. Клімов**

Науковий керівник - **Ларкін Михайло Олександрович**,  
кандидат юридичних наук, доцент

**Запоріжжя - 2024**

## АНОТАЦІЯ

**Клімов Б.В. Розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2024.

Дисертацію присвячено теоретичному узагальненню і новому вирішенню наукового завдання з розробки методики розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками.

На основі системного аналізу представлено криміналістичну характеристику хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, визначено та розкрито основні структурні елементи: способи учинення, обстановка, слідова картина, особа кримінального правопорушника та потерпілого.

Охарактеризовано особу футбольного вболівальника, який вчинює хуліганство та запропоновано типологію таких осіб (випадкові глядачі; ситуативні глядачі; постійні глядачі; члени фан клубів; особи радикально налаштовані на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій) та охарактеризовано їх найсуттєвіші ознаки. Виокремлено криміналістично вагомі ознаки особи радикально налаштованих футбольних вболівальників (ультрас) та членів фан клубів, які вчиняють найбільш небезпечні хуліганські дії: це чоловіки від 14 до 35 років, громадяни України, жителі міст і обласних центрів, неодружені, із базовою або профільною середньою освітою, без постійного місця роботи, що раніше притягалися до адміністративної та/або кримінальної відповідальності за хуліганство, психічно здорові, із негативними моральними ознаками та психологічними особливостями (зневажливе ставлення до загальноприйнятих правил поведінки та моральних принципів, агресивність, жорстокість, егоцентризм).

Систематизовано типові способи вчинення футбольними вболівальниками хуліганства, (підготовка, вчинення, приховування).

Розкрито зміст обстановки хуліганств, вчинених футбольними вболівальниками, що становить система відомостей, яка ґрунтується на ретроспективному аналізі її елементів (місце, час та умови кримінальних подій), і відповідає перспективній моделі цього елементу криміналістичної характеристики. Виявлено кореляційні залежності між обмеженнями проведення масових заходів та обстановкою вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень, які спостерігались у такі періоди: 1) до 2012 року; 2) з 2012 р. по 2014 року; 3) з 2014 р. по 2019 р.; 4) з 2019 р. по 24.02.2022 р.; 5) з 24.02.2022 р. по т./ч. Надано прогноз на короткостроковий період (від 1-2 до 3-5 рр.) щодо зменшення кількості і рівня рейтингових футбольних матчів; територіального їх зміщення від регіонів проведення бойових дій та кордонів України (північних, східних, південних) до регіонів, що знаходяться у західній частині держави.

Визначено умови обстановки, що впливають на підвищення/зниження ризику вчинення хуліганства футбольних вболівальників та визначено локалізацію місць вчинення хуліганств футбольних вболівальників у населеному пункті: місця проведення, перегляду або обговорення ігор; транспортні засоби та їх маршрути; загального користування. Визначено слідову картину кримінального правопорушення. Систематизовано типові сліди: а) ідеальні (показання свідків та очевидців; потерпілих; підозрюваних; б) матеріальні: магнітні та інші носії інформації (звуко-, фото- і відеозаписи); речі із клубною символікою футбольної команди буклети; піротехнічні або димошумові пристрої; холодна зброя; рисунки, граффіті; пошкодження форменого одягу; мобільні телефони (SIM-картки); уламки вітрин, банерів, біг-бордів, транспортних засобів; попіл, залишки матеріалів, що не згоріли, пальних речовин; тілесні ушкодження; нітрофарба, бензин та ін.

Вперше запропоновано розглядати у теорії криміналістики криміналістично значимі ознаки юридичних осіб-потерпілих на рівні з фізичними особами-потерпілими, у тому числі від досліджуваних видів кримінальних правопорушень. Виокремлено криміналістично значимі

критерії для дослідження ознак юридичних осіб, які стають потерпілими у даній категорії кримінальних правопорушень: 1) вид діяльності юридичної особи та її зовнішній вираз; 2) призначення, а також розташування майна, якому завдається шкода у результаті хуліганських дій футбольних вболівальників. Надано характеристику найбільш вагомих криміналістичних ознак за цими критеріями: а) за видом діяльності - це переважно юридичні особи які здійснюють свою діяльність відповідно до Національного класифікатора видів економічної діяльності ДК 009:2010 (розділів, груп та класів: 93.11 «Функціонування спортивних споруд», 93.12 «Діяльність спортивних клубів»; 47.1 «Роздрібна торгівля в неспеціалізованих магазинах» 47.9 «Роздрібна торгівля поза магазинами»; 46.9 «Неспеціалізована оптова торгівля»; 47.7 «Роздрібна торгівля товарами в спеціалізованих магазинах»; 49.31 «Пасажирські перевезення міського та приміського сполучення»; 80 «Діяльність охоронних служб та проведення розслідувань»); 3) назви, фірмове найменування, товарний знак, виробнича марка як правило мають явний зовнішній прояв провокуючого (поштовхового) характеру для хуліганських дій футбольних вболівальників; 4) майно (об'єкти нерухомості транспортні засоби) як правило призначене для проведення футбольних ігор та їх перегляду або клубних зібрань, а також торгівлі, охорони; 5) фізичне місце знаходження об'єктів рухомого та нерухомого майна розташоване в епіцентрі кримінальних подій. Визначено основні шляхи виявлення хуліганства, що вчиняються футбольними вболівальниками.

Класифіковано типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками та розроблено сценарно-варіативні алгоритми дій слідчого (дознавача), спрямовані на вирішення типових слідчих ситуацій.

Визначено організаційно тактичні особливості взаємодії слідчого (дознавача) з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками,

зокрема: 1) окреслено коло суб'єктів; 2) охарактеризовано стан такої діяльності; 3) визначено поняття, час, завдання та форми взаємодії із основними суб'єктами; 4) з'ясовано прогалини та недоліки взаємодії слідчого (дознавача), прокурора з працівниками оперативних підрозділів; 5) запропоновано шляхи удосконалення взаємодії за рахунок введення на рівні територіальних управлінь спеціалізації оперативних працівників та слідчих (дознавачів): в управліннях карного розшуку ГУНП в областях - лінії оперативного обслуговування протидії кримінальним правопорушенням, що вчиняються молодіжними групами (у тому числі організованими) на ґрунті міжетнічної ворожнечі, расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, фанатичних спортивних вподобань (у тому числі футбольними вболівальками та фанатами (ультрас), скінхедами тощо); в слідчих управліннях ГУНП в областях - лінії розслідування кримінальних правопорушень, вчинених молодіжними групами (у тому числі організованими) на ґрунті міжетнічної ворожнечі, расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, фанатичних спортивних вподобань (у тому числі футбольними вболівальками та фанатами (ультрас), скінхедами тощо).

Встановлено низький рівень ініціативи проведення НСРД по даній категорії кримінальних проваджень (34 %). Розкрито організаційно-підготовчі заходи і тактичні прийоми проведення огляду. Виокремлено вузлові місця й об'єкти, що підлягають огляду: 1) місце події (місця безпосереднього вчинення хуліганства); 2) прилеглі ділянки місцевості поза місцем події; 3) предмети та речі, які зберігають на собі сліди кримінального правопорушення або, які використовувались у якості його знарядь; 4) живі особи (потерпілі, кримінальні правопорушники); 5) спортивні споруди, будівлі, вітрини, біг-борди, транспортні засоби та ін. Визначено найбільш інформативні об'єкти, які сприяють оперативному встановленню й затриманню кримінальних правопорушників «по гарячих слідах»: а) місце події; б) магнітні носії цифрової інформації: фото-, відеокамери,

відеореєстратори, мобільні телефони (термінали), комп'ютерна техніка, оптичні CD, DVD-диски, флеш-накопичувачі, Інтернет-сайти.

Обґрунтовано, що найбільш результативними при огляді місця події є два основних метода: 1) концентричний – щодо огляду територій; 2) вузловий, щодо огляду об'єктів, предметів, речей, речовин, які допомагають одержати за короткий час інформацію про найбільш суттєві обставини події.

Доведено, що підвищення ефективності огляду можливо за рахунок використання сучасних технічних засобів а) квадрокоптерів, обладнаних геоінформаційними комплексами, системами розпізнавання облич та номерів транспортних засобів, які дозволяють оперативно ідентифікувати й локалізувати кримінальних правопорушників та їх слідів на місці події; б) геоінформаційних систем, цифрових комплексів та систем глобального позиціонування, здатного реалізувати картографічний метод дослідження; автономних пристроїв для визначення географічних координат і модулів вбудованих у цифрові фотоапарати, наприклад, GPS-приймачі «Sony GPS-CS1», що дозволяють онлайн спостерігати за місцем події та створювати 3D-моделі, фіксувати сліди тощо. Окреслено організаційно-тактичні особливості використання безпілотних літаючих пристроїв під час воєнного стану, зокрема щодо обов'язкової процедури узгодження заходу із представниками цивільно-військової адміністрації та протиповітряної оборони.

Визначено організаційні і тактичні особливості допиту підозрюваних, потерпілих та свідків. На науково-теоретичному рівні доведено, що мета допиту може бути пряма і тактична: пряма полягає в отриманні, уточненні чи перевірці показань; тактична – в повідомленні інформації (дезінформації) допитуваному, психологічному впливі та/або спонуканні до дій, вчинків чи певної поведінки.

Визначено слідчі ситуації допиту підозрюваних та найбільш ефективні тактичні прийоми їх вирішення: а) безконфліктних ситуацій: встановлення психологічного контакту; надання можливості вільної розповіді; постановка

уточнюючих запитань; актуалізація забутого, пред'явлення фото-, відео фіксації, ознайомлення з показаннями інших осіб; використання асоціативних зв'язків; б) конфліктних ситуацій: встановлення психологічного контакту; надання можливості вільної розповіді; спостереження за поведінкою; різні темпи допиту; уточнюючі запитання; створення та зняття напруженості; використання фактора раптовості; пред'явлення доказів (фото-, відео фіксації, знарядь кримінального правопорушення тощо); створення уявлення щодо повно́ поінформованості або приховування меж поінформованості; використання в групі фанатів (ультрас) конфліктів і протиріч; пошук «слабкої ланки» серед співучасників, пропонування застосування «інституту угод» та захисту осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві; пошук «слабкої ланки» та пропонування виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України); пошук «слабкої ланки» та пропонування конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК України) та ін.

Охарактеризовано форми використання спеціальних знань під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. Встановлено доцільність проведення таких видів експертиз: судово-медична (39 %); холодної зброї (59 %); судово-балістична (12 %); вибухотехнічна (1 %); біологічна (11 %); матеріалів і речовин (14 %); трасологічна (47 %); психіатрична, психологічна (9 %); пожежотехнічна (11 %); будівельно-технічна (2 %); дактилоскопічна (25 %); відео-, звукозапису (8 %); фоноскопична (6 %); фототехнічна, портретна та голографічних зображень (4 %); комп'ютерно-технічна (7 %); інші види експертиз (2 %).

**Ключові слова:** розслідування, хуліганство, футбольні вболівальники, алгоритм дій слідчого, виявлення, криміналістичні ознаки, криміналістичні засоби, негласні слідчі (розшукові) дії, організація, слідчі (розшукові) дії, тактика, типові слідчі ситуації, форми взаємодії.

## ANNOTATION

***Klimov B.V. Investigation of hooliganism committed by football fans. -***

Qualification scientific work on rights manuscript .

Dissertation for graduation scientific degree of Doctor of Philosophy by specialty 081 "Law" . - Zaporizhia national university , Zaporizhzhia , 2024 .

Dissertation devoted to theoretical generalization and a new solution scientific the task of developing the investigation methodology hooliganism committed soccer fans .

On the basis of a systematic analysis, a forensic characterization of the committed hooliganism is presented soccer fans , the main structural elements have been defined and revealed: the methods of execution, the situation, the trail picture, the identity of the criminal offender and the victim .

The identity of a football fan who commits hooliganism is characterized and a typology of such individuals is proposed (accidental spectators; situational spectators; regular spectators; members of fan clubs; persons radically determined to commit hooliganism on the grounds of football events) and their most essential features are characterized. Criminologically significant features of the identity of radical football fans ( ultras ) and members of fan clubs who commit the most dangerous hooligan acts were identified : they are men aged 14 to 35, citizens of Ukraine, residents of cities and regional centers, single, with basic or specialized secondary education, without of a permanent place of work, who were previously subject to administrative and/or criminal liability for hooliganism, mentally healthy, with negative moral characteristics and psychological characteristics (disdain for generally accepted rules of behavior and moral principles, aggressiveness, cruelty, egocentrism).

The typical methods of hooliganism committed by football fans (preparation, commission, concealment) are systematized. It was found that the criminal offense mostly flows from small violations of public order into a gross socially dangerous criminal offense combined with: the task of beatings; causing bodily harm; destruction or damage to property; set on fire Typical methods of its



preparation are defined (search for accomplices, tools and means; distribution of roles; discussion of the plan; taking measures to prevent identification of the face; ensuring recognition of "own-stranger"; choosing the route of disappearance; choosing the line of behavior and resistance in case of detention) and concealment ( disappearance from the scene; refusal to testify; destruction of tools and equipment). The content of the situation of hooliganism committed by football fans, which constitutes a system of information , which is based on a retrospective analysis of its elements ( place, time and conditions of criminal events) , and corresponds to the prospective model of this element of forensic characteristics. Correlational dependencies between restrictions on holding mass events and the circumstances of the commission of the studied criminal offenses were revealed, which were observed in the following periods: 1) until 2012; 2) from 2012 to 2014; 3) from 2014 to 2019; 4) from 2019 to February 24, 2022; 5) from 24.02.2022 by t./h. A forecast for the short-term period (from 1-2 to 3-5 years) regarding the decrease in the number and level of ranked football matches is provided; their territorial displacement from the regions of hostilities and borders of Ukraine (northern, eastern, southern) to the regions located in the western part of the country.

The conditions of the situation affecting the increase/decrease of the risk of committing hooliganism by football fans have been determined: the increased level of risk of a football match ; level of match organization and intensity of communication with spectators; effectiveness of security and protection (quantity and quality of physical and technical protection of technical means); availability of places of sale and consumption of alcohol and drugs; the presence of football fans with racial, national or religious differences; a clearly expressed level of expressiveness of the conflict between fans of different football teams; state, weather changes and natural phenomena ; the effect of measures to improve the legal regime (danger warning signals "Alarm", etc.) .

The localization of the places of hooliganism committed by football fans in the settlement has been determined: places where games are held, viewed or

discussed; vehicles and their routes; public use. The trace picture of the criminal offense was determined. Typical traces are systematized: a) ideal (testimony of witnesses and eyewitnesses, victims, suspects; b) material: magnetic and other information carriers (audio, photo, and video recordings); things with the club symbols of the football team, booklets; pyrotechnic or smoke noise devices; melee weapon; drawings, graffiti; damage to uniforms; mobile phones (SIM cards); fragments of shop windows, banners, big boards, vehicles; ash, remains of unburned materials, combustible substances; injuries; nitro paint, gasoline, etc.

For the first time, it is proposed to consider in the theory of criminology significant signs of legal entities-victims on the same level as natural persons-victims, including from the studied types of criminal offenses. Criminologically significant criteria for researching the characteristics of legal entities that become victims in this category of criminal offenses are singled out : 1) the type of activity of the legal entity and its external expression; 2) purpose and location of property that is damaged as a result of hooligan actions of football fans. The characteristics of the most important forensic signs are given according to the following criteria: a) by type of activity, -these are mostly legal entities that carry out their activities in accordance with the National Classifier of Economic Activities DK 009:2010 (sections, groups and classes: 93.11 "Operation of sports facilities", 93.12 "Activities of sports clubs"; 47.1 "Retail trade in non-specialized stores » 47.9 "Retail trade outside shops"; 47.7 "Retail trade of goods in specialized shops"; 80 "Activities of security services"); 3) names, brand names, trademarks, and production marks usually have a clear external manifestation of a provoking ( pushing ) character for hooligan actions of football fans; 4) property ( real estate objects , vehicles) are usually intended for holding football games and watching them or club gatherings, as well as trade, security; 5) the physical location of objects of movable and immovable property is located in the epicenter of criminal events.

The main ways of detecting hooliganism committed by football fans have been determined. Typical investigative situations of the initial stage of the

investigation of hooliganism committed by football fans are classified. Subjective and objective circumstances determining their occurrence and complexity have been clarified. Scenario-variable algorithms of actions of the investigator (inquirer) aimed at solving typical investigative situations have been developed.

The organizational and tactical features of the interaction of the investigator (inquirer) with operative units and other subjects during the investigation of hooliganism committed by football fans are determined, in particular: 1) the circle of subjects is outlined; 2) the state of such activity is characterized (low -49% or average – 47%); 3) the concept, time, tasks and forms of interaction with the main subjects are defined; 4) the gaps and shortcomings of the interaction of the investigator (inquirer), the prosecutor and the employees of the operative units were clarified; 5) suggested ways to improve cooperation through the introduction at the level of territorial departments of the specialization of operational workers and investigators (inquirers): in the criminal investigation departments of the National Security Service of Ukraine in the areas of -the line of operational service for countering criminal offenses committed by youth groups (including organized ones) on the basis of inter-ethnic enmity, racial, national, regional affiliation, religious beliefs, fanatical sports preferences (including football fans and fans (ultras), skinheads, etc.); in the investigative departments of the State Police in the areas -of the line of investigation of criminal offenses committed by youth groups (including organized ones) on the basis of inter-ethnic enmity, racial, national, regional belonging, religious beliefs, fanatical sports preferences (including football fans and fans (ultras), skinheads, etc.).

A low level of initiative to conduct NSRD for this category of criminal proceedings was established (34%). The organizational and preparatory measures and tactical methods of conducting the inspection are disclosed. Nodal places and objects subject to inspection have been singled out: 1) the place of the event (places where hooliganism was directly committed); 2) adjacent areas outside the scene of the incident; 3) objects and things that retain traces of a criminal offense or that were used as its tools; 4) living persons (victims, criminal offenders); 5)

sports facilities, buildings, showcases, big boards, vehicles, etc. The most informative objects that contribute to the prompt identification and detention of criminal offenders "on hot pursuit" have been identified: a) the scene of the incident; b) magnetic carriers of digital information: photo and video cameras, video recorders, mobile phones (terminals), computer equipment, optical CDs, DVDs, flash drives, Internet sites.

It is substantiated that two main methods are the most effective when inspecting the scene of the incident: 1) concentric - regarding the inspection of the territories; 2) nodal, regarding the inspection of objects, objects, things, substances that help to obtain information about the most significant circumstances of the event in a short time.

It has been proven that increasing the efficiency of the inspection is possible due to the use of modern technical means: a) quadcopters equipped with geo-information systems, facial and vehicle number recognition systems, which allow to quickly identify and locate criminal offenders and their tracks at the scene of the incident; b) geo-information systems, digital complexes and global positioning systems capable of implementing the cartographic research method; autonomous devices for determining geographic coordinates and modules built into digital cameras, for example, GPS-receivers "Sony GPS-CS1", which allow online observation of the scene and creation of 3D models, recording traces, etc. The organizational and tactical features of the use of unmanned aerial vehicles during martial law are outlined, in particular regarding the mandatory procedure for coordinating the event with representatives of the civil-military administration and air defense.

Organizational and tactical features of interrogation of suspects, victims and witnesses are determined. At the scientific and theoretical level, it has been proven that the purpose of the interrogation can be direct and tactical: the direct one consists in obtaining, clarifying or checking testimony; tactical - in reporting information (disinformation) to the interrogated, psychological influence and/or incitement to actions, deeds or certain behavior.

Investigative situations of interrogation of suspects and the most effective tactical techniques for solving them are determined: a) non-conflict situations: establishing psychological contact; providing the opportunity for free speech; asking clarifying questions; actualization of the forgotten presentation of photo and video recording, familiarization with the testimony of other persons; use of associative connections ; b) conflict situations: establishment of psychological contact; providing the opportunity for free speech; observation of behavior; different rates of interrogation; clarifying questions; creating and removing tension; use of the suddenness factor; presentation of evidence ( photo , video recording, instrument of criminal offense, etc.); creating a representation of full awareness or hiding the limits of awareness; the use of conflicts and contradictions in the group of fans ( ultras ); searching for a "weak link" among co-conspirators, proposing the use of the "institute of agreements" and protection of persons participating in criminal proceedings; searching for a "weak link" and offering to carry out a special task to uncover the criminal activity of an organized group or criminal organization ( Article 272 of the Criminal Code of Ukraine); searching for a "weak link" and offering confidential cooperation ( Article 275 of the Criminal Procedure Code of Ukraine), etc.

The forms of using special knowledge during the investigation of hooliganism committed by football fans are characterized. The expediency of conducting the following types of examinations was established: forensic (39%); cold weapons (59%); forensic ballistics (12%); explosive engineering (1%); biological (11%); materials and substances (14%); the track is logical (47%); psychiatric, psychological (9%); fire engineering (11%); construction and technical (2%); dactyloscopic (25%); video and sound recording (8%); phonoscopic (6%); photographic, portrait and holographic images (4%); computer and technical (7%); other types of examinations (2%).

**Key words:** *investigator's action algorithm, detection, forensic signs, forensic tools, covert investigative (search) actions, organization, investigative (search) actions, tactics, typical investigative situations, forms of interaction.*

## СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

### ***В яких опубліковані основні результати дисертації:***

1. Клімов Б.В. Елементи криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №7. С. 321-324. URL: [http://www.lsej.org.ua/7\\_2022/76.pdf](http://www.lsej.org.ua/7_2022/76.pdf).
2. Клімов Б.В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, та алгоритми їх вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №12. С. 397-401. URL: [http://www.lsej.org.ua/12\\_2023/99.pdf](http://www.lsej.org.ua/12_2023/99.pdf).
3. Клімов Б.В. Організаційно-тактичні особливості проведення огляду під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. №81. Ч.3. С. 95-102.
4. Клімов Б.В. Способи вчинення хуліганства футбольними вболівальниками. *Право і суспільство*. 2024. № 1. Т. 1 С. 212-217.

### ***Які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:***

5. Клімов Б.В. Слідова картина хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. *Забезпечення правопорядку та протидії злочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 17 червня 2021 р.). Дніпро: ВВПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2021. С. 129-130.
6. Клімов Б.В. Особа «футбольного хулігана» як елемент криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. *«Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики»*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 26 травня 2023 р.). Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2023. С. 283-284.

7. Клімов Б.В. Поняття та шляхи виявлення хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 26 травня 2023 р.). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 104-107.

8. Клімов Б.В. Чинники, які обумовлюють особливості допиту під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. *International scientific conference “Scientific innovations in law amidst the impact of the Russian-Ukrainian war on the legal system”*: conference proceedings (February 7–8, 2024. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. P. 161-163.

## ЗМІСТ

|                                                                                                                                                                     |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Перелік умовних позначень .....                                                                                                                                     | 18  |
| ВСТУП .....                                                                                                                                                         | 19  |
| РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА<br>ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО ФУТБОЛЬНИМИ<br>ВБОЛІВАЛЬНИКАМИ.....                                                              | 30  |
| 1.1. Характеристика особи футбольного вболівальника, який вчинює<br>хуліганство .....                                                                               | 30  |
| 1.2. Способи вчинення хуліганства футбольними вболівальниками ...                                                                                                   | 52  |
| 1.3. Обстановка та слідова картина хуліганства, вчиненого<br>футбольними вболівальниками .....                                                                      | 68  |
| 1.4. Характеристика особи потерпілого від хуліганства, вчиненого<br>футбольними вболівальниками .....                                                               | 87  |
| Висновки до розділу 1 .....                                                                                                                                         | 99  |
| РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ<br>РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО ФУТБОЛЬНИМИ<br>ВБОЛІВАЛЬНИКАМИ .....                                       | 102 |
| 2.1. Виявлення хуліганства, що вчиняється футбольними<br>вболівальниками .....                                                                                      | 102 |
| 2.2. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування,<br>планування та алгоритм дій слідчого (дізнавача), спрямований на їх<br>вирішення .....               | 119 |
| 2.3. Взаємодія слідчого (дізнавача) з оперативними підрозділами та<br>іншими суб'єктами .....                                                                       | 140 |
| Висновки до розділу 2 .....                                                                                                                                         | 165 |
| РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ І ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ<br>СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ<br>ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО ФУТБОЛЬНИМИ<br>ВБОЛІВАЛЬНИКАМИ ..... | 168 |



|                                                                                                                             |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 3.1. Організація і тактика проведення огляду під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками ..... | 168 |
| 3.2. Організація і тактика проведення допиту під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками ..... | 183 |
| 3.3. Використання спеціальних знань під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками .....          | 208 |
| Висновки до розділу 3 .....                                                                                                 | 218 |
| ВИСНОВКИ.....                                                                                                               | 221 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....                                                                                             | 230 |
| ДОДАТКИ.....                                                                                                                | 258 |

## ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

|       |   |                                                                     |
|-------|---|---------------------------------------------------------------------|
| ГУНП  | – | Головне Управління Національної поліції                             |
| ДКВС  | – | Державна кримінально-виконавча служба України                       |
| ЄРДР  | – | Єдиний реєстр досудових розслідувань                                |
| ЗМІ   | – | Засоби масової інформації                                           |
| ІТТ   | – | Ізолятор тимчасового тримання НПУ                                   |
| КК    | – | Кримінальний кодекс                                                 |
| КПК   | – | Кримінальний процесуальний кодекс                                   |
| МВС   | – | Міністерство внутрішніх справ                                       |
| НДЕКЦ | – | Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр                  |
| ОРД   | – | Оперативно-розшукова діяльність                                     |
| ОРЗ   | – | Оперативно-розшукові заходи                                         |
| СІЗО  | – | Слідчий ізолятор Державної кримінально-виконавчої<br>служби України |
| СОГ   | – | Слідчо-оперативна група                                             |
| СРД   | – | Слідчі (розшукові) дії                                              |
| НПУ   | – | Національна поліція України                                         |
| НСРД  | – | Негласні слідчі (розшукові) дії                                     |

## ВСТУП

**Актуальність теми дослідження.** Проведення спортивно-масових заходів є важливою складовою Концепції Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту, яка сприяє формуванню в сучасному суспільстві сталих традицій та мотивації населення щодо фізичного виховання і масового спорту як важливого фактора фізичного та соціального благополуччя, поліпшення стану здоров'я, ведення здорового способу життя і збільшення його тривалості. Водночас досвід проведення таких заходів показує, що значна кількість із них відбувається в умовах підвищеного ризику вчинення кримінальних правопорушень на ґрунті фанатичних вподобань. Одним із найбільш престижних, популярних і поширених серед населення видів спорту є футбол, який на сьогодні посідає передове місце за чисельністю прихильників.

Масове впровадження футболу у міжнаціональні програми спорту, його рекламування, поширення трансляцій матчів через ЗМІ, а також інші чинники обумовили вирощування субкультуру вболівальників. Із них чисельна частина дотримується маргінальної поведінки та крайніх радикальних поглядів щодо гравців інших футбольних клубів, вболівальників команд суперників, сторонніх осіб, які перебувають у місцях проведення матчів. Зазначене є підґрунтям для неприязні, зверхнього ставлення і вчинення такими особами хуліганства, що поєднуються із завданням тілесних ушкоджень, підпалами, застосуванням холодної та вогнепальної зброї, вибухових і легкозаймистих пристроїв, нерідко вбивствами.

Незважаючи на те, що зазначені види кримінальних правопорушень здебільшого вчинюються в умовах очевидності, здійснювати ефективний комплекс заходів із їх недопущення доволі складно, і як наслідок органам та підрозділам Національної поліції України (далі - НПУ) доводиться тільки реагувати на факти вчинення хуліганства футбольними вболівальниками і

проводити їх досудове розслідування. Відкритий характер хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, часто не свідчить про швидке й результативне розслідування цього кримінального правопорушення, оскільки досвідчені кримінальні правопорушники маскуються, «зливаються з натовпом», професійно застосовують інші способи підготовки та приховування кримінально протиправних дій. Зазначене свідчить про недосконалість системи протидії хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, й відсутність відповідних методик їх розслідування.

На сьогодні є чисельна плеяда вітчизняних авторів, які присвятили свої дослідження вирішенню зазначеної проблематики, зокрема серед них: Л. І. Аркуша, В. П. Бахін, В. Д. Берназ, В. К. Весельський, А. Ф. Волобуєв, В. А. Журавель, О. І. Зарубенко, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, Е. В. Кринична, В. В. Лисенко, В. К. Лисиченко, Є. Д. Лук'янчиков, Є. І. Макаренко, О. М. Мусієнко, М. В. Салтевський, Л. А. Сергєєва, Р. Л. Степанюк, В. В. Тищенко, Л. Д. Удалова, П. В. Цимбал, К. О. Чаплинський, С. С. Чернявський, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітько та багато інших.

Поряд з цим дослідженню окремих аспектів розслідування хуліганства, у тому числі учинених при проведенні спортивно-масових заходів, присвячені роботи таких науковців, як: А. В. Антонюк, К. В. Бахчев, В. І. Бояров, Н. В. Верлос, С. С. Герасимчук, М. М. Єфімов, О. В. Кириченко, Н. О. Кононенко, О. П. Кузьменко, М. О. Ларкін, А. О. Масалітін, О. В. Мельковський, М. А. Очеретяний, Ю. В. Пирожкова, П. В. Шалдирван, А. С. Шевченко та ін.

Останнім часом окремим аспектам розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, присвячено окремі наукові розробки, зокрема, кандидатська дисертація А. О. Масалітіна на тему: «Розслідування злочинів, що вчиняються учасниками угруповань футбольних уболівальників» (2019 р.). Автор здійснив спробу визначити сутність і базисні основи розслідування цих кримінальних правопорушень,

однак поза увагою автора залишились теоретичні, організаційні й тактичні аспекти їх розслідування.

У цілому результати проведених досліджень не враховують сучасний стан законодавства, правозастосовної практики, а також структурно-функціональні зміни у правоохоронних органах та відповідних їх підрозділах, що свідчить про відсутність актуального комплексного дослідження методики розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. Зазначені обставини у своїй сукупності обумовлюють своєчасність та необхідність наукового дослідження проблематики, визначають її актуальність та зумовили вибір теми дисертаційного дослідження.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.**

Дисертацію виконано відповідно до пунктів 10, 14, 27 Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020-2024 роки, затвердженої наказом МВС України від 11.06.2020 № 454, планів наукових досліджень Запорізького національного університету на 2020-2025 роки.

**Мета і задачі дослідження.** Метою дослідження є вирішення конкретного наукового завдання, що полягає в розробці методики хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. Комплексність мети, її багатоплановість зумовили необхідність вирішення таких задач:

- охарактеризувати особу футбольного вболівальника, який вчинює хуліганство;
- систематувати типові способи вчинення футбольними вболівальниками хуліганства;
- розкрити зміст обстановки та визначити слідову картину хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками;
- виокремити криміналістично вагомі ознаки особи потерпілого;
- визначити основні шляхи виявлення хуліганства, що вчиняються футбольними вболівальниками;

- класифікувати типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками та розробити алгоритми дій слідчого (дознавача), спрямованих на їх вирішення ;

- визначити особливості взаємодії слідчого (дознавача) з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками;

- розкрити організаційно-тактичні особливості проведення слідчого огляду під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками;

- визначити організаційні і тактичні особливості допиту підозрюваних, потерпілих та свідків під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками;

- охарактеризувати форми використання спеціальних знань під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками.

*Об'єктом дослідження* є кримінальні процесуальні відносини, що виникають у діяльності правоохоронних органів України під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками.

*Предметом дослідження* є розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками.

**Методи дослідження.** У роботі використовувались загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання у розрізі визначеного об'єкта й предмета дослідження, а також з урахуванням специфіки поставленої мети. Базисом для їх застосування став діалектичний метод.

*Системно-структурний* метод надав змогу визначити елементи криміналістичної характеристики злочину, класифікувати їх та визначити між ними кореляційні зв'язки (розділ 1), а також при визначенні типових слідчих ситуації та варіативно-сценарних алгоритмів щодо їх вирішення (розділи 1-3). *Порівняльно-правовий та формально-юридичний* методи застосовано при аналізі норм чинного кримінального процесуального й оперативно-розшукового законодавства України та інших країн, а також їх

зіставлення з метою обґрунтування висновків і пропозицій щодо доповнення чи уточнення їх змісту (розділи 2-3). *Статистичний і соціологічний* методи використано для аналізу слідчої й судової практики розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, вивчення кримінальних проваджень, узагальнення результатів анкетування працівників правоохоронних органів (розділи 1-3). *Документальний метод* дозволив визначити прогалини у тактичному забезпеченні проведення окремих СРД та НСРД (розділи 2 і 3). Загальні висновки й пропозиції були викладені за допомогою методу синтезу.

*Емпіричну базу дослідження* становлять результати узагальнення оперативної, слідчої та судової практики протягом 2017-2024 рр. Вивчено 364 кримінальні провадження (Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Закарпатська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Харківська, Херсонська, Хмельницька області, м. Київ); зведені результати опитувань 91 працівників прокуратури, 407 слідчих, 104 працівників оперативних підрозділів та 43 працівників експертних установ МВС України. Під час дослідження використано власний досвід роботи в органах прокуратури України.

**Наукова новизна результатів** визначається тим, що дисертація є одним із перших у вітчизняній науці комплексним дослідженням основ методики розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. У результаті дослідження сформульовано низку наукових положень, висновків і рекомендацій, що відзначаються вагомою теоретичною та практичною сутністю, а також вирізняються певною науковою новизною, зокрема:

*Уперше:*

– обґрунтовано теоретичне положення щодо необхідності дослідження окремої видової методики розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, на основі кореляційних зв'язків

центрального системоутворюючого елемента (криміналістичної характеристики) з іншими елементами системи;

- надано перспективну модель обстановки вчинення хуліганства футбольними вболівальниками на основі виявлених кореляційних зв'язків між обмеженнями проведення масових заходів (пандемія COVID-19; військові дії: з 2014 р. та з 24.02.2022 р. – по т/ч) з місцями, часом й умовами перегляду футбольних матчів у майбутньому, які спрогнозовано на короткостроковий період (від 1-2 до 3-5 рр.);

- запропоновано розглядати у теорії криміналістики криміналістично значимі ознаки юридичних осіб-потерпілих від кримінальних правопорушень, у тому числі досліджуваних видів. Надано криміналістичну характеристику юридичних осіб-потерпілих від хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками: 1) запропоновано критерії для дослідження ознак потерпілих юридичних осіб (вид діяльності юридичної особи та її зовнішній вираз; призначення й розташування майна, якому завдається шкода); 2) охарактеризовано найбільш вагомні ознаки: а) види діяльності юридичної особи, б) назва юридичної особи, фірмове найменування, товарний знак, виробнича марка як правило мають явний зовнішній прояв провокуючого (поштовхового) характеру для хуліганських дій футбольних вболівальників, в) призначення об'єктів нерухомості, г) фізичне місце знаходження майна відносно епіцентру кримінальних подій;

*удосконалено:*

– поняття «футбольний вболівальник» (фізична особа, яка переглядає футбольний матч), та запропоновано авторську типологію футбольних вболівальників, які вчиняють хуліганство, зокрема виокремлено та охарактеризовано: випадкових глядачів; ситуативних глядачів; постійних глядачів; членів фан-клубів; осіб, радикально налаштованих на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій (ультрас);

– систему типових способів вчинення хуліганства футбольними вболівальниками: способи підготовки: вжиття заходів, які б унеможливили



ідентифікацію особи хулігана та/або забезпечили їх впізнаваність для інших співучасників; підшукування співучасників, знарядь, засобів вчинення кримінального правопорушення, розподіл ролей, обговорення плану, вибір способу безпосередніх дій; вибір маршруту зникнення з місця вчинення кримінального правопорушення; вибір лінії поведінки та протидії правоохоронним органам у разі затримання; способи безпосереднього вчинення: нецензурна лайка, образливі висловлювання на адресу вболівальників команди суперників або інших осіб, знищення чи пошкодження майна, створення шуму, вибігання вболівальників на ігрове поле, що призводить до зриву чи зупинки футбольного матчу, використання на стадіоні піротехнічних або інших заборонених засобів, прояви безсоромності чи грубої непристойності, які набувають ознак грубого суспільно небезпечного порушення, у поєднанні з особливою зухвалістю, зокрема, насильством із завданням потерпілій особі побоїв або заподіянням тілесних ушкоджень, знищенням чи пошкодженням майна; способи приховування – зникнення з місця події, відмова давати показання або дача неправдивих показань, знищення знарядь і засобів вчинення кримінального правопорушення, злиття у натовпі фанатів з аналогічною клубною символікою, переодягання, позбавлення фанатівської одяжі та символіки, змивання з частин тіла фарбуючих речовин.

- інформаційну модель обстановки, в якій протікає активна фаза хуліганства, що вчинюється футбольними вболівальниками, зокрема:

- 1) розроблено систему відомостей щодо умов вчинення хуліганства футбольними вболівальниками: а) ступень ризику футбольного матчу (підвищений або звичайний); б) рівень організації футбольного матчу та інтенсивність комунікації з глядачами; в) ефективність забезпечення безпеки та охорони місць проведення (перегляду, обговорення) футбольних матчів (кількість і якість фізичної охорони та/або технічних засобів; г) доступність місць продажу і вживання алкогольних напоїв та наркотиків на прилеглий території; д) присутність футбольних вболівальників із расовою,

національною чи релігійною несхожістю (розбіжністю); е) рівень виразності конфліктного протистояння вболівальників різних футбольних команд (явно виражені чи приховані); є) стан і зміни погоди та явищ природи; ж) особливий правовий режим (надзвичайний, воєнний і особливий стан); 2) узагальнено дані про місця кримінальних подій та час їх вчинення: а) безпосереднього вчинення хуліганств; б) підготовки та приховування;

- теоретичні положення щодо виявлення хуліганства, що вчиняються футбольними вболівальниками;

- класифікацію типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками (визначено типи, варіанти й можливі сценарії) та розроблено алгоритми дій слідчого (дознавача), спрямовані на їх вирішення;

- організаційно-тактичні особливості взаємодії слідчого (дознавача) з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками; запропоновано шляхи удосконалення взаємодії за рахунок введення на рівні територіальних управлінь спеціалізації оперативних працівників та слідчих (дознавачів) по лінії оперативного обслуговування протидії кримінальним правопорушенням, що вчиняються молодіжними групами (у тому числі організованими) на ґрунті міжетнічної ворожнечі, расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, фанатичних спортивних вподобань (у тому числі футбольними вболівальниками та фанатами (ультрас), скінхедами тощо) та їх розслідування;

- організаційно-підготовчі заходи і тактичні прийоми проведення огляду, зокрема у частині використання сучасних технічних засобів: а) квадрокоптерів, обладнаних геоінформаційними комплексами, системами розпізнавання облич та номерів транспортних засобів; б) геоінформаційних систем, цифрових комплексів та систем глобального позиціонування;

- теоретичні положення стосовно організаційних заходів і тактичних прийомів допиту підозрюваних, потерпілих та свідків, зокрема у частині:

а) визначення та досягнення мети допиту, яка може бути пряма (отримання, уточнення чи перевірка показань) і тактична (повідомлення інформації (дезінформації) допитуваному, психологічний вплив та/або спонукання до дій, вчинків чи певної поведінки); б) типових слідчих ситуацій і тактичних прийомів їх вирішення;

*дістали подальший розвиток:*

– криміналістичні ознаки особи футбольного вболівальника, який вчиняє хуліганство, відповідно до запропонованої авторської типології («випадкові глядачі»; «ситуативні глядачі»; «постійні глядачі»; «члени фан-клубів»; «особи радикально налаштовані на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій»), яка вирізняється як загальними для всіх п'яти типів, так і характерними тільки для окремих з них соціально-демографічними, моральними та психологічними ознаками. Зокрема, встановлено, що здебільшого досліджуваний вид кримінальних правопорушень вчиняють особи чоловічої статі, громадяни України, мають базову чи профільну середню освіту, неодружені, без постійного місця роботи, які раніше притягалися до адміністративної та/або кримінальної відповідальності за вчинення хуліганства, є місцевими жителями та проживають у містах і обласних центрах, «радикально налаштовані на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій (ультрас) або «члени фан-клубів», психічно здорові (не перебували на обліку в психоневрологічному диспансері), у стані сп'яніння;

– наукові положення про структуру криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, до якої включено;

– криміналістичні ознаки фізичної особи, потерпілої від хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками;

- організаційно-тактичні домінанти використання спеціальних знань під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками.

**Практичне значення одержаних результатів** полягає у тому, що викладені й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки і

рекомендації становлять науково-теоретичний інтерес та практичну цінність можуть бути використані у:

*науково-дослідній сфері* – для подальшого удосконалення методики виявлення й розслідування окремих видів кримінальних правопорушень на базі сформульованих теоретичних положень, висновків та рекомендацій;

*– освітньому процесі* – при викладанні навчальних дисциплін «Криміналістика», «Тактика і методика розслідування окремих злочинів», «Техніко-криміналістичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності», а також при підготовці підручників, текстів лекцій і навчально-методичних матеріалів, проведенні практичних занять з криміналістики;

*– правотворчій діяльності* – для вдосконалення законодавства та інших нормативно-правових актів України, що регулюють питання розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками;

*– практичній діяльності* – для удосконалення діяльності органів органів досудового розслідування, підрозділів кримінальної поліції НПУ.

**Апробація матеріалів дисертації.** Основні теоретичні положення й висновки дисертації оприлюднені на 4 науково-практичних конференціях, зокрема: «Забезпечення правопорядку та протидії злочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення» (м. Дніпро, 2021 р.); «Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики» (м. Дніпро, 2023 р.); «Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції» (м. Хмельницький 2023 р.); «International scientific conference «Scientific innovations in law amidst the impact of the Russian-Ukrainian war on the legal system» (Riga, 2024)/

**Публікації.** Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено в 8 наукових публікаціях за темою дисертації, з яких чотири статті – у виданнях, внесений до переліку фахових видань категорії «Б» у галузі юридичних наук, чотирьох тезах доповідей на науково-практичних конференціях різного рівня організації.

**Структура та обсяг дисертації.** Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (241 найменувань на 27 сторінках), додатків (на 29 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 286 сторінок, з них 211 сторінок основного тексту.

## **РОЗДІЛ 1.**

### **КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО ФУТБОЛЬНИМИ ВБОЛІВАЛЬНИКАМИ**

#### **1.1. Характеристика особи футбольного вболівальника, який вчинює хуліганство**

Теоретичною основою формування методики розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, є криміналістична характеристика цього кримінального правопорушення, науковому дослідженню елементів якої і присвячено даний розділ.

Криміналістична характеристика як наукова категорія має свою історію. Вагомий внесок у становлення та розвиток розглядуваного елементу криміналістичної методики здійснив О. Н. Колесніченко, який уперше її запропонував наприкінці 1960-х рр. [1, с. 78].

Огляд навчальної та наукової літератури з криміналістики свідчить, що з того часу зазначена категорія викликала жвавий інтерес наукової спільноти, пройшовши складний шлях від загальної підтримки та визнання до сумнівів у її необхідності для теорії криміналістики та практики розслідування кримінальних правопорушень.

На сьогодні більшість вчених-криміналістів визнають криміналістичну характеристику основою побудови ефективних методик розслідування кримінальних правопорушень, багато з них присвятили свої наукові праці з'ясуванню її сутності. Проте й досі визначення поняття та структури криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень залишається одним із найбільш дискусійних питань у криміналістичній науці.

Аналіз запропонованих вченими інтерпретацій поняття «криміналістична характеристика» свідчить про наявність різноманітних підходів до його конструювання. Основною причиною розбіжностей у цих питаннях Р. Л. Степанюк визначає неоднозначне розуміння різних рівнів

криміналістичних характеристик, адже на сьогодні в науковій літературі фактично розглядається три значення криміналістичної характеристики злочинів: а) як назви криміналістичного вчення (окремої теорії); б) як частини окремої криміналістичної методики; в) як опису ознак окремого злочину. Намагання сформулювати єдине визначення криміналістичної характеристики щодо злочинів взагалі, певної сукупності та навіть окремого злочину не є доцільними, оскільки мова йде про нерівноцінні рівні узагальнення [2, с. 173]. Тому інколи вчені говорять, що криміналістичну характеристику слід розглядати у теоретичному і прикладному аспектах [3, с. 37], а її значущість треба з'ясовувати відповідно до наукового, практичного і навчально-методичного аспектів [4, с. 56].

Зазначимо кілька підходів, які на сьогодні є найбільш дискусійними. Так, одні вчені, формулюючи визначення цього поняття, вказують на перелік ознак та якостей, рис, властивостей, обставин і відносин, які треба описати. Ця плеяда вчених інтерпретує досліджуване поняття як науково обґрунтований типовий перелік обставин, які підлягають встановленню, що характеризують кримінальне правопорушення певного виду чи групи (В. В. Пясковський, Ю. М. Чоноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв) [5, с. 430], або, як систему притаманних тому або іншому виду злочинів особливостей, які мають велике значення для розслідування й зумовлюють застосування криміналістичних методів, прийомів і засобів (В. В. Тіщенко, Л. І. Аркуша, В. М. Плахотіна) [6, с. 118].

Аналіз дефініцій розглядуваного поняття у межах цього підходу, як і подібних йому визначень інших вчених-криміналістів, свідчить про їх складність до сприйняття, адже не зрозуміло, про які обставини (особливості) кримінального правопорушення йдеться (загальні, особливі, одиничні).

Наприклад, В. В. Лисенко зазначає, що криміналістична характеристика має практичне призначення не лише у випадку встановлення типових зв'язків між її елементами. Вона може бути також ефективно застосована у діяльності слідчих органів за наявності нетипових

особливостей окремих елементів чи зв'язків. Виходячи з наведеного, можна зазначити, що до змісту криміналістичної характеристики необхідно включати інформацію про злочини, яка має одиничні прояви. Такі нетипові прояви злочинної діяльності можуть мати поширення у майбутньому» [7, с. 234].

Інші вчені формулюють визначення поняття криміналістичної характеристики більш лаконічно, наголошують власне на інформаційній значимості цих ознак. Наприклад, О. В. Бишевець, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва вважають, що криміналістична характеристика – це інформаційна модель типових ознак певного виду (групи) злочинів, яка відображає закономірні зв'язки між цими ознаками та дозволяє обрати необхідну методику та засоби розслідування [8, с. 25]. Серед цих вчених окремо потрібно згадати М. В. Салтевського, який зазначав, що криміналістична характеристика - це інформаційна модель, яка становить собою якісно-кількісну систему опису типових ознак конкретного виду (групи) кримінальних правопорушень, яка відображає кореляційні зв'язки між цими ознаками, що дозволяють будувати прогностичні моделі подій, які розслідуються, будувати криміналістичні версії щодо об'єктів, які розшукуються, конкретних осіб, причетних до кримінального правопорушення [9, с. 267]. Водночас судження вчених про ознаки кримінального правопорушення не надають уявлення про те, які з них є змістом криміналістичної характеристики (кримінально-правові, кримінологічні тощо). Адже такі ознаки першочергово виходять із предмета дослідження інших наук, які мають власну характеристику кримінальних правопорушень, і до свого змісту включають більш розгорнутий (спеціалізований) спектр таких ознак.

Саме на криміналістичних аспектах акцентують увагу сучасні дослідники. Наприклад Е. І. Оржинська вважає, що криміналістична характеристика – це інформаційна система, що складається із криміналістично важливих і закономірно взаємозалежних ознак, виявлених у



процесі узагальнення практики розслідування і досудового розгляду певної категорії кримінальних правопорушень і виражених у певній їх сукупності, виділеній відповідно до об'єктивних закономірностей [10, с.102].

З приводу необхідності розгляду в криміналістичній характеристиці окремих кримінально-правових і кримінологічних даних В. Д. Берназ пояснив, що криміналістика трансформує їх, наповнює своїм змістом з метою використання при попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів [11, с. 50].

Відповідно до третього підходу криміналістична характеристика – це сукупність загальних та індивідуальних ознак події злочину, що знаходять своє відображення у способі, механізмі та обстановці його вчинення, а також окремих рисах особистості злочинця та потерпілого [12].

Згадані наукові підходи і наукові течії, які формували уявлення про поняття криміналістичної характеристики, у певний час створили терміно-понятійний колапс, який пропонувалося розв'язати у кілька способів: від простого заперечення аргументів опонентів, - до суто конструктивних пропозицій. Наприклад, А. В. Старушкевич пропонував класифікувати криміналістичні характеристики злочинів за трьома рівнями: а) криміналістична характеристика конкретного злочину (на рівні злочину); б) особлива криміналістична характеристика злочинів (на рівні групи злочинів, об'єднаних суттєвими криміналістичними ознаками); в) загальна криміналістична характеристика злочинів (на рівні виду або міжвидовому рівні, об'єднаному суттєвими криміналістичними ознаками) [13, с. 20].

Проаналізувавши теретико-методологічні праці сучасників наукової думки В. П. Берназ дійшов висновку, що найбільш вдалим поняттям цієї категорії є визначення надане раніше Р. С. Белкіним, що це абстрактне наукове поняття, яке має для слідчого лише орієнтаційне значення і повинно включати в себе характеристику вихідної інформації, системи даних про спосіб вчинення та приховання злочину, типові наслідки його застосування, особу ймовірного злочинця та ймовірні мотив і мету злочину, особу

ймовірної жертви злочину та деякі обставини вчинення злочину (місце, час, обстановка) [3]. Враховуючи, що останній (Р. С. Белкін) взагалі піддає сумніву практичну значущість криміналістичної характеристики як моделі у цілому, вважаємо, що для проведення ефективного розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень великого значення набуває використання тих положень цієї моделі, які корелюються із обставинами, що підлягають доказуванню. А отже цілком слушною є думка О. Л. Христова, що криміналістичний аспект характеристики злочинів підпорядкований завданню доказування у кримінальному провадженні, а структура криміналістичної характеристики має будуватися на підставі системи обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України) [14, с. 25.].

Таким чином, на особливу увагу заслуговує альтернативне визначення досліджуваного поняття більш праксеологічної інтенції. Найбільш вірним вважаємо його інтерпретацію, яка запропонована В. А. Журавлем, як наукової абстрактної категорії, в якій відображена якісно-кількісна інформація ретроспективної спрямованості як результат пізнання механізму певних різновидів злочинів. Учений констатує, що механізм злочину – це об'єкт, що відображується, а криміналістична характеристика – це форма його відображення [15, с. 142].

З урахуванням значної кількості запропонованих ученими визначень цього поняття у криміналістичній науці, для досягнення мети даного дисертаційного дослідження вважаємо за доцільне взяти за основу дефініцію, сформульовану В. А. Журавлем, яка, на нашу думку, найбільш точно відображає зміст криміналістичної характеристики.

Не вдаючись до розгорнутої дискусії щодо цих питань, наголосимо на такій особливості криміналістичної характеристики, як індивідуальність сукупності її ознак для кожного виду кримінального правопорушення [16, с. 275]. А отже перейдемо до розгляду змістовного аспекту криміналістичної характеристики.

З огляду на предмет нашого дослідження, не можна залишити поза увагою попередні наукові розробки, які стосуються суміжних проблематик. Зокрема, О. В. Антонюк, досліджуючи в межах кандидатської дисертації особливості розслідування хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень, до структури криміналістичної характеристики зазначеного виду кримінального правопорушення включила наступні елементи: спосіб вчинення злочину, знаряддя злочину, обстановку злочину, слідову картину, особу потерпілого, особу злочинця [17, с. 10].

Запропонована авторкою структура криміналістичної характеристики досліджуваного нею виду кримінального правопорушення в цілому є прийнятною, щоправда, з тим лише уточненням, що знаряддя є конкретними засобами способу вчинення кримінального правопорушення, а відтак не повинні розглядатися як самостійний елемент криміналістичної характеристики кримінального правопорушення.

На сьогодні такий підхід до розуміння способу вчинення злочину, як елементу криміналістичної характеристики, знайшов своє відображення в працях багатьох вчених.

Наприклад, в академічному курсі криміналістики (2020 р.), професор І. М. Копотун, визначаючи спосіб вчинення злочину як об'єктивно і суб'єктивно обумовлений комплекс дій суб'єкта до, в момент і після скоєння ним злочину, доречно зауважив, що він пов'язаний з використанням відповідних знарядь і засобів [18, с. 340].

Інший вітчизняний дослідник К. В. Бахчев у кандидатській дисертації «Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми» (2017 р.) також розглядає використання знарядь (вогнепальної, холодної зброї, спеціально пристосованих предметів для нанесення тілесних ушкоджень) як один із типових способів вчинення досліджуваних ним кримінальних правопорушень [19, с. 3]. Автором було виділено наступні складові у

структурі криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого неповнолітніми: обстановка злочину, спосіб учинення злочину, слідова картина злочину, особа злочинця та особа потерпілого [19, с. 2].

В аспекті досліджуваної проблематики важливим є звернення вітчизняного науковця М. М. Єфімова до розгляду криміналістичної характеристики хуліганства, що вчинюється під час проведення футбольних матчів, в кандидатській дисертації «Криміналістична характеристика та особливості розслідування хуліганства» (2015 р.) за такими структурними елементами, як спосіб вчинення злочину (в межах якого автор охарактеризував можливі знаряддя на етапах підготовки та вчинення хуліганства), предмет злочинного посягання, обстановка вчинення хуліганства, «слідова картина», особа потерпілого та особа злочинця [20, с. 8, 28–29, 35].

На нашу думку, виокремлена вченим структура криміналістичної характеристики хуліганства, що вчинюється під час проведення футбольних матчів, потребує уточнення. Зокрема, вбачається сумнівною доцільність такого елемента, як предмет злочинного посягання.

Варто зауважити, що відповідно до змісту диспозиції ст. 296 КК України склад кримінального правопорушення «Хуліганство» є безпредметним. Крім цього, ми вважаємо, що характерні його особливості, необхідні для здійснення ефективного розслідування, повною мірою розкриваються при висвітленні таких елементів криміналістичної характеристики, як: спосіб вчинення, обстановка та слідова картина, особа «футбольного хулігана» та особа потерпілого.

Такий підхід до структури криміналістичної характеристики хуліганства був обґрунтований багатьма вченими, наприклад, А. О. Масалітіним у кандидатській дисертації на тему: «Розслідування злочинів, що вчиняються учасниками угруповань футбольних уболівальників» (2019 р.) [21, с. 162-163], авторами монографії «Криміналістичне забезпечення розслідування хуліганства, пов'язаного з

опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку» (С. С. Герасимчук, К. О. Чаплинський, М. М. Єфімов, 2020 р.) [22, с. 25] і ін.

Говорячи про хуліганство, що вчиняється футбольними уболівальниками (фанами) як різновиду хуліганських дій, доцільно відзначити особливу структуру криміналістичної характеристики зазначеного виду злочинних посягань, про яку згадує М. О. Ларкін. Він говорить, що це викликано груповим характером вчинення футбольного хуліганства та специфікою особи злочинця. Остання виступає центральним, системоутворюючим елементом криміналістичної характеристики [23, с. 109].

Загалом погоджуючись із цими думками, потрібно зазначити, що хуліганство вчинюється на ґрунті «фанатичних футбольних вподобань» не завжди групою осіб. *Наприклад, ОСОБА\_3 22 травня 2016 року приблизно о 17:30 год., під час футбольного матчу між футбольними командами с. Остриця та с. Великосілля Герцаївського району, перебуваючи у громадському місці - на футбольному полі в с. Остриця Герцаївського району Чернівецької області, переслідуючи умисел, направлений на грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, проявляючи особливу зухвалість, з метою самоутвердитися за рахунок інших осіб, нахабно виявляючи зневажливе ставлення до існуючих у суспільстві загальновизнаних правил поведінки і моральності, в присутності значної кількості гравців та глядачів вказаного футбольного матчу, реагуючи на зауваження, почав нецензурно виражатися в сторону центрального судді, який обслуговував вказану футбольну гру - ОСОБА\_2 та підійшовши до останнього умисно наніс йому один удар кулаком в голову, чим завдав ОСОБА\_2 фізичного болю, потім залишив місце події [24].* Аналіз судово-слідчої практики показує, що така ознака як груповий характер учинення досліджуваних кримінальних правопорушень не є обов'язковою характеристикою.

Вищевикладене дозволяє сформулювати наступні висновки, що мають важливе значення не тільки для вирішення завдань цього дослідження, але й для їхньої правильної постановки: 1) формування криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, доцільно здійснювати відповідно до таких найбільш значущих її елементів, що слугують успішному розв'язанню завдань розслідування, як особа футбольного вболівальника, який вчиняє хуліганство, спосіб, обстановка та слідова картина вчинення хуліганства футбольними вболівальниками, особа потерпілого; 2) розпочати аналіз криміналістичної характеристики досліджуваного виду кримінального правопорушення вважаємо за доцільне саме з особи футбольного вболівальника, який вчиняє хуліганство, яка найперше відображає його специфіку, оскільки інші визначені нами елементи криміналістичної характеристики завжди пов'язані з її особистісними ознаками та закономірностями його поведінки.

Принагідно зауважимо, що аналіз наукової та навчальної юридичної літератури за темою досліджуваного питання свідчить про те, що багато вітчизняних і зарубіжних учених у галузі криміналістики, кримінології, юридичної психології та соціології в своїх працях приділили увагу дослідженню особи кримінального правопорушника, а саме: Г. М. Гетьман [25], М. Л. Давиденко [26], К. В. Калюга [27], В. М. Глібо, В. М. Лукашевич, М. В. Салтевський [28], В. Ю. Шепітько [29] та інші.

Сучасна система криміналістичних знань про особу злочинця сформувалася на основі кримінально-правових і психологічних досліджень стосовно злочинів, що вчинялися у різні періоди історії людства та засоби боротьби з ними [27, с. 39].

Такий підхід до розуміння досліджуваного поняття поділяє більшість вчених-криміналістів. Наприклад, на думку В. Ю. Шепітька, система ознак особи злочинця включає дані демографічного характеру, деякі моральні властивості і психологічні особливості. Особа злочинця - це поняття, що виражає сутність особи, що вчинила злочин [29, с. 15-16].

Сучасний стан та перспективи розвитку особи злочинця як об'єкта криміналістичного дослідження розкрила В. Г. Калюга у своїй докторській дисертації (2021 р.). Авторка обґрунтувала основні напрями криміналістичного дослідження особи злочинця як сукупності його соціальних, фізико-біологічних, психологічних якостей і властивостей [27].

Значну наукову цінність, у контексті предмета нашого дослідження, становлять праці вчених, які приділили увагу вивченню особи, яка вчиняє хуліганство, на дисертаційному рівні, зокрема, О. В. Антонюка [17], К. В. Бахчева [19], С. С. Герасимчука [22], М. М. Єфімова [20], Н. О. Кононенко [30] та інших.

Не можна обійти увагою і характеристику термінопоняття «футбольний вболівальник», розкриття змістовного наповнення якого доцільно розпочати зі з'ясування словесного навантаження його складових, а також зв'язків між ними. Зокрема, в Академічному тлумачному словнику української мови слово «уболівальник» визначено як «завзятий любитель спортивних змагань, який пильно стежить за їх проходженням, уболіваючи за успіх однієї з команд або окремого спортсмена» [31], а «футбольний» – «призначений для футболу» [32]. Відтак буквальне тлумачення цього термінопоняття дає можливість дійти попереднього висновку про те, що «футбольні вболівальники» – це завзяті любителі футбольних змагань, які пильно стежать за їх проходженням, уболіваючи за успіх однієї з команд або окремого спортсмена.

Огляд навчальної та наукової літератури з цього питання дає підстави для висновку про те, що поняття «спортивний уболівальник» тлумачиться майже ідентично більшістю вчених як *глядач* (курсив мій. – Б.В.) на спортивних змаганнях, лояльний до бренду (спортсмена, клубу), який емоційно переживає успіхи і невдачі бренду і може об'єднуватися з іншими уболівальниками у групи [33].

Варто зауважити, що відповідно до чинного законодавства України у сфері забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з

підготовкою та проведенням футбольних матчів, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, у значенні «фізична особа, яка відвідує футбольний матч з метою його перегляду», використовується саме термін «глядач» [34].

Найбільш прийнятним у плані розв'язання визначених у цій роботі завдань потрібно вважати підхід до розуміння змісту поняття «футбольний вболівальник» у значенні «фізична особа, яка переглядає футбольний матч».

З огляду на предмет даного дисертаційного дослідження, наступним питанням, яке потребує з'ясування, є типологія футбольних вболівальників, які вчинюють хуліганства. Так, В. Хейтмеєром запропоновано таку їх типологію: 1) орієнтовані на споживання, тобто такі, що вибірково ставляться до відвідування футбольних матчів; 2) орієнтовані на футбол: відвідують усі футбольні матчі; 3) орієнтовані на досвід: такі, що спеціально беруть участь у насильстві на стадіоні та за його межами [35].

Аналізуючи цю класифікацію, потрібно констатувати, що поза межами виділених типів футбольних вболівальників залишилися такі категорії як: пересічні особи, які ситуативно відвідують місця проведення (перегляду, обговорення) футбольних подій; особи, які відвідують футбольні матчі конкретної команди у складі фан-рухів (заздалегідь не орієнтовані на вчинення кримінальних правопорушень).

Справедливою також є критика І. І. Терещенко та В. О. Острового щодо запропонованої В. Хейтмеєром типології. Не вдаючись до детального аналізу її аргументів, автори запропонували додатково виділяти такі типи відвідувачів стадіонів (відвідувачів футбольних змагань): ситуативні глядачі; любителі футболу; футбольні фанати; футбольні хулігани [36].

Принагідно зауважимо, що типологічний аналіз відвідувачів футбольних стадіонів за критерієм їх включеності до навколофутбольних практик ще у 2009 р. здійснив П. М. Артьомов, який виокремив тотожні зазначеним вище групи відвідувачів футбольних змагань: «ситуативні глядачі» – ті, хто періодично відвідує футбольні матчі та розглядає це як



одну з альтернатив проведення вільного часу; «любителі футболу» – ті, хто відвідує здебільшого «домашні» матчі, хоча й не ототожнює себе з певним футбольним клубом (тобто група вільного часу); «футбольні фанати» – група, яку відрізняє власна субкультура, основними елементами якої є «виїзди» – відвідування виїзних ігор певного футбольного клубу; колективні практики, які пов'язані з підтримкою команди на стадіоні; використання в побуті одягу та речей з символікою футбольного клубу або клубних кольорів; використання особливого сленгу, спрямованого на виокремлення футбольних фанатів між іншими субкультурами; «футбольні хулігани» – група, яка поділяє основні навколофутбольні практики фанатів, але пріоритетними для неї є агресивні та насильницькі практики, які є однією з основних цінностей субкультури футбольного хуліганізму [37].

Частково погоджуючись із такою типологією зазначених осіб, наголосимо на тому, що вона сформована на основі прямої залежності від місць та часу проведення футбольних змагань, та не враховує інші місця, у яких вчинюються хуліганства особами на ґрунті «футбольних вподобань», наприклад «пивні паби», «кафе», транспортні засоби та ін. Такий підхід порушує взаємозв'язок двох елементів криміналістичної характеристики цього виду кримінальних правопорушень, зокрема особи (кримінального правопорушника) та обстановки кримінального правопорушення, а крім того, значно обмежує розуміння останньої.

Сучасний рівень розвитку телекомунікаційних та інформаційних технологій щодо поширення трансляцій матчів через засоби масової інформації, а також особливостей впровадження карантинних заходів задля протидії пандемії COVID-19, яка призвела до матчів без відвідувачів футбольних стадіонів, обумовили груповий перегляд та обговорення матчів у різних місцях (як пристосованих і організованих для таких переглядів, так і стихійних).

Дійсно, незважаючи на розвинену футбольну інфраструктуру, яка залишилась в Україні після Євро–2012, середня відвідуваність матчів

знизилася у тричі [38]. Проте результати дослідження, проведеного соціологічною групою «Рейтинг» у період з 30 червня по 2 липня 2021 року свідчать про те, що 45% українців вважають себе футбольними фанатами. Заслугує на увагу той факт, що телевізійні трансляції Євро-2020 дивилися не лише затяті футбольні фанати, а загалом 54% опитаних. Із них 14% – усі ігри, 40% – окремі. [39]. До того ж в результаті проведеного в межах даного дисертаційного дослідження аналізу матеріалів кримінальних проваджень було встановлено, що футбольні вболівальники вчиняють хуліганські дії на ґрунті «пристрасті до футболу», «гострих футбольних переживань» або «фанатичних футбольних вподобань» не тільки на футбольних стадіонах, але й у інших місцях, які пов'язані із подіями футбольних матчів (проведенням, переглядом, обговоренням). Також значна частина хуліганств вчинюється футбольними вболівальниками під час пересування (переїзду) до місць проведення матчів або після них [Див. підрозділ 1.3].

Відтак І. І. Терещенко та В. О. Островий безпідставно обмежують коло осіб, які не відвідують стадіон, а вчинюють хуліганства у місцях перегляду матчів. Крім того, спірною також є використана авторами термінологія для визначення типів осіб, які вчинюють хуліганства на ґрунті «футбольних вподобань». Зокрема, «ситуативні глядачі» і «любителі футболу», на наш погляд, можуть мати однаковий сенс.

Тлумачення термінів «ситуативний» та «любитель» свідчить про характеристики ознак різних індивідів (термін ситуативний характеризує певні обставини - викликаний певними умовами; який виник у певних умовах [31], а термін «любитель» характеризує вподобання особи - який має схильність до чого-небудь [40], які, на наш погляд, при визначенні типових рис зазначених осіб доцільно уніфікувати в одній площині (за єдиним критерієм).

Отже, можна запропонувати наступну типологію «футбольних вболівальників», які вчинюють хуліганство, яка за формою є схожою із запропонованою П. М. Артьомовим, І. І. Терещенко та В. О. Островим, але, в

той же час, відмінною за змістом, а саме: 1) випадкові глядачі (2 %); 2) ситуативні глядачі (4 %); 3) постійні глядачі (13 %); 4) члени фан-клубів (18 %); 5) особи радикально налаштовані на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій (ультрас) (63 %) [Додаток В].

Випадкові глядачі – це така категорія осіб, які за непередбачуваних, несподіваних обставин, що раптово виникли, стали глядачами футбольного змагання без будь-якого внутрішнього зв'язку (пристрасті) до футболу. Наприклад, під впливом знайомих або друзів «за компанію», разом із постійними глядачами або членами фан-клубів. Як правило, вони відвідують футбольні матчі, які проводяться в населеному пункті, де вони проживають, і часто вчиняють кримінально протиправні хуліганські дії під впливом натовпу на їх психічний стан внаслідок загального взаємонавіювання на ґрунті спільного емоційного фону в натовпі.

Ситуативні глядачі – це така категорія осіб, які переглядають футбольні змагання несистематично, а тільки час від часу, за певних умов, в тому числі, часто не маючи при цьому усталених вподобань щодо конкретної команди гравців. Здебільшого для них не є важливим рівень матчу, рейтинг та вікові категорії команд, рівень їх професіоналізму та ін.

Постійні глядачі – це ті вболівальники, які систематично переглядають футбольні змагання улюбленої команди, але не є членами її фан-клубу. Як правило, вони також відвідують футбольні матчі, які проводяться в населеному пункті, де вони проживають, а інші змагання переглядають вдома або в публічних місцях, спеціально облаштованих для проведення онлайн трансляцій. Такі вболівальники вчиняють кримінально протиправні хуліганські дії на ґрунті «пристрасті до футболу» на фоні гострих переживань щодо футбольних подій.

Члени фан-клубів – це футбольні вболівальники, які є членами фан-клубу улюбленої команди та відвідують чи переглядають всі її матчі разом з іншими фанами. Зокрема, здійснюють організовані групові виїзди до інших міст і країн, де проводяться матчі улюбленої команди, щоб забезпечити їй

підтримку на стадіоні. Характерною особливістю зазначеного типу вболівальників є те, що вони на ґрунті «фанатичних футбольних вподобань» вчиняють кримінально протиправні хуліганські дії групою осіб.

В свою чергу, особи радикально налаштовані на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій – це ті, футбольні вболівальники, які схильні до агресії, насильства, також систематично відвідують футбольні матчі як в населеному пункті, де вони проживають, так і переглядають їх в громадських місцях, спеціально пристосованих для онлайн трансляцій, здійснюють групові виїзди на футбольні матчі до інших міст, країн. Крім того, вони заздалегідь планують вчинити кримінально протиправні хуліганські дії групою осіб, незалежно від розвитку футбольних подій, підшуковують з цією метою відповідні засоби та знаряддя, в тому числі щодо їх наступного приховування.

Важливою також є інтерпретація вченими змістовного наповнення терміну «футбольний хуліган». Зокрема, тільки в галузі соціології є декілька різних підходів. Наприклад, відповідно до гендерного підходу до вивчення цієї проблематики нездатність і небажання багатьох представників чоловічої статі відігравати нові гендерні ролі призводить до застосування ними у своїх діях старих, племінних сценаріїв демонстрації мужності, безпосередньо пов'язаних з демонстрацією фізичної і психічної агресії і застосуванням різних форм насильства [41].

П. М. Артьомов на основі субкультурного підходу визначив поняття «футбольний хуліганізм» як специфічну асоціальну субкультуру, головними цінностями якої є братерство, засноване на почутті приналежності до певного футбольного клубу, та колективні насильницькі практики [37].

За результатами проведеного в межах даного дослідження аналізу позицій вчених щодо визначення поняття та структури особи кримінального правопорушника можна констатувати, що криміналістично значимі відомості про особу футбольного вболівальника, який вчиняє хуліганство, доцільно представити відповідно до наступних видів властивостей: 1) соціально-

демографічні; 2) моральні; 3) психологічні.

Водночас визначити залежність між певними фізичними або біологічними властивостями та особою, яка вчинює футбольне хуліганство можна не завжди. Ми поділяємо думку М.М. Єфімова, який на дисертаційному рівні здійснив дослідження особи хулігана, і вказав на те, що однозначно назвати дані ознаки постійними не можна [20, с. 65]

Беручи до уваги вищевикладене, вбачаємо за доцільне розпочати характеристику окремих типів футбольних вболівальників, які вчиняють хуліганство, як елемента криміналістичної характеристики, з аналізу саме соціально-демографічних відомостей. Крім того, вони є спільними для усіх чотирьох зазначених вище типів особи.

Так, проведеним дослідженням матеріалів кримінальних проваджень, встановлено, що у 99% випадків футбольне хуліганство вчинили саме чоловіки [Додаток В]. Ці відомості можуть бути ефективно використані під час формування відповідної слідчої версії.

Дослідження віку осіб, які вчинили футбольне хуліганство, свідчить про те, що серед «випадкових глядачів» найбільш криміногенною є вікова група від 18 до 25 років – 48% (від 14 до 18 років – 23 %, від 25 до 35 років – 21%; старші 35 років – 8%); серед «ситуативних глядачів» – це також вікова група від 18 до 25 років – 69% (від 14 до 18 років – 13 %, від 25 до 35 років – 11%; старші 35 років – 7%); серед «постійних глядачів» – це вікова група від 25 до 35 років, яка складає 52 % (від 14 до 18 років – 8 %, від 18 до 25 років – 11%; старші 35 років – 29 %); серед «членів фан клубів» така тенденція притаманна одразу двом віковим групам, а саме: від 18 до 25 років – 43 %, а також від 14 до 18 років – 31 % (від 25 до 35 років – 18 %, старші 35 років – 8 %); «особи радикально налаштовані на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій» найчастіше вчиняють досліджуваний вид кримінального правопорушення у віці від 25 до 35 років – 53 % (від 14 до 18 років – 3 %, від 18 до 25 років – 26 %, старші 35 років – 18 %) [Додаток В].

На окрему увагу також заслуговують результати аналізу матеріалів

кримінальних проваджень щодо належності до громадянства України футбольних вболівальників, які вчинили хуліганство. Зокрема, встановлено, що 87 % із них є громадянами України, а 13% – іноземці [Додаток В].

В результаті аналізу рівня освіти футбольних вболівальників, які вчинили кримінально протиправне хуліганство, встановлено, що більшість футбольних вболівальників з усіх п'яти виокремлених типів мають базову чи профільну середню освіту. Зокрема, з «випадкових глядачів» базову середню освіту мають 41 %, профільну середню – 36%; серед «ситуативних глядачів» – 43% і 35% відповідно; серед «постійних глядачів» – 39 % і 34%; серед «членів фан-клубів» – 43% і 39%; «особи радикально налаштовані на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій» – 47% і 38 % [Додаток В].

У результаті аналізу сімейного стану футбольних вболівальників, які вчинили кримінально протиправне хуліганство, встановлено, що переважна більшість з них неодружені. Заслугує на окрему увагу той факт, що серед п'яти типів футбольних вболівальників найбільша питома вага одружених кримінальних правопорушників, які вчинили хуліганство, встановлена серед «ситуативних» (58%) і «постійних»(64%) глядачів [Додаток В].

Рід діяльності також є загальною характерною особливістю всіх типів футбольних вболівальників, які вчинили кримінально протиправне хуліганство, а саме: особи без постійного місця роботи складають 49% від загальної кількості кримінальних правопорушників; працевлаштовані – 17 %; учні (студенти) – 34 % [Додаток В].

У результаті аналізу матеріалів кримінальних проваджень було встановлено, що загальною тенденцією для всіх п'яти типів футбольних вболівальників є вчинення кримінально протиправного хуліганства у стані сп'яніння (93 %) здебільшого алкогольного, а рідше наркотичного [Додаток В].

Важливою рисою, що характеризує особу футбольного вболівальника, який є членом фан-клубу, а також осіб радикально налаштованих на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій, є наявність попереднього

досвіду вчинення як кримінально протиправного, так і дрібного хуліганства (тобто адміністративного правопорушення). Так, за результатами проведеного дослідження матеріалів кримінальних проваджень було встановлено, що 61 % членів фан-клубів та 83 % осіб радикально налаштованих на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій раніше притягалися до адміністративної та/або кримінальної відповідальності за вчинення хуліганства [Додаток В].

Переважає більшість футбольних вболівальників, які вчинили хуліганство є місцевими жителями та проживають у містах і обласних центрах. Серед осіб радикально налаштованих на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій їх питома вага складає 76%; «членів фан-клубів» – 96%; «постійних глядачів» – 88%; «ситуативних» та «випадкових» глядачі 74 % та 70% відповідно [Додаток В].

Набагато меншою є кількість жителів районних центрів, сіл або селищ. Так, серед осіб радикально налаштованих на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій питома вага жителів районних центрів складає 18%, а сіл або селищ – 6%; серед «членів фан-клубів» – це 3% і 1% відповідно; серед «постійних глядачів» – 20% і 2%; «ситуативних глядачів» – 20% і 6%; «випадкових глядачів» 23 % та 7%. Це свідчить про те, що футбольні вболівальники вчиняють кримінальні правопорушення, як правило, в тому ж населеному пункті, де і проживають [Додаток В].

Водночас серед футбольних вболівальників, які вчинили хуліганство в іншому населеному пункті відносно місця проживання, 28 % – особи радикально налаштовані на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій; 9 % – «члени фан-клубів», 2% – «постійні глядачі» [Додаток В].

Внутрішній зміст особи футбольного вболівальника, який вчинив кримінально каране хуліганство розкривають його моральні властивості, а також психологічна характеристика. Власне саме моральність і психологія особистості формує її потреби, інтереси та, нарешті, мотивацію, що й породжують кримінально протиправну поведінку [42, с. 104].

Беручи до уваги специфіку об'єкта кримінально протиправного посягання можна окреслити єдиний узагальнений морально-психологічний портрет особи футбольного вболівальника, який вчинив кримінально каране хуліганство.

Принагідно зауважимо, що хуліганство – багатооб'єктне кримінальне правопорушення. Так, основний безпосередній об'єкт хуліганства – це громадський порядок, під яким в доктринальних джерелах з кримінального права запропоновано розуміти суспільні відносини, які засновані на загальноприйнятих правилах поведінки, моральних принципах, найважливіші з яких урегульовані нормами права і покликані забезпечити нормальне функціонування різних установ та підприємств, недоторканність власності, життя та здоров'я, честь і гідність людей, а також нормальні умови праці, побуту та відпочинку [43, с. 477–478]. Додатковим обов'язковим об'єктом хуліганства (поряд із громадським порядком) є суспільні відносини, яким також завдається шкода при вчиненні кримінального правопорушення (здоров'я, власність, честь, гідність тощо).

За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що для моральних ознак футбольних вболівальників, які були випадковими глядачами та вчинили кримінально каране хуліганство, нехарактерне зневажливе ставлення до загальноприйнятих правил поведінки та моральних принципів, покликаних забезпечити нормальне функціонування різних установ та підприємств, недоторканність власності, життя та здоров'я, честь і гідність людей тощо.

Такий висновок знайшов своє підтвердження в результаті аналізу характеристик з місця проживання та роботи, що були у матеріалах кримінальних проваджень. Зокрема, 93% випадкових глядачів, які вчинили хуліганство характеризуються позитивно, 7% – задовільно [Додаток В].

Оскільки у таких вболівальників ще відсутній внутрішній зв'язок (пристрасть) до футболу, то вони, як правило, вчиняють кримінально протиправні хуліганські дії під впливом натовпу.



Тобто у натовпі випадковий вболівальник здатний вчинити те, на що б він не зміг би наважитися окремо від натовпу. З цієї проблематики більше ста років тому дослідник психології злочинного натовпу Сципійон Сігеле писав: натовп є середою, де мікроб зла розвивається надзвичайно легко, тоді як мікроб добра майже завжди пропадає. В натовпі добрі якості людей замість того, щоб підсумовуватися, віднімаються. Причиною злочинів натовпу буває не лише навіювання, вплив чисельності і моральне сп'яніння, що є результатом перемоги атавізму над повільною віковою працею виховання. Існують інші причини, які полягають в тому, що кожен натовп має свій особливий склад; що люди, які до нього входять, мають найрізноманітніші характери, будучи зазвичай глибоко чесними, іноді залучаються до злочину своєю власною природою [44, с. 277-280]. Механізм роботи свідомості, означений як ідентифікація за подібністю, дає змогу зрозуміти певну роль наслідування як основного виду поведінки людини в натовпі: свідомість виокремлює тільки подібні поведінкові ознаки й автоматично змушує тисячі людей бути схожими один на одного в манері поведінки [45, с. 366].

На відміну від випадкових глядачів, серед футбольних вболівальників інших чотирьох типів частка осіб, які позитивно характеризуються за місцем проживання та роботи, є значно меншою, а саме: серед ситуативних глядачів, які вчинили хуліганство, 74% характеризуються позитивно, 24% – задовільно, 2 % – негативно; серед постійних глядачів зазначені показники склали 69 %, 28% і 3 % відповідно; переважна більшість членів фан-клубів (52 %) також характеризуються позитивно, але питома вага осіб, які мають негативну характеристику, є втричі більшою (9 %); найгірше характеризуються особи радикально налаштовані на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій. Зокрема, задовільну характеристику отримали тільки 36 % із них, а інші 64 % – негативну [Додаток В].

За результатами аналізу змісту представлених в матеріалах кримінальних проваджень негативних характеристик футбольних вболівальників, які вчинили хуліганство, встановлено, що ще до вчинення

кримінального правопорушення вони виявляли зневажливе ставлення до загальноприйнятих правил поведінки (лихослів'я, поява на роботі/громадському місці у стані сп'яніння та/або вживання спиртних напоїв у громадських місцях, прогули без поважних причин) та моральних принципів, покликаних забезпечити нормальне функціонування різних установ та підприємств, недоторканність власності, життя та здоров'я, честь і гідність людей тощо (зокрема, недисциплінованість, свавілля, негативне ставлення до праці, виконання загальногромадянських обов'язків, нехтування правилами людського співжиття, ідеалів сім'ї, нестриманість, грубість на ґрунті «пристає до футболу», з мотивів расової, національної, релігійної чи іншої нетерпимості тощо). Крім цього, у таких осіб ідеали сім'ї або занижені, або відсутні [46, с. 183]

Щодо психологічних якостей футбольних вболівальників, які вчинили кримінально каране хуліганство, по-перше, варто зазначити, що більшість з них (92 %) були психічно здоровими (не перебували на обліку в психоневрологічному диспансері) [Додаток В].

По-друге, опитані практичні працівники, які мали безпосереднє відношення до розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, вказали, що найбільш характерними психологічними особливостями «постійних глядачів» і «членів фан'клубів» є агресивність (39 % та 48 % відповідно), а для «осіб радикально налаштованих на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій» – агресивність (82 %), жорстокість (87 %) і егоцентризм (92 %) [Додаток Б].

Найбільш активними і агресивними є члени фан-руху, які входять до складу так званого бойового крила. Їх в угрупованні від 20-30 і до 100-200. Це футбольні хулігани (які вже є невід'ємною частиною світової фан-культури), які часто претендують на статус еліти руху фанатів, а тому мають брати участь у багатьох бійках. Ці групи зобов'язані для підтримання свого статусу щорічно здійснювати значну кількість виїздів з командою в інші населені пункти (міста), де рух місцевих фанатів відноситься до них з

ворожістю [47].

Серед інших рис характеру, притаманних футбольним вболівальникам, які вчинили хуліганство (відповідно до запропонованої типології), респонденти назвали цинізм і грубість.

Зокрема, за результатами узагальнення результатів анкетування практичних працівників було встановлено, що характерними особливостями особи «випадкового глядача» є грубість (11 %), цинізм (8 %) і агресивність (5 %); «ситуативного глядача» – грубість (24 %), цинізм (28 %), агресивність (35 %); «постійного глядача» – агресивність (39 %); грубість (34 %), цинізм (32 %); «члена фан-клубів» – агресивність (48 %); грубість (39 %), цинізм (42 %); «осіб радикально налаштованих на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій» – агресивність (82 %), жорстокість (87 %), егоцентризм (92 %), грубість (49 %), цинізм (45 %) [Додаток Б].

Завершуючи аналіз особи футбольного вболівальника не можна оминати увагою і питання вчинення хуліганства групами осіб. А тому представляє інтерес кримінологічне дослідження І.М. Копотуна та М.М. Рудика, за результатами якого вони виявили риси і властивості особи трьох типів груп футбольних хуліганів. Зокрема, вченими було встановлено, що найбільш активними та агресивними членами фан-руху є групи «футбольних хуліганів» чисельністю від 20 до 50 осіб, які вважаються її своєрідною елітою та зобов'язані брати участь у всіх виїздах і бійках з ворожими до них фан-рухами. За територіальним принципом найчастіше відбувається утворення груп «територіалів» чисельністю від 30 до 150 осіб, а нижню щабель фанатської ієрархії становлять «карлики» – неорганізовані фанати, які не належать до фан-груп [48, С.130 –131].

За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень щодо футбольного хуліганства, вчиненого за попередньою змовою групою осіб, встановлені попередніми дослідниками типові кількісні та якісні ознаки угруповань футбольних хуліганів в цілому знайшли своє підтвердження. У свою чергу, опитані практичні працівники найбільш криміногенними назвали

групи вболівальників «радикально налаштованих на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій» (76%), а також «членів фан клубів» (24%) [Додаток Б].

Вищевикладене дозволяє обґрунтувати висновок про те, що відповідно до запропонованої авторської типології футбольних вболівальників («випадкові глядачі»; «ситуативні глядачі»; «постійні глядачі»; «члени фан-клубів»; «особи радикально налаштовані на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій») криміналістична характеристика особи кримінального правопорушника, який вчиняє хуліганство, вирізняється як загальними для всіх п'яти типів, так і характерними тільки для окремих з них соціально-демографічними, моральними та психологічними ознаками, що слугуватиме успішному розв'язанню завдань досудового розслідування.

## **1.2. Способи вчинення хуліганства футбольними вболівальниками**

Наступний обов'язковий елемент криміналістичної характеристики, який має криміналістичне значення для розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, а також є однією з обставин предмету доказування у кримінальному провадженні, – це спосіб його вчинення.

Спосіб вчинення кримінального правопорушення – це один з найважливіших елементів структури криміналістичної характеристики, джерело даних про якісну сторону злочинної поведінки правопорушників. [49, с. 362-363]. Він є тією головною якісною характеристикою діяльності злочинця, яка найтісніше взаємопов'язана з властивостями інших елементів злочинної події [50, с. 11], зокрема, з особою потерпілого і місцем вчинення кримінального правопорушення [51, с. 5].

Розглядаючи спосіб вчинення кримінального правопорушення як

закономірність процесу виникнення доказів, а також як змістовне явище дійсності, криміналістика отримує необхідні відомості і для визначення напряму розвитку кожної з її структурних частин, і для вирішення конкретних задач щодо розробки криміналістичних засобів і прийомів розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень.

Важливе практичне значення теоретичних уявлень про спосіб вчинення кримінального правопорушення, яке обумовлено, насамперед, специфікою виникнення доказів у механізмі відображення події кримінального правопорушення в зовнішньому середовищі, полягає в тому, що на їх основі можуть бути вирішені такі окремі завдання щодо забезпечення всебічності та повноти досудового розслідування, а саме: 1) висунути перспективні слідчі версії; 2) вчасно провести необхідні слідчі (розшукові) дії (далі - СРД) та негласні слідчі (розшукові) дії (далі - НСРД); 3) прийняти обґрунтоване рішення про вибір подальшого напряму розслідування; 4) визначити механізм та «слідову картину» кримінального правопорушення; 5) встановити осіб кримінальних правопорушників та їх кількість; 6) визначити обставини кримінального правопорушення, які можуть сприяти або негативно вплинути на розслідування тощо [52].

Варто зауважити, що попри багаторічну практику використання відомостей про способи вчинення кримінальних правопорушень, теоретичного визначення цього поняття в літературі не було аж до другої половини минулого століття, допоки вітчизняні та зарубіжні криміналісти не провели фундаментальні наукові дослідження з цієї проблематики. Проблеми визначення поняття та структури способу вчинення кримінального правопорушення досліджувалися такими вітчизняними вченими-криміналістами, як В. П. Бахіним, А. Ф. Волобуєвим, І. В. Горою, В. А. Журавлем, С. М. Зав'ялов, В. О. Коноваловою, О. Н. Колесниченком, В. К. Лисиченком, Є. Д. Лук'янчиковим, І. Ф. Пантелеєвим, О. В. Одерієм, М. В. Салтевським, М. О. Селівановим, В. В. Тіщенком, В. Ю. Шепітьком та ін.

Проведені вітчизняними вченими дослідження природньо породили виникнення низки теоретичних дискусій, основними з яких до сьогодні залишаються такі: визначення дефініції поняття способу вчинення кримінальних правопорушень, з'ясування складових елементів способу та змістовної сторони кожного з них.

Сучасні наукові та навчально-методичні праці підтверджують різний підхід авторів до криміналістичного розуміння способу вчинення кримінального правопорушення. Наприклад, звернемо увагу на кілька із них, які розкривають це поняття, як: спосіб діяльності суб'єкта (не тільки його поведінка, а й закономірне відтворення використання предметів – засобів діяльності), опосередкований об'єктивними умовами, в яких виникла й розвивалася протиправна дія [51, с. 5]; об'єктивно і суб'єктивно обумовлений комплекс дій суб'єкта до, в момент і після скоєння ним злочину, пов'язаний з використанням відповідних знарядь і засобів, та такий, що залишає різного роду сліди, які характеризують сутність події, своєрідність поведінки злочинця, його окремі якості, навички [49Помилка: джерело посилання не знайдено, с. 362-363; 53, с. 350-351]; спосіб дії суб'єкта, який використовується для досягнення поставленої мети у будь-якій діяльності. Криміналістична характеристика описує спосіб вчинення злочину як процес взаємодії і слідоутворення, тобто які об'єкти вступають у взаємодію при конкретному способі і які при цьому утворюються сліди, де вони розміщуються, якими ознаками і властивостями характеризуються [54, с. 209]; обумовлений (детермінований) цілою низкою суб'єктивних і об'єктивних факторів комплекс дій суб'єкта (суб'єктів) щодо підготування, учинення і приховання злочинного діяння [55, 472]; спосіб дій з готування, вчинення та приховання слідів злочину, що характеризує криміналістично значимі дані про виконавця і застосовані ним засоби та можливості їх застосування у розкритті та розслідуванні злочинів [56, с. 38].

Аналізуючи змістовну сторону запропонованих авторами дефініцій, потрібно звернути увагу, що вони опираються на чисельні праці вчених, які

висвітлювали цю проблематику ще у минулому сторіччі.

Поряд з цим на сьогодні існує сучасне спеціальне дисертаційне дослідження, яке присвячене проблемам способу вчинення кримінального правопорушення та його використання у протидії злочинності, що було проведено вітчизняним вченим С. М. Зав'яловим. На його думку, в криміналістичному значенні спосіб вчинення злочину – це об'єктивно і суб'єктивно зумовлена система поведінки суб'єкта до, в момент і після вчинення ним злочину, що залишає різного роду характерні сліди зовні, які дозволяють за допомогою криміналістичних прийомів і засобів уявити сутність події, що відбулася, своєрідність злочинної поведінки правопорушника, його окремі особистісні дані [57, с. 26].

Не вдаючись до подальшого висвітлення дискусій щодо запропонованих в криміналістичній науці визначень поняття «спосіб кримінального правопорушення» варто наголосити, що вчені безперечно визнають, по-перше, наявність сукупності причинно та функціонально пов'язаних актів поведінки, що є якісною характеристикою кримінально протиправного діяння; по-друге, що у способі кримінального правопорушення відображаються певні якості особистості кримінального правопорушника, мотив і мета кримінального правопорушення; по-третє, що він детермінований певними суб'єктивними і об'єктивними факторами, що, в свою чергу, обумовлює стійкість та повторюваність способів; по-четверте, що спосіб вчинення кримінального правопорушення може бути як повноструктурним (підготовка, безпосереднє вчинення, приховування), так і виражатись лише у одному або двох елементах (безпосередньому вчиненні; підготовці та безпосередньому вчиненні, безпосередньому вчиненні та приховуванні) [52].

У криміналістичній літературі обґрунтовано стверджується, що пізнання детермінованості способів вчинення кримінальних правопорушень є ключовим для розуміння всієї проблеми та можливості використання відомостей про них з криміналістичною метою.

Спосіб вчинення злочину, як будь-яка система, формується та функціонує під впливом певних факторів, закономірностей, він не обирається злочинцем мимовільно. «Свобода» вибору визначається більш-менш правильним пізнанням об'єктивних і суб'єктивних чинників, під впливом або з урахуванням яких спосіб вчинення злочину складається і застосовується злочинцем [58, с. 281].

Аналіз наукової та навчальної літератури з цього питання дозволяє зробити висновок, що в процесі формування способу вчинення кримінального правопорушення важливу роль відіграють об'єктивні фактори, що впливають на поведінку особи через її свідомість. Однак, також слід враховувати, що у цьому процесі виявляються і внутрішні якості особистості кримінального правопорушника.

З цього приводу С. М. Зав'ялов слушно зауважує, що спосіб дії як психологічна категорія визначається орієнтувальними, психічними і сенсомоторними особливостями суб'єкта. Серед чинників, що детермінують способи вчинення злочинів, чільне місце належить психічним якостям людини, які забезпечують певну незалежність поведінки особи від випадкових впливів та відбивають розумову і практичну самостійність. Індивідуально-психологічні особливості особистості зумовлюють здебільшого деталі способу вчинення злочину: специфічні дії, особливості виконання окремих дій, а також особливі прийоми та операції, яким властиві індивідуальні ознаки [57, с. 14].

Беззаперечно визнаючи сформовану у криміналістичній науці позицію, згідно з якою спосіб вчинення кримінального правопорушення є обов'язковим елементом криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, зауважимо, що з урахуванням специфіки футбольного хуліганства, центральним елементом його криміналістичної характеристики, елементну структуру якої було обґрунтовано у попередньому підрозділі роботи, є не спосіб вчинення, а особа футбольного хулігана. Водночас спосіб вчинення хуліганства футбольними вболівальниками безпосередньо



пов'язаний з їх фізичними і функціональними можливостями, психічними особливостями, а також зумовлений багато в чому як самим переважно насильницьким характером досліджуваних кримінальних правопорушень, так і зовнішніми умовами, за яких він вчиняється.

Варто зазначити, що окремі аспекти досліджуваної проблематики також знайшли фрагментарне відображення в наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених у галузі як криміналістики, так і інших юридичних наук.

Визначаючи злочини, що вчиняються молодіжними футбольними угрупованнями, у кримінологічній класифікації, М. М. Рудик констатував, що вони є різновидом групової, насильницької злочинності [59, с. 37]. До особливостей групового характеру вчинених ними злочинів він відзначає: імпульсивність масових протиправних виступів, що відображає специфіку «феномену натовпу»; брехливе почуття солідарності, що багато в чому зумовлює схильність до агресивних дій [59, с. 56]. Формами хуліганських проявів футбольних фанатів можуть бути: образа; приставання до громадян; нанесення ударів, побоїв; знищення чи пошкодження майна, публічне співання непристойних пісень; спричинення неспокою громадянам по телефону; зрив або пошкодження афіш; написання непристойних надписів на будинках; неправдиві повідомлення про пожежу; безпідставний виклик швидкої допомоги, вчинення дебошу в громадському місці тощо [59, с. 41].

В аспекті досліджуваного питання цінним є розгляд на дисертаційному рівні М. М. Єфімовим характеристики, а особливо класифікації способів вчинення хуліганства. Він запропонував класифікацію відповідно до «кваліфікуючих ознак досліджуваного діяння», а саме: 1) за ознакою особливої зухвалості: насильство із завданням потерпілій особі побоїв; заподіяння потерпілому тілесних ушкоджень; знуцанням над потерпілим; знищення майна; пошкодження майна; зрив масового заходу; тимчасове припинення нормальної діяльності установи, підприємства чи організації; припинення руху громадського транспорту та ін.; 2) за ознакою виняткового цинізму: демонстративна зневага до загальноприйнятих норм моралі; прояв

безсоромності чи грубої непристойності; знущання над хворим, дитиною, особою похилого віку або такою, яка перебувала у безпорадному стані; інші [20, с. 38].

Аналіз наведеного підходу свідчить про те, що він в цілому є прийнятним і для диференціації способів вчинення досліджуваного кримінального правопорушення, щоправда, із певними уточненнями.

Зокрема, зважаючи на той факт, що кваліфікуючі ознаки – це додаткові ознаки складу кримінального правопорушення, які підвищують ступінь його суспільної небезпечності [60, с. 305], а відповідно до частини 1 статті 296 КК України особлива зухвалість і винятковий цинізм охоплюються ознаками основного складу, то запропоноване вченим формулювання критерію класифікації способів вчинення за «кваліфікуючими ознаками» хуліганства вбачається некоректним з позиції теорії кримінально-правової кваліфікації.

Більше того, відповідно до чинної редакції ст. 296 КК України у частині другій законодавець кваліфікуючою ознакою хуліганства визнає вчинення цього кримінального правопорушення «групою осіб»; у частині третій (особливо кваліфікуючими ознаками) – вчинення його «особою, раніше судимою за хуліганство», чи «з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії»; у частині четвертій (винятковою кваліфікуючою ознакою) – вчинення його «із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень» [61].

Таким чином, у диспозиції ст. 296 КК України знайшли своє відображення такі основні способи вчинення хуліганства як «особлива зухвалість» і «винятковий цинізм», роз'яснення щодо тлумачення яких надав Пленум Верховного Суду України у постанові №10 від 22 грудня 2006 р. «Про судову практику у справах про хуліганство» (далі – Постанова).

Зокрема, відповідно до п. 5 зазначеної Постанови за ознакою особливої зухвалості хуліганством може бути визнано таке грубе порушення громадського порядку, яке супроводжувалось, наприклад, насильством із завданням потерпілій особі побоїв або заподіянням тілесних ушкоджень, знуцанням над нею, знищенням чи пошкодженням майна, зривом масового заходу, тимчасовим припиненням нормальної діяльності установи, підприємства чи організації, руху громадського транспорту тощо, або таке, яке особа тривалий час уперто не припиняла [62].

В абзаці другому п. 5 Постанови роз'яснено, що хуліганством, яке супроводжувалось винятковим цинізмом, можуть бути визнані дії, поєднані з демонстративною зневагою до загальноприйнятих норм моралі, наприклад, проявом безсоромності чи грубої непристойності, знуцанням над хворим, дитиною, особою похилого віку або такою, яка перебувала у безпорадному стані та ін. [62].

Незважаючи на багаторічну практику застосування норм законодавства судами різних інстанцій, до сьогодні залишається відсутньою єдність критеріїв юридичної оцінки хуліганства в рішеннях суддів. Нещодавно (05.03.2024 р.) ці питання знову потребували додаткових роз'яснень Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду України. Останнім було роз'яснено, що хоча хуліганські дії нерідко супроводжуються фізичним насильством і заподіянням тілесних ушкоджень, але головною їх рушійною силою є бажання не завдати шкоди конкретно визначеному потерпілому, а протиставити себе оточуючим узагалі, показати свою зверхність, виразивши явну зневагу до загальноприйнятих норм і правил поведінки. Означені дії не зумовлені особистими мотивами й конкретно метою, а за своїми внутрішніми чинниками фокусуються на тотальному негативізмі та ворожому ставленні до суспільства. Протиправні діяння вчиняються за відсутності зовнішнього приводу або з незначного приводу і зазвичай спрямовані на випадкові об'єкти. Якщо хуліганству передусє конфлікт винного з потерпілим (потерпілими), такий конфлікт провокується

самим винним як зухвалий виклик соціальному оточенню і реакція інших на провокаційні дії, в тому числі спроба їх припинити, стають приводом для подальшого насильства [63].

У науковій літературі обґрунтовано наголошується на тому, що до ознак кримінально-караного виняткового цинізму не можна відносити непристойні жести, грубі, брутальні, загально образливі слова, демонстрацію статевих органів, імітування статевих зносин та ін. Тобто такі прояви загальної зневаги до норм доброчинності, які засвідчують лише ознаки невихованості на межі непристойності. Також, коли до людини застосовується погроза вчинити фізичне насильство без додаткових дій, ця обставина не може вважатися ознакою хуліганства. У разі, коли погроза супроводжується тим, що потерпілий вчиняє якісь дії, що принижують його честь і гідність (їсти землю, пити сечу тощо), такі дії необхідно кваліфікувати як хуліганські, вчинені способом «винятковий цинізм» [64, с. 305].

Зазначений підхід до розуміння змісту такого способу вчинення хуліганства, як «винятковий цинізм» знайшов своє підтвердження й у правозастосовній практиці. Наприклад, саме за дрібне, а не за кримінально каране хуліганство була притягнена до адміністративної відповідальності Анджеліна Діаш, яка вибігла на поле стадіону «Металіст» з голими грудьми перед футбольним матчем Україна – Туреччина у відбірковому циклі до чемпіонату світу–2018 з футболу [65].

Отже, говорячи про зміст поняття «грубе порушення громадського порядку» необхідно підкреслити його оціночний характер, обумовлений відсутністю як законодавчого визначення цього поняття, так і відповідних роз'яснень Пленуму Верховного суду України щодо його тлумачення.

Водночас нормативне визначення поняття «громадський порядок» знайшло своє відображення у Законі України «Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів». Відповідно до ч. 1 ст. 1 цього Закону громадський порядок визначається як сукупність суспільних відносин, що

забезпечують нормальні умови життєдіяльності людини, діяльності підприємств, установ і організацій під час підготовки та проведення футбольних матчів шляхом встановлення, дотримання і реалізації правових та етичних норм [34].

В узагальненні щодо результатів розгляду судами України кримінальних справ про хуліганство, підготовленому суддею Верховного Суду України Ю. М. Кармазіним та науковим консультантом управління вивчення та узагальнення судової практики О. Г. Литвишко, констатовано, що предметний зміст «грубого порушення» залежить від конкретних обставин вчинення винним діяння. Такими закон визначає лише дії, якими спричинено істотну шкоду громадському порядку. На думку авторів узагальнення, грубість порушення громадського порядку потрібно визначати з урахуванням характеру вчинених хуліганських дій, їх наслідків, місця й тривалості їх вчинення, кількості потерпілих від зазначених дій, їхнього віку, стану здоров'я, істотності порушення їхніх інтересів або інтересів підприємств, установ, організацій. Особа, яка вчиняє хуліганські дії, грубо нехтує правилами поведінки в суспільстві [66].

Наприклад, Збаразький районний суд Тернопільської області, розглянувши у відкритому судовому засіданні матеріали кримінального провадження № 598/1623/17, встановив, що 17 вересня 2017 р. вболівальник ФК «Вишнівець», будучи невдоволеним діями асистента арбітра з приводу зафіксованого ним в кінці першого тайму положення «поза грою» гравця ФК «Вишнівець», по закінченню першого тайму, вибіг на футбольне поле стадіону, де в цей час між гравцями обох команд відбувався словесний конфлікт з приводу зафіксованого вищевказаного порушення правил асистентом арбітра, та умисно наніс два удари кулаком правої руки в ліве вухо та нижню губу гравцю команди суперників «Галичина» Чернихівці, в результаті чого в останнього почалася кровотеча і арбітром матчу було прийнято рішення про припинення футбольного матчу [67].

Надаючи юридичну оцінку протиправним діям футбольного вболівальника, суд визнав порушення громадського порядку грубим, взявши до уваги характер вчинених хуліганських дій, в результаті яких було зірвано проведення офіційного масового заходу – футбольного матчу чемпіонату Збаразького району з футболу серед аматорських команд між командами ФК «Вишнівець» та «Галичина», а також порушено конституційні права потерпілого на повагу до гідності, свободу та особисту недоторканість.

Аналіз правозастосовної практики судів у справах про футбольне хуліганство свідчить про те, що грубим порушенням громадського порядку визнаються також протиправні дії вболівальників, що супроводжувалися особливою зухвалістю, навіть якщо потерпілою є одна особа та футбольний матч не було зірвано.

Наприклад, *Галицький районний суд Івано-Франківської області, розглянувши матеріали кримінального провадження № 1-кп/341/107/16, встановив, що 31 липня 2016 р. на сільському стадіоні, під час футбольного матчу між футбольними командами с. Мединя та с. Вікторів Галицького району, вболівальник, вважаючи дії арбітра щодо призначення штрафного удару на користь команди суперників не вірними, підійшов до нього та наніс один удар кулаком в задню частину голови, спричинивши фізичний біль. Дії вболівальника суд кваліфікував за ст.296 ч.1 КК України як грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалось особливою зухвалістю [68].*

В аспекті досліджуваної проблематики важливим є виокремлення типових способів вчинення хуліганства футбольними уболівальниками, представлених М. О. Ларкіним, зокрема: 1) образи (як стосовно уболівальників команди суперника, поліцейських, так і інших осіб, які не мають жодного відношення до футбольного протистояння, наприклад, перехожих); 2) нецензурні написи на стінах будинків та ін.; 3) застосування насильства щодо осіб зазначених вище [23Помилка: джерело посилання не знайдено, с. 110].

Вагомими також є висновки А. О. Масалітіна щодо видів традиційних способів хуліганських дій футбольних фанатів, а саме: 1) насильство або заклики до нього (посягання на життя особи, умисне заподіяння тілесних ушкоджень, погроза вчинення таких дій та ін.); 2) знищення або пошкодження чужого майна; 3) пропаганда і публічна демонстрації нацистської або схожої з нею атрибутикою або символікою, заклики до повного або часткового знищення певних соціальних груп (прояви расизму, ксенофобії та інших видів нетерпимості та ненависті), або до інших дій, спрямованих на потурання прав тієї чи іншої соціальної групи [21, с. 67].

Н. О. Кононенко вирізняла основні способи хуліганства під час проведення спортивно-масових заходів: 1) цинічні рухи тіла у поєднанні з нецензурною лайкою та нанесенням побоїв; 2) пошкодження майна; 3) створення шуму, що призводить до зриву спортивно-масових заходів; 4) публічне оголення особою різних частин тіла; 5) опір працівникам патрульної поліції або іншим представникам громадськості; 6) використання піротехнічних засобів; 7) порушення нормального режиму роботи стадіону, школи чи спортивного комплексу [30, с. 168]. Вона обґрунтувала висновок про те, що здебільшого кримінальні правопорушники використовують неповноструктурний склад способу вчинення хуліганства (63 %). При цьому в їх діях можуть мати місце заходи і щодо підготовки до вчинення хуліганства (37 %), і щодо його приховування [30, с. 168-169].

Водночас вказівка авторки на те, що приховування охоплюється наміром хулігана ще на стадії підготовки й, загалом, поняттям способу вчинення кримінального правопорушення в усіх випадках, окрім спонтанного хуліганства, на нашу думку, не відображає достатньо повною мірою особливості способу вчинення хуліганства футбольними вболівальниками. Основними способами приховування злочину є: зникнення з місця події (62 %), у тому числі з використанням транспортних засобів (14 %); знищення слідів (56 %) і знарядь (48 %) злочину; дача неправдивих показань (59 %); відмова від дачі показань (38 %) [30, с. 168–169].

З цього приводу в юридичній літературі слушно зазначено, що підготовка до різного роду насильницьких дій, які охоплюються складом кримінального правопорушення «хуліганство», або ж виходять за його межі може відбуватися, якщо протистояння між футбольними клубами є «принциповим» (наприклад, «дербі»). Що ж до приховування своїх дій, то, на думку М. О. Ларкіна, ця складова способу вчинення хуліганства взагалі відсутня, адже дії фанів завжди мають демонстративний характер [23, с. 109].

Вивчення оперативно-слідчої практики розслідування хуліганства, учиненого футбольними вболівальниками, показує, що у більшості випадків способи вчинення кримінального правопорушення мали повноструктурний склад, тобто включали дії з підготовки, безпосереднього вчинення та приховування (68 %), у інших випадках вони включали один або два із запропонованих елементів (32%) [Додаток Б].

Особливістю способу вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень є те, що безпосереднє вчинення часто носить спонтанний характер. Проте, нерідко такі вчинки супроводжуються окремими підготовчими діями. Наприклад, вибір кримінальним правопорушником способу безпосередніх кримінально-протиправних дій може озвучуватися (висловлюватися) оточуючим (потерпілим) для визначення дієвості (впливовості) таких заходів на суспільство, міри його сприйняття й можливої реакції людей, з метою прийняття рішення про застосування найбільш цинічних дій тощо.

У той же час демонстративний характер хуліганств футбольних вболівальників не означає, що особи, які їх вчинюють прагнуть нести відповідальність за скоєне, у зв'язку з цим у більшості випадків здійснюються дії з приховування речових доказів, ідентифікуючих ознак, уникнення персональної відповідальності та/або перекладення вини за скоєне з себе на співучасників або випадкових свідків чи глядачів тощо.

Зважаючи на необхідність вирішення такого дослідницького завдання, як надати характеристику способам підготовки та приховування футбольного



хуліганства, скористаємося пізнавальними можливостями аналізу матеріалів кримінальних проваджень, а також опитуванням практичних працівників.

Наприклад, відповідно матеріалів провадження № 1/2102/87/2012 підсудний показав, що приїхав з м. Миколаєва на матч між футбольними клубами «Кристал» (м.Херсон) та «Торпедо» (м. Миколаїв) в с.Чорнобаївку Білозерського району Херсонської області разом з 15-ма іншими вболівальниками на трьох автомобілях. Суд встановив, що між зазначеними особами була домовленість про форму одягу (футболки темного кольору, шорти, на руках білі рукавички без пальців). Крім того, з урахуванням одночасного прибуття зазначеної групи на стадіон, узгодженості їх дій щодо побиття вболівальників команди суперників як на трибуні, так і на ігровому полі, починаючи з періоду їх початку за сигналом підсудного, який крикнув: «Миколаїв!», тривалості, одночасного припинення шляхом виходу зі стадіону, враховуючи, що дії підсудного та невстановлених слідством осіб з урахуванням характеру вчинених хуліганських дій, їх наслідків, місця та тривалості вчинення, наявності потерпілих від зазначених дій, суттєвості порушення інтересів як осіб, які перебували на стадіоні в період матчу, так і футбольних клубів, їх гравців, які брали участь у матчі, грубе порушення громадського порядку в громадському місці яким є стадіон, явна неповага підсудним правил поведінки в суспільстві, прагнення підсудного показати свою зневагу до існуючих правил поведінки в суспільстві, прагнення самоствердитися за рахунок приниження інших осіб, протиставити себе іншим ним громадянам, суспільству, державі, які у своїй сукупності призвели до тимчасового призупинення футбольного матчу на 26 хвилин, що у своїй сукупності призвело до грубого порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, яке супроводжувалося особливою зухвалістю [69]. Принагідно зауважимо, що співучасників засудженого футбольного хулігана так і не було встановлено. Під час досудового розслідування і в судовому засіданні підсудний пояснив, що нічого про них не знає, а проведені СРД були неефективними.

Вивчення оперативно-слідчої практики дало змогу встановити, що до способів підготовки до вчинення хуліганства футбольними вболівальниками відносяться: підшукування співучасників, знарядь, засобів вчинення кримінального правопорушення, розподіл ролей, обговорення плану, вибір способу безпосередніх дій (88%); вжиття заходів, які б унеможливили ідентифікацію особи хулігана (маскування/гримування) - 42%; вжиття заходів, які б забезпечили впізнаваність кримінального правопорушника для інших співучасників (34%); вибір маршруту зникнення з місця вчинення кримінального правопорушення (21%); вибір лінії поведінки та протидії правоохоронним органам у разі затримання (16%) [Додаток Б].

На особливу увагу заслуговують спонтанні способи вчинення хуліганства футбольними вболівальниками, характерною особливістю яких є те, що переважна більшість з них спочатку не є кримінально караними (нецензурна лайка, образливі висловлювання на адресу вболівальників команди суперників або інших осіб (63 %), використання на стадіоні піротехнічних або інших заборонених засобів (38 %), створенням шуму, вибігання вболівальників на ігрове поле, що призводить до зриву чи зупинки футбольного матчу (19 %), прояви безсоромності чи грубої непристойності (15 %), та набувають ознак грубого суспільно небезпечного порушення, у поєднанні з особливою зухвалістю, зокрема, насильством із завданням потерпілій особі побоїв або заподіянням тілесних ушкоджень (82 %), знищенням чи пошкодженням чужого майна (наприклад, автомобілей, вітрин, банерів, біг бордів), в тому числі шляхом підпалу (48 %), прояви виняткового цинізму (18 %) [52; Додаток Б].

Наприклад, 19.05.2018 р. в Черкасах під час футбольного матчу група вболівальників (у кількості більше 20-ти осіб) запалили «фаєри», кинули їх на газон, вийшли на футбольне поле та побили глядачів і працівників поліції, які намагалися припинити їхні протиправні дії, спричинивши їм тілесні ушкодження [70]. 18.09.2021 р. у Києві під час футбольного матчу в НСК «Олімпійський» група фанатів ультрас у відповідь на зауваження одного з

*глядачів щодо запалення фаєрів перелізли через паркан на інший сектор і влаштували бійку, спричинивши чотирьом глядачам тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості [71]. 12.10.2011 р. у м. Києві група футбольних вболівальників на ґрунті фанатичних вподобань, ігноруючи загальновизнані правила поведінки та моралі, виражаючись нецензурною лайкою схопили іншого вболівальника за одяг та, проявляючи особливу зухвалість, повалили його на землю, нанесли декілька ударів ногами по тулубу та в область лівого вуха, спричинивши останньому легкі тілесні ушкодження, чим грубо порушили громадській порядок з мотивів явної неповаги до суспільства [72].*

Результати проведення опитування практичних працівників показали, що основними способами приховування футбольного хуліганства є: зникнення з місця події (73 %); відмова давати показання або давання неправдивих показань (68 %); знищення знарядь і засобів вчинення кримінального правопорушення (38 %); підшукування транспортних засобів (3%); вибір житла для тимчасового переховування (4%); злиття у натовпі фанатів з аналогічною клубною символікою (37 %); переодягання, позбавлення фанатівської одяжі та символіки, змивання з частин тіла фарбуючих речовин (49 %) [Додаток Б].

Таким чином, характерною криміналістично значимою особливістю способів безпосереднього вчинення футбольними вболівальниками кримінально караного хуліганства є те, що спочатку переважна більшість дій щодо порушення громадського порядку, які самі по собі не є кримінально караними, набувають ознак грубого суспільно небезпечного порушення у поєднанні саме з особливою зухвалістю, зокрема, насильством із завданням потерпілій особі побоїв або заподіянням тілесних ушкоджень, навіть, якщо вони були розпочаті як дії, що містять ознаки виняткового цинізму. Відтак, досліджуваний вид кримінального правопорушення має чітко виражений насильницький характер. Більшість їх супроводжуються окремими підготовчими діями, всилюваннями, а після вчинення у більшості

випадків здійснюються заходи щодо приховування кримінального правопорушення, навіть за умови відкритої демонстрації кримінально-протиправних дій футбольних вболівальників [52].

### **1.3. Обстановка та слідова картина хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками**

*Обстановка.* Усі без винятку кримінальні правопорушення вчиняються у конкретних, реально існуючих умовах дійсності, а тому обстановку їх вчинення цілком обґрунтовано визнано одним із важливих елементів криміналістичної характеристики. Але, якщо для одних кримінальних правопорушень, наприклад, необережних або спонтанних (для останніх мотив на вчинення виникає раптово, несподівано), обстановка може не впливати на мотиви кримінального правопорушника, тобто не мати прямого зв'язку з умислом або з іншими елементами криміналістичної характеристики, то для інших, - ці умови, а точніше кажучи обстановка, є одними із вирішальних аспектів, що спричиняють прямий криміногенний вплив на осіб, які вчинюють кримінальні правопорушення, вибір останніми знарядь, місця, часу та способу кримінально протиправної діяльності й ін.

Для таких кримінальних правопорушень обстановка першочергово впливає на формування антисоціальної поведінки особи кримінального правопорушника. Вона безпосередньо або опосередковано на розумовому та дієвому рівнях детермінує поведінку кримінального правопорушника, обрання ним об'єкта посягання, способу підготовки, вчинення та приховання кримінального правопорушення [73, с. 4].

Особливо ці аспекти стосуються кримінальних правопорушень, для яких не існувало б мотивів вчинення без конкретної обстановки. До таких кримінальних правопорушень відноситься хуліганство, яке вчинюється футбольними вболівальниками, оскільки у широкому розумінні якщо б не проводились футбольні матчі, то відсутні були б самі мотиви на вчинення хуліганства зазначеною категорією осіб. У вузькому значенні, якщо б не

проводились футбольні матчі на стадіонах, - не існувало б такого «виду» хуліганства у цих місцях, тобто у певних просторово-часових межах (наприклад, під час карантинних обмежень (COVID-19) або у період дії воєнного стану).

Тому, обстановка хуліганства, що вчиняється футбольними уболівальниками (фанами), належить до не менш значущого елемента криміналістичної характеристики, ніж усі інші [23Помилка: джерело посилання не знайдено].

Вивчення судово-слідчої практики показало, що між конкретною обстановкою хуліганства (просторово-часовими координатами, морально-психологічним середовищем й ін.), яке вчинюється футбольними уболівальниками, є пряма залежність, що дозволяє визнати наявність закономірностей, виявити та охарактеризувати найбільш типові їх ознаки.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень показав повторюваність місць і часу вчинення зазначених кримінальних правопорушень. Так, футбольні уболівальники вчинюють хуліганства на ґрунті «пристрасті до футболу», «гострих футбольних переживань» або «фанатичних футбольних вподобань», у конкретних місцях, які пов'язані із подіями футбольних матчів (проведенням, переглядом, обговоренням) (89 %), та у конкретний час (безпосередньо до, під час, безпосередньо після) цих подій (перегляду, проведення, обговорення футбольних матчів) (96 %) [Додаток В].

Зазначене свідчить про потребу детального вивчення елементів обстановки хуліганства, вчиненого футбольними уболівальниками, оскільки закономірності, що виявляються в обстановці вчинення цих кримінальних правопорушень, мають важливе значення, у зв'язку з тим, що їх знання дає можливість за повторюваними ознаками запобігати їх новим проявам, а у випадку виявлення кримінального правопорушення, яке відбулося, – висунути версії про осіб, які його вчинили та прогнозувати їх поведінку, визначати вірогідні місця виявлення слідів, свідків, очевидців, планувати розслідування на першочерговому і подальшому етапах, обирати вірний

алгоритм дій слідчого при огляді місця події, визначати порядок і місце проведення інших СРД, здійснювати взаємодію слідчих з іншими підрозділами НПУ, організаторами футбольних матчів, міжнародними правоохоронними й футбольними організаціями тощо. Ці обставини обумовлюють вивчення причинно-наслідкових зв'язків суспільно-небезпечних діянь футбольних вболівальників із оточуючим середовищем до, під час та після їх вчинення.

Дослідження обстановки хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, обумовлює потребу з'ясувати поняття та елементи досліджуваної теоретичної категорії, що дозволить вірно обрати методологію її вивчення та узагальнення наукових результатів, а також підвищить значимість і практичну корисність рекомендації для розслідування.

Вивчення наукової літератури дозволяє висновувати, що криміналістична наука містить різні трактування обстановки вчинення кримінального правопорушення. На теперішній час вона розглядається за двома підходами: 1) як обстановка місця кримінального правопорушення (ред. авт. – Б. К.); 2) як система чинників, що впливають на злочинну діяльність у процесі підготовки, вчинення злочинного діяння та подальшого його приховування [73, с. 8].

У вузькому розумінні – це обстановка місця події кримінального правопорушення (ред. авт. – Б. К.), що виступає як сукупність об'єктів матеріального світу, яка відображає інформацію відносно вчиненого кримінального правопорушення. Але слід відмітити, що такий підхід значно звужує можливості вивчення досліджуваного питання, оскільки приймає за вихідну величину тільки відображені в об'єктивній реальності матеріальні складові події кримінального правопорушення і лишає поза увагою значимі елементи, які є невід'ємною частиною структури його обстановки (ред. авт. – Б. К.). У широкому розумінні - обстановка кримінального правопорушення (ред. авт. – Б. К.) розглядається як більш масштабна категорія, оскільки

аналізується на більш глибокому рівні і завдяки цьому, проникає у саму суть досліджуваного поняття [74, с. 242-243].

Наприклад, А. Ф. Волобуєв, О. М. Колесніченко, В. Ю. Шепітько, А. П. Шеремет та ін. визначають окремо час, місце та обстановку вчинення злочину. Під обстановкою місця злочину вчені розуміють частину матеріального середовища, що містить, крім ділянки території, сукупність різних предметів, поведінку учасників події, психологічні взаємовідносини між ними [75, с. 9; 16, с. 276-277; 76, с. 343-344]. Подібної точки зору дотримується більшість вчених.

Інші вчені стверджують, що обстановка повинна включати час і місце. І. І. Когутич включає чинники регулятивного характеру, що визначають порядок діяльності людей у побуті й трудовій діяльності [77, с. 20]. В. Ю. Шепітько зосереджує увагу на криміналістичному значенні встановлення часу вчинення злочину, оскільки урахування впливу часового фактора під час розслідування, дає змогу: а) визначити час події злочину; б) встановити часові зв'язки між фактами; в) з'ясувати черговість подій, дій або фактів; г) обчислити тривалість різних подій та ін. [29, с. 14]. А. П. Шеремет наголошує на наявності зв'язків ознак місця злочину зі способом вчинення, даними, що відносяться до особистості злочинця, місця його проживання, перебування тощо [76, с. 343]. Погоджуючись із цими твердженнями, зазначимо, що у загальному сенсі ми трактуємо спосіб вчинення кримінального правопорушення як триєдиний елемент (підготовка, безпосереднє вчинення, приховування), а тому теоретична модель обстановки повинна пов'язуватись із всіма криміналістичними стадіями хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками [Див. підрозділ 1.2.]. Виділення у структурі обстановки кримінального правопорушення обстановки, що передувала його вчиненню, й обстановки, що склалася після вчинення, визначає шляхи і засоби пошуку доказової інформації [78].

Окремі вчені виділяють інтегральне й диференційоване поняття обстановки злочину: інтегральне - застосовується «для позначення в цілому

системи умов і обставин, які локалізуються в просторі та часі»; диференційоване - розглядається як 3 ланки, які структурно взаємопов'язані: «обстановка, що передує учиненню», «обстановка вчинення» та «обстановка, що склалась після злочину» [74, с. 242-243]. Така диференціація дозволяє визначити типові риси для самої кримінальної події час, місце і інші обставини, що характеризують обстановку, а крім того, дає змогу більш детально розглянути усі складові її елементи.

В. А. Динту обґрунтувала думку, що обстановка злочину являє собою систему даних, яка відображає матеріальні, мікро-соціальні та морально-психологічні умови, в яких здійснювалися підготовка, вчинення та приховування злочину [73, с. 7]. Такий підхід, в цілому, поділяє низка провідних вітчизняних учених-криміналістів, наприклад, В. В. Тіщенко до структури обстановки злочину включає: 1) часову та просторову характеристику етапів події злочину; 2) матеріальну обстановку місць підготовки, вчинення та приховування злочину (якщо вони не збігалися, здійснювалися у різних місцях); 3) погодні та інші природнокліматичні умови; 4) поведінку учасників злочинної події, соціально-побутові та психологічні відносини між ними; 5) умови загального характеру, на тлі яких протікала злочинна подія; 6) обставини, що сприяють або перешкоджають підготовці, учиненню та приховуванню злочину [79, с. 88].

З огляду на предмет нашого дослідження, інтерес становлять результати суміжних досліджень щодо обстановки хуліганства, у тому числі такого, що вчинюється під час спортивно-масових заходів. Особливу зацікавленість викликають дискусійні висновки вчених щодо доцільності віднесення умов вчинення хуліганства футбольними вболівальниками до структури його обстановки.

Переважає більшість вчених, які досліджували суміжну проблематику (О. В. Антонюк, К. В. Бахчев, М. М. Єфімов, Н. О. Кононенко, П. Р. Трясун), зазначають, що обстановка вчинення кримінального правопорушення об'єднує низку елементів, серед яких основними при розслідуванні



хуліганства, у тому числі вчиненого у зв'язку із проведенням спортивно-масових заходів є: 1) час; 2) місце; 3) умови вчинення [30, с. 38; 17, с. 39; 19, с. 47; 20, с. 45; 80, с. 68]. Натомість Д. Г. Усаткін до них відносить місце, час, а також характер взаємовідносин з потерпілими та іншими особами [81, с. 69]. Такий підхід дещо змішує уявлення про окремі елементи криміналістичної характеристики, оскільки взаємовідносини кримінального правопорушника та потерпілого традиційно відносяться до однойменних елементів «особа кримінального правопорушника» та/або «особа потерпілого», які розглядаються окремо від обстановки. Наприклад П. Р. Трясун не відокремлює обстановку вчинення групового хуліганства від слідової картини [80, с. 64-74].

М. О. Ларкін розкриває такі елементи, як: місце та час [23Помилка: джерело посилання не знайдено, с. 110]. А. О. Масалітін також виділяє місце і час кримінальних правопорушень учасників угруповань футбольних уболівальників, та пов'язує їх з місцем і часом проведенням футбольного матчу [21, с. 75, 163].

Отже, ми погоджуємося із всіма вченими, які до обстановки криміналістичної характеристики таких видів кримінальних правопорушень відносять час та місце вчинення, однак відсутність єдиної позиції щодо включення до її складу такого елемента як «умови вчинення» обумовлює потребу зупинитись на цьому питанні і висловити власну думку.

*Умови вчинення.* Аналіз матеріалів кримінальних проваджень щодо хуліганств, учинених футбольними вболівальниками, показує, що дії окремих категорій футбольних вболівальників (радикально налаштованих на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій) [Див. підрозділи 1.1., 1.2.] щодо підготовки, безпосереднього вчинення і приховування обумовлюються наявністю, чисельною кількістю та якістю заходів і засобів забезпечення безпеки [Додаток В]. Присутність свідків, очевидців, представників приватних охоронних підприємств, наявність камер відеоспостереження, роздільної огорожі, виділення окремої зони перегляду матчів для фанатів на

стадіоні або різних секторів для прибічників футбольних команд суперників, й інших засобів та заходів безпеки від протиправних посягань впливають на варіацію протиправної поведінки футбольних вболівальників, які вчинюють хуліганство, вибір ними знарядь, способів вчинення, засобів маскуванню й ін.

Зазначене свідчить про те, що такі ознаки у своїй сукупності характеризують саме цей вид кримінальних правопорушень й відносяться до обов'язкових елементів криміналістичної обстановки у якій відбуваються кримінальні події. У теорії криміналістики такі ознаки прийнято називати умовами кримінальної ситуації (події) або умовами вчинення кримінального правопорушення. Схожа позиція щодо обов'язковості дослідження умов вчинення хуліганства знаходить своє підтвердження і у судовій практиці. Зокрема, відповідно до абз. 2 п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хуліганство» від 22.12.2006 р. № 10 суди зобов'язані з'ясовувати причини й умови, що призвели до вчинення хуліганства [62]. А, наприклад, при вирішенні питання про кваліфікацію дій футбольних вболівальників за кваліфікуючої ознаки ч. 3 ст. 296 КК України обов'язковим є з'ясування питань: чи були дії винних осіб пов'язані з опором представникові влади; які дії правоохоронців спричинили антисоціальну поведінку винних осіб та ін. Тобто присутність правоохоронців безперечно є умовою, яка впливає на варіативність дій футбольних хуліганів (вчинювати кримінальне правопорушення чи відмовитись від нього; продовжувати розпочаті протиправні дії чи припинити їх), а співвідношення перших до останніх – впливає на посилення чи послаблення проявів зухвалості й цинізму.

Але, у юридичних науках «умови вчинення кримінальних правопорушень» поняття теоретично різнопланове, а тому, в аспекті побудови окремої криміналістичної методики розслідування потрібно погодитися із А. В. Старушкевичем, що не слід виділяти окремими елементами криміналістичної характеристики дані, які не відносяться до предмету дослідження криміналістики, а досліджуються іншими науками,

зокрема кримінологією [13Помилка: джерело посилання не знайдено]. Погоджуючись із вченим, і продовжуючи думки у цьому руслі, зазначимо, що інформаційна модель умов вчинення футбольними вболівальниками хуліганств у кримінологічному і криміналістичному сенсі буде наповнена різним змістом, який обумовлюється змістом діяльності суб'єктів протидії злочинності різного рівня у широкому сенсі їх розуміння: у першому випадку – загальнодержавного (загальносоціального), у другому – спеціального (спеціально-кримінологічного або кримінально-юстиційного).

На сьогодні вирішення завдань щодо виявлення причин і умов, які сприяють учиненню кримінальних правопорушень, і вжиття через відповідні органи заходів щодо їх усунення, покладається на слідчий підрозділ [82], але, це положення нормативно правового акту переросло у формалізм ще за часів його дії у колишньому КПК України (1961 р.). Дослідження, проведене В. М. Шевчук ще у 2006 р. показало, що навіть чітке нормативне визначення процедури щодо усунення слідчим причин і умов, що сприяли вчиненню злочину (ст. 23-1 КПК України 1961 р.), на практиці не давало бажаного результату [83, с. 163.].

Що стосується конкретного виконавця (тобто особи, яка проводить розслідування чи дізнання), то на сьогодні забороняється залучати слідчих до виконання функцій, не пов'язаних з розслідуванням кримінальних правопорушень [84], зокрема визначених у ст. 2 КПК України, яка не містить згадки про усунення причин та умов кримінальних правопорушень [85]. Вивчення аналітичних матеріалів органів досудового розслідування НПУ показало, що подання про вжиття заходів із усунення причин та умов вчинення хуліганств футбольними вболівальниками складалось менше ніж в 3 % випадків [Додаток В].

Таким чином питання про встановлення слідчим (дізнавачем) причин та умов вчинення кримінальних правопорушень, у тому числі футбольними вболівальниками хуліганств, а також їх усунення нормативно чітко не

закріплено. Можна сказати, що це завдання для слідчого має факультативне (не обов'язкове, другорядне) значення під час розслідування.

Звісно, головним призначенням методики розслідування хуліганств, учинених футбольними вболівальниками, є озброєння слідчих (дізнавачів) необхідним для їхньої професійної діяльності науково-методичним комплексом знань і навиків, які допоможуть розкрити і розслідувати ці кримінальні правопорушення у різних слідчих ситуаціях. У цьому контексті зазначимо своє заперечне ставлення стосовно нормативно-правової невизначеності профілактичної роботи слідчих (дізнавачів) та доцільності вивчення причин та умов, що сприяють вчиненню футбольними вболівальниками хуліганств, а також шляхів їх усунення.

На сьогодні виокремлення профілактичної (попереджувальної) складової як елементу криміналістичної діяльності слідчого (дізнавача) у межах окремої методики розслідування хуліганства, учиненого футбольними вболівальниками, вважаємо одним із перспективних напрямків, які потребують першочергової наукової розробки, оскільки потужний антикриміногенний потенціал органів досудового розслідування щодо виявлення причин і умов, які сприяють учиненню кримінальних правопорушень, і вжиття через відповідні органи заходів щодо їх усунення, практично не використовується.

Але умови вчинення хуліганств футбольними вболівальниками ми розглядаємо як елемент обстановки. Головне призначення окремих елементів криміналістичної характеристики хуліганств, вчинених футбольними вболівальниками, у тому числі типових умов як складової обстановки кримінального правопорушення, - сприяти процесу їх розкриття, розслідування та запобігання. Саме тому у криміналістичному сенсі зміст умов вчинення футбольними вболівальниками хуліганств буде різнитися із умовами, які виділяють у кримінології й інших науках.

Їх (умови) потрібно розглядати як елемент обстановки кримінальної події, а не самостійний елемент криміналістичної характеристики, який у

взаємозв'язку із місцем і часом вчинення кримінального правопорушення, може відображати подію кримінального правопорушення, способи підготовки й вчинення, що детерміновані чинниками зовнішнього середовища, які у свою чергу впливають і на механізм слідоутворення та ін. Під час проведення окремих СРД ці умови обов'язково враховуються, наприклад, при підготовці й проведенні слідчого експерименту, пред'явлення особи для впізнання та ін. А під час проведення розслідування конкретних кримінальних правопорушень вони (умови) повинні бути вивчені, після чого слідчим у межах своєї компетенції доцільно проводити заходи по їх усуненню.

У зв'язку із зазначеним, можна констатувати, що визначені раніше І. М. Копотуном та М. М. Рудиком детермінанти злочинних дій футбольних вболівальників (політичні, соціальні, соціально-психологічні, економічні, психогенні, організаційні) [48, с.113] мають вагоме значення для попередження (запобігання) цим криміногенним явищам, але не є елементом системоутворюючого комплексу криміналістично значимої інформації для методики розслідування хуліганств, учинених цією категорією осіб.

Лише окремі автори раніше проведених досліджень і з суміжної проблематики досліджують умови вчинення кримінальних правопорушень. Наприклад, дослідження І. М. Копотуна та М. М. Рудика показало, що серед них (умов) найважливішими автори визначили: неорганізоване проведення футбольних матчів; недоліки в діяльності державних та громадських організацій; здатність людського організму піддаватися впливу радикально налаштованих групових елементів; моральне формування особистості, її ставлення до агресивного вирішення конфлікту; доступність зброї для громадян; неадекватна відповідь силових структур на обстановку, що склалась; в екстремальних ситуаціях можливість застосування особами у складі групи підручних засобів (бруківка, альтанки тощо) [48, с. 114].

О. В. Антонюк, К. О. Чаплиський, Д. Г. Усаткін до умов учинення хуліганства із застосуванням вогнепальної або холодної зброї та порушення

громадського порядку, відносять: значне збільшення в обігу холодної й вогнепальної зброї; пропагування у ЗМІ чи мережі Інтернет насилля й жорстокості; утворення значної кількості різновекторних формувань (неформальних груп, фанатських рухів); перебування злочинця у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння та ін. [17, с. 60; 86, с. 31; 81, с. 75.].

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень показало, що серед чинників, що обумовлюють дії футбольних вболівальників, які вчинюють хуліганства, криміналістично значимими в обстановці кримінальної події є:

1. Ступінь ризику футбольного матчу (74 %) [Додаток В]: футбольні матчі підвищеного ступеня ризику: а) фінальні етапи клубних змагань УЄФА, півфінали і чвертьфінали Кубка УЄФА, матчі Ліги чемпіонів, відбіркового та фінального турнірів чемпіонату світу і Європи, півфінали та фінали розіграшу Кубка України, матчі розіграшу Суперкубка України і Золотий матч за звання чемпіона України; б) матчі, де передбачається присутність посадових та інших осіб, щодо яких здійснюється державна охорона; в) матчі, під час яких передбачається повне заповнення спортивної споруди глядачами або на яких очікується присутність більш як 15 тис. таких осіб; г) матчі, на яких передбачається велика кількість глядачів-уболівальників з держави, команда якої бере участь у матчі (далі – команда-гостя), і глядачів-уболівальників, що проживають у державі, де проводиться такий матч; футбольні матчі звичайного ступеня ризику – усі інші футбольні матчі [87].
2. Рівень організації футбольного матчу та інтенсивність комунікації з глядачами (62 %) [Додаток В]., зокрема присутність: організаторів футбольних матчів; керівництва футбольних клубів, у тому числі серед фанатів при проведенні гри; персоналу оператора спортивної споруди (волонтерів, стюардів, контролерів); поліцейських превентивної комунікації та/або споттерів (працівників поліції, які на постійній основі виконують завдання щодо роботи з глядачами під час заходів, пов'язаних з підготовкою та проведенням футбольних матчів за участю національної збірної команди України з футболу та команд Об'єднання професійних футбольних клубів

України «Прем'єр-ліга» – станом на період дії «Інструкції про організацію виконання працівниками поліції функцій споттера під час заходів, пов'язаних із підготовкою та проведенням футбольних матчів», затвердженої наказом МВС України від 18.03.2013 р. № 255 [88]); розподілу глядацьких місць на відокремлені частини (сектори) та роздільної огорожі й ін. 3. Ефективність забезпечення безпеки та охорони місць проведення (перегляду, обговорення) футбольних матчів (83 %) [Додаток В]., зокрема: 3.1. Кількість і якість фізичної охорони: працівників підрозділів патрульної поліції, КОРД, поліції охорони тощо; працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій; працівників Національної гвардії України; служби безпеки спортивної споруди (футбольного клубу) та відповідальної особи за здійснення таких заходів (керівника служби безпеки); членів громадських формувань з охорони громадського порядку; приватних охоронців (підприємств, установ, організацій) та ін. 3.2. Кількість і якість технічних засобів: систем турнікетів та металошукачів; систем відеоспостереження з функцією запису у громадських місцях (у тому числі системи відеоспостереження «Безпечне місто»; приватних камер відеоспостереження та фіксації подій тощо); систем відеофіксації транспортних засобів з розпізнаванням номерних знаків; інтелектуальних систем розпізнавання облич; систем громадського оповіщення (гучномовців, електронне табло з рухомим рядком тощо); стендів з правилами поведінки глядачів, планів евакуації; освітлення прилеглої території; квадрокоптерів та ін.

4. Доступність місць продажу і вживання алкогольних напоїв та наркотиків на прилеглій території проведення (перегляду, обговорення) футбольних матчів (37 %) [Додаток В]. 5. Присутність футбольних вболівальників із расовою, національною чи релігійною несхожістю (розбіжністю) - (27 %) [Додаток В]. 6. Рівень виразності конфліктного протистояння вболівальників різних футбольних команд (явно виражені чи приховані) - (79 %) [Додаток В]. 7. Стан і зміни погоди під час яких відбуваються події (температура та вологість повітря, вітер, хмарність, атмосферні опади) -

(44 %) [Додаток В]. 8. Особливий правовий режим (надзвичайний, воєнний і особливий стан): сигнали оповіщення про небезпеку («Тривога»); ракетно-бомбові удари (27 %). 9. Інше - (2 %) [Додаток В]. Ці умови є варіативними складовими обстановки вчинення футбольних хуліганств, оскільки вони на кожному футбольному матчі змінюється. Інші умови можна назвати перманентними (або постійними) оскільки вони є типовими для місця, часу та інших складових обстановки.

*Місце вчинення.* Досліджуючи місце вчинення кримінального правопорушення, потрібно акцентувати увагу на тому, що на сьогодні до них відносяться не тільки ті місця і прилеглі території, де проводяться футбольні матчі, (зокрема стадіони, футбольні майданчики, футбольні зали для міні-футболу), але і місця дистанційного перегляду (кафе, бари, приватні кінотеатри й ін.) та обговорення (брифінг-центри, зали для пресконференцій, котеджі, приватні будинки, квартири тощо) футбольних ігор [Див. підрозділ 1.1.]. Аналіз матеріалів архівних кримінальних проваджень показав залежність змін кількісних і якісних показників цих елементів від загальнодержавного стану країни у такі періоди: 1) до 2012 року (проведення ЄВРО-2012 розвиток футбольної інфраструктури); 2) з 2012 р. по 2014 р. (найбільша кількість проведення рейтингових футбольних матчів); 3) з 2014 р. по 2019 р. (початок військової агресії Російської Федерації); 4) з 2019 р. по 24.02.2022 р. (введення карантинних обмежень); 5) з 24.02.2022 р. по т./ч (початок повномасштабної війни зі сторони Російської Федерації).

Починаючи з 2019 р. все більше футбольних вболівальників переглядають та обговорюють футбольні події поза спортивними спорудами, у місцях, які не прилягають до них, причиною чого стала пандемія COVID-19 - початок карантинних обмежень.



Враховуючи рівень військової агресії Російської Федерації (з 2014 р. та з 24.02.2022 р.) та військові події, пов'язані із збройним вторгненням на територію України, а, крім того, прогнози військових аналітиків та експертів щодо перманентного перебування України в умовах військових загроз у майбутньому (ракетні обстріли, можливість повторного військового вторгнення після перемоги України у війні й ін.), можна передбачити, що державна Стратегія розвитку фізичної культури і спорту, яка була затверджена до 2028 р. буде змінена у бік мінімізації проведення культурних та спортивно-масових заходів.

Можна спрогнозувати, що у майбутньому будуть зберігатись тенденції (варіативно від 1-2 до 3-5 років) щодо зменшення кількості проведення футбольних матчів, а також тимчасової заборони проведення міжнародних футбольних змагань на території країни, а, крім того, зменшення (обмеження) відвідування стадіонів та спортивних споруд футбольними вболівальниками.

У зв'язку з тим, що ситуація стосовно можливості перегляду футбольних матчів останніми роками змінилась і ймовірно кардинально буде змінюватись у майбутньому, вважаємо, що повторювані ознаки обставин досліджуваних кримінальних правопорушень повинні відповідати перспективній моделі криміналістичної характеристики, та здебільшого ґрунтуватись на даних кримінальних проваджень про футбольні хуліганства, учинені з 2019 року (початок карантинних обмежень і обмежень щодо масового перегляду футбольних матчів).

Дослідження суміжної проблематики, що були раніше проведені іншими авторами (О. А. Анатонюк, О. В. Антонюк, В. І. Бояров,

М. М. Єфімов, Н. О. Кононенко, О. П. Кузьменко, М. О. Ларкін, А. О. Масалітін, Д. Г. Усаткін, П. В. Шалдирван та ін.) свідчать про різні підходи до класифікації місць кримінальних подій. О. А. Анатонюк надав класифікацію місць учинення кримінальних правопорушень проти громадського порядку, як: місця відпочинку громадян на відкритій місцевості; місця культурного відпочинку; місця проведення масових заходів; спортивні комплекси; місця розташування партій чи громадських організацій; транспорт (автомобілі, автобуси, тролейбуси); місця проживання громадян (квартири, приватні будинки); ін. місця [89, с. 90]. М. М. Єфімов класифікував їх наступним чином: 1) місця загального користування – парки, вулиці, сквери; 2) розважальні заклади – бари, кафе, дискотеки і т.п.; 3) спортивно-масові заклади – стадіони, спортивні комплекси, манежі; 4) місця проживання населення – квартири багатоповерхівок, приватні будівлі; 5) громадський транспорт – автобуси, трамваї, тролейбуси тощо; 6) місця культурного відпочинку – театри, кінотеатри; 7) інші місця – нежилі будівлі [20, с. 48]. Н. О. Кононенко надала наступну класифікацію місць вчинення хуліганства: стадіони; трибуни (сектори) стадіонів; спортивні комплекси; навчальні заклади (школи, ВНЗ, ПТУ); прилеглі території (вулиці, сквери, площі біля стадіонів, спортивних комплексів, шкіл); місця перегляду спортивно-масових заходів; інші місця [30, с. 41]. О. П. Кузьменко надає характеристику місця вчинення масових заворушень, як масштабну частину території [90].

Трясун П. Р. охарактеризував місця хуліганства, вчиненого у публічних місцях: охоплює межі певного публічного місця, тобто середовища перебування потерпілого; розташоване поблизу транспортних розв'язок (вулиці, проїзна територія, зупинки різного транспорту); місця проведення вільного часу громадян [80, с. 64]. Ці ознаки дещо деталізував Д. Г. Усаткін: місця відпочинку громадян на відкритій місцевості (парки, сквери, площі)

або у приміщеннях (ресторани, дискотеки); спортивні комплекси відкритого (стадіони, спортивні майданчики) або закритого (спортивні комплекси) типу; транспорт (автомобілі, автобуси, тролейбуси); місця проживання громадян (квартири, приватні будинки) [81, с. 69]. Відмінною від попередніх є позиція А. О. Масалітіна, який зазначив, що місце вчинення злочинів учасниками угруповань футбольних уболівальників знаходиться у великих містах: стадіон, де проводиться футбольний матч; вулиці, двори житлових будинків, громадський транспорт (на стадіоні, зокрема, це можуть бути певні сектори, трибуни, де розміщені уболівальники команд-суперників). Автор пов'язує місця вчинення кримінальних правопорушень із місцем проведення матчу та місцями, пов'язаними із рухом уболівальників від транспортних розв'язок до стадіону, або місця на шляху повернення фанатів після матчів до місця проживання або транспортних розв'язок (метро, залізниця, автостоянка та ін.); місця, де натовп (колонна) уболівальників, під час вчинення актів вандалізму, бійок та інших злочинних дій, зупинена представниками правоохоронних органів (і де проходила відповідна силова акція з метою зупинення або попередження масових заворушень, інших групових злочинних дій); в окремих випадках – безлюдна місцевість: ліс, пустир та інші місця, де за попередньою домовленістю проводиться бійка між групами фанатів, які є уболівальниками команд-суперників [21, с. 69]. У той же час, М. О. Ларкін визначив, що близько 80 % випадків футбольного хуліганства було зафіксовано в містах обласного значення (Київ, Харків, Дніпро, Донецьк (до 2014 р.), Одеса, Львів), зокрема: місця збору перед футбольним матчем (двори багатоквартирних будинків біля стадіону, парки, зупинки громадського транспорту); безпосередньо громадський транспорт; територія, прилегла до стадіону; сам футбольний стадіон; 5) місця збору після футбольного матчу (громадські місця, кафе, паби тощо) [23, с. 110].

Вивчення інформаційно-пізнавальних джерел (кримінальні провадження; аналітичні матеріали органів НПУ; тематичні публікації футбольних, медичних та воєнних аналітиків) дозволило спрогнозувати

мінімізацію проведення культурних та спортивно-масових заходів; зменшення кількості і рівня рейтингових футбольних матчів; територіально їх проведення буде зміщено від регіонів проведення бойових дій (у тому числі регіонів, прилеглих до кордонів з Російською Федерацією та Республікою Білорусь) до регіонів, що знаходяться у західній частині країни. А тому визначені попередніми дослідниками міста України (Дніпро, Донецьк, Київ, Кропивницький, Одеса, Харків) у найближчій перспективі будуть обмежені у проведенні футбольних матчів рейтингового значення.

Узагальнення різноаспектних підходів до класифікації місць вчинення футбольними вболівальниками хуліганств дозволило визначити, що дослідження місць вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень повинно ґрунтуватись на таких критеріях як: 1) адміністративно-територіальному (належність криміногенних місць до різних типів населеного пункту); 2) спортивно-об'єктовому (належність криміногенних місць до спортивної інфраструктури); 3) соціально-об'єктовому (належність криміногенних місць до соціально-побутових об'єктів: дозвілля, транспорт та ін.); 4) режимно-правовому.

Узагальнення судово-слідчої практики показало, що 97 % хуліганств вчинюються футбольними вболівальниками в населеному пункті та 3 % поза ним [Додаток В]. Виявлено наступну залежність місць події від типів населеного пункту, зокрема: обласні центри - 76 %; міста регіонального значення - 15 %; селища міського типу - 6 %; інші - 3 % [Додаток В].

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень дозволило визначити локалізацію хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, у населених пунктах таким чином: місця проведення футбольних ігор (стадіони, майданчики призначені для занять футболом відкритого і закритого типу тощо), глядацькі сектори та прилегла до них територія – 31 %; місця перегляду футбольних ігор, не пов'язані із спортивними спорудами: кафе, бари, паби, авто-кінотеатри, приватні кінотеатри, інші приватні володіння (будинки, квартири, дачі, котеджі, бази

відпочинку тощо), а також прилеглі території - 39 %; місця обговорення футбольних ігор (брифінг-центри, зали для прес-конференцій тощо) - 3 %; маршрутні транспортні засоби (трамваї, тролейбуси, автобуси, поїзда, річкові й морські судна територіальних вод України або повітряні судна повітряного простору України тощо) - 5 %; громадські місця загального користування (вулиці, торговельні комплекси, магазини, ринки, парки, сквери, заповідні зони, цвинтарі тощо) - 22 % [Додаток В].

Як правило місцями підготовки до кримінальних правопорушень радикально налаштованими на вчинення хуліганства футбольними вболівальниками команд господарей є: 1) місця збору перед футбольним матчем та/або спонтанних зустрічей 51 %, із них: прилеглі території до спортивних споруд (підготовка відбувається безпосередньо перед футбольним матчем) - 29 %; прилегла територія та/або місця масового перегляду футбольних матчів - 22 %; 2) рідше - заздалегідь обумовлені місця (офіси фан клубів; підвали, горища, пустирі, кладовища тощо) - (49 %) [Додаток В].

Місця для тимчасового переховування «радикально налаштовані на вчинення хуліганства футбольні вболівальники» команд господарей обирають таким чином: розважальні заклади (нічні інтернет-клуби, дискотеки, кафе, бари) – 32 %; приватні володіння квартири, будинки, гаражі тощо) співучасників та їх родичів – 47 %; інші місця (офіси фан клубів; підвали, горища, пустирі, кладовища тощо) - 21 % [Додаток В].

Футбольні вболівальники (фанати) команд гостей (у тому числі іноземці), які вчинюють хуліганства, як правило, для переховування використовують: місця тимчасового проживання (готелі, мотелі, хостели, орендовані квартири, будинки тощо) – (48 %) або транспортних сполучень (аеропорти, автостанції, залізничні вокзали, автостоянки тощо) - 36 %, рідше розважальні заклади (ресторани, дискотеки, кафе, бари тощо) - 16 % [Додаток В]. Місця підготовки до вчинення кримінальних правопорушень

футбольних вболівальників (фанатів) команд гостей співпадають із місцями переховування.

*Час вчинення.* На підставі узагальнення результатів вивчення кримінальних проваджень за предметом дослідження, було встановлено залежність досліджуваних кримінальних правопорушень від часу проведення футбольних матчів, днів тижня, доби, зокрема футбольними вболівальниками вчинюються хуліганства в залежності від: 1. Дня проведення футбольних матчів: у день проведення та/або он-лайн трансляції футбольного матчу (безпосередньо до проведення, під час або після закінчення) (98 %); у наступні або попередні дні проведення та/або он-лайн трансляції футбольного матчу - 2 % [Додаток В]. 2. Дня тижня: у робочі дні - 23 %; у вихідні та святкові дні – 77 % [Додаток В]. 3. Часу доби: з 00.00 до 06.00 годин вчинюється 34 % злочинів; з 06.00 до 18.00 – 25 %; з 18.00 до 00.00 – 41 % [Додаток В].

Чіткої залежності часу вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень від пори року виявлено не було, що пояснюється прямою їх залежністю від сезону (графіку) проведення футбольних змагань. Проте виявлено, що при різкій зміні погоди (зниження, а в деяких випадках підвищення температури; дощ (град); сніг; ожеледиця; сильні пориви вітру тощо) вчинюється на 85 % менше кримінальних правопорушень ніж у звичайних (сприятливих) погодних умовах проведення (перегляду, обговорення) футбольних матчів. До таких умов можна віднести також і певні природні явища: землетрус, повінь, пожар, туман [Додаток В] [91, с. 160].

*Слідова картина.* Подія кримінального правопорушення являє собою взаємодію злочинця з навколишнім середовищем, під час якої утворюються сліди на предметах і в пам'яті людей. Результатом такої взаємодії стають сліди (відображення), які виступають джерелами інформації. Розслідування й розкриття кримінального правопорушення - специфічний процес пізнання явища за слідами, які воно залишило. У слідах події відображаються ознаки

особи, яка його вчинила, а також тих предметів, які нею було застосовано під час вчинення злочину [92, с. 95].

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень дозволило визначити повторюваність слідів, які вказують на: приналежність особи до типу футбольного вболівальника, відповідно до визначеної типології [Див. підрозділ 1.1.] та спосіб вчинення кримінального правопорушення [Див. підрозділ 1.2.], зокрема: 1) *ідеальні сліди (сліди-відображення залишені у свідомості)* – 68 %, зокрема показання: свідків та очевидців – 32 %; потерпілих – 76 %; підозрюваних – 56 %; та ін. 2) *матеріальні сліди (32 %):*

*а) сліди-предмети (43 %)*, із них: магнітні та інші носії інформації (звуко-, фото- і відеозаписи) – 25 %; речі із клубною символікою футбольної команди: буклети, стікери, прапорці, пов'язки на рукава, одяг (шарфи, рукавички, головні убори, балаклави, футболки) тощо - 29%; піротехнічні факели (фаєри, фальшфейери), петарди, димові шашки, запальні суміші (скляні пляшки «коктейль молотова»), а також рулони серпантину (тканинні стрічки, туалетний папір тощо) - 19 %; засоби, які використовуються як холодна зброя (кийки, біти, кастети, відрізки арматури і металевих труб, ножі, ножиці, викрутки тощо) – 16 %; рисунки, графіті з клубною символікою та ін. -14%; звичайний одяг та/або його частини й взуття, пошкодження форменого одягу (у випадку злісного опору представникам правоохоронних органів) - 19 %; мобільні телефони (SIM-картки) – 18 %; уламки вітрин, банерів, біг-бордів, деталі й фрагменти транспортних засобів (частки скла, металеві каркаси тощо) – 11 %; попіл, залишки матеріалів, що не згоріли, пальних речовин та ін. – 7 %; *б) сліди-відображення (19 %)*, із них: тілесні ушкодження (синці, рани, укуси, подряпини, переломи кісток тощо) – 34 %; сліди ніг (взуття) і рук (пальців, долоні) – 15 %; транспортних засобів – 11 %; *в) сліди-речовини (18 %)*, із них: біологічного походження (кров, слина тощо) – 4 %; нітрофарба, бензин – 12 %; інше – 9 % [Додаток В].

Визначені сліди, що утворюються в результаті вчинення хуліганств футбольними вболівальниками, мають найважливіше значення у встановленні

безпосереднього способу кримінально протиправного діяння, особи (-іб) кримінального правопорушника (-ів) та доказуванні його (їх) вини.

#### **1.4. Характеристика особи потерпілого від хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками**

Особа потерпілого є одним із складних, в криміналістичному пізнанні, елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень. Вона змінює своє положення в залежності від категорії кримінального правопорушення, виду злочинного посягання, наявності або відсутності зв'язку між потерпілим і злочинцем, психологічних особливостей потерпілого, його рольових функцій до і під час вчинення кримінального правопорушення. Тож особа потерпілого може займати різне місце в системі елементів криміналістичної характеристики, в одних випадках визначаючи при розслідуванні окремих видів злочинів жорсткі залежності (закономірні кореляційні зв'язки) між елементами, в інших – виконуючи більш скромну роль (за ситуацією) [93, с. 97; 94].

Роль жертви може бути будь-якою – від зовсім нейтральної до максимально провокуючої (поштовхової) на вчинення злочину. У віктимологічному плані жерства залишається такою навіть у тому випадку, коли її дії є протиправними, а вона стала жертвою в результаті посягання [95, с. 317.].

Між потерпілим (жертвою) і злочинцем найчастіше просліджується певний взаємозв'язок, внаслідок чого злочинці зазвичай не випадково обирають окремих осіб об'єктами свого кримінального посягання. Тому і виявлення злочинця може відбуватися залежно від даних про потерпілого.



Особливо важливе виявлення і вивчення зв'язку між ними на початку розслідування.

У цілому дані про особистість потерпілого можуть бути використані:

1) для висунення версій про злочинця, визначення кола осіб, серед яких треба його шукати; 2) для прогнозування поведінки потерпілого на досудовому розслідуванні й у суді; 3) для визначення тактики СРД за участю потерпілого; 4) для встановлення всіх обставин події з урахуванням взаємозв'язку злочинця з потерпілим; 5) для встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину [18, с. 342.].

При хуліганстві, вчиненому футбольними вболівальниками, особа потерпілого, виступає особливим елементом криміналістичної характеристики, оскільки, як правило, є прямий зв'язок віктимної поведінки жертви зазначеного виду кримінальних правопорушень із мотивом учинення щодо неї кримінально протиправних дій. Проте такі зв'язки виявляються не у всіх категоріях досліджуваних кримінальних правопорушень. А тому виникає необхідність визначити, які категорії осіб стають потерпілими (жертвами) таких кримінально караних дій. Але це питання на сьогодні не може бути розкритим у повному обсязі без змістовного з'ясування терміну «потерпілий», оскільки понятійно-категоріальний апарат є методологічною основою дослідження, у тому числі особи потерпілого від кримінального правопорушення. Але сучасна юридична концепція зазнала певних змін у цьому питанні. Тому вважаємо необхідним звернутись до офіційного тлумачення терміну «потерпілий».

Реформуванням кримінальної юстиції обумовило зміну підходів до визначення основних терміно-понять кримінального провадження. Процесуальна концепція кримінального провадження у період дії

Кримінально-процесуального кодексу до 2012 року визнавала поняття «потерпілого» як особи, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду [85]. Тобто потерпілим від кримінального правопорушення визнавалась виключно фізична особа. Саме такий методологічний підхід до розуміння змісту поняття «потерпілий» на сьогодні застосовується у більшості сучасних наукових досліджень з криміналістики [96; 97; 81, с. 84] та спеціальних дослідженнях, присвячених суміжній проблематиці [98].

Але новітня доктрина КПК України змінила концептуальний підхід до визначення цього поняття. Поняття «потерпілого у кримінальному провадженні» було розширено і доповнено. Зокрема у ст. 55 КПК України визначено, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [85].

Тобто сьогодні Закон визначає три категорії потерпілих від кримінальних правопорушень: фізична особа - завдано моральної, фізичної або майнової шкоди; юридична особа - завдано майнової шкоди; адміністратор за випуском облігацій, який діє в інтересах власників облігацій - завдано майнової шкоди [85].

Досліджені вище мета, мотив та способи вчинення футбольними вболівальниками хуліганства, дозволяють констатувати, що до поняття потерпілих від цих видів кримінальних правопорушень відносяться особи перших двох категорій (фізичні та юридичні).

Вивчення кримінальних проваджень показало, що потерпілими від хуліганств, вчинених футбольними вболівальниками, є: юридичні особи - 4 %; фізичні особи – 96 % [Додаток В].

*Потерпілий - юридична особа.* Сьогодні фахівці у галузі кримінального процесу наголошують, що українське кримінально-процесуальне законодавство потребує певних змін у питанні щодо регламентації видів шкоди як підстави для визнання юридичної особи потерпілою [99]. Забезпеченню законних інтересів потерпілого – юридичної особи в кримінальному провадженні слугуватиме вказівка в законі на шкоду немайнового характеру поряд із майновою шкодою, що може бути заподіяна такій особі внаслідок вчинення кримінального правопорушення [100, с. 177]. Було б порушенням прав та законних інтересів не визнавати потерпілою в кримінальному провадженні юридичну особу, ділова репутація якої зазнала шкоди внаслідок вчинення проти неї кримінального правопорушення. Поряд з таким видом немайнової шкоди, як шкода діловій репутації юридичної особи, вчинення деяких злочинів здатне спричинити також інші наслідки немайнового характеру, зокрема, створення обстановки й умов, що утруднюють виконання підприємством, установою, організацією своїх функцій. Звичайно, у майновому еквіваленті визначити таку шкоду неможливо [101].

Однак у цій роботі ми будемо дотримуватись позиції визначеної в законі, що юридична особа є потерпілою від кримінального правопорушення у випадку, коли їй завдано майнової шкоди. Крім того, термін «жертва», якому притаманний віктимологічний акцент, ми будемо застосовувати як синонім лише до потерпілої фізичної особи.

У частині розмежування статусу потерпілих фізичних і юридичних осіб зазначимо, що Закон чітко визначає, що потерпілим не може бути особа, якій моральна шкода завдана як представнику юридичної особи чи певної частини суспільства [85; 102]. А тому раніше запропонована дослідниками методологія дослідження криміналістичних ознак особи потерпілого (стать, вік, місце проживання, фах, освіта [29, с. 15], демографічні дані, відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, зв'язки і стосунки (ворожі, дружні), ознаки віктимності [103, с. 214; 5, с. 431; 77, с. 21; 76, с. 235; 104,

с. 242].) та ін. об'єктивно не може характеризувати юридичну особу потерпілого від досліджуваного виду кримінальних правопорушень.

Їй (юридичній особі) притаманні інші ознаки, які її індивідуалізують, зокрема: найменування, місцезнаходження, печатки, установчих документів, логотипу, бренду, доменного імені тощо [105, с. 6-11, 156]. Очевидно, що такі ознаки потерпілого (юридичної особи) від досліджуваних кримінальних правопорушень не мають нічого спільного з криміналістичними, оскільки не дозволяють узагальнити його типологічні рис. Проте очевидно, що є й інші характеристики потерпілих (юридичних осіб), які мають кореляційні зв'язки із мотивом завдання їм майнової шкоди футбольними хуліганами.

Дослідження цих питань, на нашу думку, потребують сучасного погляду. Вивчення наукових праць, присвячених суміжній проблематиці [89Помилка: джерело посилання не знайдено, с. 122-125; 17Помилка: джерело посилання не знайдено; 106, с. 135-137; 107, с. 114-120; 20, с. 57-63; 30, с. 49-55; 108, с. 14-15; 23Помилка: джерело посилання не знайдено; 21, с. 163; 80, с. 61-83; 81, с. 75; 109; 110, с. 61-83], дозволяє зробити висновок про те, що до цього часу вченими не підіймалося питання про виокремлення криміналістичних ознак юридичної особи потерпілої від вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень.

Вчені-криміналісти досліджують потерпілого через призму віктимології, яка на їх думку дозволяє з одного боку більш цілеспрямовано здійснювати теоретичні розробки у галузі кримінальної віктимології, а з іншого – повніше реалізовувати профілактичні заходи щодо осіб, які за певних умов стають об'єктом уваги зловмисників. [80, с. 78-79]. Тому основним об'єктом вчення про жертву в теоретичному і практичному вони розглядають людину, що знаходилась у сфері дії групи осіб: особи, які припиняли їхні дії або особи, які зазнали пошкодження майна, а також особи, які в результаті дій організаторів акцій у більшості населення асоціюються з «обличчям ворога» і нібито причетні до стану, у якому опинилася більшість населення [106Помилка: джерело посилання не знайдено, с. 136].

Вважаємо, що уникнення вченими дослідження криміналістичних ознак юридичних осіб як потерпілих від цих видів кримінальних правопорушень звужує сучасне уявлення про потерпілого, а крім того, не дозволяє у повному обсязі реалізовувати заходи профілактичної діяльності органів досудового розслідування через відсутність їх узагальнених даних.

З огляду на це, на наш погляд, у контексті досліджуваних видів кримінальних правопорушень такі ознаки повинні відповідати двом критеріям, які найбільш повно охарактеризують зв'язок хуліганських дій футбольних вболівальників із шкідливими наслідками, що завдаються юридичним особам: а) вид діяльності юридичної особи публічного або приватного права, її зовнішній вираз; б) призначення, а також розташування майна (рухомого або нерухомого), яке стоїть на балансі, і якому завдається шкода у результаті хуліганських дій футбольних вболівальників.

У результаті вивчення кримінальних проваджень вперше надано найбільш вагомі криміналістичні ознаки юридичних осіб потерпілих від цього виду кримінальних правопорушень, відповідно до запропонованих критеріїв:

1. Види діяльності юридичної особи відповідно до Національного класифікатора видів економічної діяльності ДК 009:2010 (розділів, груп та класів: 93.11 «Функціонування спортивних споруд»; 93.12 «Діяльність спортивних клубів»; 47.1 «Роздрібна торгівля в неспеціалізованих магазинах»; 47.9 «Роздрібна торгівля поза магазинами»; 46.9 «Неспеціалізована оптова торгівля»; 47.7 «Роздрібна торгівля товарами в спеціалізованих магазинах»; 49.31 «Пасажирські перевезення міського та приміського сполучення»; 80 «Діяльність охоронних служб та проведення розслідувань») - 29 %.

2. Назва юридичної особи, фірмове найменування, товарний знак, виробнича марка або написи на майні (будівлях, транспортних засобах, вітринах) провокуючого (поштовхового) характеру для хуліганських дій футбольними вболівальникам - 24%. До таких відносяться: а) назви, слогани,

логотипи, рисунки та ін. з клубною належністю до команд суперниць;  
б) позначення, написи і рисунки, що означають приналежність майна до охоронних підприємств (автомобілі, офіси) або правоохоронних органів та ін.

3. Призначення об'єктів нерухомості для проведення футбольних ігор та їх перегляду або клубних зібрань - 7 %.

4. Призначення об'єктів нерухомості для торгівлі, охорони чи розслідування - 29 %.

5. Фізичне місце знаходження об'єктів рухомого та нерухомого майна розташоване в епіцентрі кримінальних подій – 57 % [Додаток В].

*Потерпілий* - фізична особа. Щодо наукової розробленості проблематики визначення криміналістичних ознак фізичних осіб, які стають потерпілими від досліджуваного виду кримінальних правопорушень, потрібно зазначити, що ці питання знайшли широке висвітлення у науковій літературі, як у загальних теоретичних працях, присвячених криміналістичній характеристиці потерпілого, так і у спеціальних дослідженнях, присвячених різним аспектам особи-жертви хуліганства: під час масових, спортивних заходів тощо.

О. І. Резнікова стверджує, що важливим є проведення дослідження події злочину та ролі потерпілого у ній на двох рівнях: на «особистому» та «поведінковому». Отримуючи інформацію про перший рівень, з'ясовується, внаслідок яких індивідуальних якостей та властивостей особа об'єктивно (тобто незалежно від своєї поведінки) набула статусу жертви. Відносно другого рівня можна зазначити, що таке дослідження дасть можливість побудувати широке коло версій відносно злочинної події та ролі у ній жертви, рекомендувати оптимальну тактику проведення слідчих та судових дій за участю потерпілого, що має сприяти встановленню об'єктивної істини в кожному конкретному кримінальному провадженні та індивідуалізувати покарання [111].

Більшість дослідників при вивченні особи, потерпілої від кримінальних правопорушень, методологічно виділяють систему ознак, які стосуються її

особистості. В. О. Коновалова, В. А. Журавель та В. Ю. Шепітько зазначають, що вона, має складну структуру і включає загальні демографічні відомості (стать, вік, місце проживання, навчання, роботи тощо), дані про спосіб життя, риси характеру, звички та схильності, зв'язки (особисті, споріднені, службові, побутові та ін.) та відносини (ворожі, неприязні, дружні тощо). Усі ці обставини – кожна окремо й у взаємозв'язку – дозволяють уявити картину події і дійти певних висновків [94; 16, с. 278]. В. Ю. Шепітько розширив і деталізував перелік відомостей, що має бути з'ясований про особу потерпілого: відомості анкетного характеру (стать, вік, місце народження, роботи або навчання, стаж, професія (фах), сімейний стан, наявність родичів); соціально-психологічні дані (тип темпераменту, риси характеру, емоційні прояви, особливості взаємодії (спілкування) в колективі); особливості поведінки – до злочинної події, в момент вчинення злочину, після його вчинення; незалежні характеристики (за місцем роботи чи навчання, за місцем проживання, за показаннями рідних, близьких чи найближчого оточення); соціальні зв'язки (коло спілкування, найближчі знайомі, особливості проведення вільного часу, наявність або відсутність спільного бізнесу, комерційна діяльність, специфіка групової поведінки, бажання вступити в певні мікрогрупи); дані про суспільно-корисну діяльність, її особливості; матеріальне становище (наявність майна, в тому числі і нерухомості, грошових вкладів, джерело збагачення, наявність або відсутність боргових зобов'язань, отримання кредитів і можливість їх погашення); злочинний досвід (наявність або відсутність судимостей, зв'язки з кримінальними угрупованнями, дружні стосунки з особами, які притягувалися до кримінальної відповідальності); причини віктимної

поведінки (виконання певних професійних функцій; соціальна деформація особистості) тощо [112, с. 164-165].

Поряд із цим вчені не дійшли єдності думок щодо основних рис, які з криміналістичної точки зору повинні характеризувати фізичну особу потерпілого. Наприклад М. М. Єфімов вказує, що ці відомості можна поділити на три групи: дані про відносини між потерпілим та особою, що вчинила правопорушення; відомості про поведінку потерпілого при вчиненні стосовно нього злочинних дій; дані про риси характеру [113, с. 20]. Як вірно зазначає О. В. Антонюк, «навіть розгляд соціально-демографічних якостей потерпілих від суспільно небезпечного діяння не дає змоги встановити загальну картину потерпілого..., тому більш доцільно створити певні віктимологічні групи» [17Помилка: джерело посилання не знайдено, с. 65-66].

Зазначене обумовлює потребу з'ясування саме типів фізичних осіб, які стають потерпілими (жертвами) унаслідок хуліганств футбольних вболівальників. Наприклад, О. В. Антонюк виокремила такі із них, як: особи, щодо яких здійснюється підготовка злочину (обрання часу, визначення способу й знарядь); особи, які здійснюють певні провокаційні дії або діяльність (під час масових заходів, у ЗМІ чи мережі Інтернет) [17Помилка: джерело посилання не знайдено, с. 65-66].

У цьому контексті, заслуговує на увагу класифікація потерпілих, запропонована О. П. Кузьменком: працівники правоохоронних органів, військовослужбовці, які були задіяні для охорони правопорядку під час проведення масових заходів до початку масових заворушень, і (або) брали участь у стримуванні натовпу; особи, на яких спрямовано основну агресію натовпу: керівники чи власники установ, підприємств та організацій, представники національних меншин, інших віросповідань у разі виникнення масових заворушень на міжнаціональному, міжетнічному, релігійному ґрунті в місцях їх компактного проживання чи перебування, вболівальники команди суперника тощо; особи, які перебували на території вчинення масових



заворушень: працівники, керівники та власники підприємств, організацій, установ, комерційних структур, які знаходилися на шляху натовпу і були піддані погромам; мешканці будівель, розташованих на шляху натовпу, який вчинює підпали, знищення або пошкодження майна – наприклад, побиття скла у вікнах та ін.; особи, які випадково потрапили до натовпу, не переслідуючи мету участі у масових заворушеннях (пенсіонери, особи похилого віку, жінки, малолітні), а також власники автомобілів, що знаходилися на території, де проходили масові заворушення [108, с. 14-15]. Аналогічної точки зору дотримується і М. М. Єфімов [113, с. 38-39].

В свою чергу А. С. Шевченко пропонує дещо інші віктимогенні групи: особи, які здійснюють охорону громадського порядку під час виборів (поліцейські, громадські активісти); особи, поведінка яких сприяє виникненню ситуацій для вчинення хуліганських дій (представники політичних сил, учасники передвиборчої агітації); особи, які задіяні в масових заходах [110, с. 67]. Зауважимо, що часто футбольні матчі проводяться у передвиборчий період, який обумовлює різнополярні настрої серед населення, що в свою чергу може спровокувати змішаний мотив і мету вчинення хуліганства футбольними вболівальниками.

Інакша класифікація запропонована Н. О. Кононенко: учасники спортивно-масових заходів (гравці різних команд); уповноважені особи під час проведення спортивно-масових заходів (арбітри, представники спортивних федерацій); особи, що виконують охоронні функції (стюарди, охоронці, працівники правоохоронних органів); вболівальники [30, с. 53].

Ми підтримуємо думки А. О. Масалітіна, який запропонував найбільш повну групову класифікацію: футбольні фанати (отримання тілесних ушкоджень в результаті бійок); глядачі, які прийшли на стадіон, щоб побачити гру (наприклад, могли постраждати в результаті давки і паніки серед глядачів, яка є наслідком хуліганських дій фанатів); футболісти зі складу команд учасників конкретного матчу (отримання тілесних пошкоджень за плоху гру); поліцейські (під час спроб зупинити хуліганські

дії фанатів або під час масових заворушень); футбольні арбітри (отримання тілесних ушкоджень в результаті злочинних дій фанатів, які вкрай рідко задоволені суддівством футбольного матчу), які після отримання погроз під час матчу можуть мати зустріч із натовпом уболівальників, які незадоволені результатом матчу, де програли їх улюбленці; випадкові особи (перехожі), які випадково опинилися в епіцентрі зіткнень фанатів (поряд із стадіоном, або у місці де сталася бійка між уболівальниками команд-суперників); особи, яким заподіяна майнова шкода в результаті знищення або пошкодження їх майна: пошкодження автомашин, вітрин магазинів, кіосків, реквізиту спортивних барів; особи, які постраждали від дій фанатів у зв'язку із належністю до певної національності, віросповідання, кольору шкіри та ін. (коли в діяльності фан-груп присутня ідеологічна складова) [21, с. 75, 163]..

У Пленумі Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» від 2.07.2004 р. N 13 зазначається, що не можуть бути визнані потерпілими особи, які постраждали від злочину, вчиненого ними ж; водночас, оскільки закон не пов'язує позбавлення особи статусу потерпілого з неправомірністю її поведінки, суди мають визнавати особу потерпілим й у випадках, коли вчинення щодо неї злочину спровоковано її діями. При цьому неправомірність поведінки потерпілого може бути врахована при кваліфікації дій підсудного або призначенні йому покарання [114].

Часто виникають ситуації, коли потерпілий своїми рисами зовнішності, поведінкою тощо провокує вчинення протиправних дій [113, с. 20]. В. О. Туляков стверджує, що і віктимність, і злочинна поведінка особистості породжуються антагонізмом між рівнями визнання, можливостей і домагань, та на масовому рівні відображають різні прояви існування девіантності як соціальної форми [115, с. 4]. Але, нерідко в механізмі кримінального правопорушення ролі кримінального правопорушника і жертви тісно переплітаються. Це дає змогу констатувати, що відмінність у їх поведінці досить відносна, оскільки лише випадок вирішує, хто саме в цій ситуації

стане потерпілим, а хто – кримінальним правопорушником. До того ж, зазначені ролі можуть взаємозамінюватися та поєднуватися в одній особі [116, с. 151]. У ситуаціях, пов'язаних із нападом під час бійок, сторони взаємно завдають один одному шкоди. Від незначних нюансів (діянь) залежить, за ким залишиться перевага. Окрім цього, у багатьох випадках можна спостерігати не лише аналогічність та однотипність поведінки, а й загальні риси потерпілого і злочинця [117, с. 92].

У досліджуваному виді кримінальних правопорушень умовно можна визначити, що здебільшого типологія осіб футбольних вболівальників, які стають потерпілими, симетрично відповідає запропонованій нами вище типології осіб кримінальних правопорушників. Тобто до них належать: випадкові глядачі; ситуативні глядачі; постійні глядачі; члени фан-клубів команд суперниць; особи радикально налаштовані на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій (ультрас) команд суперниць [Див. підрозділ 1.1.]. А тому і ознаки, які характеризують осіб потерпілих будуть здебільшого співпадати із типологією осіб, які вчинюють зазначений вид кримінального правопорушення.

Що стосується інших категорій осіб, які стають потерпілими від досліджуваних кримінальних правопорушень (футболісти або футбольні арбітри конкретного матчу; особи, які організовують перегляд, забезпечують безпеку, охорону або комунікацію із фанатами; особи, які випадково опинилися в епіцентрі криміногенних подій; фізичні особи, яким випадково заподіяна майнова шкода; особи, які постраждали від дій фанатів у зв'язку із належністю до певної національності, віросповідання, кольору шкіри та ін.), потрібно наголосити, що кримінальні дії формуються щодо них, як правило, в момент злочинної події, носять невизначений характер при пасивній ролі потерпілого, мають односторонню спрямованість.

Особи, які організовують перегляд, забезпечують безпеку, охорону або комунікацію із фанатами у механізмі кримінального правопорушення, як

правило, в силу соціальної ролі і статусу відіграють роль провокуючого характеру в силу виконання певних функцій.

Визачено певну залежність від демографічних ознак потерпілих (фізичних осіб), які випадково опинилися в епіцентрі криміногенних подій, зокрема: частіше - це чоловіки (96 %); дорослі особи із візуально вираженими фізичними даними, які відмежовують їх від дітей, осіб похилого віку, вагітних жінок (99 %) [ДодатокВ].

У ході дослідження прямої залежності між способом життя, звичками та схильностями потерпілого, його відносин з особою кримінального правопорушника, виявлено не було.

### **Висновки до розділу 1**

1. На підставі аналізу різних наукових поглядів й підходів вчених визначено найбільш значущі елементи криміналістичної характеристики: особу футбольного вболівальника, який вчиняє хуліганство, спосіб, обстановку та слідову картину, особу потерпілого.

2. Вивчення матеріалів судово-слідчої практики, а також опитування респондентів (68 %) показало, що спосіб вчинення хуліганства футбольними вболівальниками має повноструктурний склад (підготовка, вчинення, приховування) та чітко виражений насильницький характер.

3. Узагальнення наукових підходів до визначення змісту обстановки криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, дозволило визначити такі складові: місце, час та умови в яких відбуваються кримінальні події.

Результати вивчення кримінальних проваджень дали змогу з'ясувати місця вчинення кримінальних правопорушень: місця проведення футбольних ігор (стадіони, майданчики призначені для занять футболом відкритого і закритого типу тощо), глядацькі сектори та прилегла до них територія – 31 %; місця перегляду футбольних ігор, не пов'язаних із

спортивними спорудами: кафе, бари, паби, авто-кінотеатри, приватні кінотеатри, інші приватні володіння (будинки, квартири, дачі, котеджі, бази відпочинку тощо), а також прилеглі території – 39 %; місця обговорення футбольних ігор (брифінг-центри, зали для пресконференцій тощо) – 3 %; маршрутних транспортних засобів (трамваїв, тролейбусів, автобусів, поїздів, річкових й морських суден територіальних вод України або повітряних суден повітряного простору України тощо) – 5 %; громадських місць загального користування (вулиці, торговельні комплекси, магазини, ринки, парки, сквери, заповідні зони, цвинтарі тощо) – 22 %. Вивчення кримінальних проваджень показало залежність досліджуваних кримінальних правопорушень від часу проведення футбольних матчів, днів тижня, доби. Визначено чинники, що обумовлюють ризик виникнення хуліганства футбольних вболівальників.

4. Визначено слідову картину кримінального правопорушення та систематизовано типові сліди: 1) ідеальні сліди (сліди-відображення залишені у свідомості) – 68 %; 2) матеріальні сліди (32 %): а) сліди-предмети (43 %); б) сліди-відображення (19 %); в) сліди-речовини (18 %).

5. У результаті вивчення кримінальних проваджень з'ясовано, що особами потерпілими від кримінальних правопорушень стають: юридичні особи (4 %) та фізичні особи (96 %).

Вперше запропоновано розглядати у теорії криміналістики криміналістично значимі ознаки юридичних осіб-потерпілих на рівні з фізичними особами-потерпілими, у тому числі від досліджуваних видів кримінальних правопорушень. Визначено та запропоновано критерії для дослідження ознак юридичних осіб, які найбільш повно характеризують зв'язок хуліганських дій футбольних вболівальників із шкідливими наслідками, що їм завдаються: а) вид діяльності юридичної особи публічного або приватного права, її зовнішній вираз; б) призначення, а також розташування майна (рухомого або нерухомого), яке стоїть на балансі, і якому завдається шкода у результаті хуліганських дій футбольних

вболівальників. Надано їх найбільш вагомі криміналістичні ознаки: 1. Види діяльності юридичної особи відповідно до Національного класифікатора видів економічної діяльності ДК 009:2010 (розділів, груп та класів 93.11 «Функціонування спортивних споруд»; 93.12 «Діяльність спортивних клубів»; 47.1 «Роздрібна торгівля в неспеціалізованих магазинах»; 47.9 «Роздрібна торгівля поза магазинами»; 46.9 «Неспеціалізована оптова торгівля»; 47.7 «Роздрібна торгівля товарами в спеціалізованих магазинах»; 49.31 «Пасажирські перевезення міського та приміського сполучення»; 80 «Діяльність охоронних служб та проведення розслідувань») – 29 %.

2. Назва юридичної особи, фірмове найменування, товарний знак, виробнича марка або написи на майні (будівлях, транспортних засобах, вітринах) провокуючого (поштовхового) характеру для хуліганських дій футбольними вболівальникам – 24%. До таких відносяться: а) назви, слогани, логотипи, рисунки та ін. з клубною належністю до команд суперниць; б) позначення, написи і рисунки, що означають приналежність майна до охоронних підприємств (автомобілі, офіси) або правоохоронних органів та ін.

3. Призначення об'єктів нерухомості для проведення футбольних ігор та їх перегляду або клубних зібрань – 7 %. 4. Призначення об'єктів нерухомості для торгівлі, охорони чи розслідування – 29 %. 5. Фізичне місце знаходження об'єктів рухомого та нерухомого майна розташоване в епіцентрі кримінальних подій – 57 %.

6. Визначено, що здебільшого типологія осіб футбольних вболівальників, які стають потерпілими, симетрично відповідає запропонованій типології осіб кримінальних правопорушників; визначено їх ознаки.

## РОЗДІЛ 2.

### ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО ФУТБОЛЬНИМИ ВБОЛІВАЛЬНИКАМИ

#### **2.1. Виявлення хуліганства, що вчиняється футбольними вболівальниками**

Успіх розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, визначальною мірою залежить від методичного інструментарію, який використовує слідчий (дознавач). Таким інструментарієм і є окрема криміналістична методика розслідування зазначеного виду кримінальних правопорушень.

Погоджуючись з обстоюваною в науці думкою про те, що кожен етап процесу розслідування має певну специфіку в обсязі та методах цієї криміналістичної діяльності [118, с. 379], удосконалювати теоретичні положення та розробляти оптимальні практичні рекомендації методики розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, доречно, зважаючи на особливості етапів цього процесу.

Враховуючи докорінне реформування кримінального процесу України та ґрунтовне видозмінення процедури розслідування кримінальних правопорушень, вважаємо, що з'ясуванню організаційних основ початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, має передувати з'ясування кількості, змісту та меж етапів розслідування кримінальних правопорушень, оскільки різне тлумаченням криміналістами цих категорій обумовило розмаїття позицій вчених щодо питання про виявлення кримінальних правопорушень, і як наслідок, впровадження діаметральних науково-практичних рекомендацій у правозастосовну практику, а також в освітній процес підготовки майбутніх слідчих (дознавачів), прокурорів, оперативних працівників, суддів. А як результат це

призводить до деструктивних явищ у слідчо-криміналістичній діяльності, знижує його організаційно-управлінську ефективність і в цілому негативно позначається на результативності розслідування [119, с. 88].

На сьогодні вчені-криміналістики відстоюють різні позиції щодо змісту етапів розслідування кримінальних правопорушень, що впливає на неоднозначність розуміння того чи відноситься їх виявлення до етапів розслідування чи лише до запобіжної діяльності. Також неоднозначними є думки щодо меж початку й закінчення цих етапів, що також у свою чергу не сприяє однозначному усвідомленню місця виявлення кримінальних правопорушень серед цих етапів.

Зазначимо кілька основних підходів вчених до визначення етапів досудового розслідування кримінальних правопорушень, наприклад: 1) початковий та подальший етапи [120, с. 79]; 2) початковий (першочерговий), подальший (наступний), заключний (завершальний) [121, с. 511-513; 76, с. 337-338; 122, С. 367-368; 77, с. 14–15; 119; 123, с. 235-236]; 3) початок досудового розслідування; початковий; наступний [124, с. 3. ] та ін.

Більш докладно І. В. Пиріг та Р. В Карпенко розуміють два етапи: 1) початковий – починається з моменту повідомлення в органи поліції про вчинення кримінального правопорушення та закінчується затриманням особи та оголошенням йому повідомлення про підозру; 2) подальший – триває до моменту, коли слідчий, прокурор вважає, що зібрані під час досудового розслідування докази є достатніми для складання обвинувального акту. На думку авторів, в умовах наявної на сьогодні системи кримінального провадження та положень КПК України заключного етапу не може бути, у зв'язку з його малоінформативністю та нескладністю у тактичному розумінні [120, с. 79].

У той же час В. О. Малярова видокремлює три етапи: 1) початковий – починається з моменту внесення відомостей про подію до ЄРДР і закінчується винесенням письмового повідомлення про підозру, що робиться



за наявності достатніх доказів (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України); 2) наступний - починається з моменту повідомлення про підозру до ухвалення рішення про закінчення досудового розслідування, відповідним чином формалізоване згідно з вимогами ст. 283 КПК України; 3) заключний - передбачає здійснення ряду самостійних, але змістовно і хронологічно взаємозалежних дій (всебічна оцінка зробленої у кримінальному провадженні роботи, зібраних доказів, і на цій основі відповідно до ст. 283 КПК України прийняття процесуальних рішень: закриття кримінального провадження; звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; звернення до суду з обвинувальним актом; звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру; звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру) [119, с. 87-89, ].

До прибічників умовного поділу розслідування кримінальних правопорушень на три етапи відносяться також і інші вчені, але серед них найбільша дискусія ведеться щодо початку від якого триває перший (початковий) етап досудового розслідування, що обумовлено змінами кримінально-процесуального законодавства, та змісту останнього (заклучного) етапу.

До цих вчених віноситься І. І. Когутич, який визначає три етапи: 1) початковий – період проведення СРД (гласних і негласних), часовому чиннику реалізації яких властива так звана невідкладність, і головними завданнями яких є, крім іншого: максимальне підтвердження початкового припущення, що подія, відомості про яку внесено до ЄРДР, має ознаки кримінального правопорушення; 2) наступний (подальший) – це період провадження усіх інших СРД; 3) завершальний етап – це заключний період розслідування, що розпочинається моментом прийняття слідчим (прокурором) рішення про закінчення розслідування і завершується складенням обвинувального акта або клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, або ж постановою

про закриття кримінального провадження з відповідних підстав [123, с. 235-236]. В. І. Воронін також вважає, що процедура досудового розслідування складається з трьох етапів: 1) початок досудового розслідування - триває з моменту отримання відомостей про ймовірне скоєння вказаного кримінального правопорушення до моменту внесення таких відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань); 2) початковий – триває з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до вирішенням таких основних завдань, як встановлення причетних до вчиненого злочину осіб і збирання доказової інформації, достатньої для повідомлення про підозру; 3) наступний – триває після вирішення всіх ситуативно зумовлених завдань на попередньому етапі до закінчення досудового розслідування [124, с. 3.].

З приводу початку досудового розслідування В. Г. Дрозд зазначала, що сучасний етап розвитку кримінального процесу дає змогу сформулювати його сутність, з одного боку, як окремого етапу досудового розслідування, метою якого є встановлення факту кримінального правопорушення та його закріплення в ЄРДР, а з іншого – як здійснювану в установленому законом порядку кримінальну процесуальну діяльність слідчого, прокурора стосовно розслідування обставин кримінального правопорушення, а також правовідносини, що виникають унаслідок такої діяльності як між зазначеними посадовими особами, так і з іншими учасниками кримінального судочинства [125, с. 271].

Іншої думки дотримується М. А. Погорецький, який вважає, що за чинним КПК України 24-х годинний термін – це не перевірка заяв та повідомлень про кримінальне правопорушення, а лише внесення відповідних відомостей до ЄРДР. До внесення зазначених відомостей до ЄРДР чинний КПК передбачає проведення лише у невідкладних випадках огляду місця події (ч. 3 ст. 214). Для перевірки заяв та повідомлень про кримінальне правопорушення після внесення відповідних відомостей до ЄРДР чинний КПК допускає проведення за наявності відповідних приводів та підстав

усього комплексу процесуальних засобів: СРД (гл. 20), у тому числі й негласних (гл. 21), заходів забезпечення кримінального провадження (Розділ II), а у передбачених випадках – усіх заходів ОРД, визначених ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [126, с. 101].

Натомість О. В. Одерій зазначає, що виокремлюючи періоди в досудовому розслідуванні потрібно мати на увазі ту обставину, що кримінально-процесуальна діяльність відповідних органів починається не від моменту початку досудового розслідування – унесення відомостей до ЄРДР (ч. 2 ст. 214 КПК, за винятком випадку, передбаченим ч. 3 ст. 214 КПК), а з моменту отримання відомостей про вчинене кримінальне правопорушення (із заяви, повідомлення, безпосереднього виявлення правоохоронними органами ознак кримінального правопорушення тощо). Це пов'язано з тим, що між заявником, потерпілим та співробітниками правоохоронних органів, на підставі відповідних законодавчих актів, виникають відповідні кримінально-процесуальні правовідносини. Так, при затриманні особи, яку підозрюють у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, у вказаних у ч. 1 ст. 208 КПК випадках строк затримання без ухвали слідчого судді (суду) не може перевищувати сімдесяти двох годин із моменту затримання підозрюваної особи. Моментом затримання та сплину вказаного строку є не внесення відомостей до ЄРДР, а момент, коли така особа силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою (ст. 209 КПК) [127, с. 261-262]..

Таким чином, ще до початку досудового розслідування з'являється такий суб'єкт кримінального провадження як підозрюваний, який має права та обов'язки, передбачені ст. 42 КПК. До початку досудового розслідування з'являється також захисник затриманого у випадках, передбачених ч. 1 ст. 208 КПК (ч.1 ст. 48 КПК), заявник (ст. 60 КПК), потерпілий (ч. 2 ст. 55 КПК), представник потерпілого (ст. 58 КПК). А в разі оскарження заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним,

його захисником чи законним представником у порядку ст. 303 КПК бездіяльності слідчого, прокурора, яка полягає в невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення – слідчий суддя. У разі проведення огляду місця події у випадку, передбаченому ч. 2 ст. 214 КПК – слідчий, прокурор, поняті, спеціаліст та інші особи (ст. 237 КПК). Отже, можна дійти висновку, що процесуальна діяльність у кримінальному провадженні починається не з початку досудового розслідування, а від моменту початку процесуальних дій у зв'язку з учиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Зазначене не суперечить визначенню терміна «кримінальне провадження», що подано в п.10 ч. 1 ст. 3 КПК, відкриття якого детально регламентовано в Положенні про Єдиний реєстр досудових розслідувань (*далі – ЄРДР – прим. автора – Б.К.*). Таким чином, визначаючи межі (відправну точку) початкового етапу досудового розслідування, необхідно виходити з тієї слідчої ситуації, яка склалась. Так, якщо внесенню відомостей до ЄРДР передуює проведення ОМП, початком слід уважати момент прийняття рішення про проведення цієї слідчої дії, у всіх інших випадках – момент унесення відомостей до ЄРДР. Що стосується його закінчення, то завершальним моментом можна вважати процедуру пред'явлення підозри особі в порядку ст. 278 КПК [127, с. 261-262].

Подібної точки зору дотримується А. Мазур, який обстоює тезу про те, що недоцільно ототожнювати початок початкового етапу розслідування з початком досудового розслідування, як стадії кримінального провадження, що відповідно до п. 5 ч. 1. ст. 3 КПК України починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Вчений зауважує, що якщо брати за основу кримінально-процесуальний критерій як «відправний пункт» початкового етапу розслідування, то не буде враховано, що інформаційно-пізнавальна діяльність слідчого фактично охоплені процесуальними межами розслідування, а також, що процесуальні та

криміналістичні уявлення про межі, зміст та структуру розслідування не збігаються [128]. На користь обґрунтованості цього підходу автор наводить такі аргументи: 1) згідно з ч. 3 ст. 214 КПК України уповноважена особа має право почати досудове розслідування шляхом проведення огляду місця події до внесення відомостей до ЄРДР; 2) відповідно до ст. 208 КПК України уповноважена службова особа має право, в передбачених статтею випадках, без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, та обшукати її з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК. Отже, ще до початку досудового розслідування може бути проведено зазначену слідчу розшукову дію, спрямовану на розслідування певного кримінального правопорушення; 3) встановлений законодавцем у ст. 214 КПК України строк у 24 години, не пізніше якого відомості про вчинене кримінальне правопорушення мають бути внесені до ЄРДР, не виключає право уповноваженої особи на з'ясування, перевірку й встановлення факту, характеру та змісту події з наданням їй правової оцінки, попереднє дослідження речей та документів, що в межах ст. 60 КПК України можуть бути подані заявником [128, С. 437-438].

Наведені авторами аргументи дають змогу стверджувати, що дискусія з приводу виявлення кримінальних правопорушень, у тому числі хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, повинна ґрунтуватись не тільки на змістовному розумінні початку досудового розслідування та відкриття кримінального провадження. На наш погляд, вирішення цієї проблематики лежить у площині розуміння окремих видів оперативно-слідчої діяльності виявлення невідомих фактів учинення цих кримінальних правопорушень, виявлення осіб, поведінка яких вказує на реальну можливість вчинення кримінальних правопорушень, фіксація фактів кримінально протиправної діяльності тощо. Ці види діяльності, як відомо, можуть реалізовуватись у різних формах протидії злочинності (запобігання та реагування), у тому числі ще до відкриття кримінального провадження у межах оперативно-розшукової діяльності (далі - ОРД).

Водночас відповідно до розділу III «Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами НПУ в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» (наказ МВС України від 7.07.2017 р. № 575) за оперативно-розшуковою справою (далі - ОРС) може закріплюватися слідчий для забезпечення методичного супроводження її реалізації та надання практичної допомоги оперативному підрозділу. Крім цього слідчий вивчає та надає у разі потреби рекомендації щодо фіксації додаткових фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, які засвідчують наявність в їх діях ознак злочину [129].

У контексті зазначеного доречно навести міркування М. Л. Грібова, що забезпечення оперативними підрозділами кримінального процесуального доказування – це їх діяльність спрямована на створення надійних умов для отримання доказів у кримінальному провадженні шляхом: документування фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України; надання слідчому, прокурору відомостей необхідних для прийняття рішень щодо ефективної організації збирання доказів і тактики досудового розслідування; забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб [130, с. 47].

З цього приводу слід зазначити, що не даремно у значній частині Європейських країн (Австрія, Англія та Уельс, Італія, Німеччина, Франція, Швейцарія, Іспанія) не визначено чіткого розмежування стадій діяльності кримінальної поліції щодо збору первинних даних про ймовірну кримінальну протиправну діяльність (виявлення осіб та фактів, що становлять оперативний інтерес; встановлення фактів та обставин за заявами повідомленнями про вчинення кримінального правопорушення) та збиранням доказів (документування кримінально протиправної діяльності) під час поліцейського дізнання або розслідування [131, с. 52-53, 115-117, 174-175,

233-235, 293-295, 685]. Тобто у цих країнах відсутній такий інститут як відкриття кримінального провадження, що нівелює дискусію про зміст та місце виявлення кримінальних правопорушень у системі оперативно-розшукової чи кримінально-процесуальної діяльності. А крім цього, значно спрощує процедуру застосування заходів (у тому числі негласних) як щодо виявлення ознак ймовірної кримінальної протиправності та недопущення кримінальної діяльності, так і вжиття невідкладних заходів та слідчих (розшукових) дій щодо збору доказової інформації для підтвердження чи спростування факту кримінального правопорушення або його інсценування.

На сьогодні пріоритетним завданням правоохоронних органів України у сфері протидії злочинності є запобіжна діяльність щодо кримінальних проявів, тобто своєчасне виявлення ознак кримінальних правопорушень і осіб, які їх вчинюють або готуються до вчинення, та вжиття відповідних заходів реагування щодо недопущення чи припинення кримінальних протиправних посягань, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кожного кримінального правопорушення [132].

До числа кримінальних правопорушень, які обумовлюють специфіку роботи НПУ щодо їх протидії, відносяться хуліганства, вчинені футбольними вболівальниками. Ефективність роботи підрозділів НПУ щодо запобігання та розслідування цих кримінальних правопорушень, визначальною мірою залежить від своєчасного отримання достовірної інформації (відомостей) і доказів про осіб, факти та події протиправного характеру, що пов'язані із проведенням футбольних ігор, а також із середовищем футбольних вболівальників, неформальних молодіжних угруповань і т.п., тобто щодо виявлення хуліганства, яке готується, вчинюється чи було учинено футбольними вболівальниками [132].

Питання щодо того чи відносити виявлення кримінального правопорушення до елементів методики розслідування, чи ні, на сьогодні не знайшло однозначного вирішення у криміналістиці. У структурі окремих

методик розслідування деякі вчені-криміналісти виділяють такий елемент, як особливості виявлення ознак того або іншого кримінального правопорушення [29, с.5; 122, с. 367; 75, с. 9, 11], а інші – ні [133, с. 576; 53, с. 346; 5, с. 428].

Як справедливо зазначає В. М. Шевчук виокремлення тактичних завдань доцільно здійснювати з врахуванням стадійності кримінального провадження: а) тактичні завдання досудового розслідування; б) тактичні завдання судового провадження; в) тактичні завдання, що потребують свого вирішення до початку досудового розслідування, наприклад, тактичні завдання виявлення ознак злочину. А відповідно до останнього завдання, за стадійністю кримінального провадження потрібно виокремлювати тактичні операції, що проводяться до початку досудового розслідування, зокрема, прикладом таких операцій може бути оперативно-тактична операція: «Виявлення ознак злочину», до структури якої входить система дій та заходів, серед яких обов'язково є така слідча дія, як огляд місця події, в поєднанні з відповідними оперативно-розшуковими, організаційно-технічними та іншими заходами. Така операція проводиться до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і до початку досудового розслідування на етапі виявлення ознак злочину [134, с. 227; 135;136].

Отже говорячи про процесуальні та непроцесуальні дії (заходи), які здійснюються як до, так і після відкриття кримінального провадження, та спрямовані на виявлення ознак хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, у тому числі шляхом затримання «на гарячому», виявлення латентних кримінальних правопорушень тощо, на нашу думку, їх умовно можна розглядати як окремий елемент методики розслідування цих кримінальних правопорушень, який відповідає конкретному завданню.

З цього приводу неодмінно повинні враховуватись дії (заходи) не тільки слідчих (дізнавачів), а й працівників інших підрозділів НПУ, зокрема оперативних підрозділів, що спрямовані на виявлення й фіксацію дій щодо



підготовки, замахів та вчинення кримінальних правопорушень, а також забезпечення досудового розслідування з цією метою, реалізацію міжнародної взаємодії із правоохоронними органами взаємодію із Державною кримінально-виконавчою службою України (далі – ДКВС України), що також можуть включати елемент виявлення невідомих кримінальних фактів та ін. [132].

Так, фахівці у галузі ОРД процес виявлення кримінально протиправних діянь відносять до елементів оперативного пошуку (виявленням осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес). У різних джерелах оперативний пошук може називатись: оперативно-пошукова робота – (пошук); пошук первинних оперативно-розшукових даних; виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес – (виявлення); пошукова робота.

Його поняття визначається як: 1) комплекс гласних та негласних дій із метою вирішення завдань ОРД, спрямованих на виявлення та встановлення осіб, які мають ознаки суб'єктів злочину, здійснюють дії щодо готування та вчинення умисних кримінальних правопорушень [137, с. 41]; 2) система гласних і негласних організаційних та оперативних заходів, спрямованих на отримання первинної, ще невідомої правоохоронним органам інформації, з метою запобігання та виявлення фактів або ознак про вчинені злочини і тих, що готуються, а також одержання відомостей щодо осіб, які можуть бути причетними до протиправної діяльності [138, с. 28]; 3) система розвідувально-пошукових заходів, які здійснюють уповноважені суб'єкти ОРД для отримання та перевірки первинної інформації щодо осіб, предметів і подій, які становлять оперативний інтерес [139, с. 106]; 4) комплекс ОРЗ і розвідувально-пошукових заходів, що здійснюються суб'єктами ОРД для виявлення, перевірки, накопичення відомостей, які містять нові спеціальні знання і мають значення при вирішенні завдань боротьби зі злочинністю [140] тощо.

Оперативний (ініціативний) пошук передбачає отримання та перевірку первинної інформації про осіб та факти, що становлять оперативний інтерес,

поза зв'язком із конкретною особою чи фактом з подальшим виокремленням їх із загальної маси [140]. Крім того, використання ОРЗ та НСРД з метою документування фактів хуліганства, вчинених групами вболівальників, є досить впливовим фактором для виявлення негативних явищ в сучасній футбольній сфері та запобіганню протиправних дій з боку футбольних хуліганів [141, с. 352].

Отже, поняття виявлення хуліганства, що вчиняються футбольними вболівальниками, охоплює дві різні форми протидії злочинності: 1) запобіжну (превентивну) діяльність, у межах якої здійснюється пошук та фіксація фактичних даних про кримінально протиправні діяння, які вже були вчинені, але раніше не були відомі правоохоронним органам, так звані, латентні кримінальні правопорушення; 2) кримінальне переслідування, у межах якої здійснюються досудове розслідування, тобто процесуальні дії (СРД та НСРД й заходи) та непроцесуальні заходи (адміністративні, оперативно-розшукові, організаційні та ін.) щодо реагування на заяви і повідомлення про кримінальні правопорушення з метою виявлення їх ознак (підтвердження або спростування факту вчинення кримінального правопорушення), встановлення осіб, що їх вчинили, зібрання доказів та ін. [132].

У той же час, виявлення раніше невідомого факту хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, здійснюється як у межах оперативно-розшукового так і кримінального провадження, а також у межах міжнародного співробітництва та співробітництва з ДКВС України [132].

Поряд з цим, виявлення хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, під час реагування на заяви і повідомлення про кримінальні правопорушення може здійснюватися на таких етапах: 1. До внесення відомостей до ЄРДР в ході роботи слідчо-оперативної (далі - СОГ) групи, метою якої є виявлення, фіксації, вилучення слідів кримінального правопорушення, речових доказів, установлення свідків та потерпілих, встановлення осіб, які його вчинили, з'ясування обставин, що мають

значення для кримінального провадження. При цьому в такій роботі беруть участь і працівники інших підрозділів НПУ, які невідкладно прибувають до заявника або на вказане місце події з метою припинення правопорушення, встановлення особи та затримання ймовірного правопорушника, збереження слідів правопорушення, а також надання допомоги потерпілим особам у межах повноважень поліції. 2. Після відкриття кримінального провадження за такими заявами і повідомленнями у порядку ст. 214 КПК України, у разі реагування на повторні заяви і повідомлення від одного або різних заявників щодо одного і того ж кримінального правопорушення.

У свою чергу, діяльність щодо виявлення кримінального правопорушення спрямована не тільки, власне, на встановлення (підтвердження чи спростування) факту його вчинення під час реагування на заяви чи повідомлення від громадян чи посадових осіб, але й на встановлення даних, необхідних для надання протиправній поведінці відповідної правової оцінки, а також на виявлення інших епізодів кримінально-протиправних діянь на цій стадії [132].

Крім того, зазначене дозволяє стверджувати, що початковий етап розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, охоплює як дії щодо виявлення ознак і обставин вчинення кримінального правопорушення під час огляду місця події або затримання осіб «на гарячому», тобто до внесення відомостей до ЄРДР, так і щодо проведення першопочаткових СРД під час досудового розслідування, а також заходів оперативного (ініціативного) пошуку, спрямованих на вирішення завдань кримінального провадження [132].

Таким чином, виходячи з положення про те, що в теорії ОРД під виявленням розуміють пошукові та ОРЗ, які здійснюються ще до початку кримінального провадження, у тому числі, а в криміналістиці – дії, які фактично збігаються з моментом відкриття кримінального провадження або з моментом проведення процесуальних дій, що здійснюються до його відкриття (огляд, затримання тощо), то виявлення досліджуваних

кримінальних правопорушень може здійснюватись такими основними шляхами: 1) шляхом здійснення ОРД; 2) шляхом здійснення кримінально-процесуальної діяльності.

Потрібно зазначити, що виявлення таких кримінальних правопорушень може відбуватися й іншими способами, які не охоплюються зазначеними видами діяльності. До них відносяться: 1) проведення комплексних відпрацювань, спеціальних операцій, комплексних заходів з охорони громадського порядку, в ході яких поліцейські самостійно або у результаті спілкування з громадянами можуть виявляти ці кримінальні правопорушення; 2) отримання матеріалів (запитів) від правоохоронних органів інших держав або міжнародних поліцейських організацій, в яких містяться відомості про осіб (груп) підвищеного кримінального ризику, або поведінка яких вказує на реальну можливість вчинення хуліганств, на ґрунті футбольних матчів; 3) отримання матеріалів від ДКВС України про виявлення латентних кримінальних правопорушень, вчинених особами, які перебувають у слідчому ізоляторі або відбувають покарання тощо [132].

*Під виявленням хуліганства, що вчиняються футбольними вболівальниками, ми пропонуємо розуміти процесуальні дії та непоцесуальні заходи, які спрямовані на пошук, фіксацію, вилучення слідів та речових доказів, установлення свідків і потерпілих, які свідчать про наявність ознак кримінального правопорушення, що ще не було відомим правоохоронним органам, і дають можливість слідчому, дізнавачу, прокурору кваліфікувати дії футбольних вболівальників як хуліганство (ст. 296 КК України), та/або на встановлення й затримання «на гарячому» осіб, які його вчиняють.*

Виявлення таких кримінальних правопорушень може відбуватись на стадії їх підготовки, замаху, у момент або після вчинення. У результаті вивчення кримінальних проваджень було встановлено, що хуліганства, які вчиняються футбольними вболівальниками, вияляються на стадії: підготовки - 9 %; замаху – 4 %; безпосереднього вчинення – 45 %; після вчинення - 42 % [Додаток В].

На стадії підготовки чи замаху виявляються лише ті кримінально-протиправні вчинки, які здійснюються такими категоріями кримінальних правопорушників як: членами фан клубів (73 %); особами, радикально налаштованими на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій (ультрас) - 27 % [Додаток В].

У межах цього дослідження даних щодо виявлення досліджуваних кримінальних правопорушень на стадії підготовки чи замаху іншими категоріями осіб (випадковими, ситуативними або постійними глядачами) отримано не було. Це пояснюється тим, що кримінально-протиправні дії випадкових, ситуативних або постійних глядачів обумовлюються раптово виниклим умислом, характеризуються стрімким розвитком в динамічній обстановці футбольних подій на ґрунті «пристрасті до футболу», «гострих футбольних переживань» та спільного емоційного фону в натовпі.

Аналіз отриманих даних дає змогу стверджувати про зворотно-пропорційну залежність між виявлення підготовки чи замаху досліджуваних кримінальних правопорушень і наступними такими особливостями:

1. Кількістю вчинених кримінальних правопорушень окремими категоріями кримінальних правопорушників: члени фан-клубів вчинюють 18 % [Див. підрозділ 1.1] хуліганств, а на стадії підготовки чи замаху виявляються їх кримінальні діяння у 73 % випадків [Додаток В]; особи радикально налаштовані на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій (ультрас) вчинюють 63 % [Див. підрозділ 1.1] таких кримінальних правопорушень, а їх підготовка чи замах ними виявляються лише у 27 % випадків [Додаток В].

2. Рівнем організації підготовки до вчинення кримінальних правопорушень: члени фан-клубів, як правило, завчасно та кожного разу узгоджують дії з підготовки, вчинення та приховування футбольних хуліганств; особи, радикально налаштовані на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій (ультрас), завчасно узгоджують лише дії та ролі, які обумовлюються варіативними складовими обстановки їх вчинення, а щодо

перманентних (постійних) складових такої обстановки підготовка, як правило, не здійснюється, оскільки спосіб їх вчинення є заздалегідь відпрацьованим.

3. Рівнем втаємничення організації внутрішньої субкультури груп осіб і її доступності для нових членів: організаційна структура фан-клубів, а також порядок прийняття нових членів, як правило, є відкритими (неприхованим та прозорим), що обумовлює більші можливості для використання (залучення/сприяння) конфідентів у цьому середовищі; організаційна структура груп осіб, радикально налаштованих на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій (ультрас), як правило, є ізольованою для нових членів; порядок прийняття нових членів є багатоетапним, ускладненим жорстокими правилами, у тому числі, перевіркою кандидатів на причетність до правоохоронних органів шляхом надання «наказів» на вчинення кримінальних правопорушень, а також покараннями за їх невиконання. Це значно ускладнює можливість залучення негласних позаштатних працівників, а також є перепорою у виконанні спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

У результаті вивчення оперативно-слідчої практики було встановлено, що хуліганства, вчинені футбольними вболівальниками, виявляються наступним чином: 1. Надходження заяв і повідомлень (56 %), із них від: а) потерпілих – 36%; б) очевидців, свідків - 5 %; в) родичів потерпілого – 2 %; г) працівників медичних закладів - 3 %; д) організаторів футбольних матчів та осіб, залучених для їх проведення, а також членів футбольних клубів - 3 %; е) представників засобів масової інформації - 4%; є) посадових осіб підприємств, установ, організацій - 3 %. 2. Особисте (безпосереднє) виявлення слідчим, дізнавачем або працівниками НПУ, які забезпечували громадську безпеку під час футбольного матчу (19 %). 3. Під час ОРД підрозділів кримінальної поліції (до відкриття кримінального провадження) - 12 %, із них: а) отримання оперативної інформації та допомоги від гласних і негласних штатних та позаштатних працівників або

громадян (7 %); б) під час проведення гласних заходів оперативного пошуку та ОРЗ (1 %); в) під час проведення негласних заходів оперативного пошуку та ОРЗ (4 %). 4. Під час проведення процесуальних дій у межах досудового розслідування аналогічних або інших кримінальних правопорушень (8 %), із них: а) гласних СРД (5 %); б) НСРД (2 %); в) інших процесуальних дій (1 %). 5. Надходження відомостей від ДКВС України про виявлення латентних кримінальних правопорушень, вчинених особами, які перебувають у слідчому ізоляторі ДКВС (далі – СІЗО ДКВС України) або відбувають покарання (1 %). 6. Надходження матеріалів (запитів) від правоохоронних органів інших держав або міжнародних поліцейських організацій (1 %). 7. Виявлення та затримання правопорушників «на гарячому» іншими особами, що були залучені до охорони громадського порядку, або особами, що здійснили затримання у результаті виконання громадського обов'язку (3 %). 8. Інше – надходження повідомлень або матеріалів, складених за результатами оперативно-службової діяльності інших підрозділів НПУ або правоохоронних органів (Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій тощо) – 1 % [Додаток В].

Отже виявлення хуліганства, що вчиняються футбольними вболівальниками, відбувається переважно у момент або після скоєння кримінального правопорушення (87 %), здебільшого шляхом надходження заяв і повідомлень до органів НПУ (56 %), особистого (безпосереднього) виявлення слідчим, дізнавачем або працівниками поліції, які забезпечували громадську безпеку під час футбольного матчу (19 %). На стадії підготовки чи замаху виявляється лише 13 % кримінальних правопорушень (у тому числі 12 % у результаті ОРД), із них: 73 %, які готуються або здійснюються замах членами фан-клубів, а 27 % – членами радикальних угруповань «ультрас». Визначено низьку результативність виявлення підготовки чи замаху членів радикальних угруповань «ультрас», які вчинюють найбільшу

кількість таких кримінальних правопорушень, - виявляються лише 43 % від вчинених цією категорією осіб.

Найбільш ефективними оперативними можливостями у межах ОРД є використання гласних і негласних штатних та позаштатних працівників або добровільної допомоги громадян (7 %), а також проведення негласних заходів оперативного пошуку та ОРЗ (4 %). Водночас виявлено низьку ефективність залучення/сприяння негласних штатних та позаштатних працівників оперативних підрозділів у середовищі футбольних вболівальників «ультрас» у зв'язку з високим рівнем втаємничення організації внутрішньої субкультури та жорстких правил прийняття нових членів. З'ясовано, що найбільш ефективними процесуальними діями, які сприяють виявленню хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, у межах досудового розслідування аналогічних або інших кримінальних правопорушень, є гласні СРД.

## **2.2. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування, планування та алгоритм дій слідчого (дознавача), спрямований на їх вирішення**

Обсяг і зміст виявленої на початковому етапі розслідування вихідної інформації про кримінальне правопорушення у підсумку визначає оперативно-слідчу ситуацію, яка з одного боку обумовлює потребу нешаблонного здійснення процесуальних дій та організаційних заходів, а з іншого – обумовлює потребу застосування інструментарію СРД, НСРД та оперативних заходів у певній послідовності, злагодженості для найбільшої ефективності.

Поряд з цим на сьогодні типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, та алгоритми їх вирішення не узагальнені у відповідних підзаконних актах, а розслідування таких кримінальних правопорушень відбуваються без



врахування ситуативного підходу, тобто застосовується аналоговий підхід до розслідування всіх видів хуліганств, що значною мірою знижує результативність такої роботи і ефективність застосування окремих процесуальних дій та оперативних заходів [142].

В свою чергу, сучасні дослідження не висвітлюють специфіку типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, а також алгоритми дій на їх вирішення.

Варто відзначити, що на теренах України рекомендації щодо розслідування кримінальних правопорушень залежно саме від характеру вихідних даних були запропоновані вченими вже в перших посібниках з криміналістики (1935 і 1938 рр.), припускаючи тим самим ситуаційність розслідування [143, с. 123]. Разом з цим, відправною віхою у теоретичному осмисленні власне поняття «слідча ситуація» стала праця О. Н. Колесніченка (1967 р.), у якій вчений вперше визначив його як «певне положення, стан досудового розслідування, обумовлений наявністю доказів, інформаційного матеріалу і виникаючими конкретними завданнями їх збирання та перевірки» [142]. З того часу науково-теоретичній розробці зазначеної наукової категорії присвятила свої роботи чисельна плеяда вчених-криміналістів, але й досі немає загальноприйнятої позиції щодо визначення її змісту, компонентів, а також критеріїв для класифікації.

Наприклад, Р. Л. Степанюк визначає слідчу ситуацію як сформульовану на підставі аналізу практики розслідування певної категорії злочинів абстраговану штучну модель, яка відображає стан наявної у слідчого інформації про обставини злочину й обставини, що склалися на відповідному етапі розслідування [144, с. 111]. В. А. Журавель визначає досліджуване поняття як наукову абстракцію, яка сформована на підставі апріорних знань, що є результатом узагальнення та аналізу значного емпіричного матеріалу і в якій відображено найбільш загальні риси, що характеризують перебіг і стан розслідування на певному етапі (вихідному, початковому, наступному) [145, с. 106]. С. В. Великанов констатує, що слідча

ситуація – це сукупність сформованих на певному етапі умов – положення, стану й обстановки – розслідування, що сприймаються, оцінюються і використовуються слідчим для вирішення тактичних задач і досягнення загальних (стратегічних) цілей розслідування [146].

На нашу думку, найбільш точною та обґрунтованою є позиція вчених, які визначають слідчу ситуацію розслідування як уявну динамічну модель, що відображає інформаційно-логічний, тактико-психологічний, тактико-керівний та організаційний стани, що склались у кримінальній справі, та характеризує сприятливий (чи несприятливий) перебіг процесу розслідування [147, с. 165].

Питання про види типових слідчих ситуацій, що виникають під час розслідування хуліганства досліджувалися окремими вченими-криміналістами. Однак питання про типові слідчі ситуації та алгоритми дій слідчого (дізнавача), спрямовані на їх вирішення, на початковому етапі розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, є своєрідною прогалиною у сучасній методиці розслідування кримінальних правопорушень, що вимагає активізації наукових пошуків у цій сфері.

З огляду на предмет нашого дослідження заслуговують на увагу типові слідчі ситуації, виокремлені вченими, які присвятили дослідження проблематиці розслідування хуліганства. Зокрема, М. М. Єфімов (2015 р.) встановив наявність наступних типових слідчих ситуацій на початковому етапі розслідування хуліганства: особа, що вчинила хуліганські дії, затримана на місці події; відомий потерпілий, є свідки, очевидці та наявні матеріальні сліди кримінально караного діяння; особа, що вчинила хуліганські дії, зникла з місця події і відома лише за ознаками зовнішності; знайдено сліди хуліганських дій, злочинець невідомий, свідків немає; хуліганські дії були вчинені в минулому, відомий потерпілий та підозрюваний [148, С. 183]. На думку Н. О. Кононенко (2016 р.), до них відносяться: особу затримано на місці події, є свідки, потерпілі та матеріальні сліди; особа, яка вчинила хуліганські дії, зникла, вона відома лише за ознаками зовнішності, які

встигли запам'ятати потерпілий та свідки; виявлено сліди хуліганських дій, злочинець невідомий, свідків немає [30, с. 75]. О. В. Антонюк (2017 р.) виділила такі типові слідчі ситуації: особу затримано на місці вчинення хуліганських дій, наявні сліди та знаряддя правопорушення, встановлено очевидців та потерпілого; особа, яка вчинила хуліганство, зникла з місця події, є свідки і потерпілий, наявні матеріальні сліди й знаряддя злочину; хуліганство вчинено в минулому, особу злочинця і потерпілого встановлено, але доказів для доведення провини не достатньо; зафіксовано ознаки вчинення хуліганства, особу хулігана не встановлено, очевидці події відсутні [89Помилка: джерело посилання не знайдено, с. 79-80]. У свою чергу, Бахчев К. В. (2017 р.) виділяв такі типові слідчі ситуації: неповнолітній хуліган затриманий під час вчинення суспільно небезпечних дій, наявні очевидці події та матеріальна доказова інформація; вчинено хуліганські дії, неповнолітнього хулігана не затримано, наявні очевидці події та матеріальна доказова інформація; вчинено хуліганські дії, неповнолітнього хулігана не затримано, недостатня доказова інформація; вчинено хуліганські дії, відсутні характеристики правопорушника, недостатня доказова інформація [19, с. 114].

На думку С. С. Герасимчука, К. О. Чаплинського, М. М. Єфімова, при розслідуванні хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку типовими слідчими ситуаціями є наступні: особа, яка чинила опір при припиненні хуліганських дій, затримана на місці події, є потерпілий, свідки, а також наявні матеріальні сліди та знаряддя злочину; особа, яка чинила опір при припиненні хуліганських дій, зникла з місця вчинення правопорушення, є свідки, потерпілий, а також наявні матеріальні сліди та знаряддя кримінально-караного діяння; особа, яка чинила опір при припиненні хуліганських дій, зникла з місця вчинення правопорушення, наявні показання представника влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, свідки та матеріальні сліди відсутні [22, с. 108].

А. О. Масалітін (2019 р.) зазначає, що на початковому етапі розслідування злочинів, що вчиняються учасниками угруповань футбольних уболівальників, типовими є наступні слідчі ситуації: 1) встановлений факт вчинення дій до, під час або після футбольного матчу, які пов'язані із заподіянням тілесних ушкоджень, завданням опору представникам влади, вчиненням хуліганських дій, знищенням майна (вчинення актів вандалізму) або активною участю у масових заворушеннях. Встановлена особа потерпілого (потерпілих), мотив злочинного посягання і особистість підозрюваного (підозрюваних) не відомі; 2) встановлений факт заподіяння тілесних ушкоджень, хуліганських дій, знищення або пошкодження майна, завдання опору представникам органів влади, відома особа потерпілого (потерпілих) та мотив злочинного посягання. Дані щодо особистості підозрюваного (підозрюваних) не відомі; 3) встановлений факт умисного заподіяння тілесних ушкоджень, вчинення хуліганських дій, завдання опору представникам влади, знищення або пошкодження майна, відома особа потерпілого, мотив злочинного посягання. Підозрюваний (підозрювані) затриманий на місці вчинення злочину або після його вчинення [21, С. 83-84].

Досліджуючи слідчі ситуації початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого футбольними уболівальниками, необхідно відмітити, що важливе значення для їх формування мають суб'єктивні та об'єктивні обставини, що обумовлюють їх виникнення та складність.

Зокрема, на особливу увагу заслуговують ті, з них, які, на думку опитаних в межах даного дисертаційного дослідження респондентів, є несприятливими для початкового етапу розслідування зазначеного виду хуліганства, а саме: 1) об'єктивного характеру: кримінальне правопорушення вчинено за відсутності свідків або очевидців в умовах певного місця та часу – 4 %; частково або повністю знищено сліди кримінальними правопорушниками – 31 %; вжито заходів, які унеможливляють ідентифікацію особи (-іб) хулігана (-нів) серед інших футбольних

вболівальників – 49 %; 2) суб'єктивного характеру: несвоєчасне прибуття на місце події працівників поліції – 38 %; неякісне проведення невідкладних та початкових процесуальних дій уповноваженими особами та/або вилучення слідів в ході його проведення – 82 %; недоліки щодо використання (невикористання) науково-технічних засобів при проведенні СРД – 68 %; недоліки щодо використання (невикористання) спеціальних знань в процесі розслідування – 61 %; неякісне, несвоєчасне проведення або непроведення оперативних заходів з метою встановлення та затримання особи кримінального правопорушника «по гарячих слідах» – 72 %; неякісне планування та організація розслідування на початковому етапі – 52 %; прорахунки в оцінці наявної інформації та доказів, внаслідок яких були висунуті та перевірялись невірні версії – 32 % [Додаток Б].

На початковому етапі розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, слідчий, залежно від типової слідчої ситуації, повинен визначити перелік та послідовність дій (алгоритм), що є початком процесу планування. Вивчення кримінальних проваджень показало, що до основних особливостей планування початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної категорії необхідно віднести наступні:

1. Потрібно виходити з положення про те, що характерною рисою хуліганських кримінально протиправних дій футбольних вболівальників є їх демонстративний, очевидний характер; кримінальні правопорушники здебільшого не вживають заходів щодо приховування кримінальних протиправних дій проте вживають заходи з приховування їх ідентифікуючих ознак. Відтак слідчим ситуаціям початкового етапу розслідування зазначеного виду кримінальних правопорушень властива очевидність, що дає можливість висунути версію про його вчинення футбольними вболівальниками.

В залежності від результату аналізу наявної інформації та слідів, залишених на місці події, версія може бути уточнена в частині типу

футбольних вболівальників, які могли вчинити хуліганство, оскільки вони, як правило, корелюються з особою кримінального правопорушника та мотивом кримінально протиправного посягання (випадкові глядачі; ситуативні глядачі; постійні глядачі; члени фан-клубів; особи радикально налаштовані на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій). Під час здійснення аналізу конкретної слідчої ситуації, важливо розрізняти зазначені типи кримінальних правопорушників і відповідно планувати процес розслідування та визначати алгоритм подальших дій.

2.3 метою вірного і повного визначення вірогідних загальних й окремих, а також робочих та розшукових версій, під час допиту очевидців події особливу увагу необхідно приділити встановленню ознак, за якими можливо було б ідентифікувати футбольного вболівальника, групу радикально налаштованих футбольних вболівальників або фан-клубу.

3. Розслідування цих категорій кримінальних проваджень потребує від слідчого знань внутрішньої субкультури футбольного світу. У випадку якщо слідчий не володіє такими знаннями, тобто сам не цікавиться футболом, то в даній категорії кримінальних проваджень йому буде важко самотійно з'ясувати взаємовідносини між футбольними вболівальниками команд суперників, визначити чіткий мотив вчинення хуліганства, визначити хто є потерпілими та кримінальними правопорушниками при масових бійках, в результаті яких отримано тілесні ушкодження футбольними вболівальниками. Враховуючи, що характеристики субкультури футбольних вболівальників не є сталими, а їх відносини динамічно змінюються, слідчому доцільно залучати консультанта (спеціаліста), який обізнаний про формування і діяльність футбольних фан-клубів та/або груп радикально налаштованих футбольних вболівальників, як під час невідкладних заходів реагування на заяви і повідомлення про хуліганства, так і під час проведення окремих СРД (початкових та подальших). Крім того, під час огляду місця події масштабного за територією доцільно завчасно залучати оператора (-рів) безпілотних літаючих пристроїв (квадрокоптерів) з відповідним

обладнанням. А у випадку вчинення хуліганства за участю або щодо іноземних футбольних вболівальників потрібно завчасно залучати перекладача.

Також на початковому етапі розслідування потрібно враховувати складність і довготривалість проведення нетрадиційних видів експертиз (фототехнічна; відеофонографічна; експертиза матеріалів, речовин та виробів: нафтопродуктів, паливно-мастильних, лакофарбових матеріалів тощо), потреба у проведенні яких може виникнути у разі виявлення та вилучення слідів вчинення кримінального правопорушення й речових доказів

У зв'язку з цим, первинні експертизи повинні бути призначені в залежності від ситуації у якомога стислі строки на початковому етапі розслідування.

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень дало змогу визначити наступні типові слідчі ситуації, які виникають на початковому етапі розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками:

1. Виявлено подію кримінального правопорушення, а футбольного вболівальника, що його вчинив, та/або співучасників не встановлено (16 %).

2. Виявлено подію кримінального правопорушення, встановлено відомості про футбольного (-них) вболівальника (-ків), що його вчинив (-ли), але останніх не затримано (37 %):
  - 2.1. Виявлено подію кримінального правопорушення, встановлено, що футбольний (-ні) вболівальник (-ки), який його вчинив (-ли), є громадянином (-нами) України (31 %);
  - 2.2. Виявлено подію кримінального правопорушення, встановлено, що футбольний (-ні) вболівальник (-ки), що його вчинив (-ли), є громадянином (підданим) іншої держави (6%).
3. Виявлено подію кримінального правопорушення, затримано футбольного (-них) вболівальника (-ків), який його вчинив (-ли), наявні джерела доказової інформації (32%).
4. Виявлено подію кримінального правопорушення, затримано футбольного (-них) вболівальника (-ків), який його вчинив (-ли), наявних джерел доказової інформації недостатньо для повідомлення про підозру (13 %).

Інші слідчі ситуації, що складаються під

час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, які не увійшли до переліку типових, становлять близько 2 % [Додаток В].

Ці типові слідчі ситуації, як зконцентрований результат проаналізованої наявної інформації, є вихідним елементом для планування розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень, тобто висунення версій, визначення процесуальних дій та непроцесуальних заходів для відпрацювання версій, визначення строків їх виконання й виконавців тощо.

Обов'язковість планування у діяльності слідчого (дознавача) передбачена в розділі II. «Інструкції з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України», відповідно до якого слідчий планує свою роботу так, щоб забезпечити своєчасність виконання необхідних СРД та НСРД у всіх кримінальних провадженнях, в яких він проводить досудове розслідування. З цією метою він складає загальний календарний план-графік роботи в усіх кримінальних провадженнях, а також плани розслідування в кожному кримінальному провадженні [84]. А відповідно до розділу VI. Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України такі плани роботи у відділах (секторах) дізнання територіальних (відокремлених) підрозділів поліції підлягають перевірці працівником відділу (сектору) дізнання ГУНП, який виконує організаційно-методичні функції [149].

Одночасно згадані нормативно-правові акти не визначають тлумачення термінів «план» та «планування». У зв'язку з цим, доцільно враховувати позицію вчених, які акцентують увагу на цьому аспекті та дають на відміну від нормативно-правових актів розгорнуте їх тлумачення. «План» і «планування» розслідування є категоріями науки і практики відносно сталими, консервативними. План розслідування – це система організаційних процесуальних і тактичних рішень, які передбачають порядок, строки, методи і засоби конкретних виконавців процесуальних і непроцесуальних дій [150, с. 607]. Планування розслідування – це складна розумова діяльність



слідчого, в результаті якої створюється план розслідування, що містить програму дій щодо з'ясування обставин злочину. План розслідування складається на основі ретельного вивчення всієї фактичної інформації, яка є у розпорядженні слідчого на момент його створення. Він також створюється з урахуванням спеціальних знань, професійного досвіду та уяви слідчого, а також його думки про характер місця злочину та методи встановлення істини [151].

Водночас план розслідування має документальну форму. У той же час планування розслідування це розумовий процес, одним із елементів якого є мислення, під час якого відбувається пошук кореляційних зв'язків між отриманими початковими даними та логічною послідовністю подальших дій.

Таким чином план розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, можна розглядати з однієї сторони як систему процесуальних дій і не процесуальних заходів, з другої - як документ, який долучається до кримінального провадження, а з третьої - як документально неоформлену програму (алгоритм, порядок) дій слідчого (дознавача) й інших учасників розслідування яких слідчий залучає до цього процесу.

Під час проведення невідкладних заходів та процесуальних дій з реагування на заяви і повідомлення про хуліганство, вчинене футбольними вболівальниками, слідчий (дознавач) не складає плану розслідування (документ), оскільки по-перше такий план повинен бути складений після відкриття кримінального провадження (реєстрації у ЄРДР), по друге комплекс дій на місці події спрямований на збір інформації, яка надає можливість визначити програму (алгоритм) першочергових процесуальних дій та заходів. Такі дії підпорядковані ситуації яка складається на місці події.

У нормативно-правових актах, зокрема в Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні [129] визначені алгоритми дій при виїзді на місце події СОГ щодо окремих видів кримінальних

правопорушень, проте, серед їх числа відсутні хуліганства, які вчинюються футбольними вболівальниками.

Це обумовлює потребу розробки алгоритмізації дій слідчого відповідно до типових слідчих ситуацій. Алгоритм процесуальних дій та заходів визначає логічну покрокову послідовність, виконання яких надає можливість досягнення потрібної проміжної або кінцевої мети.

Науковці вважають алгоритмізацію дій слідчих (дізнавачів) найбільш перспективним напрямом оптимізації вже існуючих і розроблення нових методик розслідування. А в освітньому процесі відпрацювання програм або алгоритмів дій на сьогодні визнаються одним із ефективних методичних інструментів навчання навичкам роботи майбутніх слідчих (дізнавачів) та оперативних працівників у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання системи МВС України.

Так, В. А. Журавель до методик розслідування відносить викладення методичних рекомендацій у формі програм розслідування чи алгоритмічних схем дій слідчого [152, с. 364]. Г. Ю. Жирний наголошує, що в окремих криміналістичних методиках мають викладатись типові слідчі ситуації початкового та наступного етапів розслідування й відповідні цим ситуаціям програми (алгоритми) дій слідчого, що складаються з типових версій, які визначають напрямки і завдання розслідування, та переліку зі слідчих дій, організаційних заходів і тактичних операцій, спрямованих на перевірку версій [153, с. 164]. В. В. Тіщенко вважає, що з інформаційного боку методика є певною сукупністю знань, а з позиції використання – певним алгоритмом дій [79Помилка: джерело посилання не знайдено, с. 270]. В. В. Бірюков стверджує, що алгоритмізація розслідування передбачає встановлення порядку роботи (змісту та послідовності слідчих дій), що полягає у динаміці, з урахуванням наявної слідчої ситуації та її можливих змін [154, с. 243].

Отже алгоритм дій слідчого (дізнавача), спрямований на вирішення типових слідчих ситуації початкового етапу розслідування хуліганства,

вчиненого футбольними вболівальниками – це гнучка система вироблених практикою та науково обґрунтованих приписів виконання у певній послідовності й порядку варіантів процесуальних дій та непроцесуальних заходів, об'єднаних єдиним задумом ефективного досягання проміжних цілей розслідування кримінальних проваджень відповідно до типових слідчих ситуацій.

У результаті вивчення матеріалів кримінальних проваджень, зокрема комбінованих варіацій дій, які застосовувалися слідчими (дізнавачами) у виокремлених типових слідчих ситуаціях початкового етапу розслідування цих кримінальних правопорушень, визначено найбільш ефективний алгоритм процесуальних дій та непроцесуальних заходів, що рекомендується застосовувати для досягання проміжних цілей на цьому етапі.

***Перша типова слідча ситуація (виявлено подію кримінального правопорушення, а футбольного вболівальника, що його вчинив, та/або співучасників не встановлено)***, як правило, має місце тоді, коли стосовно футбольного (-них) вболівальника (-ів), який (-і) його вчинив (-ли), не було здійснено заходів щодо припинення кримінально-протиправних дій і його (їх) затримання і останній (-ні) зміг (змогли) безперешкодно втекти з місця події, а наявних джерел доказової інформації не достатньо для встановлення його особи або співучасників.

Така слідча ситуація є типовою для вчинення футбольними вболівальниками хуліганства у малолюдних громадських місцях загального користування, а також для хуліганства, вчиненого групою футбольних вболівальників [Див. підрозділ 1.3]. Наприклад, відповідно матеріалів кримінального провадження № 1/2102/87/2012 співучасників засудженого футбольного хулігана так і не було встановлено. Під час досудового розслідування і в судовому засіданні підсудний пояснив, що нічого про них не знає, а проведені СРД не дали позитивного результату [69].

Запропоновано наступний алгоритм дій слідчого (дізнавача): 1) в залежності від джерела надходження інформації обирається варіативність

дій: а) якщо джерелом надходження був потерпілий або члени його родини: проводиться опитування (допит) потерпілого (фізичної особи), або представника юридичної особи (потерпілої); б) якщо джерелом надходження інформації були інші особи (працівники травмпунктів, медичних закладів, організатори або учасники спортивно-масових заходів, інші футбольні вболівальники й т.п) або повідомлення через канали зв'язку, ЗМІ і т.п.: опитуються особи, яким стало відомо про кримінальне правопорушення, встановлюється особа потерпілого, з'ясовується стан її здоров'я і можливість надати свідчення; у разі неможливості через стан здоров'я такої особи надати пояснення – встановлюються родинні зв'язки, друзі, знайомі та особи, які останнім часом були разом із потерпілим; 2) проводиться огляд місця події, під час якого потрібно проводити огляд та вилучення носіїв цифрової інформації, доступ до яких добровільно надано потерпілими, свідками чи власниками мобільних телефонів, фотоапаратів, камер відеоспостереження, у тому числі відеофіксації на у системі «Безпечне місто», відеореєстраторів, інтернет-контенту і т.п., на яких зафіксована інформація, що має значення для розслідування, з подальшим долученням до матеріалів кримінального провадження; приділяється ретельна увага розташуванню приватних камер відеоспостереження (для зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису та/або подальшого отримання ухвали суду на тимчасовий доступ до цифрових доказів, якщо їх не було надано власниками); 3) проводиться огляд взуття та одягу потерпілого з проведенням фото/відео зйомки та його освідчування; 4) вилучаються інші речі, які мають сліди кримінального правопорушення (фаєри, фарби, футбольна атрибутика та ін.); 5) проводиться опитування/допит очевидців та свідків на місці події, а у випадку залишення ними цього місця ще до приїзду СОГ – встановлюється їх місцезнаходження, особисті та контактні дані, у телефонному режимі опитуються, а у подальшому здійснюється виїзд до місцеперебування з метою опитування/допиту або надається доручення на

проведення допиту оперативним працівникам чи за умови віддаленості іншому територіальному підрозділу НПУ; 6) надаються доручення підрозділам кримінальної поліції на проведення СРД та НСРД, спрямованих на виявлення свідків, очевидців, а також встановлення особи (-ів) футбольного хулігана (-ів), який вчинив (-ли) кримінальне правопорушення. Під час надання таких доручень потрібно враховувати, що у межах кримінального провадження слідчий (дізнавач), прокурор не мають права доручати проведення оперативних або ОРЗ. Проте, з метою забезпечення виконання завдань щодо встановлення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення підрозділи кримінальної поліції здійснюють заходи оперативного супроводження кримінального провадження, зокрема орієнтують штатних та позаштатних негласних працівників на отримання оперативної інформації, проводять заходи оперативного (ініціативного) пошуку, використовують оперативні засоби (обліки, спеціальні технічні засоби, службових собак й ін.) тощо; 7) призначаються експертизи, що можливо провести, зокрема без зразків для порівняльного дослідження, які належать особам, що вчинили кримінальне правопорушення.

***Друга типова слідча ситуація (виявлено подію кримінального правопорушення, встановлено відомості про футбольного (-них) вболівальника (-ків), що його вчинив (-ли), але останніх не затримано)*** найбільш характерна для хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками в місцях проведення або перегляду футбольних ігор, коли вони зникають з місця події, залишивши ідеальні та/або матеріальні сліди.

Наприклад, відповідно до матеріалів справи № 1-1205/11 підсудний після закінчення футбольного матчу між командами «Нарцис» та «Боржава», будучи незадоволеним ходом та результатом матчу, а також роботою арбітрів, у фойє під центральною трибуною стадіону «Карпати», підійшов до асистента арбітра та наніс йому два удари руками, затиснутими в кулак, в праву та ліву сторони обличчя, чим спричинив останньому легкі тілесні ушкодження. Його протиправні дії спробував

*припинити працівник правоохоронного органу, який виконував обов'язки з охорони громадського порядку відповідно до графіку забезпечення охорони громадського порядку під час проведення ігор чемпіонату з футболу в Закарпатській області, однак кримінальний правопорушник вчинив активну фізичну протидію – штовхнув його руками в ділянку грудної клітини, наніс правою рукою, затиснутою в кулак, удар у верхню губу та цією ж рукою наступний удар в ділянку обличчя над правим оком, після чого втік [155].*

Зазначена слідча ситуація може виникати у двох основних варіантах:

**Варіант 1.** У ситуації, коли встановлено, що футбольний (-ні) вболівальник (-ки), який його вчинив (-ли), є громадянином України, проводяться процесуальні дії та непроцесуальні заходи за наступним алгоритмом: 1) огляд місця події під час якого здійснюється: опитування/допит потерпілого, свідків, очевидців; огляд носіїв цифрової інформації, доступ до яких добровільно надано потерпілим та/або очевидцями (мобільних телефонів, фотоапаратів, камер відеоспостереження, відеореєстраторів), інтернет-контенту про подію вчиненого кримінального правопорушення, вилучення їх з подальшим визнанням речовим доказом у кримінальному провадженні; визначення місця розташування камер відеоспостереження і їх власників (для зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису та/або отримання дозволу суду на тимчасовий доступ до речей, якщо його не було надано власниками); огляд взуття та одягу потерпілого з проведенням фото/відео зйомки та його освідування; встановлення особистих та адресних даних, контактних номерів телефонів кримінальних правопорушників; 2) перевірка за базами даних: «Армор» - на предмет встановлення місця проживання кримінальних правопорушників, володіння ними транспортними засобами, вогнепальною зброєю, а також судимостей тощо; «Цунамі» - на предмет вчинення дорожньо-транспортних адміністративних правопорушень після футбольних подій; «Антарес» - для уточнення власників номерів телефонів, кола осіб, які

знаходились в списку адресної книги на момент внесення в базу даних та переміщення їх власників ін. 3) надається орієнтування особового складу (на блокпости) на затримання «по гарячих слідах» кримінальних правопорушників, а також транспортних засобів, якими вони можуть пересуватися; 4) встановлюється маршрут руху кримінальних правопорушників, зокрема з використанням камер відеоспостереження «Безпечне місто»; 5) надаються доручення підрозділам кримінальної поліції на проведення СРД та НСРД, спрямованих на встановлення місця вірогідного знаходження (розшук) та затримання особи (-іб) футбольного хулігана (-ів), який вчинив (-ли) кримінальне правопорушення: здійснюються заходи з локалізації місцезнаходження мобільних терміналів місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу), власниками яких є кримінальні правопорушники; здійснюється перевірка за місцями проживання, праці, відпочинку, зібрань фанатів футбольної команди; 6) здійснюється оперативний огляд та/або обшук за місцем проживання футбольного хулігана (-ів), який вчинив (-ли) кримінальне правопорушення, а також у місцях проживання родичів, співучасників, місцях роботи та можливого перебування тощо; 7) проводиться опитування/допит членів сім'ї, осіб, із кола друзів, колег, знайомих кримінальних правопорушників, свідків та ін.; 8) призначаються експертизи.

**Варіант 2.** У слідчій ситуації, коли встановлено, що футбольний (-ні) вболівальник (-ки), який його вчинив (-ли), є громадянином (підданим) іншої держави, але його (їх) не затримано, необхідно проводити процесуальні дії та непроцесуальні заходи за таким алгоритмом: 1) огляд місця події, приділивши детальну увагу розташуванню камер відеоспостереження (для зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису та/або отримання дозволу суду на тимчасовий доступ до речей, якщо його не було надано власниками), вилучення носіїв цифрової інформації, доступ до яких добровільно надано потерпілим та/або очевидцями (мобільних

телефонів, фотоапаратів, камер відеоспостереження, відеореєстраторів та ін.), інтернет-контенту про подію вчиненого кримінального правопорушення, вилучення їх з подальшим визнанням речовим доказом у кримінальному провадженні; 2) огляд та вилучення інших речових доказів взуття та одягу потерпілого з проведенням фото/відео зйомки; 3) допит потерпілого, свідків, очевидців; 4) освідчування потерпілого; 5) опитування (допит) організаторів футбольного матчу та або футбольних клубів з метою визначення або уточнення даних про осіб, що вчинили хуліганство, а також місць їх тимчасового проживання або перебування, для їх відпрацювання і затримання особи (-іб), що вчинив (-ли) кримінальне правопорушення; 6) огляд (за наявності дозволу вланика) або обшук (за наявності підстав) місць тимчасового проживання або перебування іноземних футбольних вболівальників; 7) опитування/допит осіб, які працюють у місцях, де тимчасово проживали особи, що вчинили футбольне хуліганство; 8) огляд носіїв цифрової інформації (мобільних телефонів, фотоапаратів, камер відеоспостереження, відеореєстраторів) у місцях тимчасового проживання або перебування іноземних футбольних вболівальників для уточнення даних про кримінальних правопорушників, встановлення маршруту й засобів пересування; 9) доручення підрозділам кримінальної поліції на проведення СРД та НСРД, спрямованих на встановлення місця знаходження (розшук) особи (-іб) футбольного хулігана (-ів), який вчинив (-ли) кримінальне правопорушення; 10) перевірка за міжвідомчою інформаційно-телекомунікаційною системою (базою даних) «Аркан», а також інформаційно-телекомунікаційною системою «Гарт-1» факту в'їзду-виїзду особи (-іб) футбольного хулігана (-ів), який є громадянином (підданим) іншої держави, і у подальшому звернення із запитом до Державної прикордонної служби України для отримання із загальної бази даних «Відомості про осіб, які перетнули державний кордон України, в'їхали на тимчасово окуповану територію України або виїхали з такої території» офіційної інформації, для встановлення місця його (їх) перебування; 11) впізнання за фотознімками



та/або за відеозаписом, з метою отримання доказової інформації та її фіксації; 12) призначення експертиз; 13) після встановлення особистих даних кримінальних правопорушників алгоритм процесуальних дій та організаційних заходів може здійснюватись відповідно до таких **основних сценаріїв**:

**Сценарій 1:** кримінальні правопорушники виїхали за межі території України. *Алгоритм дій:* зібрання достатньої (незаперечної) доказової бази про те, що саме особи-іноземці вчинили кримінальне правопорушення, з метою організації взаємодії з міжнародними поліцейськими організаціями «Інтерпол», «Європол» й ін., або у межах двосторонніх договорів для подальшого вирішення питання про можливість та необхідність здійснення процесуальних дій та спеціальних заходів розслідування (НСРД) на території країн перебування кримінальних правопорушників, а також питання про притягнення останніх до відповідальності.

**Сценарій 2:** знаходження кримінальних правопорушників на території України:

**Сценарій 2.1.** наявність доказової бази про те, що серед кримінальних правопорушників є особи, які мають право дипломатичної недоторканності та/або працівники дипломатичних представництв: *Алгоритм дій:* проведення процесуальних дій та організаційних заходів в першу чергу щодо осіб, які не мають зазначеного статусу; залучення до процесуальних дій та організаційних заходів, що проводяться за участю осіб із зазначеним статусом, представника дипломатичної установи;

**Сценарій 2.2.** серед кримінальних правопорушників немає осіб, які мають право дипломатичної недоторканності та/або працівників дипломатичних представництв: *Алгоритм дій:* невідкладне орієнтування органів Державної прикордонної служби України, в першу чергу пунктів перетину державного кордону, блокпостів по можливих маршрутах руху на затримання осіб, які вчинили футбольне хуліганство; проведення комплексу НСРД на встановлення місцезнаходження кримінальних правопорушників і

маршруту їх руху; залучення спеціалістів (перекладачів) для організації проведення СРД після затримання кримінальних правопорушників.

**Третя типова слідча ситуація (виявлено подію кримінального правопорушення, затримано футбольного (-них) вболівальника (-ків), який його вчинив (-ли), наявні джерела доказової інформації)** є найбільш вірогідною, коли футбольний вболівальник (-ки) чинив (-ли) опір працівникам правоохоронних органів, або представникам громадськості, які виконували обов'язки з охорони громадського порядку, і їх було затримано на місці події або по «гарячих слідах». За результатами проведеного дослідження кримінальних проваджень було встановлено, що така слідча ситуація є типовою для вчинення футбольними вболівальниками хуліганства в місцях проведення матчу, на прилеглий території, або в громадських місцях дистанційного онлайн перегляду футбольних матчів (кафе, бари, паби й ін.) [Див. підрозділ 1.3].

Наприклад, відповідно до матеріалів кримінального провадження 1-кп/341/107/16 футбольний вболівальник під час матчу вибіг на стадіон і наніс удар кулаком в задню частину голови арбітру, після чого був затриманий на місці події [68].

У цій слідчій ситуації рекомендується проводити СРД та інші організаційні заходи за наступним *алгоритмом*: 1) огляд місця події, місця затримання кримінального правопорушника, а також огляд вилучених у нього об'єктів, приділивши детальну увагу очевидним ознакам, які вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила кримінальне правопорушення: покази свідків, носії цифрової інформації (камери відеоспостереження, мобільні термінали глядачів матчу, відеореєстратори, відеокамери «Безпечне місто», фото-, відеокамери представників ЗМІ, охоронювані відеокамери стадіону та ін.), їх вилучення з подальшим визнанням речовим доказом у кримінальному провадженні; 2) огляд та/або особистий обшук затриманих з проведенням фото/відеозйомки (за необхідності обшук за місцем проживання (роботи) підозрюваних, а також приміщень фан-клубу, членом якого вони є);

3) освідкування затриманих, огляд взуття та одягу, вилучення (одержання) зразків (змивів із рук, піднігтевого вмісту ощо); 4) допит потерпілого, свідків, 5) допит підозрюваного; 6) огляд взуття та одягу потерпілого з проведенням фото/відеозйомки та його освідкування; 7) проведення впізнання; 8) призначення експертиз; 9) доручення підрозділам кримінальної поліції на проведення СРД та НСРД.

Принагідно відзначимо, що у випадку, якщо затриманий кримінальний правопорушник є громадянином (підданим) іншої держави, то залежно від його правового статусу типовою є слідча ситуація, коли він володіє імунітетом від кримінальної юрисдикції України та легально короткочасно перебуває на її території, зокрема, для відвідування матчу. Алгоритм організаційних заходів і СРД за участю іноземців розглянуті нами вище.

**Четверта типова слідча ситуація (виявлено подію кримінального правопорушення, затримано футбольного (-них) вболівальника (-ків), який його вчинив (-ли), наявних джерел доказової інформації недостатньо для повідомлення про підозру).** У цій слідчій ситуації слідчому необхідно спрямувати зусилля на виявлення та фіксацію доказів. Окрім зазначених вище СРД та інших дій рекомендується перевірити підозрюваного за оперативними обліками, а також надати доручення підрозділам кримінальної поліції на проведення НСРД, аналіз інтернет-контенту (кримінальний аналіз) про особу підозрюваного, дерево зв'язків, подію вчиненого кримінального правопорушення, встановлення свідків, очевидців, співучасників та/або осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення тощо.

*Наприклад, відповідно до матеріалів провадження № 1/2102/87/2012 доводи футбольного вболівальника, який був затриманий працівником правоохоронного органу біля стадіону невдовзі після бійки, що сталася на трибунах і футбольному полі під час матчу, а також його адвоката про те, що він не приймав участі у вчиненні кримінального правопорушення, були спростовані здобутими під час досудового розслідування та дослідженими у*

судовому засіданні доказами. Зокрема, протоколами вилучення на карту пам'яті та огляду фотографій про подію вчиненого кримінального правопорушення, на яких затриманий футбольний вболівальник був зображений, як такий, що наносить удари потерпілому [69].

Аналіз останнього прикладу обумовлює потребу приділити особливу увагу тому факту, що носії цифрової інформації про подію вчиненого кримінального правопорушення були виявлені та вилучені тільки через три місяці після відкриття кримінального провадження, як і, власне, інформація про те, що прес-аташе одного з футбольних клубів під час матчу здійснював фотозйомку, в тому числі й подію бійки, що почалась на трибуні, а продовжилась на полі. Більше того, зазначені фото через деякий час після події були розміщені на інтернет-сайті одного з футбольних клубів.

Таким чином, на початковому етапі розслідування зазначеного кримінального правопорушення уповноваженими особами не було приділено достатньої уваги виявленню усіх можливих джерел доказової інформації, необхідних для притягнення винних до кримінальної відповідальності.

При цьому, необхідно наголосити, що відповідно до чинного законодавства НСРД, передбачені статтями 260, 261, 262, 263, 264 (в частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 269-1, 270, 271, 272, 274 КПК України, можуть проводитися виключно у кримінальному провадженні щодо вчиненого футбольними вболівальниками хуліганства, кваліфікованого за ч.4 ст.296 КК України.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що у результаті дослідження у цьому підрозділі було отримано нові знання, які сприятимуть удосконаленню методики розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, зокрема: з'ясовано суб'єктивні та об'єктивні обставини, що обумовлюють виникнення та складність слідчих ситуацій початкового етапу розслідування; визначено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування; досліджено основні аспекти планування розслідування;

запропоновано нове вирішення типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування, розроблено алгоритми дій відповідно до кожної із них.

### **2.3. Взаємодія слідчого (дознавача) з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами**

Виявлення, швидке та повне розкриття й розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, встановлення осіб які їх вчиняють, а також успішне вирішення інших завдань кримінального провадження обумовлює потребу у злагодженій спільній роботі слідчого (дознавача) з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами вже на початковому етапі розслідування. Зазначена діяльність в теоріях криміналістики й ОРД, а також в оперативно-слідчій практиці отримала назву «взаємодія».

Незважаючи на те, що ці питання регламентовані низкою законів та інших нормативно-правових актів [85; 129; 84; 156; 157; 158; 149; 82; 87], – в оперативно-слідчій практиці до цього часу взаємодія слідчого (дознавача) з оперативними підрозділами, а також з іншими суб'єктами під час розслідування кримінальних правопорушень, є одним із проблемних аспектів.

Опитаними практичними працівниками стан організації взаємодії між слідчими (дознавачами), оперативними підрозділами, іншими органами та підрозділами НПУ, правоохоронними органами, прокурорами, а також з органами державної влади, громадськими об'єднаннями та окремими громадянами під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, охарактеризовано як: низький (потребує покращення) – 49 %; середній (потребує несуттєвого покращення) – 47 %; високий (покращення не потребує) – 4 % [Додаток Б].

Вдосконалення існуючих механізмів взаємодії зазначених суб'єктів під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками,

вимагає в першу чергу вивчення стану цієї проблематики та її вирішення на науковому рівні.

Аналіз наукової та навчальної літератури свідчить про те, що загальні аспекти взаємодії слідчого (дізнавача) з оперативними підрозділами, спеціалістами (експертами, фахівцями), іншими правоохоронними органами, громадськими об'єднаннями та іншими суб'єктами під час розкриття та розслідуванні кримінальних правопорушень є досить розробленим в науці кримінального процесу та криміналістики й репрезентовано працями таких вітчизняних учених, як П. В. Берназ (2006 р.) [159], О. П. Бойко (2018 р.) [160], С. В. Бондар (2020 р.) [161], М. В. Борисенко (2021 р.) [162], І. І. Васильковський (2019 р.) [163], О. О. Волобуєва (2006 р.) [164], І. М. Єфіменко (2014 р.) [165], В. В. Ковальов (2007 р.) [166], М. М. Малюга (2016 р.) [167], В. А. Онисьєв (2010 р.) [168], А. А. Патик (2010 р.) [169], М. А. Погорецький [170], О. В. Старченко (2007 р.) [171], С. В. Яковчук (2014 р.) [172] та ін. У сучасній оперативно-розшуковій науці взаємодія переважно визначається як спільна діяльність не підпорядкованих за службою оперативних підрозділів для максимальної концентрації спільних сил і засобів з метою найбільш ефективного вирішення тактичних завдань ОРД [173, с. 118; 174, с. 335]. Проте це питання у наукових колах не перестас викликати інтерес, оскільки починаючи з 2012 року відбуваються динамічні зміни у кримінальному процесуальному законодавстві, тривають організаційно-функціонуванні реформи правоохоронних органів у цілому та органах НПУ зокрема. Наприклад, нещодавно був впроваджений (з 2020 р.) в роботу органів НПУ інститут дізнання, у зв'язку з чим хуліганство, вчинене футбольними вболівальниками, кваліфіковане за ч. 1 ст. 296 КК України розслідують дізнавачі (підрозділи дізнання), а за ч.ч. 2-4 ст. 296 КК України – слідчі.

Істотні зміни у кримінальному процесуальному законодавстві, а також у сфері функціонування НПУ стосуються і трансформації, як щодо організації взаємодії між суб'єктами досудового розслідування та

оперативними підрозділами, крім того, й іншими суб'єктами. Взаємодія слідчого (дознавача) з оперативними підрозділами відноситься до умов досудового розслідування [175, с. 13], які визначають ефективність такої діяльності. Водночас поліція у процесі своєї діяльності взаємодіє з органами правопорядку та іншими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування відповідно до закону та інших нормативно-правових актів. А взаємодія працівників поліції з населенням на засадах партнерства визначається одним із принципів її діяльності [176].

Водночас сучасні реалії та стан криміногенної обстановки у країні вимагають принципово нових підходів до організації взаємодії правоохоронних органів як однієї з найефективніших організаційно-управлінських форм протидії злочинності [177, с. 6].

У зв'язку з цим, цілком виправданим потрібно вважати вимоги нормативно-правових актів щодо постійного покращення такої взаємодії [84; 149]. Поряд з цим реалізація взаємодії в діяльності як державних органів, так і недержавних організацій та окремих громадян, здійснюється за різними формами: внутрішньосистемною; за зовнішньосистемною [178, с. 88].

У той же час, коло суб'єктів взаємодії під час виявлення та розслідування хуліганства, що вчиняється футбольними вболівальниками, на відміну від більшості кримінальних правопорушень, – більш широке. Для прикладу зазначимо, що нормативно визначено таких суб'єктів взаємодії: органи досудового розслідування, підрозділи кримінальної поліції, міжрегіональні територіальні органи НПУ та їх територіальні (відокремлені) підрозділи [129]. До основних функцій слідчих підрозділів відноситься організація взаємодії слідчих підрозділів з прокуратурами, органами та підрозділами, що здійснюють ОРД і судово-експертну діяльність [82]. Відповідно до Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України до основних функцій підрозділів дізнання відноситься організація взаємодії підрозділів дізнання з іншими підрозділами НПУ, слідчими та детективами інших правоохоронних органів,

суб'єктами, що здійснюють судово-експертну діяльність, підрозділами, що здійснюють ОРД, а також прокурорами, які здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням [149]. До плану роботи територіальних підрозділів поліції у частині, що стосується діяльності слідчого підрозділу, обов'язково включається покращення взаємодії слідчого підрозділу з іншими органами та підрозділами поліції при попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень [84].

Водночас, крім зазначених суб'єктів взаємодії, під час протидії хуліганства, вчиненим футбольними вболівальниками, до їх переліку входять також і інші суб'єкти, на яких покладено обов'язок реалізації таких повноважень.

Отже, оптимізація взаємодії щодо протидії досліджуваним кримінальним правопорушенням є процесом постійним та безперервним, вона обумовлює здійснення відповідних аналітичних, адміністративних, організаційних заходів, а також своєчасного методичного забезпечення та прийняття управлінських рішень зі сторони керівників органів та підрозділів НПУ, осіб, уповноважених на прийняття відповідних рішень чи виконання оперативно-слідчих функцій, а також від органів державної влади та громадських об'єднань, які приймають участь, залучаються або сприяють такій діяльності.

Поряд з цим, до сьогодні існують певні загальні недоліки нормативного регулювання взаємодії слідчого (дознавача) з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами, серед яких: відсутність нормативного закріплення тлумачення терміну «взаємодія» (47 %); відсутність чіткого визначення форм, змісту та видів взаємодії (51 %); неконкретизоване коло суб'єктів (13 %) і нечітке визначення їх ролі у спільній роботі (28 %) тощо [Додаток Б]. Комплекс цих проблем позначається на оперативно-слідчій практиці щодо виявлення та розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками.



Нажаль, як у чинному кримінальному процесуальному, так і в оперативно-розшуковому законодавстві визначення поняття «взаємодія» не знайшло свого чіткого закріплення, тому в юридичних та спеціальних джерелах іноді це поняття використовується в різних значеннях, що, в свою чергу, може призводити до зниження ефективності взаємодії між різними не підпорядкованими підрозділами або їх посадовими особами та інших небажаних наслідків [179, с. 137-138].

Взагалі у юридичній науці при дослідженні досудового розслідування кримінальних правопорушень взаємодію інтерпретують, як: погоджену діяльність двох і більше суб'єктів, що вирішують ту саму проблему (завдання) різними методами і засобами правоохоронних органів, суб'єкти яких здійснюють розкриття і розслідування кримінальних правопорушень; організаційно-тактичний прийом одержання нового знання, одержати яке окремо кожному суб'єкту взаємодії не завжди вдається; організаційно-розпорядницьку діяльність, засновану на взаємній довірі сторін, об'єднаних єдиним завданням розкриття і розслідування кримінальних правопорушень і боротьби зі злочинністю взагалі [180, с. 8. ].

Як правило, в теорії та практиці кримінального процесу та ОРД поняття «взаємодія» вживається тоді, коли мова йде про взаємоузгоджену (за метою, характером, місцем і часом) діяльність прокурора, слідчого та оперативного підрозділу (в особі його керівника й співробітників), засновану на законах і відомчих нормативних актах, що спрямована на вирішення завдань кримінального судочинства, при керівній і організуючій ролі прокурора (слідчого) та чіткому розмежуванні компетенції [179, с. 138].

Вчені-криміналісти під поняттям «взаємодія» розуміють співпрацю суб'єктів правовідносин, здійснення якої необхідне для досягнення спільної мети і завдань [181, с. 13]. При цьому така діяльність має здійснюватися з найменшими витратами сил, засобів і часу [16, с. 279], а також бути спільною, погодженою щодо місця і часу [76, с. 85.], та здійснюватися шляхом реалізації суб'єктами своїх законних прав і обов'язків щодо

проведення спільних дій, обговорення отриманих результатів, планування подальших заходів, спрямованих на досягнення мети і завдань [182]. Водночас у широкому сенсі взаємодія розглядається як сумісна діяльність усіх органів і посадових осіб, які уповноважені здійснювати досудове розслідування [183, с. 15.]; у вузькому – в якості діяльності одного з її учасників (суб'єктів), яким завжди виступає слідчий, а сама вона розглядається як форма організації розслідування [183, с. 15.].

Вивчення спеціальних досліджень, присвячених цій проблематиці, показало, що вчені інколи дотримуються дещо різних точок зору на визначення поняття «взаємодія», підтвердженням чому слугують наступні його інтерпретації: М. В. Борисенко визначає цю категорію як засновану на законі, оперативну, спільну, узгоджену та своєчасну діяльність під час кримінального провадження, що передбачає використання методів і засобів при планомірному та неупередженому розподілі між ними компетенції, функцій, повноважень, взаємних обов'язків, спрямовану на досягнення завдань кримінального провадження [162Помилка: джерело посилання не знайдено, с. 24]. О. В. Старченко констатує, що змістом взаємодії слідчого є діяльність різних ланок (елементів) декількох соціальних організаційних систем, що полягає в узгодженні та координації властивих їм форм діяльності, спільному використанні сил, прийомів і методів, спільній участі в розробленні та здійсненні комплексних заходів, спрямованих на одночасне розв'язання задач, що виникають під час процесуальної діяльності слідчого, та власних соціальних завдань вказаних систем [171, с. 9]. В. О. Бойко та В. В. Рогальська визначають цю категорію як засновану на законах і підзаконних актах взаємну, узгоджену діяльність слідчих НПУ та підрозділів карного розшуку із використанням особливих повноважень, методів і форм, притаманних кожній із взаємодіючих сторін, що передбачені в кримінальному процесуальному законодавстві та відомчих нормативно-правових актах МВС України, які регламентують діяльність означених суб'єктів, з метою виконання на досудовому провадженні завдань

кримінального провадження при керівній ролі слідчого [160, с. 44]. В. М. Малюга визначив це поняття як передбачене в законі, відомчих нормативних актах або ж рекомендоване криміналістичною наукою сумісне функціонування зовнішньо (юридично, організаційно, професійно) не підпорядкованих суб'єктів взаємодії з притаманною їм комунікативно – діяльністю чи/та специфічно – професійною компетенцією, спеціалізацію, що спрямовується і узгоджується слідчим (прокурором – процесуальним керівником) за часом, місцем, формами, а також засобами і методами реалізації для вирішення конкретних завдань, обумовлених характером слідчої ситуації, з метою забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування злочинів та їх запобіганню [184, с. 9]. Інші автори інтерпретують цю категорію як організаційну форму діяльності двох і більше осіб, яка спільно узгоджена та регламентована законами й іншими відомчими нормативно-правовими актами і спрямована на досягнення завдань конкретного кримінального провадження [183, с. 18], В. О. Гусева її визначає як узгоджене поєднання слідчих дій та ОРЗ або спільну узгоджену діяльність [185, с. 118], В. В. Іванова як комплексне явище, яке слід розглядати з позицій філософії, права, соціальної психології та управління [186].

Урахування вищенаведених суджень дає підстави для висновку про те, що така діяльність під час протидії хуліганству, вчиненого футбольними вболівальниками, повинна бути: спрямована на вирішення спільних завдань конкретного кримінального провадження, обумовлених, насамперед, слідчою ситуацією; координованою за часом, місцем, формами, послідовністю процесуальних дій, оперативних заходів та інших непроцесуальних заходів; планомірною при об'єднанні достатнього обсягу сил, засобів, прийомів, методів та інших ресурсів; неупередженою при розподілі між суб'єктами компетенції, функцій, повноважень, взаємних обов'язків та ін.

Організація взаємодії слідчих підрозділів з органами та підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову, судово-експертну діяльність, а також у межах компетенції з іншими правоохоронними органами, центральними

органами виконавчої влади забезпечується шляхом: 1) комплексного використання сил і засобів усіх підрозділів органів поліції під час досудового розслідування кримінальних правопорушень; 2) створення для всебічного, повного і неупередженого дослідження обставин кримінального провадження слідчо-оперативних груп із включенням до їх складу працівників оперативних та інших підрозділів органів НПУ, а в разі необхідності – міжвідомчих слідчо-оперативних груп, а для проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, вчинених на територіях декількох держав або якщо порушуються інтереси цих держав, – спільних слідчих груп; 3) ефективного контролю за своєчасним та повним виконанням оперативними підрозділами доручень слідчих про проведення СРД, НСРД, а експертними установами – за своєчасним проведенням експертних досліджень; 4) внесення заступником Голови НПУ - начальником ГСУ, заступниками начальників ГУНП - начальниками слідчих управлінь пропозицій відповідно Голові НПУ, начальникам ГУНП, спрямованих на покращення організації діяльності слідчих підрозділів, а також взаємодії з іншими органами та підрозділами поліції; 5) якісної підготовки матеріалів з проблемних питань діяльності слідчих підрозділів та їх обговорення на колегіях (нарадах) МВС, НПУ, ГУНП, спільних колегіях і нарадах з іншими правоохоронними та державними органами та прийняття конкретних і ефективних управлінських рішень [84].

Завдання взаємодії зазначених суб'єктів під час розслідування хуліганств, учинених футбольними вболівальниками, відповідають загальним завданням такої діяльності. Зокрема, основним завданням взаємодії органів досудового розслідування НПУ з іншими структурними підрозділами з іншими органами та підрозділами поліції є запобігання кримінальним правопорушенням, їх виявлення та розслідування, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, які їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів фізичних і юридичних осіб (п. 1

розділу І Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами НПУ в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні) [129].

Час здійснення такої взаємодії, в першу чергу обумовлений етапами, на яких відбувається протидія хуліганства, вчиненим футбольними вболівальниками, а також вимогами нормативно-правових актів. Зокрема, нормативно визначено кілька таких етапів. Наприклад, *під час реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події* взаємодію з іншими правоохоронними органами, органами державної влади та місцевого самоврядування, а також підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності визначено як одне із основних завдань органів (підрозділів) поліції [156]. Аналіз положень Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні дозволяє визначити такі нормативно закріплені етапи, на яких відбувається взаємодія між слідчими та оперативними підрозділами: при веденні оперативним підрозділом ОРС; при надходженні до органу, підрозділу поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та реагуванні на них; під час досудового розслідування; при зупиненні досудового розслідування; на стадії судового розгляду кримінальних проваджень [129].

Аналіз законодавства також дозволяє конкретизувати нормативно закріплені випадки взаємодії слідчих (дізнавачів) та оперативних працівників: *під час реалізації матеріалів ОРС та відкриття кримінального провадження та направленні матеріалів за результатами ОРД до органу досудового розслідування; під час створення та організації роботи СОГ; під час проведення окремих СРД; під час виконання заходів забезпечення кримінального провадження; під час надання/виконання доручень про проведення СРД та НСРД* [85; 129; 149; 157].

За часом така взаємодія може бути короткостроковою та продовжуваною, перетікати з попереднього етапу протидії зазначеним кримінальним правопорушенням, зокрема починатися під час їх запобігання на стадії провадження за ОРС оперативного підрозділу і переходити в етап кримінального переслідування на стадії досудового розслідування органом досудового розслідування і т.п. Як правило, саме у названому варіанті вона (взаємодія) охоплена єдиним задумом щодо виявлення футбольних хуліганств та осіб, які їх вчинюють, документуванням кримінально-протиправної діяльності футбольних вболівальників в ході ОРЗ, реалізації матеріалів ОРД та відкриття кримінального провадження, а також подальшого розслідування кримінальних правопорушень.

Крім того, нормативно визначено також і обов'язкові випадки взаємодії слідчих (дізнавачів) та оперативних підрозділів щодо виконання спільних дій, які за часом є довготривалими, або короткочасними, зокрема:

1. Оперативні наради: для визначення повноти зібраних матеріалів матеріалів ОРС та наявності підстав для реєстрації в ЄРДР; з питань виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі стану виконання доручень слідчих та взаємодії служб.
2. СОГ; спеціалізовані постійно діючі СОГ; СОГ ГУНП; міжрегіональна СОГ [129].

Форми такої взаємодії законодавством чітко не визначаються, у зв'язку з чим у наукових колах точиться дискусія щодо їх видів. О. В. Старченко виділяє такі: оперативні, організаційні, процесуальні й тактичні форми взаємодії [171, с. 9]. О. П. Бойко та В. В. Рогальська поділяють на процесуальні та непроцесуальні [160, с. 49], схожу класифікацію пропонує В. М. Малюга: процесуальні та тактичні (організаційні) [184, с. 127].

Переважає частина вчених вважає, що найбільш раціональною класифікацією форм взаємодії як з теоретичної, так і з практичної точки зору є поділ на процесуальні (засновані на нормах кримінального процесуального законодавства України) та непроцесуальні або, іншими словами, організаційні (засновані на нормах підзаконних нормативно-правових актів,

як правило, відомчого характеру) [162, с. 211; 183, с. 141-142] та ін. Аналіз вищепредставлених підходів до визначення форм взаємодії слідчого (дізнавача) з іншими суб'єктами під час досудового розслідування свідчить про те, що найбільш прийнятним для диференціації досліджуваної нами діяльності є процесуальна та непроцесуальна (організаційна) форма.

Під час визначення місця конкретних форм взаємодії (віднесення до процесуальних чи не процесуальних) вагоме значення відіграють вимоги, яким повинна відповідати така класифікація. У цьому питанні частково можна погодитися із В. О. Маляровою та Л. В. Дмитрієвою у тому, що намагання віднести до процесуальних усі форми взаємодії, які передбачені законами та підзаконними нормативними актами, є необґрунтованим, оскільки процесуальні форми взаємодії є діяльністю, яка заснована тільки на нормах закону [187, с. 180.]. Поряд з цим, законами визначаються і непроцесуальні форми взаємодії між слідчим (дізнавачем), оперативним працівником та іншими суб'єктами під час розслідування футбольного хуліганства, наприклад, робота у складі координаційного штабу [34], яка розпочинається напередодні проведення футбольного матчу і завершується після його закінчення. Отже, така форма перетікає із етапу недопущення хуліганства футбольних вболівальників в етап реагування на вчинене кримінальне правопорушення.

Зокрема, зазначається, що працівники служби безпеки спортивної споруди (футбольного клубу) під час проведення футбольного матчу, а також безпосередньо до і після матчу мають право: 1) здійснювати із залученням стюардів огляд глядачів під час входу на територію спортивної споруди; 2) вживати із залученням обслуговуючого персоналу оператора спортивної споруди (волонтерів, стюардів, контролерів) в межах законодавства заходів для припинення неправомірних дій глядачів [34], тобто здійснювати превентивну (профілактичну) функцію, у тому числі реагувати на вчинення хуліганства футбольними вболівальниками шляхом припинення неправомірних дій. Як правило, ці заходи вживаються ще до відкриття

кримінального провадження. Проте вони можуть реалізовуватись у межах кримінального процесу, коли СОГ здійснює реагування на вчинення кримінальних правопорушень, проводить таку СРД як огляд та інші процесуальні дії (наприклад, затримання уповноваженою службовою особою особи, підозрюваної у вчиненні злочину). Такі процесуальні дії можуть здійснюватись у взаємодії із названими суб'єктами (волонтерами, стюардами, контролерами), у тому числі у порядку ст. 207 КПК України.

Так, С. Є. Абламський, О. О. Юхно, Ю В. Лук'яненко вважають, що процесуальна форма взаємодії безпосередньо врегульована положеннями КПК України [177, с. 28]. У зв'язку з цим, потребує уточнення у цілому правильний підхід, обраний В. О. Маляровою та Л. В. Дмитрієвою, зокрема у частині того що процесуальні форми взаємодії це ті форми, які передбачені не всіма законами, а лише тими, які складають кримінальне процесуальне законодавство.

Поряд з цим, для різних суб'єктів взаємодії ці форми можуть відрізнятися. Узагальнення думок опитаних респондентів показало, що такими суб'єктами під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, частіше за все виступають: слідчі (дознавачі) – 100 %; працівники оперативних підрозділів (підрозділів кримінальної поліції) – 100 %; прокурори – 100 %; дільничні офіцери поліції та поліцейські офіцери громад – 27 %; працівники патрульної поліції – 9 %; працівники поліції особливого призначення – 8 %; працівники поліції охорони – 4 %; поліцейські груп превентивної комунікації – 7 %; кінологи – 23 %; спеціалісти (фахівці, експерти) – 87 %; працівники ізоляторів тимчасового тримання НПУ (далі - ІТТ) та СІЗО ДКВС України – 30 %; працівники інших правоохоронних органів (Державної прикордонної служби України, СБУ, Управління державної охорони, якщо була запланована участь посадових та інших осіб, щодо яких здійснюється державна охорона та ін.) – 12 %; організатори футбольних матчів та їх представники – 19 %; оператори спортивних споруд – 16 %; працівники служби безпеки спортивних споруд



(футбольних клубів) – 37 %; представники футбольних клубів – 14 %; працівники медіа (засобів масової інформації) – 29 %; працівники місцевої держадміністрації – 1 %; органи місцевого самоврядування – 1 %; громадські формування з охорони громадського порядку – 2 %; працівники органів охорони здоров'я – 44 % [Додаток Б] та ін.

Попри всі особливості розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень, основними суб'єктами такої взаємодії залишаються слідчі (дізнавачі), прокурори, оперативні працівники. Узагальнення думок вчених та опитування респондентів показало, що найбільш поширеними формами взаємодії слідчого (дізнавача), прокурора з працівниками підрозділів кримінальної поліції під час розслідування хуліганства, що вчинюються футбольними вболівальниками, є: 1. Процесуальні: надання/виконання доручень на проведення СРД та НСРД (93 %); надання/виконання доручень (розпоряджень, вказівок) під час спільного проведення окремої СРД або НСРД (72 %); надання/виконання доручень на здійснення розшуку підозрюваних, які вчинили футбольне хуліганство (23 %); здійснення приводу підозрюваних, свідків (67 %); затримання підозрюваних які вчинили футбольне хуліганство, уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України) – 78 %; здійснення заходів безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (7 %). 2. Непроцесуальні: робота у складі СОГ (100 %); проведення нарад (100 %); обмін інформацією (100 %); аналіз матеріалів кримінального провадження та обговорення результатів проведення процесуальних дій і оперативних заходів (76 %); передача слідчому матеріалів ОРД при виявленні ознак кримінального правопорушення (9 %); планування часу відкриття кримінального провадження, окремих СРД та НСРД, пошукових (розшукових) заходів, одночасних СРД, НСРД та заходів оперативного пошуку (35 %); одночасне (узгоджене) проведення процесуальних дій та заходів оперативного пошуку (34 %); проведення оперативних заходів на встановлення футбольних вболівальників, які вчинили хуліганство у межах оперативного супроводження кримінального

провадження (54 %); внесення змін до плану (24 %); формулювання версій та слідчих ситуацій (52 %); консультації та надання методичної допомоги (29 %); підведення підсумків та усунення недоліків взаємодії (17 %); надання допомоги наявними ресурсами (силами, засобами) (38 %) [Додаток Б].

Взаємодія оперативних підрозділів зі слідчими підрозділами служить в основному меті розкриття окремих злочинів, її необхідність виникає з отриманням інформації про вчинений злочин і при огляді місця події [188].

Опитування респондентів показало, що головними чинниками, які обумовлюють низький рівень взаємодії слідчого (дознавача), прокурора з працівниками оперативних підрозділів (підрозділів кримінальної поліції) під час розслідування хуліганства, що вчинюються футбольними вболівальниками, є: відсутність спеціалізації слідчих (дознавачів) та оперативних працівників по протидії хуліганствам футбольних вболівальників – 64 %; висока завантаженість щодо виконання інших завдань, не пов'язани із зазначеною категорією кримінальних правопорушень - 58 %; відсутність досвіду виконання оперативно-слідбових завдань щодо протидії хуліганству, що вчинюється футбольними вболівальниками - 52 %; другорядне значення оперативного обслуговування протидії кримінальним правопорушенням, що вчинюються футбольними вболівальниками - 28 %; недостатність інформації про оперативну обстановку протидії футбольним хуліганствам на території, об'єкті оперативного обслуговування, в місці, районі, області, регіоні - 57 %; відсутність ініціативи (ініціативних рапортів) зі сторони оперативних працівників - 17 %; перекладання слідчими (дознавачами) ініціативи та відповідальності за проведення НСРД на оперативних працівників - 63%; низький рівень ініціативи процесуального керівника (прокурів) щодо: розгляду матеріалів досудового розслідування, які потребують погодження- 12 %; своєчасності прийняття процесуальних рішень - 41 %; особистої участі у проведенні СРД та НСРД – 74 %; неякісне організаційне забезпечення взаємодії зі сторони керівництва - 21 % [Додаток Б].

В межах розглядуваного питання на окрему увагу заслуговує обстоювана вченими думка щодо необхідності впровадити футбольну розвідку з використанням негласних оперативних та оперативно-технічних заходів, спрямованих на боротьбу з проявами футбольного хуліганства, попередження цих злочинів, а також створити спеціальну автоматизовану бази даних футбольних уболівальників, схильних до вчинення злочинів та інших правопорушень [59, с. 13]. А. О. Масалітін пропонує створювати спеціальні підрозділи поліції та включати до них співробітників певних служб футбольних клубів та Федерації футболу України [21, с.140]. В. В. Ткаченко визначає позитивний ефект від створення спеціальних підрозділів, які займаються виключно проблемами протидії насильству та проявам расизму під час проведення футбольних матчів [189, с. 15]. Інші вчені наголошують на необхідності створення спеціалізованих підрозділів поліції, які наділені повноваженнями розслідувати кримінальні правопорушення футбольних фанатів, надання їм права на співпрацю з органами місцевого самоврядування щодо відеоспостереження на місцях проведення матчів, розсекречення конфіденційної інформації про організаторів матчів, їхні зв'язки з футбольними вболівальниками [47, с. 525]. Як бачимо, думки вчених з цього приводу дещо різняться у питаннях превентивної та слідчо-оперативної спеціалізації, зокрема, пропонується створити: спеціальні підрозділи поліції щодо протидії футбольним кримінальним правопорушенням; спеціальні підрозділи, які займаються виключно проблемами протидії насильству та проявам расизму під час проведення футбольних матчів; спеціалізовані підрозділи поліції, які наділені повноваженнями розслідувати кримінальні правопорушення футбольних фанатів.

Враховуючи наведені вище думки опитаних респондентів, щодо практичної необхідності спеціалізації слідчих (дізнавачів) та оперативних працівників, позитивний досвід правоохоронних органів зарубіжних країн щодо такої спеціалізації, думки вчених, які провели попередні дослідження, а

також вимоги сучасності, вважаємо, що: 1) сьогодні є необхідність спеціалізації слідчих та оперативних працівників; 2) реалії сьогодення (ведення бойових дій та постійні ракетні обстріли; тотальний кадровий дефіцит сил оборони країни; законодавчі нововведення щодо мобілізації та мобілізаційної підготовки; прогноз, наданий нами вище, щодо зменшення кількості футбольних матчів, рівня їх проведення, територіального зміщення їх проведення до західних областей країни та ін.) свідчать про те, що окремих підрозділ, який би займався виключно питаннями протидії кримінальним правопорушенням футбольними фанатами (вболівальниками) або радикально налаштованими групами на ґрунті расизму чи ненависті – є нераціональним; 3) удосконалення запобігання, виявлення та розслідування хуліганства, що вчинюється футбольними вболівальниками, можливо досягти за рахунок введення на рівні територіальних управлінь спеціалізації оперативних працівників та слідчих (дізнавачів): в управліннях карного розшуку ГУНП в областях - лінії оперативного обслуговування протидії кримінальним правопорушенням, що вчиненнюються молодіжними групами (у тому числі організованими) на ґрунті міжетнічної ворожнечі, расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, фанатичних спортивних вподобань (у тому числі футбольними вболівальками та фанатами (ультрас), скінхедами тощо); в слідчих управліннях ГУНП в областях - лінії розслідування кримінальних правопорушень, вчинених молодіжними групами (у тому числі організованими) на ґрунті міжетнічної ворожнечі, расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, фанатичних спортивних вподобань (у тому числі футбольними вболівальками та фанатами (ультрас), скінхедами тощо).

Враховуючи особливості взаємодії слідчих (дізнавачів) із оперативними працівниками, потрібно підкреслити основні функції останніх, які не можуть виконувати працівники інших підрозділів під час їх участі у розслідуванні кримінальних правопорушень, зокрема – це проведення НСРД, здійснення негласної роботи для оперативного супроводження

кримінального провадження. НСРД, залежно від їх виду і конкретної мети, проводяться щодо підозрюваної особи, якщо лише в результаті їх проведення є можливість отримати відомості про злочин і особу, яка його вчинила, чи обставини, що мають значення для досудового розслідування [157]. Проведені Н. В. Верлос, О. В. Мельковським та Ю. В. Пирожковою наукові розвідки показують, що проведення ОРЗ та НСРД є високоефективним для розслідування протиправних дій з боку футбольних хуліганів [141, с. 352]. Зазначене дає підставу для вивчення цього питання у контексті взаємодії слідчого (дізнавача) з оперативними працівниками. Крім цього, автори обстоюють думку, що враховуючи довготривалість та організованість протиправних дій угруповань футбольних уболівальників, їх системність та впливовість на загальну кримінальну ситуації в містах проведення футбольних матчів, необхідно використовувати весь комплекс ОРЗ та НСРД та можливості агентури й офіцерів-нелегалів [141, с. 354]. Водночас аналіз матеріалів кримінальних проваджень дав змогу визначити, що під час розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень НСРД проводились лише у 34 % випадків [Додаток В].

Такий стан речей з одного боку пояснюється тим, що значна частина хуліганств носить відкритий (очевидний) характер вчинення з достатньою кількістю слідів та свідків й очевидців, що дозволяє отримати доказову інформацію у нетаємний спосіб, тобто у результаті гласних СРД, з іншого боку – низькою ініціативою слідчих (дізнавачів), прокурорів в організації проведення НСРД, у тому числі через складність процедури та часткової неефективності. Останнє знаходить своє підтвердження і в результатах досліджень інших авторів, зокрема Д. Т. Джафарадзе зазначає, що молоді слідчі часто мають проблеми із достатнім рівнем знання оперативно-розшукового законодавства, що в подальшій службовій діяльності може формувати складнощі в їх спільній роботі [107, с. 195].

Також серед чинників виявляються і такі: під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками у формі проступка,

можливо проведення лише двох НСРД: зняття інформації з електронних інформаційних систем, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту; установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу). Інші види НСРД можливо проводити під час розслідування кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачено ч.ч. 2-4 ст. 296 КК України.

У результаті вивчення кримінальних проваджень встановлено, що під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, найчастіше проводяться наступні НСРД: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України) – 24 %; зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК України) – 58 %; зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України) – 19 %; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України) – 25 %; установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) - ст. 268 КПК України – 68 %; спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України) - 49%; аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України) – 28 %; використання конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК України) – 18 %. Інші види НСРД складають менше 3 % [Додаток В].

Як правило, проведення НСРД у справах про хуліганство, вчинене футбольними вболівальниками, організовується наступним чином: слідчі (дізнавачі) самостійно надають доручення, ухвали та завдання безпосередньо оперативним підрозділам-виконавцям (підрозділам оперативної служби та підрозділам оперативно-технічних заходів) – 18 %; слідчі (дізнавачі) надають доручення та ухвали оперативним підрозділам, які входять до складу СОГ – 82 % [Додаток В]. Нормативно визначено, що порядок, тактика та методика проведення окремих НСРД, взаємодія уповноважених оперативних підрозділів, які виконують доручення слідчого, прокурора на їх проведення, з особами (підрозділами), що залучаються до проведення таких дій,

регулюються окремим нормативно-правовим актом органів, у складі яких перебувають уповноважені оперативні підрозділи [157].

З моменту виїзду на місце події слідчий (дізнавач) повинен організовувати взаємодію також з працівниками поліції, які забезпечували охорону громадського порядку під час проведення футбольного матчу. Зокрема до охорони громадського порядку залучаються дільничні офіцери поліції, поліцейські офіцери громад, працівники патрульної поліції, поліцейські груп превентивної комунікації, працівники поліції особливого призначення, кінологи та ін.

Під час невідкладних заходів реагування на заяви та повідомлення про вчинене футбольними вболівальниками хуліганство, а також на подальшому етапі розслідування формами такої взаємодії можуть бути різними: а) процесуальні: затримання осіб, які вчинили футбольне хуліганство (ст. 208 КПК України); б) непроцесуальні: охорона місця події; надання медичної допомоги; припинення хуліганства, що вчинюється футбольними вболівальниками, та запобігання вчиненню інших кримінальних правопорушень; надання консультацій та детальної інформації про обставини вчиненого кримінального правопорушення поліцейськими груп превентивної комунікації (початок кримінально протиправних дій, розподіл ролей між співучасниками та ін.); надання характеристики на осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, родичів, знайомих, друзів та ін.

Так, поліцейські груп превентивної комунікації - можуть нести службу в цивільному одязі та жилетах установленого зразка з написом «Група комунікації» або «Поліція діалогу» [190]. Вони виконують завдання щодо: налагодження взаємодії з організаторами масових заходів на етапах підготовки до їх проведення та/або на їх початку; встановлення формальних і неформальних організаторів масових заходів; підтримання комунікації з учасниками масових заходів, зокрема роз'яснення громадянам їхніх прав й обов'язків, підстав і порядку дій поліції щодо забезпечення публічної (громадської) безпеки та порядку; ведення переговорів з організаторами й

учасниками масових заходів у разі виникнення конфліктних ситуацій; – розв’язання та/або недопущення подальшого розвитку масового заходу; припинення комунікативної провокації з боку організатора масового заходу; уникнення маніпуляції свідомістю учасників масового заходу; налагодження діалогу між організатором зібрання та підприємством (установою, організацією) та ін. [191; 192; 193, с. 160].

Одним із основних завдань, яке, виходячи з типової обстановки його вчинення на стадіоні, прилеглий до нього території чи в інших громадських місцях, потребує оперативного вирішення, є виявлення свідків і очевидців кримінального правопорушення, які надовго не затримуватимуться у зазначених місцях, якщо не вжити відповідних заходів.

Залежно від типової слідчої ситуації, яка склалася, такі заходи слідчому доцільно доручити співробітникам НПУ, які відреагували на кримінально протиправні дії футбольних вболівальників безпосередньо на трибунах спортивної споруди та припинили такі дії в разі неможливості їх припинення силами служби безпеки спортивної споруди (футбольного клубу) та обслуговуючого персоналу, або забезпечували громадський порядок на прилеглий до спортивної споруди території, шляхах евакуації глядачів та в громадських місцях населеного пункту, в якому проводився футбольний матч, до, під час та після закінчення матчу, а також на маршрутах руху організованих груп глядачів. Крім цього, з метою виявлення доказової інформації про вчинене кримінальне правопорушення слідчому (дознавачу) доцільно доручити працівникам оперативних підрозділів встановити місця розташування камер відеоспостереження, а також наявність інших носіїв цифрової інформації у потерпілих та/або свідків і очевидців (мобільних телефонів, фотоапаратів, камер відеоспостереження, відеореєстраторів). Крім цього, для встановлення інформації про подію вчиненого кримінального правопорушення доцільно доручити працівникам оперативних підрозділів здійснити кримінальний аналіз інтернет-контенту. Слідчий (дознавач) повинен доручити працівникам оперативних підрозділів поліції вжити



відповідних заходів для встановлення та затримання особи футбольного вболівальника, що вчинив хуліганство.

Особливе значення у цьому питанні відіграють засоби масової інформації, а також соціальних медіа, допомогою яких може скористатися слідчий (дізнавач), зокрема для встановлення особи футбольного хулігана, свідків, потерпілих, очевидців, а також з метою отримання записів фото-, відеофіксації вчинення кримінально протиправних діянь й інших подій, які мають значення для досудового розслідування.

Крім того, функції з охорони громадського порядку виконують також громадські формування з охорони громадського порядку. Формами взаємодії слідчого (дізнавача) з ними відповідно до законодавства [194] можуть бути:

1. Процесуальні: законне затримання осіб, які вчинили футбольне хуліганство; участь у проведенні СРД як понятих, статистів; участь у проведенні СРД як понятих, статистів.
2. Непроцесуальні: надання допомоги слідчим (дізнавачам) у забезпеченні громадського порядку і громадської безпеки, запобіганні іншим адміністративним і кримінальним правопорушенням під час огляду місця події; інформування слідчих (дізнавачів) про вчинені або ті, що готуються, кримінальні правопорушення, місця концентрації злочинних угруповань футбольних вболівальників; сприяння слідчим (дізнавачам) та оперативним працівникам виявленні хуліганства футбольних вболівальників та осіб, які їх вчинили; сприяння слідчим (дізнавачам) та оперативним працівникам у розкритті хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками; сприяння слідчим (дізнавачам) та оперативним працівникам у розшуку футбольних вболівальників, які вчинили хуліганство; захист підприємств, установ, організацій, громадян від вчинення футбольними вболівальниками нового хуліганства та інших кримінальних правопорушень (умисного знищення або пошкодження майна, умисного заподіяння тілесних ушкоджень, побоїв і мордувань тощо) та ін.

Як зазначають вчені, враховуючи широкий спектр питань, пов'язаних із діяльністю футбольних вболівальників у всьому світі, доцільно глибше

дослідити взаємовідносини керівництва футбольних клубів із футбольними вболівальниками, створити теоретичні основи правового регулювання відповідальності всіх юридичних осіб, які беруть участь у футбольні матчі тощо [47, с. 525]. На місці події слідчий (дізнавач) здійснює взаємодію з організаторами футбольних матчів та працівниками служби безпеки спортивної споруди (футбольного клубу), на яких покладено обов'язки із забезпечення громадського порядку та громадської безпеки на її території. Зокрема, з координаційним штабом, спеціально утвореним для організації взаємодії залучених сил і засобів. Координаційний штаб утворюється у складі: представників організатора проведення футбольного матчу, органів НПУ (СБУ, Управління державної охорони України, якщо заплановано участь осіб, щодо яких здійснюється державна охорона), територіальних органів та підрозділів ДСНС, служби безпеки спортивної споруди (футбольного клубу), оператора спортивної споруди, місцевої державної адміністрації, органу місцевого самоврядування, органу охорони здоров'я, інших осіб [34Помилка: джерело посилання не знайдено; 195]. Організатор футбольного матчу – забезпечує у взаємодії з органами НПУ і місцевою державною адміністрацією, органом місцевого самоврядування безпеки глядачів, представників клубів, арбітрів, делегатів міжнародних організацій; налагоджує взаємодію з органами НПУ, підрозділами цивільного захисту, місцевою державною адміністрацією та органом місцевого самоврядування під час перевезення глядачів (зокрема якщо змагання закінчується в нічний час) у забезпеченні громадського порядку, запобіганні та своєчасному припиненні протиправних дій, фактів насильства, вандалізму, а також дотримання порядку на території спортивної споруди до, під час та після закінчення матчу [34]. Крім цього, керівник служби безпеки спортивної споруди - здійснює загальне керівництво волонтерами, стюардами, контролерами, безпосередньо взаємодіє з керівниками органів НПУ, територіальних органів та підрозділів ДСНС [34Помилка: джерело посилання не знайдено].

У слідчій ситуації, коли встановлено, що футбольний вболівальник, який вчинив хуліганство, є громадянином (підданим) іншої держави, то пріоритетного значення набуває взаємодія слідчого з підрозділами Державної прикордонної служби, Державної міграційної служби, консульствами іноземних держав, Європолем та Інтерполом з метою збирання і дослідження доказів, встановлення та розшуку кримінальних правопорушників. Зокрема, за таких обставин розслідування кримінального правопорушення може бути ускладнене необхідністю проведення тих чи інших процесуальних дій компетентними органами іншої держави. Взаємодія з ними може здійснюватись у таких формах: надсилання міжнародних запитів, проведення на території інших держав СРД та НСРД та/або їх виконання; звернення із запитом до НЦБ Інтерполу в Україні про оголошення міжнародного розшуку для виявлення, арешту і видачі (екстрадиції) футбольного хулігана (-ів), який є громадянином (підданим) іншої держави і вчинив (-ли) кримінальне правопорушення та ін.

Аналіз матеріалів оперативно-службової діяльності показав, що взаємодія слідчого з компетентними органами іншої держави на початковому етапі розслідування найчастіше здійснюється при проведенні таких процесуальних дій, передбачених КПК України, як: вручення документів (ст.ст. 542, 564); зберігання та передання речових доказів і документів (ст. 549); тимчасова передача (ст. 565); виклик особи, яка перебуває за межами України (ст. 566); допит шляхом проведення відео- або телефонної кореспонденції (ст. 567); розшук, арешт та конфіскація майна (ст. 568); допит (ст. 224), пред'явлення особи, речей для впізнання (статті 228–229); обшук (ст. 234); огляд (ст. 237); отримання зразків для експертизи (ст. 245); втручання у приватне спілкування (ст. 258); аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264); установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268); залучення особи до провадження як потерпілого (ст. 55), цивільного позивача

(ст. 61), цивільного відповідача (ст. 62), їх представників (ст.ст. 58, 59, 63, 64), перекладача (ст. 68); експерта (ст. 69), спеціаліста (ст. 71); вручення повістки про виклик (ст. 135); зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису (ст. ст. 245-1); тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 159); тимчасове вилучення майна (ст.ст. 167, 168); вручення письмового повідомлення про підозру (ст. 278) та ін. У свою чергу, міжнародне співробітництво каналами Інтерполу та Європолу з питань підтримання публічної безпеки і порядку під час підготовки та проведення міжнародних масових заходів організовує та здійснює [196].

Принагідно зауважимо, що ратифікувавши Європейську конвенцію про насильство та неналежну поведінку з боку глядачів під час спортивних заходів від 19.08.1985 року, і зокрема футбольних матчів, для здійснення її положень щодо координації на національному рівні Україна зобов'язалася й сприяти тісній співпраці та обміну відповідною інформацією між поліцейськими підрозділами різних населених пунктів, яких це стосується або може стосуватись [197]. Крім цього, 03.07.2016 року держави – члени Ради Європи та інші держави – учасниці Європейської культурної конвенції (ETS № 18), спираючись на зміст зазначеної Конвенції ETS № 120, ураховуючи, що значний європейський досвід і найкращі практики зумовили потребу розроблення нового комплексного та партнерського підходу до безпеки та охорони глядачів, підписали Конвенцію про комплексний підхід до питань безпеки, охорони та обслуговування під час футбольних матчів та інших спортивних заходів [198]. Разом з тим, що на сьогодні ця Конвенція ще не ратифікована Україною, а проєкт Закону №0122 від 14.07.2021 про її ратифікацію все ще знаходиться на розгляді комітетів Верховної Ради, окремі її положення представляють особливий інтерес. Зокрема, відповідно до ст. 11 цієї Конвенції про комплексний підхід до питань безпеки, охорони та обслуговування під час футбольних матчів та інших спортивних заходів сторони створюють або визначають національний футбольний

інформаційний пункт (НФІП) у системі поліції. НФІП повинен: діяти як прямий та єдиний контактний пункт для обміну загальною (стратегічною, операційною і тактичною) інформацією у зв'язку із проведенням футбольних матчів міжнародного характеру; здійснювати обмін персональними даними відповідно до діючих національних та міжнародних правил; сприяти, координувати чи організовувати здійснення міжнародного поліцейського співробітництва у зв'язку із проведенням футбольних матчів міжнародного характеру; бути спроможним ефективно та оперативно виконувати покладені на нього завдання. Також сторони зобов'язуються в подальшому забезпечити, щоб НФІП виступав національним джерелом знань щодо дій поліції під час футбольних матчів, динаміки поведінки вболівальників і пов'язаних з цим ризиків для безпеки та охорони. Крім цього, відповідно до статті 9 зазначеної Конвенції сторони забезпечують, щоб стратегії поліції ураховували найкращі практики, включаючи: збір інформації, постійну оцінку ризиків, розгортання сил з урахуванням ризиків, пропорційне втручання для запобігання ескалації ризику чи заворушень, ефективний діалог з уболівальниками та широкою громадськістю, а також збір доказів злочинної діяльності та обмін такими доказами з компетентними органами, відповідальними за судове переслідування [198].

Крім того, слідчий здійснює взаємодію з працівниками ІТТ та СІЗО ДКВС України. До форм такої взаємодії відносяться: 1. Процесуальні: проведення слідчим (дізнавачем) СРД та НСРД на території ІТТ та СІЗО ДКВС України; виконання звернень на проведення проведення процесуальних дій; виконання повідомлення (заявки) щодо роздільного тримання взятих під варту чи засуджених осіб; виконання письмових вимог, повідомлень (заявок) органу досудового розслідування на конвоювання утримуваних осіб для проведення СРД; 2. Непроцесуальні: консультування обмін інформацією; надсилання запитів та відповідей на них та ін.

Отже, особливості взаємодії слідчого (дізнавача) з іншими суб'єктами визначаються в першу чергу слідчими ситуаціями та функціональними можливостями суб'єктів такої взаємодії.

## Висновки до розділу 2

Отже виявлення хуліганства, що вчиняються футбольними вболівальниками, відбувається переважно у момент або після скоєння кримінального правопорушення (87 %), здебільшого шляхом надходження заяв і повідомлень до органів НПУ (56 %), особистого (безпосереднього) виявлення слідчим, дізнавачем або працівниками поліції, які забезпечували громадську безпеку під час футбольного матчу (19 %). Визначено низьку результативність виявлення підготовки чи замаху членів радикальних угруповань «ультрас», які вчинюють найбільшу кількість таких кримінальних правопорушень. Встановлено, що найбільш ефективними оперативними можливостями для виявлення зазначеної категорії кримінальних правопорушень у межах ОРД є використання гласних і негласних штатних та позаштатних працівників або добровільної допомоги громадян, а також проведення негласних заходів оперативного пошуку та ОРЗ. Водночас виявлено низьку ефективність використання негласних штатних та позаштатних працівників оперативних підрозділів у середовищі футбольних вболівальників «ультрас» у зв'язку з високим рівнем втаємничення організації внутрішньої субкультури та жорстких правил прийняття нових членів.

З'ясовано, що найбільш ефективними процесуальними діями, які сприяють виявленню хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, у межах досудового розслідування аналогічних або інших кримінальних правопорушень є гласні СРД.

Визначено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками: 1. Виявлено подію кримінального правопорушення, а футбольного вболівальника, що його вчинив, та/або співучасників не встановлено (16 %). 2. Виявлено подію кримінального правопорушення, встановлено відомості про футбольного (-них) вболівальника (-ків), що його вчинив (-ли), але останніх не затримано (37 %), зокрема встановлено, що: футбольний (-ні) вболівальник (-ки) є

громадянином (-нами) України (31 %) або громадянином (піддіним) іншої держави (6%). 3. Виявлено подію кримінального правопорушення, затримано футбольного (-них) вболівальника (-ків), який його вчинив (-ли), наявні джерела доказової інформації(32%). 4. Виявлено подію кримінального правопорушення, затримано футбольного (-них) вболівальника (-ків), який його вчинив (-ли), наявних джерел доказової інформації недостатньо для повідомлення про підозру (13 %). Розроблено алгоритми дій відповідно до кожної із них.

Констатовано, що план розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, можна розглядати з однієї сторони як систему процесуальних дій і непроцесуальних заходів, з другої - як документ, який долучається до кримінального провадження, а з третьої - як документально неоформлену програму (алгоритм, порядок) дій слідчого (дізнавача) й інших учасників розслідування, яких слідчий залучає до цього процесу. Встановлено, що в умовах обмеженого часу на планування першочергових слідчих дій та невідкладних заходів при реагуванні на заяви і повідомлення про вчинення футбольними вболівальниками хуліганства найбільш ефективною формою організації роботи слідчого та інших учасників СОГ є виконання алгоритму дій.

Визначено особливості взаємодії слідчого (дізнавача) з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, зокрема: 1) визначено суб'єктів, з якими взаємодіє слідчий (дізнавач); 2) охарактеризовано стан такої діяльності; 3) визначено поняття, час, завдання та форми взаємодії із основними суб'єктами; 4) з'ясовано прогалини та недоліки взаємодії слідчого (дізнавача), прокурора з працівниками оперативних підрозділів; 5) запропоновано шляхи удосконалення взаємодії за рахунок введення на рівні територіальних управлінь спеціалізації оперативних працівників та слідчих (дізнавачів): в управліннях карного розшуку ГУНП в областях - лінії оперативного обслуговування протидії кримінальним правопорушенням, що



вчиненнюються молодіжними групами (у тому числі організованими) на ґрунті міжетнічної ворожнечі, расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, фанатичних спортивних вподобань (у тому числі футбольними вболівальками та фанатами (ультрас), скінхедами тощо); в слідчих управліннях ГУНП в областях - лінії розслідування кримінальних правопорушень, вчинених молодіжними групами (у тому числі організованими) на ґрунті міжетнічної ворожнечі, расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, фанатичних спортивних вподобань (у тому числі футбольними вболівальками та фанатами (ультрас), скінхедами тощо); 6) з'ясовано низький рівень проведення НСРД по даній категорії кримінальних проваджень (34 %), що частково пояснюється: а) відсутністю потреби у зв'язку з відкритим (очевидним) характером вчинення, наявністю слідів, свідків, очевидців, що дозволяє отримати доказову інформацію у нетаємний спосіб (у результаті гласних СРД); б) вимогами ст. 300 КПК України щодо можливості проведення лише двох НСРД під час розслідування футбольних хуліганств, відповідальність за які передбачено ч. 1 ст. 296 КК України, зокрема: зняття інформації з електронних інформаційних систем, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України); установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) – ст. 268 КПК України. Визначено найбільш результативні НСРД, організація проведення яких у більшості доручається оперативним підрозділам, які входять до складу СОГ (82 %), у меншій частині випадків (18 %) слідчі (дознавачі) самостійно надають доручення, ухвали та завдання безпосередньо оперативним підрозділам-виконавцям (підрозділам оперативної служби та підрозділам оперативно-технічних заходів).

### РОЗДІЛ 3.

## ОРГАНІЗАЦІЯ І ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО ФУТБОЛЬНИМИ ВБОЛІВАЛЬНИКАМИ

### 3.1. Організація і тактика проведення огляду під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками

Для розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальникам, огляд є однією з найбільш важливих, інформативних і водночас складних СРД як з точки зору організації роботи слідчо-оперативної групи СОГ, залучення додаткових сил та засобів, вірного вибору алгоритму дій, організації оперативного реагування й встановлення/затримання кримінальних правопорушників «по гарячих слідах», так і за механізмом виявлення, вилучення, фіксації та зберігання ідеальних й матеріальних слідів.

Організація проведення оглядів під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, як правило, відрізняється від оглядів, які проводяться під час розслідування хуліганства, учиненого в ході інших культурно-масових або спортивних заходів. Це пояснюється специфікою та особливостями умов проведення організаційних і процесуальних дій, масштабістю й кількістю територій та об'єктів, які підлягають огляду, чисельністю носіїв ідеальної інформації, способами та знаряддями кримінальних правопорушень (фаєри, футбольна символіка, туалетний папір та ін.), що підлягають встановленню і що, як правило, не використовують у якості знарядь хуліганства під час інших спортивно-масових заходів (волейбол, хокей, баскетбол та ін.) та ін.

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень, оперативно-службової діяльності органів досудового розслідування НПУ, а також наукових джерел показало відсутність узагальненої методики, яка б дозволяла слідчим

(дізнавачам) ефективно застосовувати криміналістичні засоби, методи і прийоми, уникати організаційних прорахунків і тактичних помилок під час цієї СРД при розслідуванні хуліганства, учиненого футбольними вболівальниками [199].

Зазначене свідчить про своєчасність дослідження цієї проблематики, визначає прикладну потребу розробки науково обґрунтованих рекомендацій та обумовлює актуальність цієї тематики.

Грунтовні наукові організаційно-тактичні проблеми проведення такої СРД як огляд на протязі останнього століття розвитку правової науки майже вичерпали своє існування за рахунок здійснених наукових розвідок та фундаментальних досліджень у цій сфері як вітчизняними так і зарубіжними вченими. А нерозв'язані, здебільшого дискусійні проблеми, вирішуються у різних наукових варіаціях в залежності від прибічності вчених до цивілізаційного виміру (західна, східна, європейська моделі організації розслідування кримінальних правопорушень і т. ін.) або розглядаються крізь призму застосування ситуативного підходу до вирішення проблематики.

На сьогодні є чисельна плеяда вітчизняних авторів, які присвятили свої дослідження вирішенню зазначеної проблематики, зокрема серед них: В. П. Бахін, В. К. Весельський, В. А. Журавель, О. І. Зарубенко, О. В. Захарова, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, Е. В. Кринична, В. К. Лисиченко, Є. Д. Лук'янчиков, Є. І. Макаренко, О. М. Мусієнко, М. В. Салтевський, Л. А. Сергєєва, Р. Л. Степанюк, К. О. Чаплинський, В. Ю. Шепітько та багато інших.

Поряд з цим дослідженню окремих організаційно-тактичних аспектів проведення огляду під час розслідування хуліганства, у тому числі учинених при проведенні спортивно-масових заходів, присвячені роботи таких науковців, як: А. В. Антонюк, К. В. Бахчев, В. І. Бояров, Н. В. Верлос, С. С. Герасимчук, М. М. Єфімов, Н. О. Кононенко, О. П. Кузьменко, М. О. Ларкін, А. О. Масалітін, О. В. Мельковський, М. А. Очеретяний, Ю. В. Пирожкова, П. В. Шалдирван, А. С. Шевченко та ін.

Узагальнюючи погляди вчених, можна зазначити, що під слідчим оглядом слід розуміти СРД, яка полягає у безпосередньому сприйнятті слідчим (дізнавачем), прокурором, уповноваженою особою об'єктів з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обставин події та встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження [200, с. 268–269; 201, с. 8; 202, с. 22; 203, с. 23; 204, с. 4].

Огляд є обов'язковою СРД початкового етапу розслідування хуліганства. При розслідуванні хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, на думку переважної більшості слідчих (дізнавачів) і працівників оперативних підрозділів НПУ, слідчий огляд має першочерговий та невідкладний характер після отримання заяви, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення [Додаток Б]. Проте, потрібно зазначити, що огляд може проводитись як на етапі реагування на заяви і повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, тобто при виїзді СОГ при чергових частинах органів та підрозділів НПУ на місце події, так і на більш пізніх періодах роботи вже по відкритому кримінальному провадженню, зокрема, якщо виникає необхідність огляду місцевості, об'єктів, предметів, речей, документів, транспортних засобів тощо, які не знаходились на місці події.

Першочерговий та невідкладний характер цієї СРД обумовлюється й іншою характерною її особливістю, зокрема тим, що при несвоєчасному або нерезультативному його проведенні у більшості випадків зникає можливість повторення цієї СРД з тією ж ймовірністю отримання результатів через те, що змінюються умови, обстановка, слідові картина, наприклад: сліди можуть зникнути, зіпсуватись, матеріали і речовини втрачають свої властивості чи переходять в інший фізичний стан; механізм приховування кримінального правопорушення має динамічний характер і вже не повторюється у реальному часі (кримінальні правопорушники намагаються якомога швидко зникнути з місця події, очевидці/свідки змінюють місце перебування й забувають інформацію) тощо [199].

Так, В. Ю. Шепітько зазначає, що невідкладність огляду місця події пояснюється також необхідністю оперативного отримання інформації з метою організації розшуку злочинця, а також проведення інших СРД, спрямованих на розслідування злочину [205, с. 218]. У зв'язку з цим, ч. 3 ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) визначає, що огляд місця події є єдиною СРД, яку дозволяється проводити до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань [85].

У ст. 237 КПК України визначаються наступні види огляду: огляд місцевості, помешкання, предметів і документів [85]. Однак, на думку більшості науковців ця СРД має значно ширший перелік видів.

Наприклад, авторка Глави 14 підручника «Криміналістика» (2018 р.) В. О. Малярова виділяє такі його види: огляд місцевості, приміщень, речей та документів (ст. 237 КПК України), огляд трупа (ст. 238 КПК України) й огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 239 КПК України) [206].

У той же час, автори Глави 24 підручника «Криміналістика» (2020 р.) А. В. Мирівська та А. А. Саковський визначають значно більший їх перелік: огляд місця події (ч. 3 ст. 214 КПК України); огляд місцевості, приміщення, речей і документів (ст. 237 КПК України); огляд житла чи іншого володіння особи (ст. 233 КПК України); огляд трупа (ст. ст. 238, 239 КПК України); огляд тіла живої людини (освідування особи) (ст. 241 КПК України); огляд інших об'єктів (огляд транспортних засобів, тварин та їх трупів й ін.) [207, с. 409-413].

Залежно від черговості проведення огляд може бути первинним і повторним, а залежно від обсягу виділяють основний і додатковий огляди. Повторний огляд призначається в тих випадках, коли первинний огляд було проведено поверхово (неякісно), а додатковий - у випадку, коли з певних причин (наприклад, через несприятливі умови) не було здійснено огляд певних об'єктів, які на час дій цих причин опечатуються та/або забезпечуються охороною [206]. Таким чином якісний огляд виключає

потребу його повторного проведення. В свою чергу така якість досягається високою організацією роботи слідчого (дознавача), задіяних сил, застосування криміналістичних, оперативно-розшукових та інших засобів, вірним вибором і застосуванням тактичних прийомів.

Кожний із видів слідчого огляду має специфічні особливості, які визначають організаційні засади його проведення, види, послідовність або комбінацію застосування тактичних прийомів.

Дані, отримані у результаті вивчення кримінальних проваджень по досліджуваній категорії кримінальних правопорушень, показали, що у більшості випадків слідчими проводяться такі види оглядів: 1) місце події – 100 %; 2) прилеглі ділянки місцевості – 35 %; 3) предмети, речі, документи – 47 %; 4) живі особи – 23 %; 5) частини споруд (глядацьких секторів, будинків, магазинів, зупинок транспорту і т.п.) - 19 %; 6) транспортні засоби – 8 %; 7) окремі приміщення або кімнати (пабів, кафе, клубів тощо) – 11 %; 8) інше (житло чи інше володіння особи, тварини, трупи) – 2 % [Додаток В].

Також слід зазначити, що під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, окрім зазначених видів слідчого огляду, може виникнути потреба провести й інші види огляду: трупа, документів, житла, зокрема тимчасового (номерів готелів та хостелів, орендованих квартир, купе і т.п.) та ін.

Проведення вказаних видів слідчого огляду сприяє з'ясуванню механізму вчинення кримінального правопорушення, встановленню «слідової картини», яка вказує на підготовку і вчинення злочинів, а також заходів щодо їх приховування. Якісно проведений слідчий огляд надає слідчому (дознавачу) можливість доказового закріплення окремих ознак організованої групи чи злочинної організації [14, с. 65], зокрема: 1) попередню зорганізованість футбольних фанатів або осіб, радикально налаштованих на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій (ультрас), у спільне кримінальне об'єднання; 2) тривалість кримінально-протиправної діяльності групи; 3) наявність організатора та інших видів співучасників

конкретних кримінальних правопорушень; 4) узгодження дій між співучасниками, дотримання усіма її членами плану тощо.

Справедливо вважається, що безпосереднє сприйняття слідчим обстановки місця події і виявлених речових доказів стає тим вихідним матеріалом, ознайомлення з яким дозволяє відновити подію злочину, а в окремих випадках встановити й особу злочинця [204, с. 4].

Серед завдань огляду місця події ряд вчених-криміналістів в основному визначають наступні: вивчення і фіксація обстановки місця події з метою з'ясування характеру та механізму події; виявлення та вилучення слідів злочину, які надалі можуть слугувати речовими доказами у провадженні; виявлення ознак, що характеризують осіб, які брали участь у вчиненні злочину; фіксація особливостей, притаманних потерпілому та іншим об'єктам посягання; встановлення обставин, що відображають об'єктивну сторону злочину: час і спосіб його вчинення, дії злочинця на місці події; наслідки злочину, наявність причинного зв'язку між діями злочинця і наслідками; виявлення ознак, що вказують на мотиви і мету вчинення злочину; виявлення обставин, які сприяють вчиненню злочину [208, с. 226].

Загальне завдання огляду можна розділити на низку тактичних завдань, зокрема з'ясування таких питань, які мають значення для визначення шляхів розслідування: чи мав місце злочин або його не було; чи є місце події місцем злочину; які шляхи проникнення та відходу злочинців на місце події та які транспортні засоби були використані, куди ведуть сліди, за якими можна організувати розкриття злочину і затримання злочинців за гарячими слідами; скільки осіб було на місці події, якими є їх прикмети; якими є цілі та мотиви учасників злочину; протягом якого часу перебували учасники злочину на місці події; коли стався злочин; якими є межі місця події; які дії вчинено учасниками злочину для приховання слідів; які предмети залишив злочинець на місці події (знаряддя злочину, предмети або частини одягу тощо); які сліди з місця події могли залишитися на тілі злочинця, на його одязі, знарядді злочину, транспортному засобі та інших предметах; хто і звідки міг

спостерігати або чути, що відбувалося на місці події; які є дані, що вказують на обставини, які сприяли вчиненню та прихованню злочину [206, 278-280.].

Крім цього, під час огляду потрібно з'ясувати: у якому напрямку злочинці зникли з місця події; кількість футбольних вболівальників, які вчинили кримінальне правопорушення; які відомості вказують на причетність осіб до вчинення хуліганства; які знаряддя використовувалися під час нанесення тілесних ушкоджень, пошкодження майна або прояву цинізму; які епізоди хуліганських дій відбувалися і місця їх вчинення; на протязі якого часу відбувалися хуліганські дій і у яких місцях; які відомості, вказують на конкретних осіб, що вчинили футбольне хуліганство тощо; при вчиненні серії (епізодів) хуліганств у різних місцях населеного пункту, необхідно встановлювати чи вони вчинені одними і тими ж особами, на що може вказувати картографічна локація та ін. Тому потрібно провести повне дослідження місця події, оцінити кожен факт окремо і всю їх сукупність, зважити інформацію із процесуальних джерел і тільки після цього потрібно змодельовати подію, що сталася, встановити її кримінально-правову сутність, тобто був це злочин чи інша подія [209, с. 339].

Для вирішення зазначених завдань слідчий (дізнавач) повинен організовувати і керувати роботою всіх учасників, як щодо всієї території, яка підлягає огляду, так і щодо окремих об'єктів.

Опитування респондентів показало, що до основних організаційно-тактичних заходів слідчого огляду слід віднести такі: визначення часу, меж, об'єктів та вузлових місць слідчого огляду – 73 %; визначення учасників огляду та осіб, які залучаються до нього – 49 %; розстановка сил і засобів на підготовчому етапі (до виїзду та безпосередньо на місці) – 32 %; визначення порядку пересування місцем події – 41 %; визначення найбільш доцільних тактичних прийомів огляду – 65 % [Додаток Б].

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень дало змогу дійти висновку, що під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, проводився огляд таких вузлових місць та об'єктів: місце



події (місця безпосереднього вчинення хуліганства) – 100 %; прилеглі ділянки місцевості поза місцем події - 32 %; предмети та речі, які зберігають на собі сліди кримінального правопорушення або, що використовувались у якості знарядь вчинення останнього – 92 %; магнітні носії цифрової інформації: фото-, відеокамери, відеореєстратори, мобільні телефони (термінали), комп'ютерна техніка, оптичні CD, DVD-диски, флеш-накопичувачі, Інтернет-сайти – 87 %; речі із клубною символікою футбольної команди буклети, стікери, прапорці, пов'язки на рукава, одяг (шарфи, рукавички, головні убори, балаклави, футболки) тощо – 42 %; піротехнічні факели (фаєри, фальшфейери), петарди, димові шашки, запальні суміші (скляні пляшки «коктейль молотова»), а також рулони серпантину (тканинні стрічки, туалетний папір тощо) – 36 %; засоби, які використовувалися як холодна зброя (кийки, біти, кастети, відрізки арматури і металевих труб, ножі, ножиці, викрутки тощо) – 74 %; рисунки, граффіті з клубною символікою та ін. – 8 %; звичайний одяг та/або його частини й взуття, пошкодження форменого одягу (у випадку злісного опору представникам правоохоронних органів) – 14 %; попіл, залишки матеріалів, що не згоріли (пальних речовин) та ін. - 16 %; живі особи (потерпілі, кримінальні правопорушники) – 35 %; спортивні споруди, будівлі, вітрини, банери, бігборди, транспортні засоби та ін. – 19 % [199, с. 98-99; Додаток В].

Як і будь-яка СРД, огляд місця події складається з трьох етапів: підготовчого, робочого та заключного [30, с. 88]. Підготовчий етап включає дії з підготовки до виїзду на місце події і дії з підготовки по прибуттю на місце події. На підготовчому етапі досліджуваної процесуальної дії при розслідуванні хуліганства вчені виділяють такі заходи: одержання інформації про подію злочину; допомога потерпілим та охорона місця події; підготовка необхідних технічних засобів як для забезпечення виїзду на місце пригоди, так і для безпосереднього проведення огляду; забезпечення участі необхідних учасників у проведенні цієї СРД [210, с. 80-81].

Потрібно зазначити, організація огляду місця події у справах про хуліганства, вчинених футбольними вболівальниками, в залежності від місця вчинення кримінального правопорушення, часу, типу футбольних вболівальників, які вчиняють хуліганство, а також способу вчинення, можуть значно різнитися на підготовчому етапі.

Якщо місцем вчинення кримінального правопорушення були стадіон чи прилеглі до нього території, а кримінальні правопорушення вчинено під час футбольного матчу членами фан клубів або особами, радикально налаштованими на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій (ультрас), то окремі із названих заходів не потребують від слідчого (дознавача) додаткових організаційних дій.

Наприклад організація слідчим (дознавачем) охорони місця події, організація надання медичної допомоги потерпілим (постраждалим), організація переслідування кримінальних правопорушників «по гарячих слідах». Ці заходи організовуються у рамках профілактичних заходів (типових планів) проведення спортивно-масових заходів, які передбачають за діяння достатньої кількості поліцейських із числа підрозділів патрульної поліції, превентивної діяльності (дільничних офіцерів поліції, поліцейських офіцерів громади, поліція діалогу), підрозділів кримінальної поліції, підрозділів поліції особливого призначення, кінологічних підрозділів, медичних представників, служби безпеки спортивної споруди та ін.

Із числа цих працівників формуються групи документування кримінальних правопорушень, захоплення, комунікації та ін. Група документування забезпечується мобільними засобами відеофіксації, та можливістю пересування у місцях, найбільш вигідних для проведення відеозйомки. Поміж цим, члени цієї групи, на відміну від інших, виконують оперативно-службові завдання у громадському одязі, що дає можливість «зливатися з натовпом» [199, с. 99].

Крім того, відомими є випадки залучення (введення) кінної поліції як спецзасобу для роз'єднання натовпу, коли організовані хуліганства

футбольних вболівальників спровокували неконтрольовані ланцюгові вчинення масових кримінальних правопорушень навіть особами, не схильними до їх вчинення.

Такі заходи також передбачають залучення додаткових сил: медичних працівників, працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій та ін. Превентивно вживаються заходи з охорони об'єктів спортивної інфраструктури, глядачів. Тобто роботу на місці події організовують керівники органів і підрозділів НПУ відповідного рівня [199, с. 99].

Особливістю огляду у цьому випадку є те, що хуліганські дії футбольних вболівальників можуть вчинюватись тривалий час. Тому негайне проведення цієї слідчої дії може бути відкладено через те, що на місці події ще можуть продовжуватися заворушення, що несуть загрозу. Тому, в більшості випадків огляд проводиться наступного дня, коли відповідні події вже завершені і реальної загрози для життя і здоров'я учасників огляду вже немає. Трапляються також випадки, коли на початковому етапі розслідування огляд не проводиться взагалі, так як минуло багато часу з моменту початку заворушень. Тому для попередження змін в обстановці місця події, необхідно вжити термінові заходи, щодо його охорони, так як несвоєчасне прибуття слідчих на місце події може призвести до негативних наслідків (наприклад, до зникнення, втрати речових доказів). Для забезпечення охорони місця події крім працівників поліції, можуть залучатися військовослужбовці, представники спортивних арен та ін. [21, с. 88-89].

Після прибуття на місце події члени СОГ з'ясовують обставини вчинення кримінального правопорушення, установлюють свідків, прикмети осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, та ймовірні шляхи їх руху. У разі необхідності вживають заходів для переслідування транспортних засобів, беруть участь у розшуку та затриманні осіб, які підозрюються в учиненні цих кримінальних правопорушень [129].

На підготовчій стадії огляду, як важливий її елемент, можна виділити загальний огляд місця події, який передбачає наступні організаційно-

підготовчі заходи слідчого: встановлення меж місця події; з врахуванням характеру місцевості та інших факторів, визначається порядок просторового охоплення місця події і пересування учасників огляду; вирішується питання про організацію роботи учасників огляду, розподілу їх обов'язків; проведення заходів, спрямованих на збереження слідів на місці події; вирішення питання про застосування технічних засобів, які доцільно використовувати на місці події [211, с.90-91]; проведення оперативного та швидкого опитування можливих свідків та очевидців кримінального правопорушення; надання розпорядження працівникам поліції щодо проведення необхідних ОРЗ (встановлення очевидців, їх опитування, обхід прилеглої території, поквартирний обхід, переслідування порушників та можливе їх затримання); забезпечення схоронності речових доказів та відсутності сторонніх осіб на місця події та ін. [107, с. 169].

Одразу після підготовчих дій розпочинається безпосередній огляд місця події, під час якого діяльність слідчого набуває дослідницького характеру. На даному етапі головною особливістю аналізованої СРД є визначення її меж.

При вивченні кримінальних проваджень за злочинами, кваліфікованими за ст. 296 КК України, було встановлено, що під час проведення огляду місця події слідчі припускаються помилок у виборі визначення меж. Вони мають місце здебільшого внаслідок фіксування слідів та обстановки на місці події без їх осмислення, тоді як характер подій і обстановка визначають у кожному конкретному випадку межі території, яка повинна ретельно оглядатися. Адже специфіка розслідування хуліганства полягає у тому, що злочинці іноді переміщуються досить значною територією протягом певного проміжку часу [20].

Робочий етап огляду місця події складається з загального і детального огляду (статична та динамічна стадія огляду). Загальний огляд (статична стадія) починається з наступних заходів: орієнтування на місці події; визначення кордонів огляду; вирішення питання про вихідну точку і спосіб

огляду, тобто визначення його послідовності; вибору позиції для проведення орієнтуючої і оглядової фотозйомки [207, с. 417].

Під час загального огляду слідчий отримує уявлення про характер події, встановлює положення предметів і явищ, аналізуючи їх взаємозв'язок. Після цього визначає він межі огляду, порядок руху учасників огляду та методи дослідження окремих елементів та обстановки в цілому [20].

Детальний огляд (динамічна стадія) складається з наступних дій: об'єкти ретельно і детально оглядаються (з цією метою вони можуть зрушуватися з місця, перевертатися і т.п.); приймаються всі доступні заходи до виявлення на місці події окремих об'єктах слідів кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила; вилучаються об'єкти зі слідами на них, копіюються сліди з тих об'єктів, що не можуть бути вилучені в натурі; фіксуються негативні ознаки стану предметів; перевіряються дані загального огляду; проводиться вузлова і детальна фотозйомки [207, с. 418].

Тактика огляду місця події має певні особливості, які залежать від конкретної слідчої ситуації або від того, що оглядається: місце вчинення злочинів чи місце події (ділянка місцевості, приміщення або пошкоджені будинки, транспортні засоби, паркани тощо). До основних організаційно-тактичних заходів слід віднести: визначення меж огляду; розстановка сил та засобів (їх використання); послідовність огляду об'єктів; методи дослідження місця події [20].

Вчені-криміналісти виділяють наступні методи дослідження місця події: ексцентричний, концентричний, фронтальний, вузловий (квадратний), суцільний (об'єктивний), вибіркового (суб'єктивний) [207, с. 418-419], секторний [107, с. 171]. На думку М. М. Єфімова, під час розслідування хуліганства найбільш доречним та поширеним є концентричний метод огляду місця події [20].

Проте практика роботи слідчих (дізнавачів) та працівників підрозділів кримінальної поліції показує, що огляд території дійсно здійснюється концентричним методом, про доцільність якого вказують опитані

респонденти. Але паралельно з оглядом території фактично здійснюється огляд найбільш інформативних об'єктів, які допомагають з'ясувати обставини подій, встановити осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, організувати їх переслідування та затримання. Зокрема здійснюється огляд записів з камер відеоспостереження як самими слідчими (дізнавачами) так і за їх вказівкою оперативними працівниками. При наявності групи слідчих, офіційне вилучення магнітних носіїв інформації та документальне оформлення їх огляду здійснюється відразу, у інших випадках - після закінчення основного огляду території. При цьому, як правило, огляд магнітних носіїв цифрової інформації: фото-, відеокамери, відеореєстратори, мобільні телефони (термінали), комп'ютерна техніка, оптичні CD, DVD-диски, флеш-накопичувачі оформлюються окремим протоколом СРД.

Враховуючи те, що межі огляду хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, можуть бути розширені на кілька кварталів у великому місті, - виникає ймовірність множинності об'єктів огляду. Тому найбільш ефективним методом огляду є комбінований із залученням додаткових сил і засобів. Слідчий під час огляду повинен умовно розмежувати усю територію на квадрати, кожен з яких, залежно від наявної оперативної інформації, оглядати концентричним або ексцентричним методами, залежно від наявності конкретних об'єктів та вузлових місць.

Таким чином, при розслідуванні хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, найбільш результативними при огляді місця події є два основних метода: 1) концентричний – щодо огляду територій; 2) вузловий, щодо огляду об'єктів, предметів, речей, речовин, які допомагають одержати за короткий час інформацію про найбільш суттєві обставини події.

Вивчені протоколи оглядів та додатків у справах про досліджувані кримінальні правопорушення дали змогу визначити певні недоліки під час огляду, зокрема: неповний опис обстановки місця події – 46 %; неповна фіксація або непроведення фото – чи відеозапису - 28 %; відсутність послідовності та логіки в описі обстановки кримінального правопорушення -

21 %; відсутність вимірювання - 15 %; неповне описання виявлених слідів та об'єктів - 13 %; відсутність схем огляду - 2 %; відсутність фототаблиць у випадках застосування фотозйомки - 6 %; відсутність виявлених слідів - 24 % [Додаток В].

Наявність цих недоліків пояснюється організаційно-тактичними помилками і прорахунками, які були допущені під час проведення слідчого огляду: несвоєчасне проведення - 13 %; поверхнєве проведення - 36 %; відсутність єдиного керівництва або втручання керівників у роботу слідчого - 42 %; проведення огляду не повним складом СОГ та/або без залучення додаткових учасників (спеціалістів, кінологів, працівників інших підрозділів) - 29 %; ігнорування оперативної інформації - 29 %; відсутність достатньої кількості технічних засобів виявлення слідів - 14 % [Додаток В].

Окремої уваги потребує обстеження шляхів підходу та відходу кримінальних правопорушників, під час якого виявляються сліди, що дозволяють висувати версії про підготовку до вчинення хуліганства, кількість задіяних в організованих акціях осіб, а також про обставини безпосереднього вчинення та маскування вчиненого кримінального правопорушення. А. О. Масалітін зазначає, що для оцінки загальної картини та наслідків масових заворушень, що вчиняються футбольними уболівальниками, під час проведення огляду ефективним може бути використання безпілотних літальних апаратів чи гелікоптеру [21, с. 90].

На цьому аспекті також акцентує увагу Д. Т. Джафарзаде, який вважає, що ефективним пристроєм при проведенні огляду місцевості, територій (майданів, скверів, вулиць, значних ділянок місцевості) було б застосування сучасних можливостей безпілотних літальних апаратів, так званих квадрокоптерів [107, с. 172]. Сучасна практика роботи правоохоронних органів показує, що на сьогодні доволі широко застосовуються квадрокоптери, які здатні на достатньо високому рівні забезпечити потреби оглядового характеру, визначати масштаб, здійснювати деталізацію розміщення об'єктів на території, визначати рух кримінальних

правопорушників, застосовувати літальні можливості для їх переслідування та ін. Крім того, підвищення ефективності огляду можливо за рахунок використання геоінформаційних систем: багатофункціональних цифрових комплексів; систем глобального позиціонування, здатного реалізувати картографічний метод дослідження; автономних пристроїв для визначення географічних координат і модулів вбудованих у цифрові фотоапарати, наприклад, GPS- приймачі «Sony GPS-CS1», що дозволяють он-лайн спостерігати за місцем події та створювати 3D-моделі [199, с. 101].

Необхідність використання безпілотних літаючих пристроїв під час огляду обумовлює потребу у завчасному залученні до огляду відповідного фахівця, який володіє знаннями і навичками керування ними, а також наявність літаючого пристрою з відповідними характеристиками.

При цьому потрібно враховувати особливості організації використання безпілотних літаючих пристроїв під час огляду місця події в умовах воєнного стану. Зокрема про потребу використання безпілотних літаючих пристроїв потрібно доповідати керівництву, для чого потрібно скласти мотивований рапорт. В свою чергу керівники відповідних рівнів повинні узгоджувати це питання із представниками цивільно-військової адміністрації, які за напрямком повідомляють представникам протиповітряної оборони.

Використання піротехнічних матеріалів, петард, та інших вибухових пристроїв у кримінальних провадженнях вказаної групи викликає додаткові труднощі, пов'язані з тим, що вибух, знищує або пошкоджує більшість слідів злочинців. Такий огляд слід проводити за участю фахівця (співробітника експертної установи, що спеціалізується на дослідженні вибухових речовин і слідів вибуху, піротехніка або іншого фахівця в галузі вибухової справи, у тому числі – із складу спеціальних груп по розпорядженню вибухових пристроїв відповідних підрозділів МВС). Це може дозволити вже на початковому етапі огляду місця події зробити ймовірний висновок про застосований піротехнічних матеріалів, що в подальшому допоможе



встановити картину вчиненого злочину, а також визначити межі і периметр здійснюваного огляду [107, с. 174].

Отже, огляд є комплексною першочерговою і невідкладною СРД, яка характеризується найбільшою інформативністю на першочерговому етапі розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, зокрема для встановлення обставин, що мають значення під час організації роботи слідчо-оперативної групи, визначення сил та засобів, вибору алгоритму дій, висунення версій, виявлення, вилучення, фіксації та зберігання ідеальних і матеріальних слідів, переслідування чи встановлення місцезнаходження футбольних хуліганів або їх затримання «на гарячому».

Застосування сучасних технічних засобів (квадрокоптерів, обладнаних геоінформаційними комплексами, системами розпізнавання облич та номерів автомобілів) дозволяє підвищити результативність у вирішенні цих завдань, є ефективним засобом локалізації застосування інших сил та засобів, сприяє раціональному їх використанню та економії часу.

### **3.2. Організація і тактика проведення допиту під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками**

Ефективність розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, безпосередньо пов'язана з якістю проведення початкових процесуальних дій та організаційних заходів, особливо тих, результати яких є залежними від суб'єктивних факторів сприйняття, відображення та відтворення ідеальних слідів кримінального правопорушення.

Серед них однією із найбільш інформативних СРД, які проводяться слідчими (дізнавачами) під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, є допит. Допит є не лише однією із найбільш ефективних і поширених СРД, а й фактично виступає необхідною та обов'язковою СРД у кожному кримінальному провадженні, оскільки є єдиним засобом формування джерела доказів – показання [212, с. 82]. У

зв'язку з цим, жодне розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень не здійснюється без проведення допиту.

Не зважаючи на об'ємний набутий досвід роботи органів досудового розслідування щодо проведення допитів потерпілих, свідків, очевидців, підозрюваних, спеціалістів, перекладачів, понятих, у тому числі й серед таких категорій осіб як футболісти, футбольні судді, представники громадськості, журналісти, працівники правоохоронних органів, до сьогодні не напрацьований в достатньому обсязі методичний комплекс криміналістичного інструментарію допиту у досліджуваних кримінальних провадженнях [213].

Особливості допиту у кримінальних провадженнях про хуліганство досліджували такі вітчизняні вчені як О. А. Анатонюк, О. В. Антонюк, В. І. Бояров, Н. В. Верлос, А. О. Войтко, Д. Т. Джафарзаде, М. М. Єфімов, Н. О. Кононенко, О. П. Кузьменко, М. О. Ларкін, А. О. Масалітін, О. В. Мельковський, Ю. В. Пирожкова, П. Р. Трясун, Д. Г. Усаткін, П. В. Шалдирван, А. С. Шевченко та ін. При цьому, хоч розмаїття праць представлено широким пластом у науці криміналістиці, не применшуючи здобутки їх авторів, необхідно зазначити, що наразі залишається невирішеною низка важливих питань, пов'язаних із фрагментарним дослідженням вченими-криміналістами тактики і методики проведення окремих слідчих дій при розслідуванні злочину досліджуваного виду, що слід визнати суттєвим недоліком, враховуючи сучасні потреби слідчої практики [214, с. 92]. Допит потерпілих, свідків та підозрюваних під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, має певну специфіку і потребує додаткового дослідження з урахуванням сучасних потреб слідчої практики, зокрема організаційних і тактичних аспектів, ситуативної поведінки слідчого, тактичних прийомів впливу на допитуваного, умов, які впливають на результативність цієї СРД.

Неодноразово вченими надавалися авторські визначення допиту, відповідно до яких він тлумачиться як: процесуальна СРД, що є

регламентованим кримінальними процесуальними нормами інформаційно-психологічним процесом спілкування осіб, які беруть у ньому участь, та спрямована на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення об'єктивних обставин у кримінальному провадженні [215, с. 328]; СРД, змістом якої є отримання та фіксування у встановленій кримінальним процесуальним законом формі показань підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, експерта, що містять відомості про відомі їм обставини, які мають значення для кримінального провадження [212, с. 81]; регламентований кримінально-процесуальним законом процес специфічної вербальної взаємодії з допитуваним, під час якої слідчий, використовуючи законні тактичні прийоми і методи психологічного впливу, отримує від допитуваного і фіксує у протоколі усну інформацію про відомі йому обставини, що мають значення для розслідування кримінального правопорушення [216]; слідча дія, змістом якої є отримання та фіксація у встановленій кримінальним процесуальним законом формі показань, в яких містяться дані, що мають значення для прийняття правильного рішення в кримінальному провадженні [217, с. 390]; СРД, змістом якої є одержання показань від особи, яка володіє відомостями, що мають значення для розслідуваного кримінального правопорушення [218; 219, с. 290].

Аналізуючи поняття допиту, надані вченими, можна дійти висновку, що сутність допиту полягає у тому, що він: являє собою інформаційно-психологічний процес спілкування; спрямований на отримання повних і правдивих показань (відомостей, інформації, даних) в усній чи письмовій формі; регламентований кримінально-процесуальними нормами; спілкування має вимушений характер, зумовлений необхідністю встановлення об'єктивних обставин.

Не занурюючись у детальний аналіз підходів до розуміння теоретичної сутності допиту, зазначимо, що ознайомлення із юридичною літературою демонструє однотайність у підходах вчених-криміналістів щодо цієї СРД, яка традиційно розглядається як інформаційно-психологічний процес

спілкування, спрямований на отримання інформації (фактичних даних, усних відомостей) про відомі допитуваному обставини справи, які мають доказове значення [214, с. 92].

При цьому автори наголошують на кримінально-процесуальній стороні отримання від допитуваного певних даних (відомостей, інформації, показань). Водночас КПК України чітко визначає, що одним із процесуальних джерел доказів є показання (ч. 2 ст.84). Під показаннями розуміються відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження (ст. 95 КПК України) [85].

Поряд з цим, метою допиту вчені-криміналісти визначають отримання повних і правдивих показань і зведення до мінімуму можливостей мимовільних перекручень [214, с. 92], отримання (збирання) доказів або перевірка вже отриманих доказів [5, с. 353].

В той же час, процес розслідування виявляється найбільш результативним, якщо він не зводиться тільки до механічного почергового проведення процесуальних дій.

Організація проведення СРД, НСРД та заходів оперативного пошуку у комплексі, а більш того спрогнозоване їх використання як за прямим, так і непрямим призначенням, але у межах закону, а також використання психологічного впливу на осіб, відносно яких вони проводяться і тих, які перебувають у полі комунікації останніх, обумовлює можливу зміну несприятливих умов на сприятливі. На думку фахівців, проведення тактичних операцій здійснюється з метою створення переваг слідчого перед основними фігурантами кримінального провадження [220, с. 11]. А використання СРД як багатоцільового інструменту - дає найвищий результат у застосуванні їх повного потенціалу у оперативно-слідчих комбінаціях та операціях, які в свою чергу визнаються найефективнішим криміналістичним засобом подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень і

водночас - найвищим рівнем оперативної та слідчої майстерності. Сам факт застосування оперативно-слідчого інструментарію може спонукати до зміни поведінки підозрюваних, свідків та потерпілих, спровокувати до незапланованих зустрічей та телефонних дзвінків співучасників кримінального правопорушення, викликати дії з приховування ними кримінальної протиправної діяльності, консультування по правозахисним питанням або їх самостійне опанування (вивчення), а також здійснення інших дій, які можуть сприяти вирішенню завдань досудового розслідування.

Таким чином потрібно звернутись до наукової літератури з приводу альтернативного розуміння мети допиту. Узагальнення поглядів вчених дають підставу для висновку, що мета проведення СРД та НСРД може бути прямою та опосередкованою.

Наприклад, С. Ф. Денисюк вказує на доцільність використання пошукових тактичних операцій, серед яких «Допущення обшуку з негативним результатом» [221, с. 9]. Як зазначає С. П. Мельниченко, це є підставою для обґрунтування і наукового визначення окремих підготовчих заходів, з урахуванням специфіки проведення такого виду обшуку, де головним елементом повинно бути визначення мети обшуку [222, с. 139-140]. На думку вченого, обшук, може взагалі не мати пошукового характеру (пошук об'єктів), а бути виключно тактичним [222, с. 139-140].

Отже, припускаємо, що і мета проведення допиту під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, може бути як прямою, так і тактичною. Пряма мета – це отримання, уточнення чи перевірка показань (відомостей, даних, інформації). Тактична мета – це використання допиту як інструменту оперативної комбінації або слідчої тактичної операції, змістом якої є повідомлення інформації (дезінформації) допитуваному, психологічний вплив та спонукання до дій, вчинків або певної поведінки

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень показало, що дійсною метою допиту під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними

вболівальниками, було: отримання нових або уточнення раніше отриманих показань (відомостей, даних, інформації) – 100 %; повідомлення допитуваному відомостей, даних або інформації, як частина тактичної операції або оперативної комбінації – 24 %; викликання психо-емоційних реакцій допитуваного та спонукання зміни звичної поведінки та/або дій, вчинків – 62 % [Додаток В].

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень, показало, що допит під час розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень проводився як: самостійна відокремлена СРД – 65 %; як підготовчий компонент тактичної операції при проведенні комплексу СРД, НСРД – 29 %; як підготовчий компонент до проведення окремих заходів оперативного пошуку (оперативного опитування) або ОРЗ у межах ОРС «Розшук» - 17 %; як заключний (основний) компонент тактичної операції, на результативність якого було спрямовано проведення інших процесуальних дій та оперативних заходів – 32 % [Додаток В].

Обставини, які слідчий має намір з'ясувати є предметом допиту. Зокрема до їхнього числа відносяться обставини, які: пов'язані із подією кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); стосуються з'ясування винуватості підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, форми вини, мотиву і мети вчинення кримінального правопорушення; спрямовані на встановлення виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розміру процесуальних витрат; пов'язані із встановленням обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу підозрюваного, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; спрямовані на встановлення обставин, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; пов'язані із встановленням будь-яких інших даних, що є значимі для встановлення обставин

розслідуваного кримінального правопорушення [5Помилка: джерело посилання не знайдено, с.352]. Водночас, у залежності від процесуального становища допитуваного, отриманих попередніх відомостей, що вказують на необхідність цієї СРД і її фактичних підстав, слідчих ситуацій, що виникли, як правило у результаті проведення інших СРД та НСРД, - предмет допиту може бути різним і визначається слідчим (дознавачем) в кожному випадку окремо.

Свідком при розслідуванні хуліганства може бути особа, якій відомі значущі обставини, а саме: особа, котрій стала відома інформація щодо підготовки та вчинення даного злочину; особи, які безпосередньо сприймали факт учинення хуліганства; працівники правоохоронних органів або інші особи, котрі затримали злочинця або вживали заходів щодо його встановлення та затримання злочинця [20, с.123-124]. Водночас, як зазначалося раніше, потерпілими від хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками можуть бути як фізичні особи, так і юридичні.

Якщо потерпілим є юридична особа, то допиту підлігає особа, яка представляє цю особу. При цьому потрібно мати на увазі, що допит такої особи буде менш інформативним. Предметом допиту, як правило, будуть виступати обставини, які спрямовані на: встановлення виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розміру процесуальних витрат; встановлення осіб, які у момент вчинення кримінального правопорушення могли бути свідками та очевидцями (працівники підприємства, установи та організації, охоронці та ін.). В іншому випадку, якщо потерпілим є фізична особа, допит буде більш інформативним., а його предмет можуть становити обставини, які пов'язані із: встановленням особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; подією кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення) тощо.

Допит підозрюваного, як правило, проводиться після проведення інших СРД, НСРД та оперативних заходів. При цьому результат залежить не

тільки від тактично грамотного його проведення, але і від того, яку лінію поведінки обире сторона захисту (підозрюваний, адвокат). Аналіз КПК України показує, що під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, слідчий, дізнавач, прокурор або оперативні працівники, яким надано доручення на проведення цієї СРД в порядку п. 5 ч. 2 ст. 36, п. 3 ч. 2 ст. 40, п. 3 ч. 2 ст. 40-1, ст. 41 КПК України, обов'язково повинні враховувати також законодавчо визначені вимоги до проведення допиту, зокрема: 1) для підозрюваного, обвинуваченого та потерпілого надання показань – є їхнім правом (п. 5 ч. 3 ст. 42, п. 6 ч. 1 ст. 56, ч. 2 ст. 95 КПК України), яким вони можуть скористатися у будь-який момент до початку чи в процесі допиту; 2) для свідків давати показання – є обов'язком (п. 2 ч. 2 ст. 65, ч. 3 ст. 95 КПК України); 3) обов'язковим є надання показань свідками є лише слідчому, прокурору (ч. 1 ст. 67, ч. 3 ст. 95 КПК України), тобто свідок не зобов'язаний давати показання дізнавачу; 4) форма надання відомостей допитуваними особами може бути як усною, так і письмовою (ч. 2 ст. 95 КПК України); 5) допит потерпілого, свідка, підозрюваного, у тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних раніше осіб може проводитись без попереднього погодження з прокурором та ін.

Крім законодавчо визначених обов'язкових умов проведення допиту, в ході опитування практичних працівників було встановлено також інші чинники, які впливають на хід цієї СРД під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками,

Опитування респондентів показало, що специфіку проведення допитів у кримінальних провадженнях за фактами хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, обумовлюють такі чинники: 1. Чисельність допитів, їх черговість і невизначеність кола осіб, які йому підлягають, особливо при масових хуліганствах футбольних вболівальників та/або у місцях великого скупчення людей (стадіони, площі, сквери, парки, місця масового перегляду футбольних матчів та ін.) - 43 %. 2. Значна кількість



протилежних та/або неузгоджених показань підозрюваних, свідків, очевидців щодо ключових обставин подій - 85 %. 3. Складність визначення процесуального становища (статусу) допитуваних (потерпілі чи підозрювані) серед затриманих та заявників - 29 %. 4. Неможливість чи надмірна складність спростування або підтвердження показань щодо ключових обставин події за відсутності інших джерел доказів - 23 %. 5. Складність визначення ролей під час вчинення організованих хуліганств футбольних вболівальників - 51 %. 6. Територіальна віддаленість місць до яких особи, що підлягають допиту, відразу відбувають після закінчення футбольних подій (інші райони міста, населені пункти, регіони, інші країни) - 47 %. 7. «Особливий» соціальний статус допитуваних (футбольні ігроки, тренери та судді, громадські діячі, журналісти, іноземці, неповнолітні та ін.) - 3 %. 8. Вплив на слідчого (дізнавача) та інших членів СОГ, які залучаються до проведення допиту - 6 %. 9. Вплив на допитуваних осіб зі сторони підозрюваних, або вплив на підозрюваних зі сторони потерпілих - 12 %. 10. Інші – 1 % [Додаток Б; 213].

Результати інтерв'ювання слідчих (дізнавачів) та вивчення матеріалів кримінальних проваджень показують, що вплив названих чинників на результативність проведення допиту можливо зменшити. Ефективними у цьому сенсі є криміналістичні прийоми профілактики та організації і тактики розслідування хуліганств футбольних вболівальників, а також організаційно-тактичні прийоми проведення допиту [213].

Враховування таких особливостей є корисним під час організації цієї СРД. Узагальнення поглядів вчених дозволяє визначити таку організаційну структуру допиту: підготовка до допиту (підготовчий етап); безпосереднє проведення допиту (робочий етап); фіксація ходу та результатів допиту (заключний етап) [30, с. 103; 5Помилка: джерело посилання не знайдено]. Водночас вивчення наукових праць показує, що під час розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень слідчі часто не

готуються до проведення даної СРД, про що свідчать досить поверхневі відомості, зафіксовані в протоколах [214].

Водночас вчені мають розхожі погляди щодо переліку підготовчих дій. Наприклад, Н. В. Верлос, О. В. Мельковський та Ю. В. Пирожкова серед них визначають: всебічне вивчення матеріалів справи; визначення предмету допиту; складання його плану [214, с. 94; 30, с. 103; 5Помилка: джерело посилання не знайдено]. Д. Т. Джафарзаде виділяє інший перелік: давання доручень на проведення ОРЗ для встановлення очевидців злочину й інших обставин; аналіз матеріалів кримінальної справи та оперативно-розшукової інформації; вивчення особистості підозрюваного, яких необхідно допитати у зв'язку з подією злочину. складання письмового плану допиту [107, с. 177-178].

М. М. Єфімов та Н. О. Кононенко спираються на думки А.Ф. Волобуєва [20, с. 124; 30, с. 103], який визначає більш розширений перелік підготовчих заходів: ретельне, повне і всебічне вивчення матеріалів кримінальної справи; визначення черговості допиту ( тобто кола осіб, які підлягають допиту та послідовності їх проведення); одержання інформації про допитувану особу; ознайомлення з деякими спеціальними питаннями; запрошення осіб, участь у допиті яких є обов'язковою; планування допиту; визначення часу і місця проведення допиту; підготовка робочого місця для проведення допиту [223, с. 295-297].

Враховуючи різність думок вчених з цього приводу, це питання було поставлено респондентам під час опитування, які визначили такий перелік підготовчих дій: вивчення та аналіз матеріалів кримінального провадження, а також матеріалів ОРД, що стали фактичною підставою для відкриття кримінального провадження, адміністративних чи інших правопорушень щодо допитуваної особи (65 %); збір та аналіз інформації про допитуваного (74 %); вивчення, ознайомлення й актуалізація вимог законодавства та або останніх змін, а також методики проведення допиту (5 %); планування допиту визначення черговості, часу і місця проведення (100 %); визначення

учасників, їх виклик, запрошення або підготовка процесуальних документів щодо залучення (100 %); вибір та/або підготовка приміщення, технічних засобів фіксації (38 %); консультації з оперативними працівниками (13 %), колегами чи керівниками (6 %) [Додаток Б].

Під час вивчення матеріалів щодо допитуваної особи, особливу увагу необхідно звертати на відомості, які до цього часу не були у полі зору слідчого (дізнавача). Зокрема серед таких матеріалів обов'язковим є ознайомлення із протоколами допитів потерпілих та свідків, протоколами інших СРД та НСРД, матеріалами ОРД, інформацією, викладеною в рапортах оперативних працівників, документами, що характеризують особу допитуваного, експертизами. Ці заходи спрямовані на збір інформації про злочин, про осіб, які до нього причетні і, відповідно, повинні бути допитані [107, с. 178], визначення можливих варіантів поведінки допитуваного, передбачення виникнення слідчих ситуацій, які можуть виникнути тощо. Крім того, вивчення матеріалів кримінального провадження дозволяє визначити предмет допиту, сформулювати запитання допитуваному, встановити коло осіб, які підлягають допиту тощо [20, с. 132].

Під час допиту осіб, які повідомили (заявили) про подію кримінального правопорушення, необхідно з'ясувати: дату, час, місце вчинення хуліганства футбольними вболівальниками, у який спосіб особа дізналася про кримінальне правопорушення; обстановку, у якій відбувалося сприйняття інформації (час доби, стан освітлення, сторонні шуми тощо); зміст подій; відомості про особу потерпілого, кримінальних правопорушників, інших осіб, які були свідками; опис ознак, які запам'яталися, за якими у подальшому можливе проведення впізнання; маршрут руху та зникнення кримінальних правопорушників, засоби пересування тощо. Допит таких осіб необхідно проводити невідкладно і якомога ретельніше з метою недопущення виникнення конфліктних ситуацій: відмова давати показання; залучення адвокатів; забування і перекручування подій; вплив на допитуваного з боку підозрюваних тощо.

*Допит потерпілих.* Потерпілими від хуліганства можуть бути будь-які особи: як сторонні, так і знайомі, родичі хулігана. Потерпілий попереджається про кримінальну відповідальність тільки за дачу неправдивих показань за ст. 384 КК України [30, с. 104]. Під час підготовки потрібно додатково встановити чи завдано потерпілому тілесні пошкодження, його стан, місце перебування, чи може він взагалі давати показання. Дослідженням встановлено, що допит потерпілих відбувається у переважній частині випадків у безконфліктних ситуаціях (75 %) і у меншій частині випадків виникають конфліктні (25 %) [Додаток Б]. При цьому конфліктні ситуації, як правило виникають на подальшому етапі розслідування під час повторного або додаткового допиту - 83 % [Додаток Б].

До конфліктних ситуацій допиту свідків та потерпілих під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, відносяться: відмова давати показання (19 %); зміна показань щодо суттєвих обставин (23 %); забування (76 %); офіційні підстави неможливості давати показання (перебування на лікарняному) (25 %); зустрічні заяви щодо небажання подальшого розслідування та відмова від будь-яких претензій (18 %); дача неправдивих показань (12 %) [Додаток Б].

Тактичними прийомами допиту потерпілих і свідків у безконфліктних ситуаціях є: встановлення психологічного контакту (100 %); надання можливості вільної розповіді (81 %); постановка запитань (100 %); спостереження за поведінкою допитуваного - 68 %); використання різних темпів допиту (29 %); створення та/або зняття напруги (31 %); використання фактора раптовості (38 %); приховування меж поінформованості (21 %); актуалізація забутого та використання асоціативних зв'язків (46 %); відволікання або концентрація уваги - 26 %); використання рефлексії (11 %); втягнення у суперечку (9 %) [Додаток Б]. Велике значення відіграє встановлення довіри та прихильності з боку допитуваного.

Після вільної розповіді починається постановка запитань. До обставин,

що повинні з'ясовуватися під час допиту потерпілих у досліджуваних категорії справ, було віднесено такі: коли, де і за яких обставин було вчинено хуліганські дії, у чому конкретно вони полягали; чому виникли протиправні дії; наявність і характер взаємовідносин між хуліганом і потерпілим; кількість та прикмети учасників хуліганських дій; хто зі знайомих у момент нападу знаходився разом з потерпілим, коли і з якої причини покинув його; чи був серед групи хуліганів лідер або організатор конкретних дій; чи чинив потерпілий опір, якщо так, то в чому він виражався і які сліди могли залишитися в результаті цього на тілі й одязі того, хто нападав; чи застосовував хуліган зброю або інші предмети для нанесення тілесних ушкоджень; які ушкодження виявив згодом потерпілий на своєму тілі й одязі; яку матеріальну шкоду заподіяно діями злочинця та ін. [30, с. 104-105].

Опитування респондентів показало, що вирішення конфліктних слідчих ситуацій під час допиту потерпілих та свідків досягається шляхом застосовування інших тактичних прийомів: 1. Щодо відмови від дачі показань, наявності зустрічних заяв щодо небажання подальшого розслідування та відмови від будь-яких претензій у зв'язку із залякуванням, більшість респондентів (54 %) зазначило такий їх перелік: демонстрація доказів про затримання підозрюваних та осіб, які намагалися чинити незаконний вплив; повідомлення щодо обрання стосовно таких осіб запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою; демонстрація доказів, що доводять провину підозрюваних та роз'яснення норм законів, які передбачають покарання цих осіб у вигляді обмеження чи позбавлення волі; доведення інформації і порядку захисту осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. 2. Щодо відмови від дачі показань, зустрічних заяв щодо небажання подальшого розслідування та відмови від будь-яких претензій або у випадку дачі неправдивих показань у зв'язку із пропозицією підкупу, або у випадку інсценування (наговору, клевети), більшість опитуваних (67 %) назвали такі тактичні прийоми: доведення інформації щодо відповідальності за дачу завідомо неправдивих показань; демонстрація

доказів (записів із камер відеоспостереження) щодо перебігу подій, показань інших осіб, речових доказів перебування на футбольному матчі (квитки та ін.); демонстрація записів із камер спостереження, які зафіксували подію, частину території або фрагмент на якому був зафіксований лише свідок і його увага на подіях кримінального правопорушення; розповідь уовноваженою особою механізму вчинення кримінального правопорушення; повідомлення алгоритму дій, що спрощує викриття неправди [Додаток Б].

Особливістю допиту осіб, що представляють юридичних осіб-потерпілих у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії є те, що нерідко допитуваний намагається завищити суму збитку від завданих кримінально протиправними діями пошкоджень, руйнувань, підпалів й ін. Яскраво ці випадки проявляються, якщо було знищено все майно, яке знаходилось у приміщенні чи у транспортному засобі, в результаті підпалу.

Непрямим свідченням того, що допитуваний намагається перевищити завдані збитки, або зазначити серед тих речей, які було знищено, інші речі, що не знаходились на місці пожежі, є такі ознаки: під час вільної розповіді допитуваний зосереджує увагу на одних речах, а на інших, які є рівноцінними, - ні; деталізованих опис вартості, значимості та характерних особливостей одних речей по відношенню до загального та неточного опису інших, які можуть мати не менш важливе значення або значно більшу цінність; неточність вказівки на місце розташування цих речей до підпалу (як правило ці ознаки проявляються, якщо є інші особи, що мали доступ до приміщення чи транспортного засобу, і які ймовірно будуть допитані); повідомлення про те, що документи, які підтверджують існування такого майна, а також право володіння ним знаходились у цьому ж приміщенні чи транспортному засобі та їх знищено пожежою.

Одним із найбільш розповсюджених прикладів частково неправдивих свідчень представника юридичної особи є те, коли допитуваним є директор або головний бухгалтер, який детально описує перелік фінансово-бухгалтерських документів, що ніби-то були знищені у результаті підпалу.

Одним із свідченням того, що допитуваний може казати неправду є намагання отримати довідку та/або витяг з ЄРДР, завірені в установленому порядку із підтвердженням знищення таких документів.

Ефективним тактичним прийомом подолання неправдивих свідчень є детальний допит такої особи, із зазначенням подій у хронологічному порядку, повідомлення слідчим (дізнавачем) допитуваному обов'язкового допиту з цього приводу усіх працівників, охоронців, які мали доступ до приміщення, демонстрація записів з камер відеоспостереження або результатів інших СРД, які спростовують неправдиві свідчення

Під час допиту, на якому повідомляються подібні відомості, часто особи ще не готові їх осмислити та змінити свою позицію, а тому доцільно через декілька днів повторно допитувати потерпілого або свідка за аналогічними обставинами.

Проведення допиту свідків також має низку особливостей. Коло осіб, котрі можуть бути допитані у якості свідків дуже велике. До них можна віднести як очевидців, котрі випадково могли спостерігати кримінальне правопорушення, так і осіб, котрі через виконання своїх професійних чи громадських обов'язків забезпечували охорону громадського порядку. Беручи до уваги напрацювання вчених, нам вважається за доцільне зробити спробу групування свідків зазначених злочинів.

У якості свідків можуть бути правоохоронці, стюарти, футбольні вболівальники, футболісти, тенери, судді, охоронці перехожі, працівники магазинів, кафе, кіосків, розташованих поблизу, мешканці будинків та інші особи.

Отже, нами досліджено особливості допиту свідків та потерпілих, у зв'язку з чим далі акцентуємо увагу на організаційно-тактичних особливостях проведення допиту підозрюваних.

*Тактика допиту підозрюваних.* Показання підозрюваних є тим джерелом доказів, від якого найчастіше залежать подальші перспективи та хід розслідування [214, с. 94; 5Помилка: джерело посилання не знайдено,

с. 92]. Показання підозрюваних повинні відображати коло обставин, які умовно можна поділити на три складові: 1) події, що відбувались до початку вчинення хуліганства; 2) події, що відбувались безпосередньо під час його вчинення; 3) події, що відбувались після вчинення хуліганства футбольними вболівальниками.

Особливістю допитів футбольних вболівальників, які вчинили хуліганство, є те, що більшість з них (69 %) відбувається у конфліктних ситуаціях [Додаток Б]. При цьому, на відміну від допиту свідків та потерпілих, конфліктні ситуації, виникають як на початковому етапі розслідування (43 %) так і на подальшому етапі, під час повторного або додаткового допиту (67 %) [Додаток Б].

Опитування респондентів показало, що протидія допитуваних підозрюваних, виражалась наступним чином: 1) у *безконфліктних ситуаціях*: надання правдивих показань (67 %); повна співпраця зі слідством (дізнанням) (74 %); ініціювання встановити істину (62 %); надання показань, що викривають кримінальні протиправні дії конкретних осіб (32 %); 2) у *конфліктних ситуаціях*: небажання встановлювати психологічний контакт (74 %); відмова давати показання (81 %); постійна зміна та перекручування показань (54 %); надання неправдивих показань (87 %); об'єктивна помилковість (26 %); забування обставини (17 %); наявність суперечностей в показаннях (63 %); кримінальний вплив на допитуваного з боку інших співучасників (39 %); перекладування вини з себе на співучасників (56 %); перекладування вини за «бійку» на потерпілих (76 %); учинення активної протидії розслідуванню (24 %); шантаж, залякування, провокація або компрометація слідчого (26 %) [Додаток Б].

Найбільш ефективними тактичними прийомами допиту підозрюваних у безконфліктних ситуаціях опитані респонденти визначили: встановлення психологічного контакту – 100 %; надання можливості вільної розповіді – 100 %; постановка уточнюючих запитань – 100 %; актуалізація забутого



пред'явлення фото-, відео фіксації, ознайомлення показаннями інших осіб – 46 %; використання асоціативних зв'язків - 32 % [Додаток Б].

До тактичних прийомів допиту у конфліктних ситуаціях відносяться: встановлення психологічного контакту (100 %); надання можливості вільної розповіді (67 %); спостереження за поведінкою (21 %); різні темпи допиту (18 %); уточнюючі запитання (74 %); створення та зняття напруженості (16 %); використання фактора раптовості (19 %); пред'явлення доказів (фото-, відео фіксації, знарядь кримінального правопорушення тощо) – 57 %; створення уявлення повну поінформованість або приховування меж поінформованості (36 %); використання в групі фанатів (ультрас) конфліктів і протиріч (41 %); пошук «слабкої ланки» серед співучасників, пропонування застосування «інституту угод» та захисту осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві (38 %); пошук «слабкої ланки» та пропонування виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України) - 6 %; пошук «слабкої ланки» та пропонування конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК України) - 8 %; відволікання уваги (4 %), використання рефлексії (7 %), втягнення у суперечку (2 %) [Додаток Б].

Великий відсоток виникнення конфліктних ситуацій на початковому етапі розслідування пояснюється тим, що значна частина футбольних вболівальників, вживає спиртні напої та/або наркотичні речовини, які викликають психо-емоційне обурення. Крім цього, на психологічний стан вболівальників впливають також футбольні переживання, відчуття змагальності і т.п. Водночас, не менш важливим є і вплив характеру підозрюваних на їх поведінку під час допиту. Зухвалість, цинізм, грубість, агресивність жорстокість, егоцентризм, нетерпимість та інші риси характеру осіб, які вчинюють футбольне хуліганство [див. підрозділ 1.1.], проявляють антагоністичну сутність допитуваних. В умовах конфлікту інтересів вони можуть ображати слідчого (дізнавача) непристойними словами та лайками, вступати у заперечення очевидних і неоспірних фактів, відігравати «облік

клоуна», проявляти пряму неприязнь, провокувати конфлікт та вступ у бійку зі слідчим (дознавачем) тощо.

У зв'язку із цим на підготовчому етапі до проведення допиту слідчому (дознавачу) доцільно вивчати не тільки матеріали поточного кримінального провадження, а й матеріали інших кримінальних проваджень відносно підозрюваних осіб. Особливо цей елемент підготовки має значення у випадку зміни слідчого (дознавача) на іншого.

Враховуючи специфіку допиту підозрюваних, які вчиняють футбольне хуліганство одноособово або у складі угруповання футбольних уболівальників, при визначенні предмету допиту необхідно вивчити та враховувати обставини щодо особи підозрюваного (вік, рівень інтелекту, схильності, темперамент, спосіб життя, особливості поведінки осіб, які вчиняють такі злочини тощо), проаналізувати причини та умови, що сприяли вчиненню злочину [214, с. 94]. Цю інформацію А. О. Масалітін пропонує отримувати з Інтернету, соціальних мереж, відео сервісів [21, с. 145].

Таку інформацію частково можна отримати також із ЗМІ, оскільки події, які відбуваються під час футболу, що можуть впливати на результат гри або імідж клубу команди, широко висвітлюються журналістами. Під час ознайомлення із таким контентом потрібно врахувати, що інформація не завжди може бути зрозумілою особі, яка не цікавиться футболом [224, с. 146]. У зв'язку з цим, ефективним тактичним прийомом є консультування із представниками футбольних клубів та журналістами, які можуть надати інформацію про постійних фанатів, представників ультра радикального крила та ін. Водночас вони можуть роз'яснити термінологію, яка є незрозумілою для слідчого (дознавача), який самостійно вивчає такий контент.

На наш погляд, збір відомостей про підозрюваних, які підлягають допиту першочергово потрібно починати із використання оперативних та криміналістичних обліків. Зокрема, практичний досвід роботи вказує на те, що таку інформацію потрібно отримувати із бази даних «Армор», яка у широкому діапазоні надасть слідчому можливість ознайомитись із

відомостями щодо попередніх кримінальних подій за участю підозрюваних, притягнення їх до відповідальності або уникнення від такої, звернень до поліції у якості потерпілих, зареєстрованих на них транспортних засобів, зброї, а також перебування у розшуку, у тому числі як «ухилянта» від призову до мобілізації тощо. Останні дві обставини, крім іншого, визначають можливість застосування тактичних прийомів допиту футбольних вболівальників, дозволяють визначитися із необхідністю залучення до допиту додаткових сил, зокрема оперативних працівників, для забезпечення безпеки, обумовляють вибір приміщення (кабінету), який завдасть здійснити вчету підозрюваних та ін.

Досліджуване правопорушення вчиняється під час або у зв'язку із футбольним заходом та носить спонтанний або організований характер, тому слід не лише зосередитися на особі підозрюваного, але й на його взаєминах з іншими членами футбольного фанатського руху, визначити місце і роль підозрюваного у ньому [214, с. 95]. За допомогою бази даних «Армор» слідчий може також отримати інформацію про співучасників попередніх кримінальних правопорушень. Нерідко в базі даних є інформація про спільну кримінальну протиправну діяльність співучасників поточного кримінального провадження, оскільки, як правило це одні і ті ж особи.

Наступний елемент підготовки є планування допиту. Особливістю його здійснення щодо підозрюваних є те, що слідчому потрібно спочатку визначитись із черговістю проведення циклу допитів, якщо кримінальне правопорушення вчинено групою осіб. Особливу увагу потрібно приділити питанню визначення серед співучасників кримінального правопорушення «найслабшого» фігуранта. Це необхідно для того, щоб допитати його першим і «закріпитися» доказовою базою по відношенню до інших допитуваних, а при допиті наступних фігурантів використати вже отримані покази як тактичний прийом подолання протидії більш досвідчених, самоорганізованих, не рідко раніше судимих співучасників.

Визначення «слабкої» ланки у групі футбольних вболівальників-

співучасників кримінального правопорушення доволі складне завдання. Ознайомлення із матеріалами цього та інших кримінальних проваджень, а також використання обліків, у більшості випадків дає поверхневу інформацію, а у випадку відсутності даних щодо конкретних осіб, - зводить до мінімуму значення отриманої інформації із цих джерел. Вирішення цього завдання ускладнюється тим, що до початку допиту слідчий не може спілкуватися із футбольними хуліганами особисто, оцінити їх взаємовідносини, характеристику кожного, визначити ватажків, другорядних членів групи та «слабких ланок». Тому для вирішення завдання щодо встановлення «слабкої ланки» потрібно застосовувати інші тактичні прийоми. Зокрема слідчому (дознавачу) потрібно звертати увагу на зміст розмов співучасників, якщо вони знаходяться в очікуванні допиту разом, на поведінку, манеру розмови, хто із фігурантів панікує та ініціює розмови, які вирази обличчя (спокійні, тривожні та ін.), запам'ятовувати одяг, клубну символіку, розфарбування обличчя, відмінні знаки, рисунки тощо.

Водночас більш результативними підготовчим діями є проведення оперативно-слідчих комбінацій для виявлення «слабкої ланки». Зокрема, серед оперативних заходів, які проводяться після відкриття кримінального провадження працівниками кримінальної поліції з метою оперативного супровадження найбільш результативним під час підготовки до допиту є проведення оперативного опитування. Воно може проводитись як самостійно так і за допомогою штатних та позаштатних негласних працівників. Інформація, отримана у ході такого опитування не буде мати доказового значення, проте саме її зміст може містити дані щодо конкретних кримінально протиправних вчинків співучасників, їх ролі, «слабкі ланки».

Отже, планування потрібно здійснювати не тільки щодо допиту конкретного підозрюваного, але й щодо їх комплексного проведення. Якщо допити проводяться щодо значної кількості підозрюваних в один день, слідчий (дознавач) повинен враховувати також ресурси своїх сил. Безумовно під час проведення першого допиту увага слідчого, його мисленнєві процеси

будуть максимально ресурсними, згодом у слідчого наступає втома.

Почерговість проведення допитів вимагає від слідчого запам'ятовувати значний масив інформації і тримати її в голові під час проведення наступних допитів. Особливість отриманої від підозрюваних інформації в ході допиту є те, що в цілому показання можуть не відрізнятись, але окремі їх деталі різними. У зв'язку з цим, потрібно більше уваги приділяти саме дрібницям.

Поряд з цим, потрібно на підготовчому етапі визначитися із необхідністю залучення до допиту інших осіб. У випадку наявності значної частини підозрюваних (затриманих), потрібно визначитися із додатковим розширенням складу СОГ для проведення невідкладних одночасних допитів. Доповнення її складу може відбуватись за рахунок вільних слідчих, дізнавачів, а також оперативних працівників. Водночас потрібно мати на увазі, що для здійснення допиту оперативними працівниками слідчому достатньо надати доручення на проведення СРД, а для залучення дізнавачів у цій ролі, - потрібно видати наказ начальника органу, яким дізнавача тимчасово призначають на посаду слідчого.

Враховуючи те, що за часом доби значна частина хуліганства вчиняються футбольними вболівальками з 18.00 до 00.00 [див. підрозділ 1.3.], а також кількість кримінальних правопорушень після футбольного матчу може бути великою, а серед них особливо тяжкі злочини, на які виділяються основні сили та ресурси. Начальник органу поліції, начальник органу досудового розслідування можуть особисто приймати участь у виїзді на місце події під час реагування на заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення, брати участь в організації роботи СОГ у складі добового наряду і т.п. Тому своєчасно прийняти рішення та видати наказ про тимчасове призначення дізнавача на посаду слідчого унеможлиблюється. Цей аспект слідчий повинен враховувати під час планування.

Іншою особливістю допиту футбольних хуліганів є те, що серед допитуваних підозрюваних можуть бути малолітні, неповнолітні, підлітки. Наприклад, на цю обставину вказують як результати власного дослідження

[див. підрозділ 1.1.], так і раніше проведених іншими авторами [23, с. 109]. У зв'язку з цим, слідчий повинен залучити до проведення допиту психолога, педагога, батьків (опікунів) та інших осіб.

Крім цього під час визначення черговості допиту потрібно мати на увазі, що показання неповнолітніх футбольних хуліганів можуть бути малоінформативними. Власний досвід роботи показує, що навіть використання таких спеціальних тактичних прийомів допиту (розповідь слідчим версій про ймовірний розвиток події, актуалізація забутого у пам'яті допитуваних, використання асоціативних зв'язків, відволікання уваги допитуваного, втягнення допитуваного у суперечку, постановка уточнюючих запитань та надання можливості повторної вільної розповіді) можуть привести до негативного результату. Наприклад, під час надання можливості повторної вільної розповіді про події, - показання неповнолітнього футбольного хулігана можуть значимо відрізнятися від попередніх щодо суттєвих обставин. Кількоразове застосування такого прийому під час одного і того ж допиту може призвести до того, що кожного разу із показань буде виплавати зовсім інша картина кримінального правопорушення, яка суперечить іншим. Для застосування інших тактичних прийомів слідчому буде потрібно володіти додатковою інформацією, отриманою з інших джерел.

У більшості випадків, неповнолітні в силу психофізіологічного розвитку ще не розуміють різницю між головними та другорядними обставинами, які в ході давання показань повідомляють слідчому під час допиту, у зв'язку з чим, допитувані повідомляють неправду щодо більшості обставин, сподіваючись, що таким чином слідчий не зможе розібратися у подіях. Визначити істинні показання та неправдиві слідчому буде доволі складно, якщо він не оперує додатковою інформацією. Тому, визначаючи черговість допитів, потрібно мати на увазі що неповнолітні можуть не відноситися до «слабкої ланки», а навпаки – результати їх допиту можуть додати плутанини.

Іншим тактичним аспектом є залучення додаткових учасників допиту, якщо допитуваним є іноземець, біпатрид, який не володіє українською мовою, виникає потреба у залученні перекладача. Перекладач є одним з учасників адміністративного або кримінального процесу, який може бути залученим на будь-якої стадії процесу у разі неволодіння обвинуваченим або свідком мовою судочинства. Для роботи під час проведення допиту перекладачу потрібно мати певний досвід, знання своїх прав та обов'язків, бути знайомим з юриспруденцією, професійно володіти мовою як вихідною, так і мовою перекладу. Для участі перекладача у проведенні допиту необхідно визначати порядок його залучення та створювати чітку систему оплати за його роботу [225, с. 242-246].

Крім того, можуть виникати випадки залучення працівників дипломатичних представництв. А особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, може взагалі відмовитись від давання показань. Якщо така особа користується правом дипломатичної недоторканості, її перебування у поліції може бути тільки за власним бажанням.

Враховуючи зазначені особливості, потрібно підтримати думки вчених щодо доцільності підготовка письмового детального плану допиту, у якому слід передбачити: спосіб та черговість виклику підозрюваних (в числі перших слід спланувати допит тих, від кого передбачається отримати правдиві свідчення – особи, що вперше брали участь у вчиненні кримінального правопорушення, відігравали другорядну роль, а також особи, щодо винності яких слідчий у своєму розпорядженні має переконливі докази); обставини, що підлягають з'ясуванню відносно кожної особи (при цьому при наявності футбольного угруповання слід зважати на місце і роль у ньому підозрюваного); тактичні прийоми. Вказане дозволить уникнути неповноти та безсистемності допиту осіб, які підозрюються у вчиненні футбольного хуліганства [214, с. 96].

Робочий етап допиту характеризується певними особливостями. Так, перш за все, під час допиту слідчому дізнавачу потрібно враховувати, що

«досвідчені» футбольні хулагани безпосередньо у ході цієї СРД намагаються визначити та випитати інформацію, яка може бути корисною для протидії ними розслідуванню, зокрема: об'єм інформації та доказової бази, яким оперує слідчий; коло осіб, які підозрюються; наявність доказів ідентифікації конкретних осіб, які безпосередньо здійснювали протиправні вчинки, із усього кола футбольних вболівальників, що приймали в них участь; коло основних свідків, на чий показання спирається слідчий; попередні СРД, які були проведені, і їх результати, а також план подальших процесуальних дій та заходів тощо. Слідчий може використати ці особливості і створити враження у допитуваного про повну поінформованість, неминучість відповідальності кожного співучасника.

Цей підхід не завжди підтримується науковцями щодо допиту членів організованих груп. Наприклад, Б. В. Щур зазначає, що члени організованих злочинних угруповань досить часто робили спробу звинуватити органи слідства у застосуванні протиправних прийомів допиту [226, с. 77]. Це питання може по-різному оцінюватися, а сам прийом має спірну аргументацію щодо застосування, оскільки, у разі недостатності інформації слідчому доведеться повідомляти неправду, що у випадку аудіо-, відео-фіксації може бути використано як обставина на користь сторони захисту.

Досить ефективним є застосування такого тактичного прийому як використання в групі фанатів (ультрас) конфліктів і протиріч. Наявність інформації, яка вказує на конкретні конфлікти і протиріччя та /або суперечки, дозволяє слідчому (дізнавачу) акцентувати на них увагу під час допиту. При цьому достатньо повідомити допитуваному, що інший співучасник, з яким існують такі конфлікти, висловлювався негативно про допитуваного. Очікуваним результатом є реакція допитуваного у формі дзеркальної розповіді негативу про того, хто повідомив таку інформацію. Цей прийом потрібно застосовувати поетапно, частково і послідовно повідомляти допитуваному таку інформацію у порядку зростання її важливості або значення для допитуваного. При цьому, якщо після повідомлення першої



частини такої інформації, реакції не відбулося, потрібно повторити спробу пізніше і доповнити таку інформацію іншою частиною. У випадку відсутності реакції на таку інформацію, доцільно відмовитись від подальшого застосування цього прийому і перейти до інших.

Іншими тактичними прийоммами є пошук «слабкої ланки» та пропонування виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України), а також пошук «слабкої ланки» та пропонування конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК України). Завданням цього прийому є переконання допитуваного у його другорядному місці серед футбольних фанатів, негативному до нього ставленні з боку інших співучасників, які вже дають відносно нього показання та звертають на нього всю вину.

Поява нових компромісних норм у КПК України, дає можливість слідчому під час допиту використати правовий механізм угод у кримінальному провадженні для спонукання підозрюваного для дачі правдивих показань. Цей прийом потрібно комбінувати із двома попередніми. У разі здійснення оперативними підрозділами ОРД слідчий повинен враховувати її результати. Якщо причинами і підставами для початку досудового розслідування були матеріали ОРД, направлені з оперативного підрозділу кримінальної поліції, то слідчому необхідно до початку допиту дізнатися у оперативних працівників чи погоджувався майбутній допитуваний сприяти здійсненню ОРД з урахуванням можливості укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним в порядку ст. 468 КПК України, або про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним в порядку ст. 468 КПК України. Ці відомості дозволять слідчому не повторити помилок оперативних працівників, з іншого боку виявити слабкі сторони допитуваного та ін.

### **3.3. Використання спеціальних знань під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками**

Ефективність боротьби зі злочинами на сучасному етапі багато в чому визначається рівнем використання спеціальних знань під час розслідування [227, с. 34]. Розробка методики розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, неможлива без розкриття особливостей залучення спеціалістів, фахівців, експертів, які є носіями спеціальних знань.

Проблеми використання спеціальних знань під час розслідування розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, одночасно є теоретичними і прикладними.

Використанню спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень особливу увагу приділяли вітчизняні вчені-криміналісти, зокрема: В. П. Бахін, Д. В. Безруков, Г. С. Бідняк, О. О. Бондаренко, В. Є. Бергер, Т. В. Варфоломеєва, В. Г. Гончаренко, Н. Я. Дондик, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. В. Коваленко, О. А. Кравченко, С. П. Лапта, Д. В. Пашнєв, І. В. Пиріг, Б. В. Романюк, В. В. Семенов, Ю. М. Чорноус та ін.

Водночас спеціальним питанням використання спеціальних знань під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, увага майже не приділялась. Можна говорити лише про те, що ця тематика фрагментарно висвітлювалась у роботах раніше зазначених авторів, які досліджували проблеми розслідування хуліганства і його підвидів.

Найбільш дискусійними питаннями щодо використання спеціальних знань, які до цього часу підіймаються вченими є: теоретичне визначення і нормативно-правове закріплення поняття спеціальних знань, суб'єкти, форми та зміст використання спеціальних знань.

Специфіка застосування спеціальних знань у зазначеній категорії кримінальних проваджень пов'язана, переважно, з особливостями обставин, які підлягають доказуванню: про спосіб вчинення злочину (поширеними є насильницькі злочини та заклики до вчинення таких дій з певною мотивацією), про їх мотивацію, психічний стан підозрюваних [21, с. 119],

знаряддя кримінального правопорушення, причетність конкретних футбольних вболівальників до кримінального правопорушення, ступінь тяжкості тілесних пошкоджень, матеріальні збитки в результаті пошкоджень та підпалів, заподіяну моральну шкоду, справжність та доказове значення долучених матеріалів фото-, аудіо-, відеофіксації та ін.

При цьому йдеться про спеціальні знання в галузі судової медицини, лінгвістики, історії, політології, етнології, психології, психіатрії, криміналістики та ін. В умовах складної соціально-економічної обстановки в країні, підтримання екстремістських настроїв молодіжних угруповань, в тому числі радикально налаштованих футбольних фанатів, значною часткою населення країни, наслідком чого є нестабільність свідків, небажання жертв злочинів (потерпілих) звертатися з заявою про вчинений злочин, ефективність розслідування таких справ багато в чому залежить від рівня використання таких (спеціальних) знань [21, с. 119],.

Потрібно зазначити, що термін «спеціальні знання» широко використовується у законодавстві, зокрема: ст.ст. 69, 71, 95, 101, 236, 237, 242, 356, 360 КПК України [85]. Поряд з цим, визначення терміну спеціальні знання до цього часу не закріплено на законодавчому рівні.

Не вдаючись у полеміку щодо визначення поняття спеціальних знань, зазначимо що найбільш вдале визначення надала Г. С. Бідняк. Розглядаючи дефініцію «спеціальні знання» як такі, що вживаються у сфері протидії злочинної діяльності, а саме у кримінально-правовому, кримінально-процесуальному та криміналістичному аспектах, авторка виділяє такі їх основні ознаки: 1) є комплексом знань і навичок у різних галузях; 2) складаються із системи відомостей в галузі науки, техніки та інших сфер людської діяльності; 3) використовуються на досудовому розслідуванні та судовому провадженні у випадках та в порядку, визначених кримінально-процесуальним законодавством; 4) їх використання здійснюється у взаємозв'язку із науково-технічними засобами; 5) реалізуються визначеним суб'єктом кримінального судочинства у процесі практичної діяльності,

спеціальної підготовки з урахуванням професійного досвіду і засновані на системі теоретичних знань у відповідній галузі; 6) їх реалізація вимагає значних витрат часу й інтелектуальних зусиль; 7) сприяють у розробці технічних засобів і прийомів роботи з доказами та встановленню вагомих обставин, що мають значення для доказування. Під спеціальними знаннями вона розуміє наукові, технічні та інші професійні знання, отримані у результаті навчання, а також навичок, надбаних у процесі роботи в окремих галузях практичної діяльності, які використовуються разом із застосуванням науковотехнічних засобів при збиранні та дослідженні слідів кримінальних правопорушень з метою отримання доказової та орієнтуючої інформації, необхідної для розслідування кримінальних правопорушень [228, с. 43-44].

Звичайно, використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства потрібно розглядати крізь призму оперування тими чи іншими суб'єктами при проведенні відповідних СРД. У кримінально-процесуальному законодавстві України як суб'єкти використання спеціальних знань чітко визначені їх безпосередні носії – слідчий, спеціаліст, експерт. При цьому спеціальні знання можуть використовуватися слідчим як безпосередньо, так і опосередковано [30, с. 158].

Іншим дискусійним питанням, на який потрібно звернути увагу, оскільки воно є визначальним не тільки з теоретичної точки зору, але й визначає практичну сторону вирішення проблематики, є визначення форм використання спеціальних знань. Наприклад, А. Таранова визначає такі форми: участь спеціаліста у проведенні СРД (ч. 3 ст. 224; ч. 1 ст. 226; ч. 1 ст. 227; ч. 8 ст. 228; ч. 1 ст. 236; ч. 3 ст. 237; ч. 1 ст. 238; ч. 2, 3 ст. 239 ч. 2 ст. 240; ч. 2 ст. 241 КПК України); консультації спеціаліста (ч. 1 ст. 71 КПК України); проведення судових експертиз (ст. 242-245 КПК України) [229, с. 199]. О. В. Ваканич визначає дещо інші види форм. До основних форм використання спеціальних знань можуть бути віднесені: 1) безпосередньо використання спеціальних знань слідчим, слідчим суддею, судом, прокурором (ст. 22; 40; 46; 91; 92; 93; 94; 214; 223; 228; 236; 237; 238; 239;

240; 241; 245 КПК України); 2) участь спеціаліста при проведенні слідчих дій (ст. 56; 68; 71; 72; 79; 122; 226; 227; 237; 238; 239; 240; 241; 252; 266; 327; 354; 360; 491 КПК України); 3) призначення і проведення судових експертиз (ст. 69; 70; 79; 101; 102; 122; 242; 243; 244; 245; 327; 332; 486; 509; 518 КПК України) [230]. Такої ж думки дотримується і Н. О. Кононенко, та щодо розслідування хуліганства, що вчинене при проведенні спортивно-масового заходу, й визначає: використання їх безпосередньо слідчим під час досудового розслідування; участь спеціаліста під час проведення СРД; проведення судових експертиз [30, с. 158]. Такої ж думки дотримується і Н. О. Кононенко, та щодо розслідування хуліганства, що вчинене при проведенні спортивно-масового заходу, й визначає: використання їх безпосередньо слідчим під час досудового розслідування; участь спеціаліста під час проведення СРД; проведення судових експертиз [30, с. 158].

Отже у роботах згаданих та інших авторів чітко простежується нормативно-правовий підхід щодо визначення форм використання спеціальних знань. А відтак, деякі вчені пропонують розділяти їх процесуальну та непроцесуальну сторону. Зокрема О. М. Шрамко пропонує такі форми використання спеціальних знань: а) процесуальні (залучення та участь спеціаліста у проведенні СРД; залучення експерта та призначення судових експертиз; допит експерта); б) непроцесуальні (ревізії та перевірки; попередні дослідження слідів, речових доказів та перевірка за криміналістичними обліками); в) змішана форма (довідково-консультаційна діяльність) [231, с. 4].

У цьому контексті правильним є підтримання позиції М. Г. Щербаковського, що результатами застосування спеціальних знань є отримання не тільки доказової але й орієнтуючої (організаційно-тактичної) інформації. Доказова інформація включає відомості про обставини, що підлягають доказуванню у провадженні, й отримується виключно процесуально регламентованими способами. Орієнтуюча інформація може бути отримана як процесуально регламентованими, так й неурегульованими

способами. Вона використовується для організаційно-тактичних цілей у провадженні (висування версій, визначення напрямів розслідування або розгляду справи, планування процесуальних дій, прогнозування можливої лінії поведінки учасників процесу і т. п.), а також під час дослідження доказів [232, с. 81–83.].

Водночас вірною є також позиція Г. С. Бідняк, яка зазначає, що спеціальні знання не можуть мати процесуальний або непроцесуальний характер або бути вказані чи не вказані у законі. Тому їх класифікацію авторка пропонує розглядати за видом діяльності [228, с. 46]. Таку позицію підтримують і інші провідні фахівці, які присвятили свої роботи дослідженню цього питання. Зазначимо кілька схожих підходів. Так, В. В. Семенов визначає чотири форми використання спеціальних знань: а) судова експертиза; б) участь спеціаліста у слідчих діях; в) здійснення ревізійної (контрольно-перевірочної) діяльності; г) здійснення довідкової та консультативної допомоги спеціаліста [233]. Подібну думку висловлює Р. Л. Степанюк та визначає такі форми: а) отримання консультацій обізнаних осіб із різних питань; б) проведення ревізії; в) призначення експертиз; г) залучення спеціаліста для участі в проведенні окремих слідчих дій [234, с. 107]. Також її підтримують Харкевич Ю. І. та Вакулик О. О. і визначають такі форми: а) залучення спеціалістів для проведення СРД; б) консультації фахівців; в) відомчі перевірки (ревізії, моніторинги, фінансові аудити, перевірки закупівель, моніторинги закупівлі); г) призначення і проведення судових експертиз [235, с. 240].

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень показало, що під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, слідчі (дізнавачі), прокурори або особи, яким ними надано доручення на проведення окремих СРД чи НСРД, використовували спеціальні знання у таких формах: призначення і проведення експертиз (87 %); залучення спеціаліста до проведення процесуальних дій (75 %); особисте використання спеціальних знань (100 %); консультації обізнаних осіб (100 %) [Додаток В].

У кримінальних провадженнях цієї категорії експертиз призначаються, як правило виходячи із навних слідів кримінального правопорушення, вилучених ще на початковому етапі розслідування. Рідше призначаються інші види експертиз для дослідження слідів, що були вилучені під час обшуків, тимчасового доступу до речей і документів, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, інших видів СРД та НСРД та ін.

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень показало, що основними експертизами, які призначалися під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, є: судово-медична (39 %); холодної зброї (59 %); судово-балістична (12 %); вибухотехнічна (1 %); біологічна (11 %); матеріалів і речовин (14 %); трасологічна (47 %); психіатрична, психологічна (9 %); пожежотехнічна –(1 %); будівельно-технічна (2 %); дактилоскопічна (25 %); відео-, звукозапису (8 %); фоноскопічна (6 %); фототехнічна, портретна та голографічних зображень (4 %); комп'ютерно-технічна (7 %); інші (2 %) [Додаток В].

Вище [див. підрозділ 1.2.] було зазначено, що характерною особливістю способів хуліганства футбольних вболівальників є їх насильницький характер вчинення у поєднанні з із завданням потерпілій особі побоїв або заподіянням тілесних ушкоджень. У зв'язку з цим, в обов'язковому порядку призначається судово-медична експертиза живих осіб, завданням якої є: визначення характеру та ступеня тяжкості тілесних пошкоджень, давність отримання, способи та механізм заподіяння тощо.

Використання холодної зброї залишає по собі характерні тілесні ушкодження залежно від її виду [30, с. 160]. У зв'язку з цим, особливе місце при розслідуванні хуліганства займає призначення експертизи холодної зброї [22, с. 199] На думку М. М. Єффімова значення судово-балістичної експертизи впливає з диспозиції ч. 4 ст. 296 КК України. Її проведення є необхідним у багатьох випадках, навіть не пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень. Наприклад, при проведенні футбольних матчів вболівальники

можуть застосовувати різні вибухові чи запальні пристрої (феєрверки, «фаєри» тощо). Деколи вони не мають занадто небезпечного змісту, але коли даний прилад вибухає серед фанатського сектору, то, як наслідок, отримуємо велику кількість тілесних ушкоджень та інші суспільно небезпечні наслідки. Причому його застосування зумовлюється не мотивами нанесення тілесних ушкоджень, а саме хуліганською спрямованістю. Саме тоді при вилученні таких предметів працівниками правоохоронних органів обов'язково потрібно призначати експертизу [20, с. 176].

Поряд з цим потрібно зазначити, що вибухові пристрої, які використовуються футбольними вболівальниками під час вчинення хуліганства, можуть підлягати іншому виду експертизи – вибухотехнічній. Незважаючи на те, що на момент нашого дослідження таих видів експертизи було проведено близько 1 %, потрібно враховувати сучасний стан криміналізації спортивної галузі, нинішню воєнно-політичну та суспільну ситуацію у державі, а також враховувати негативні наслідки від них у майбутньому. Прогноз, який був наданий нами вище [див. підрозділ 1.3.], буде не до кінця повним, якщо не згадати, що після відновлення звичайного режиму проведення футбольних матчів, а також їх масового перегляду на стадіонах, унаслідок розповсюдження під час воєнних дій вогнепальної зброї, вибухових пристроїв та речови великою є вірогідність використання останніх радикально налаштованими фанатами (ультрас) під час вчинення хуліганства на стадіонах або у прилеглих місцях.

Судові біологічні експертизи проводяться за експертними спеціальностями «Дослідження об'єктів рослинного походження», «Імунологічні дослідження», «Цитологічні дослідження», «Молекулярно-генетичні дослідження», «Дослідження волосся», «Одорологічні дослідження». Особливе місце серед них займають «Молекулярно-генетичні дослідження». Завданням молекулярно-генетичної експертизи є установлення генетичних ознак людини в об'єктах, біологічного походження. При цьому, методи ДНК-аналізу при дослідженні об'єктів біологічного



походження застосовують для встановлення статевої належності та ідентифікації особи [236].

Основним завданням пожежотехнічної експертизи, яка призначається у даному виді кримінальних проваджень є встановлення механізму виникнення пожежі (горіння), процесу її розвитку, умов виникнення пожежі, визначення обставин, що передували виникненню пожежі та сприяли її розповсюдженню. Водночас є питання, на які слідчі зазвичай не звертають уваги під час розслідування.

Також пожежотехнічна експертиза може проводитись з метою з'ясування стану виконання своїх обов'язків оператора спортивної споруди щодо дотримання вимог пожежної безпеки, відповідності протипожежного стану об'єкта, встановлення причинного зв'язку між недотриманням вимог пожежної безпеки з пожежею, яка сталася тощо. Крім цього, відповідальність можуть нести і організатори футбольного матчу, які зобов'язані брати участь в заходах, оперативно-тактичних діях щодо гасіння пожежі, у тому числі із застосуванням сил і засобів пожежно-рятувальних підрозділів та ін.

З метою визначення вартості збитків та придатності будівель до експлуатації, які постраждали внаслідок хуліганства футбольних вболівальників шляхом підпалу, призначається будівельно-технічна, яка дозволяє вирішити такі питання: чи можливо провести ремонтно-відновлювальні роботи, якщо можливо, то який обсяг, чи придатна споруда до експлуатації та ін.

Експертиза слідів рук (дактилоскопічна експертиза) вирішує і ряд неідентифікаційних завдань, пов'язаних з визначенням механізму слідоутворення, особливостями будови руки, яка залишила слід, деякими іншими характеристиками слідоутворювального об'єкта. Орієнтовний перелік вирішуваних питань: 1) чи придатні сліди рук для ідентифікації особи; 2) чи залишені вони конкретно (однією) особою; 3) чи залишені однією особою сліди рук, вилучені в різних місцях; 4) чи є на даному предметі сліди рук і якщо так, то чи придатні вони для ідентифікації; 5) які

особливості мають руки людини, що залишила сліди (відсутність пальців, наявність шрамів тощо); 6) у результаті якої дії залишено слід (захват, торкання тощо) [237].

Однією із експертиз, які проводяться під час розслідування цих кримінальних проваджень є експертиза відео-, звукозапису основним завданням якої є: встановлення технічних умов та технології отримання відео звукозапису; ототожнення особи за фізичними параметрами голосу [238]. Такі експертизи у ряді випадків можуть призначатися, якщо були вилучені відеоматеріали у ході огляду місця події, обшуків, тимчасового доступу до речей та документів. Також такі експертизи можуть призначатися за клопотанням сторони захисту у випадку проведення щодо підозрюваних окремих видів НСРД (аудіо-, відеоконтроль особи або місця; зняття інформації з електронних комунікаційних мереж) тощо.

До завдань фоноскопичної експертизи відносяться: з'ясування технічних умов та технології отримання відео- та звукозапису; ідентифікація особи за фізичними даними голосу. При експертизу для ідентифікація особи за фізичними даними голосу під час досудового розслідування хуліганства футбольних вболівальників слідчі призначають, якщо у ході СРД був вилучений порівняльний зразок, який потребує такої ідентифікації. Наприклад, якщо один із членів радикально налаштованих фанатів (ультрас) з метою «перестрашування» робив запис розмови ватажка (лідера) під час підготовки до вчинення кримінального правопорушення. Для того, щоб провести таку експертизу потрібно отримати порівняльний зразок оригіналу. Щодо отримання зразків фонограми голосу особи, яку впізнають загалом, можна запропонувати кілька порядків: добровільно надані особою, яку впізнають; отримані за результатами проведення СРД, наприклад, допиту; отримані за результатами проведення негласних СРД чи оперативно-технічних заходів [239, с. 173]. При цьому, під час підготовки до проведення заходів щодо отримання такого зразка необхідно враховувати певні ситуації, які можуть виникати: на момент відбору зразка особа може лікуватися, у

зв'язку з чим буде невідповідність характеристик голосу (гучності, розбірливості мовлення, тембру та ін.; звук створеної фонограми (сигналограми) не відповідає «живим» голосам, або сприймається по іншому; кількість вимовлених слів та фраз або їх послідовність недостатні для впізнання особою що впізнає та ін. [240].

Комп'ютерно-технічна експертиза комп'ютерної техніки вирішує такі питання: чи міститься на даному носії інформація стосовно (зазначити, яка інформація цікавить) і у якому вигляді; чи містить носій досліджуваного комп'ютера інформацію про певні (зазначити, які саме) дії користувача; чи піддавався досліджуваній накопичувач певним процедурам з метою знищення інформації; чи могла бути створена зазначена інформація на цьому комп'ютері чи вона перенесена з іншого носія; яким чином інформація (зазначити, яка саме) перенесена до досліджуваного комп'ютера (носія); яка технологія та хронологія створення електронного документа (зазначити електронний документ та певний зміст); які атрибути (час друку, редагування, створення, видалення) файлів, що містять інформацію стосовно... (зазначити зміст) та ін. ) [241].

Таким чином, результати проведеного дослідження сучасних можливостей використання спеціальних знань під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, свідчать, що їхніми формами є: призначення і проведення експертиз; залучення спеціаліста до проведення процесуальних дій; особисте використання спеціальних знань; консультації обізнаних осіб. Крім цього, потрібно враховувати сучасний стан криміналізації спортивної галузі, нинішню воєнно-політичну та суспільну ситуацію у державі, а також враховувати негативні наслідки від них у майбутньому. Після відновлення звичайного режиму проведення футбольних матчів, а також їх масового перегляду на стадіонах, унаслідок розповсюдження під час воєнних дій вогнепальної зброї, вибухових пристроїв та речови великою є вірогідність використання останніх радикально налаштованими фанатами (ультрас) під час вчинення хуліганства

на стадіонах або у прилеглих місцях. У зв'язку з цим актуалізуються питання проведення вибухотехнічних експертиз та експертиз вогнепальної зброї.

### **Висновки до розділу 3**

Матеріали архівних кримінальних проваджень за фактами вчинення хуліганства футбольними вболівальниками, а також зведені дані опитувань слідчих (дізнавачів) і оперативних працівників підрозділів кримінальної поліції дали змогу отримати достовірні дані, узагальнити наукові результати та прийти до наступних висновків:

1. Огляд є комплексною першочерговою і невідкладною СРД, яка характеризується найбільшою інформативністю на першочерговому етапі розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, зокрема для встановлення обставин, що мають значення для організації роботи слідчо-оперативної групи, залучення додаткових сил та засобів, вірного вибору алгоритму дій, висунення версій, виявлення, вилучення, фіксації та зберігання ідеальних й матеріальних слідів.

2. Виокремлено вузлові місця й об'єкти, що підлягають огляду, які зберігають найбільшу кількість доказової та орієнтуючої інформації, зокрема: 1) місце події (місця безпосереднього вчинення хуліганства); 2) прилеглі ділянки місцевості поза місцем події; 3) предмети та речі, які зберігають на собі сліди кримінального правопорушення або, які використовувались у якості його знарядь; 4) живі особи (потерпілі, кримінальні правопорушники); 5) спортивні споруди, будівлі, вітрини, бігборди, транспортні засоби та ін. Визначено найбільш інформативні об'єкти огляду для встановлення обставин події та оперативності прийняття рішень щодо встановлення й затримання кримінальних правопорушників «по гарячих слідах» на першочерговому етапі розслідування хуліганства, учиненого футбольними вболівальниками, є: а) місце події; б) магнітні носії цифрової інформації: фото-, відеокамери, відеореєстратори, мобільні

телефони (термінали), комп'ютерна техніка, оптичні CD, DVD-диски, флеш-накопичувачі, Інтернет-сайти.

4. Під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, найбільш результативними при огляді місця події є два основних метода: 1) концентричний – щодо огляду територій; 2) вузловий, щодо огляду об'єктів, предметів, речей, речовин, які допомагають одержати за короткий час інформацію про найбільш суттєві обставини події. Вивчені протоколи оглядів дали змогу визначити недоліки під час огляду, а також помилки і прорахунки.

5. Ефективним засобом під час огляду визначено квадрокоптери, які здатні на високому рівні забезпечити потреби оглядового характеру, визначати масштаб, здійснювати деталізацію об'єктів, визначати рух кримінальних правопорушників, реалізовувати літальні можливості для їх переслідування та ін. Також підвищення ефективності огляду можливо за рахунок використання геоінформаційних систем.

6. Досліджено сутність та зміст допиту як однієї із найбільш інформативних процесуальних дій під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. Визначено законодавчі, а також фактичні умови допиту. Визначено дії на підготовчому етапі допиту: вивчення та аналіз матеріалів кримінального провадження, а також матеріалів ОРД, адміністративних правопорушень допитуваного (65 %); збір та аналіз інформації про допитуваного (74 %); вивчення, ознайомлення й актуалізація вимог законодавства та методики проведення допиту (5 %); планування допиту визначення черговості, часу і місця проведення (100 %); визначення учасників, їх виклик, запрошення та підготовка процесуальних документів щодо залучення (100 %); вибір та/або підготовка приміщення, технічних засобів фіксації (38 %); консультації з оперативними працівниками (13 %), колегами чи керівниками (6 %). Визначено предмет допиту осіб, які повідомили про подію. В результаті опитування визначено конфліктні тактичні ситуації допиту потерпілих і свідків та розкрито тактичні прийоми

їх вирішення у випадку: залякування, пропозиції підкупу, інсценування допитуваним події (наговору, наклепу) та ін.

У результаті опитування респондентів визначено слідчі ситуації допиту підозрюваних та найбільш ефективні тактичні прийоми їх вирішення: а) у безконфліктних ситуаціях: встановлення психологічного контакту; надання можливості вільної розповіді; постановка уточнюючих запитань; актуалізація забутого пред'явлення фото-, відео фіксації, ознайомлення показаннями інших осіб; використання асоціативних зв'язків; б) у конфліктних ситуаціях: встановлення психологічного контакту; надання можливості вільної розповіді; спостереження за поведінкою; різні темпи допиту; уточнюючі запитання; створення та зняття напруженості; використання фактора раптовості; пред'явлення доказів (фото-, відео фіксації, знарядь кримінального правопорушення тощо); створення уявлення повну поінформованість або приховування меж поінформованості; використання в групі фанатів (ультрас) конфліктів і протиріч; пошук «слабкої ланки» серед співучасників, пропонування застосування «інституту угод» та захисту осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві; пошук «слабкої ланки» та пропонування виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України); пошук «слабкої ланки» та пропонування конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК України); відволікання уваги, використання рефлексії, втягнення у суперечку.

8. У результаті вивчення матеріалів кримінальних проваджень визначено форми використання спеціальних знань під час розслідування хуліганств, вчинених футбольними вболівальниками; встановлено види експертиз, що доцільно проводити.

## ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичний аналіз і розв'язання наукового завдання, яке полягає у науковому обґрунтуванні та розробленні методики розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. Найсуттєвішими результатами дослідження є такі:

1. Визначено елементи криміналістичної характеристики досліджуваних кримінальних правопорушень: особа футбольного вболівальника, який вчиняє хуліганство; спосіб вчинення; обстановка та слідова картина; особа потерпілого.

Охарактеризовано особу футбольного вболівальника, який вчинює хуліганство та запропоновано типологію таких осіб (випадкові глядачі; ситуативні глядачі; постійні глядачі; члени фан-клубів; особи радикально налаштовані на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій) та охарактеризовано їх найсуттєвіші ознаки. Виокремлено криміналістично вагомі ознаки особи радикально налаштованих футбольних вболівальників (ультрас) та членів фан-клубів, які вчиняють найбільш небезпечні хуліганські дії: це чоловіки від 14 до 35 років, громадяни України, жителі міст і обласних центрів, неодружені, із базовою або профільною середньою освітою, без постійного місця роботи, що раніше притягалися до адміністративної та/або кримінальної відповідальності за хуліганство, психічно здорові, із негативними моральними ознаками та психологічними особливостями (зневажливе ставлення до загальноприйнятих правил поведінки та моральних принципів, агресивність, жорстокість, егоцентризм).

2. Систематизовано типові способи вчинення футбольними вболівальниками хуліганства, (підготовка, вчинення, приховування). Виявлено, що кримінальне правопорушення здебільшого перетікає із дрібних порушень громадського порядку, у грубе суспільно небезпечне кримінальне протиправне діяння, поєднане із: завданням побоїв; заподіянням тілесних ушкоджень; знищенням чи пошкодженням майна; підпалами. Визначено

типові способи його підготовки (підшукування співучасників, знарядь та засобів; розподіл ролей; обговорення плану; вжиття заходів з унеможливлення ідентифікації обличчя; забезпечення розпізнавання «свій-чужий»; вибір маршруту зникнення; вибір лінії поведінки та протидії у разі затримання) та приховування (зникнення з місця події; відмова від показань; дача неправдивих показань; знищення знарядь і засобів).

3. Розкрито зміст обстановки хуліганств, вчинених футбольними вболівальниками, що становить система відомостей, яка ґрунтується на ретроспективному аналізі її елементів (місце, час та умови кримінальних подій), і відповідає перспективній моделі цього елементу криміналістичної характеристики. Виявлено кореляційні залежності між обмеженнями проведення масових заходів та обстановкою вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень, які спостерігались у такі періоди: 1) до 2012 року; 2) з 2012 р. по 2014 року; 3) з 2014 р. по 2019 р.; 4) з 2019 р. по 24.02.2022 р.; 5) з 24.02.2022 р. по т./ч. Надано прогноз на короткостроковий період (від 1-2 до 3-5 рр.) щодо зменшення кількості і рівня рейтингових футбольних матчів; територіального їх зміщення від регіонів проведення бойових дій та кордонів України (північних, східних, південних) до регіонів, що знаходяться у західній частині держави. Після відновлення звичайного режиму проведення футбольних матчів значно підвищиться ризик використання вогнепальної зброї, вибухових пристроїв та речовин радикально налаштованими фанатами (ультрас), унаслідок безконтрольного розповсюдження зброї під час воєнних дій.

Визначено умови обстановки, що впливають на підвищення/зниження ризику вчинення хуліганства футбольних вболівальників: підвищений ступень ризику футбольного матчу; рівень організації матчу та інтенсивність комунікації з глядачами; фективність забезпечення безпеки та охорони (кількість і якість фізичної і технічної охорони технічних засобів); доступність місць продажу і вживання алкоголю та наркотиків; присутність футбольних вболівальників із расовою, національною чи релігійною



несхожістю; явно виражений рівень виразності конфліктного протистояння вболівальників різних футбольних команд; стан, зміни погоди та явищ природи; дія заходів особливого правового режиму (сигнали оповіщення про небезпеку «Тривога» та ін.).

Визначено локалізацію місць вчинення хуліганств футбольних вболівальників у населеному пункті: місця проведення, перегляду або обговорення ігор; транспортні засоби та їх маршрути; загального користування. Встановлено місця підготовки до хуліганства та визначено місця тимчасового переховування кримінальних правопорушників.

Визначено слідову картину та систематизовано типові сліди: а) ідеальні (показання свідків та очевидців; потерпілих; підозрюваних; б) матеріальні: магнітні та інші носії інформації (звуко-, фото- і відеозаписи); речі із клубною символікою футбольної команди буклети; піротехнічні або димошумові пристрої; холодна зброя; рисунки, граффіті; пошкодження форменого одягу; мобільні телефони (SIM-картки); уламки вітрин, банерів, біг-бордів, транспортних засобів; попіл, залишки матеріалів, що не згоріли, пальних речовин; тілесні ушкодження; нітрофарба, бензин та ін.

4. Запропоновано розглядати у теорії криміналістики криміналістично значимі ознаки юридичних осіб-потерпілих на рівні з фізичними особами-потерпілими, у тому числі від досліджуваних видів кримінальних правопорушень.

Виокремлено криміналістично значимі критерії для дослідження ознак юридичних осіб, які стають потерпілими у даній категорії кримінальних правопорушень: 1) вид діяльності юридичної особи та її зовнішній вираз; 2) призначення, а також розташування майна, якому завдається шкода у результаті хуліганських дій футбольних вболівальників. Надано характеристику найбільш вагомих криміналістичних ознак за цими критеріями: а) за видом діяльності - це переважно юридичні особи які здійснюють свою діяльність відповідно до Національного класифікатора видів економічної діяльності ДК 009:2010 (розділів, груп та класів:

93.11 «Функціонування спортивних споруд», 93.12 «Діяльність спортивних клубів»; 47.1 «Роздрібна торгівля в неспеціалізованих магазинах»; 47.9 «Роздрібна торгівля поза магазинами»; 46.9 «Неспеціалізована оптова торгівля»; 47.7 «Роздрібна торгівля товарами в спеціалізованих магазинах»; 49.31 «Пасажирські перевезення міського та приміського сполучення»; 80 «Діяльність охоронних служб та проведення розслідувань»); 3) назви, фірмове найменування, товарний знак, виробнича марка як правило мають явний зовнішній прояв провокуючого (поштовхового) характеру для хуліганських дій футбольних вболівальників; 4) майно (об'єкти нерухомості транспортні засоби) як правило призначене для проведення футбольних ігор та їх перегляду або клубних зібрань, а також торгівлі, охорони; 5) фізичне місце знаходження об'єктів рухомого та нерухомого майна розташоване в епіцентрі кримінальних подій.

Виокремлено типи та надана характеристика потерпілих (фізичних осіб): 1) особи, типологія яких симетрично відповідає типології кримінальних правопорушників та їх ознакам; 2) особи, які забезпечують безпеку, охорону або комунікацію; 3) інші особи, стосовно яких хуліганські дії формуються в момент активної кримінальної фази та носять невизначений характер при пасивній ролі жертви, мають односторонню спрямованість.

5. Визначено основні шляхи виявлення хуліганства, що вчиняються футбольними вболівальниками: надходження заяв і повідомлень до органів НПУ (56 %), особисте (безпосереднє) виявлення слідчим, дізнавачем або працівниками поліції, які забезпечували громадську безпеку під час футбольного матчу (19 %). З'ясовано низьку результативність виявлення оперативно-розшуковим шляхом членів радикальних угруповань «ультрас» на стадії підготовки чи замаху на вчинення. Виявлено низьку ефективність використання негласних штатних та позаштатних працівників оперативних підрозділів у середовищі футбольних вболівальників «ультрас» у зв'язку з високим рівнем втаємничення організації внутрішньої субкультури та жорстких правил прийняття нових членів.

6. Класифіковано типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками:

- а) виявлено подію кримінального правопорушення, а футбольного вболівальника, що його вчинив, та/або співучасників не встановлено (16 %);
- б) виявлено подію кримінального правопорушення, встановлено відомості про футбольного (-них) вболівальника (-ків), що його вчинив (-ли), але останніх не затримано (37 %);
- в) виявлено подію кримінального правопорушення, затримано футбольного (-них) вболівальника (-ків), який його вчинив (-ли), наявні джерела доказової інформації (32%);
- г) виявлено подію кримінального правопорушення, затримано футбольного (-них) вболівальника (-ків), який його вчинив (-ли), наявних джерел доказової інформації недостатньо для повідомлення про підозру (13 %).

З'ясовано суб'єктивні та об'єктивні обставини, що обумовлюють їх виникнення та складність. Розроблено сценарно-варіативні алгоритми дій слідчого (дізнавача), спрямовані на вирішення типових слідчих ситуацій. Розкрито поняття та зміст планування дій слідчого (дізнавача).

7. Визначено організаційно тактичні особливості взаємодії слідчого (дізнавача) з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, зокрема:

- 1) окреслено коло суб'єктів;
- 2) охарактеризовано стан такої діяльності (низький - 49 % або середній – 47 %);
- 3) визначено поняття, час, завдання та форми взаємодії із основними суб'єктами;
- 4) з'ясовано прогалини та недоліки взаємодії слідчого (дізнавача), прокурора з працівниками оперативних підрозділів;
- 5) запропоновано шляхи удосконалення взаємодії за рахунок введення на рівні територіальних управлінь спеціалізації оперативних працівників та слідчих (дізнавачів): в управліннях карного розшуку ГУНП в областях - лінії оперативного обслуговування протидії кримінальним правопорушенням, що вчиняються молодіжними групами (у тому числі організованими) на ґрунті міжетнічної ворожнечі, расової, національної, регіональної належності, релігійних

переконань, фанатичних спортивних вподобань (у тому числі футбольними вболівальками та фанатами (ультрас), скінхедами тощо); в слідчих управліннях ГУНП в областях – лінії розслідування кримінальних правопорушень, вчинених молодіжними групами (у тому числі організованими) на ґрунті міжетнічної ворожнечі, расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, фанатичних спортивних вподобань (у тому числі футбольними вболівальками та фанатами (ультрас), скінхедами тощо).

Встановлено низький рівень ініціативи проведення НСРД по даній категорії кримінальних проваджень (34 %), що частково пояснюється: а) відсутністю потреби у зв'язку з відкритим (очевидним) характером кримінального правопорушення; б) вимогами ст. 300 КПК України щодо можливості проведення лише двох НСРД під час розслідування футбольних хуліганств, відповідальність за які передбачено ч. 1 ст. 296 КК України, зокрема: зняття інформації з електронних інформаційних систем, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України); установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) – ст. 268 КПК України. Визначено найбільш результативні НСРД, організація проведення яких у більшості доручається оперативним підрозділам, які входять до складу СОГ (82 %).

8. Розкрито організаційно-підготовчі заходи і тактичні прийоми проведення огляду. Виокремлено вузлові місця й об'єкти, що підлягають огляду: 1) місце події (місця безпосереднього вчинення хуліганства); 2) прилеглі ділянки місцевості поза місцем події; 3) предмети та речі, які зберігають на собі сліди кримінального правопорушення або, які використовувались у якості його знарядь; 4) живі особи (потерпілі, кримінальні правопорушники); 5) спортивні споруди, будівлі, вітрини, бігборди, транспортні засоби та ін. Визначено найбільш інформативні об'єкти, які сприяють оперативному встановленню й затриманню кримінальних

правопорушників «по гарячих слідах»: а) місце події; б) магнітні носії цифрової інформації: фото-, відеокамери, відеореєстратори, мобільні телефони (термінали), комп'ютерна техніка, оптичні CD, DVD-диски, флеш-накопичувачі, Інтернет-сайти.

Обґрунтовано, що найбільш результативними при огляді місця події є два основних метода: 1) концентричний – щодо огляду територій; 2) вузловий, щодо огляду об'єктів, предметів, речей, речовин, які допомагають одержати за короткий час інформацію про найбільш суттєві обставини події.

Окреслено найбільш типові тактичні помилки під час проведення огляду, до яких належать: неповний опис обстановки місця події; неповна фіксація або непроведення фото - чи відеозапису; відсутність послідовності та логіки в описі обстановки кримінального правопорушення; відсутність вимірювання; неповне описання виявлених слідів та об'єктів; відсутність схем огляду; відсутність фототаблиць у випадках застосування фотозйомки; відсутність виявлених слідів. Їх наявність обумовлюється організаційно-тактичними помилками і прорахунками: несвоєчасне проведення; поверхневе проведення; відсутність єдиного керівництва або втручання керівників у роботу слідчого; проведення огляду не повним складом СОГ та/або без залучення додаткових учасників (спеціалістів, кінологів, працівників інших підрозділів); ігнорування оперативної інформації; відсутність достатньої кількості технічних засобів виявлення слідів.

Доведено, що підвищення ефективності огляду можливо за рахунок використання сучасних технічних засобів а) квадрокоптерів, обладнаних геоінформаційними комплексами, системами розпізнавання облич та номерів транспортних засобів, які дозволяють оперативно ідентифікувати й локалізувати кримінальних правопорушників та їх слідів на місці події; б) геоінформаційних систем, цифрових комплексів та систем глобального позиціонування, здатного реалізувати картографічний метод дослідження; автономних пристроїв для визначення географічних координат і модулів

вбудованих у цифрові фотоапарати, наприклад, GPS- приймачі «Sony GPS-CS1», що дозволяють он-лайн спостерігати за місцем події та створювати 3D-моделі, фіксувати сліди тощо. Окреслено організаційно-тактичні особливості використання безпілотних літаючих пристроїв під час воєнного стану, зокрема, щодо обов'язкової процедури узгодження заходу із представниками цивільно-військової адміністрації та протиповітряної оборони.

9. Визначено організаційні і тактичні особливості допиту підозрюваних, потерпілих та свідків. На науково-теоретичному рівні доведено, що мета допиту може бути пряма і тактична: пряма полягає в отриманні, уточненні чи перевірці показань; тактична - в повідомленні інформації (дезінформації) допитуваному, психологічному впливі та/або спонуканні до дій, вчинків чи певної поведінки. Визначено законодавчі, а також фактичні умови допиту під час розслідування хуліганства футбольних вболівальників: невизначеність кола осіб; значна кількість протилежних з показань; невизначеність процесуального становищадопитуваних (потерпілі чи підозрювані); складність спростування або підтвердження показань; складність визначення ролей підозрюваних; територіальна віддаленість місць до яких особи, що підлягають допиту, відразу відбувають після подій; «особливий» соціальний статус допитуваних та ін.

Визначено конфліктні тактичні ситуації допиту потерпілих і свідків розкрито тактичні прийоми їх вирішення.

Конкретизовано дії слідчого на підготовчому етапі допиту підозрюваних: вивчення та аналіз матеріалів кримінального провадження, а також матеріалів ОРД, адміністративних правопорушень допитуваного; збір та аналіз інформації про допитуваного; вивчення, ознайомлення й актуалізація вимог законодавства та методики проведення допиту; планування допиту визначення черговості, часу і місця проведення; визначення учасників, їх виклик, запрошення та підготовка процесуальних документів щодо залучення; вибір та/або підготовка приміщення, технічних засобів фіксації; консультації з оперативними працівниками, колегами чи

керівниками.

Визначено слідчі ситуації допиту підозрюваних та найбільш ефективні тактичні прийоми їх вирішення: а) безконфліктних ситуацій: встановлення психологічного контакту; надання можливості вільної розповіді; постановка уточнюючих запитань; актуалізація забутого пред'явлення фото-, відео фіксації, ознайомлення показаннями інших осіб; використання асоціативних зв'язків; б) конфліктних ситуацій: встановлення психологічного контакту; надання можливості вільної розповіді; спостереження за поведінкою; різні темпи допиту; уточнюючі запитання; створення та зняття напруженості; використання фактора раптовості; пред'явлення доказів (фото-, відео фіксації, знарядь кримінального правопорушення тощо); створення уявлення повну поінформованість або приховування меж поінформованості; використання в групі фанатів (ультрас) конфліктів і протиріч; пошук «слабкої ланки» серед співучасників, пропонування застосування «інституту угод» та захисту осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві; пошук «слабкої ланки» та пропонування виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України); пошук «слабкої ланки» та пропонування конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК України) та ін.

10. Охарактеризовано форми використання спеціальних знань під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. Встановлено, що доцільно проводити такі види експертиз: судово-медична (39 %); холодної зброї (59 %); судово-балістична (12 %); вибухотехнічна (1 %); біологічна (11 %); матеріалів і речовин (14 %); трасологічна (47 %); психіатрична, психологічна (9 %); пожежотехнічна (11 %); будівельно-технічна (2 %); дактилоскопічна (25 %); відео-, звукозапису (8 %); фоноскопична (6 %); фототехнічна, портретна та голографічних зображень (4 %); комп'ютерно-технічна (7 %); інші види експертиз (2 %).

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вигівський І. М., Дрозд В. Г. Теоретичні та практичні основи формування методики досудового розслідування захоплення заручників: монографія ; Наук.-дослід. ін-т публ. права. Київ : 7БЦ, 2023. 368 с.
2. Степанюк Р. Л. Проблеми формування криміналістичної характеристики окремих видів і груп злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 173-180.
3. Берназ П.В. Поняття «криміналістична характеристика злочину». *Південноукраїнський правовий часопис*. 2017. № 2. С. 34-38.
4. Журавель В. А. Криміналістична характеристика злочинів: реальність чи ілюзія? *Правничий часопис Донецького університету*. 2001. №1 (6). С. 56-60.
5. Криміналістика : підручник / В. В. Пясковський та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 544 с.
6. Тіщенко В.В., Аркуша Л.І., Плахотіна В.М. Криміналістика : навчально-методичний посібник. Одеса : Фенікс, 2013. 338 с.
7. Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції (Теорія та практика) : монографія. Київ : Логос, 2004. 324 с.
8. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О.Б. Бишевець, М.А. Погорецький, Д.Б. Сергєєва та ін..; за ред. М. А. Погорецького та Д. Б. Сергєєвої. Київ: Алерта, 2015. 536 с.
9. Криміналістика. Підручник: У 2 ч. Ч.2. Харків: Консум, 2001. 528 с.
10. Оржинська Е. І. Криміналістична характеристика кримінального правопорушення: поняття та практичне значення. *Jurnalul juridic național: teorie și practică. Национальный юридический журнал: теория и практика. National law journal: theory and practice*. 2021. Noiembrie. С. 99-102.



11. Берназ В. Д. 40 років найважливішої категорії криміналістики. *Сучасні проблеми, тенденції і перспективи розвитку криміналістики та судової експертизи* : матеріали науково-практичної конференції. Харків : Вид-во Харківського нац. ун-ту внутр. справ, 2007. С. 49-57.
12. Клімов Б.В. Елементи криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №7. С. 321-324.
13. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів : навчальний посібник. Київ : НВТ «Правник»; НАВСУ, 1997. 41 с.
14. Христов О. Л. Протидія незаконним заволодінням транспортними засобами: криміналістичний аспект: монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 148 с.
15. Журавель В. А. Механізм злочину як категорія криміналістики. *Вісник Національної академії правових наук*. 2020. Том 27 (3). С. 142–154
16. Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітько та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. Вид 4-е, переробл. і допов. Харків : Право, 2008. 464 с.
17. Антонюк О. В. Розслідування хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ, 2017. 244 с.
18. Копотун І. М. Криміналістика : академічний курс. Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2020. 336 с.
19. Бахчев К. В. Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ, 2017. 244 с.
20. Єфімов М. М. Криміналістична характеристика та особливості розслідування хуліганства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ, 2015. 242 с.

21. Масалітін А. О. Розслідування злочинів, що вчиняються учасниками угруповань футбольних уболівальників» : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Акад. адвокатури України. Київ, 2019. 190 с.

22. Герасимчук С. С., Чаплинський К. О., Єфімов М. М. Криміналістичне забезпечення розслідування хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 246 с.

23. Ларкін М. О. Криміналістична характеристика хуліганства, що вчиняється футбольними уболівальниками (фанами). *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2018. № 4. С. 107–111.

24. Вирок Герцаївського районного суду Чернівецької області : справа № 714/525/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/58874307>

25. Гетьман Г. М. Моделювання особи невідомого злочинця (криміналістичні засоби, методи та технології) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 20 с.

26. Давиденко М. Л. Еволюція вчення про особу злочинця. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Серія : Право. 2014. Вип. 18. С. 169–172.

27. Калюга К. В. Особа злочинця як об'єкт криміналістичного дослідження : сучасний стан та перспективи розвитку : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2021. 474 с. URL: <https://dduvs.in.ua/naukova-diyalnist/spetsializovani-vcheni-radi/ogoloshennya-pro-zahist-disertatsij/kalyuga/>

28. Салтевський М. В., Лукашевич В. М., Глібоко В. М. Навчально-довідковий посібник з криміналістики. Київ : ВІПОЛ, 1994. 180 с.

29. Криміналістика : підручник : у 2 т. / В. Ю. Шепітько та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. Т. 2. 328 с.

30. Кононенко Н. О. Розслідування хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2016. 217 с.

31. Словник української мови : у 20 т. URL: <https://slovnyk.me/dict/newsum/%D1%83%D0%B1%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%BA>.

32. Словник української мови: в 11 т. URL: <http://sum.in.ua/s/futboljnyj>.

33. Поляруш С. І. Правовий статус спортивних уболівальників в Україні. *Наукові записки. Серія : Право*. 2020. Вип. 9. С. 38–43. URL: <https://pravo.cuspu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/25/15>

34. Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів : Закон України від 8 липня 2011 р. № 3673-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

35. Marsh P., Fox K., Carnibella G., McCann J., Marsh J.: Football Violence in Europe. URL: [http://www.sirc.org/publik/football\\_violence.html](http://www.sirc.org/publik/football_violence.html)

36. Терещенко І. І., Островий В. О. Особливості прояву субкультури футбольних хуліганів. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2011. № 3. С. 188-122.

37. Артьомов П. М. Субкультура футбольних хуліганів: фактори формування та особливості прояву на пострадянському просторі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Харківський національний університет ім'я В.Н. Каразіна. Харків, 2009. 214 с. URL: <http://www.disslib.org/subkultura-futbolnykh-khulihaniv-factory-formuvannja-ta-osoblyvosti-projavu-na.html>.

38. Кошеваров О. Порівняльний звіт «Український клубний футбол» : Федерація футболу України, Київ. 2018 р. 50 с.

39. Скільки в Україні футбольних фанатів та їхні прогнози щодо переможця Євро-2020: соціопитування. Веб-сторінка ТСН. URL:

<https://tsn.ua/prosport/skilki-v-ukrayini-futbolnih-fanativ-ta-yihni-prognozi-schodo-peremozhcy-yevro-2020-socopituvannya-1817410.html>.

40. Словник української мови : у 20 т. URL: <http://sum.in.ua/s/ljubytelj#:~:text=%D0%9B%D0%AE%D0%91%D0%98%CC%D0%A2%D0%95%D0%9B%D0%AC%2C%20%D1%8F,%D0%BC%D0%B0%D1%94%20%D1%81%D1%85%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%B4%D0%BE%20%D1%87%D0%BE%D0%B3%D0%BE%2D%D0%BD%D0%B5%D0%B1%D1%83%D0%B4%D1%8C>.

41. Larch-Grove R. Masculinity, violence and football hooliganism. URL: [http://www.hooligansfootball.homestead.com/fales/rgb\\_final.doc](http://www.hooligansfootball.homestead.com/fales/rgb_final.doc).

42. Михайлов О.Є. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 565 с.

43. Кримінальне право (Особлива частина): підручник. за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Вид. 2-ге. Київ : ВД «Дакор», 2013. 786 с.

44. Гуменюк Л. Й. Соціологія : Хрестоматія (від першоджерел до сучасності). У 2-х томах. Т.2 Львів : ЛьвДУВС, 2019. 544 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1/2/%d1%81%d0%be%d1%86%d1%96%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b3%d1%96%d1%8f%202.pdf>.

45. Орбан-Лембрик Л. Є. Соціальна психологія : підручник. У 2 кн. Київ : Либідь, 2006. Кн. 2. Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія., 2006с. 560 с.

46. Чаплинська Ю. А. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 6. 2019. С. 181–184.

47. Boiarov V., Larkin M., Kyrychenko O., Penkov S., Kruhlov O. Features of the investigation of hooliganism committed by football fans. *Cuestiones Políticas*. 2021. Volume 39. Number 69. P. 513-529.

48. Копотун І. М., Рудик М. М. Правові та організаційні основи запобігання злочинам, що вчиняються молодіжними футбольними угрупованнями в Україні : монографія. Дніпро : Середняк Т. К., 2016. 237 с.

49. Криміналістика (курс лекцій) : навчальний посібник / М. Ю. Будзієвський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, К. О. Чаплинський, Ю. А. Чаплинська. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 397 с.

50. Весельський В. К., Зав'ялов С. М., Пясковський В. В. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочинів в боротьбі зі злочинністю : навч. посіб. Київ : КНТ, 2009. 160 с.

51. Криміналістика (криміналістична техніка) : Курс лекцій / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтевський, Г. С. Семаков. Київ : МАУП, 2001. 216 с.

52. Клімов Б.В. Способи вчинення хуліганства футбольними вболівальниками. *Право і суспільство*. 2024. № 1. Т. 1 С. 212-217.

53. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська. 2-е вид. перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

54. Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д., Петряєв С. Ю. Криміналістика: Навчальний посібник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. в двох частинах. Частина II : Криміналістична тактика. Методика розслідування. Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського. 2017. 474 с.

55. Скригонюк М. І. Криміналістика : підручник. Київ : Атіка, 2005. 496 с.

56. Гора І. Поняття способу вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні. *Legea si Viata*. 2012. № 9. С. 35-38. URL: <http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2012/9/08.pdf>.

57. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 29 с.

58. Салтевський М. В. Криміналістика : Підручник : У 2 ч. Ч. 2. Харків : Консум, 2001. 528 с.

59. Рудик М. М. Запобігання злочинам, що вчиняються молодіжними футбольними угрупованнями в Україні : монографія. Херсон : Гельветика, 2019. 288 с.

60. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 704 с.

61. Кримінальний Кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення : 15.01.2022 р.).

62. Про судову практику у справах про хуліганство : постанова Пленуму Верховного Суду України №10 від 22 грудня 2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va010700-06#Text>.

63. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду від 5.03.2024 р. у справі № 202/716/22 : Провадження № 51-5296км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117555107>.

64. Налуцишин В. В. Визначення ознак об'єктивної сторони хуліганства. *Право і суспільство*. 2013. №6-2. С. 302–306

65. Перед футбольним матчем Україна – Туреччина на полі стадіону «Металіст» вибігла жінка з голими грудьми. *Новини Харкова* : веб-сайт. URL: <http://uanews.kharkiv.ua/sport/2017/09/03/163299.html>.

66. Розгляд судами кримінальних справ про хуліганство. *Верховний Суд України* : веб-сайт URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/B0DCABFE5CB7F216C2257B7C0042F42D](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/B0DCABFE5CB7F216C2257B7C0042F42D).

67. Ухвала Збаразького районного суду Тернопільської області : Справа № 598/1623/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70851190>.

68. Вирок Галицького районного суду Івано-Франківської області у справі № 341/1460/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/61113140>.

69. Вирок Білозерського районного суду Херсонської області від 19 верес. 2012 р. у справі № 2102/84/2012. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/29926649>.

70. 26 осіб затримали за хуліганство на футбольному матчі в Черкасах. *LB.ua* : веб-сайт. URL: [https://lb.ua/society/2018/05/20/398104\\_26\\_chelovek\\_zaderzhali\\_huliganstvo.html](https://lb.ua/society/2018/05/20/398104_26_chelovek_zaderzhali_huliganstvo.html).

71. Чотирбок Л. Фанатові «Динамо» оголосили підозру після бійки на стадіоні «Олімпійський». URL: <https://sector.depo.ua/ukr/football/fanatovi-dinamo-ogolosili-pidozru-pislya-biyki-na-stadioni-olimpiyskiy-202110131379174>.

72. Вирок Солом'янського районного суду м.Києва від 24 верес. 2012 р. у справі № 1/2609/1015/12. URL: <https://opendatabot.ua/court/26122364-c0ab56b1027349ad2616a7b0a478abac#:~:text=%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D1%83%D1%8E%D1%87%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B4%D1%96-,%D0%93%D0%BE%D1%80%D0%B1%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97,-%D0%A1.%D0%90> \

73. Динту В. А. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів : автореф. дис. на здобуття наук ступеню канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2014. 20 с.

74. Динту В. А. Обстановка злочину в структурі криміналістичної характеристики злочину. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 60. С. 240-246.

75. Криміналістика : підручник : у 2 т. / А. Ф. Волобуєв та ін. ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. Т. 2. 312 с.

76. Шеремет А. П. Криміналістика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

77. Когутич І. І. Криміналістика: особливості методики розслідування окремих видів злочинів. Текст лекцій. Львів : Тріада плюс, 2006. 456 с.

78. Гусєва В. О. Особливості обстановки та способу вчинення злочину як елементів криміналістичної характеристики посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4 (84). С. 223.

79. Тіщенко В. В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз: монографія. Одеса: Юридична література, 2002. 360 с.

80. Трясун П. Р. Криміналістична характеристика та особливості розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 (081) / ПрАТ «Вищий навч. заклад» «Міжрегіон. акад. управл. Персоналом». Київ, 2020. 245 с.

81. Усаткін Д. Г. Криміналістична характеристика та особливості розслідування групового порушення громадського порядку : дис. ... канд. юрид. наук : 081 / Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ, 2021. 240 с.

82. Положення про слідчі підрозділи Національної поліції України : затверджено наказом М-ва внутр. справ України від 6 лип. 2017 р. № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>.

83. Шевчук В. М. Засоби реалізації криміналістичної профілактики економічних злочинів. Криміналістична профілактика економічних злочинів : наук.-практ. посіб. / Акад. прав. наук України, Ін-т вивчення проблем злочинності; за ред. В. А. Журавля. Харків, 2006. С. 149-170.

84. Інструкція з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : затверджено наказом М-ва внутр. справ України від 6 лип. 2017 р. № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0919-17#n4>.



85. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

86. Антонюк О. В., Чаплиський К. О. Теоретичні засади методики розслідування хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень : монографія. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 181 с.

87. Порядок організації робіт із забезпечення громадського порядку та громадської безпеки під час проведення футбольних матчів : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 25 квіт. 2012 р. № 341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341-2012-%D0%BF#Text>

88. Інструкція про організацію виконання працівниками поліції функцій споттера під час заходів, пов'язаних із підготовкою та проведенням футбольних матчів : затверджено наказом М-ва внутр. справ України від 18 берез. 2013 р. № 255. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RE23099>.

89. Анатонюк О. А. Методика розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку: наукові та праксеологічні засади : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 384 с.

90. Кузьменко О. П. Особливості використання спеціальних знань в ході розслідування масових заворушень. Малиновські читання : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Острог, 13-14 листоп. 2015 р.). Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2015. С. 187-188.

91. Маслова О. О. Структура обстановки вчинення злочину. *Право і суспільство*. 2017. № 7. С. 158-164.

92. Малярова В. О. Спосіб вчинення як одне з ключових завдань доказування під час розслідування вбивств. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 16. том 2. С. 93-95.

93. Калюга К. В. Мистецтво здобувати та використовувати інформацію щодо особи злочинця : монографія. Харків : Право, 2019. 256 с.

94. Коновалова В.О. Вбивство: мистецтво розслідування : монографія. Харків : Факт, 2001. 311 с.
95. Велика Українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 2: М-Я / редкол. : В. В. Сокурєнко (голова), О. М. Бандурка (співголова) та ін. ; наук ред.. О. М. Литвинов. Харків : Факт, 2021. 870 с.
96. Резнікова О. І. Віктимологічне пізнання особи у криміналістиці : дис.. канд.. юрид. наук : 12.00.09. Нац. акад. правових наук України, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності ім. академіка В. В. Сташиша. Харків, 2015. 265 с.
97. Сіренко О. В. Поведінка потерпілого як складова його криміналістичної характеристики. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2015. Вип.1 (2). С. 127-133.
98. Єфімов М. М. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики хуліганства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 235-241.
99. Пожар В.Г. Процесуальний статус потерпілого за новим Кримінальним процесуальним кодексом України: позитивні кроки та прогалини правової регламентації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 126–131.
100. Мудрак І. В. Щодо визнання особи потерпілою у кримінальному провадженні. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 175-180.
101. Ващук Б.Л. Заподіяння немайнової шкоди як підстава для визнання юридичної особи потерпілою в кримінальному процесі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 330–332.
102. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : Підручник. Київ : Істина, 2014. 432 с.

103. Кофанов А. В., Кофанова О. С. Криміналістика : посібн для підготовки іспитів. Київ : ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 248 с.
104. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Кузьмічов Я. В. та ін. Криміналістика: питання і відповіді : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 280 с.
105. Орел Л. Індивідуалізаційні права юридичних осіб : Монографія. Київ : Інтерсервіс, 2017 р. 192 с.
106. Войтко А. О. Криміналістична характеристика та розслідування групового порушення громадського порядку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 (081) / ПрАТ «Вищий навч. заклад» «Міжрегіон. акад. управл. персоналом». Київ, 2020. 255 с.
107. Джафарзаде Д. Т. Розслідування порушень громадського порядку, що вчиняються молодіжними екстремістськими групами : дис. ... докт. філософії : 12.00.09 / ПрАТ «Вищий навч. заклад» «Міжрегіон. акад. управл. персоналом». Київ, 2021. 271 с.
108. Кузьменко О. П. Початковий етап розслідування масових заворушень : автореф.дис. на здобуття наук ступеню канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 20 с.
109. Шалдирван П.В. Методика розслідування масових заворушень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Академія адвокатури України. Київ, 2005. 210 с.
110. Шевченко А. С. Розслідування хуліганства, вчиненого під час виборчого процесу в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 (081) / Відкритий міжнар. ун-т розв. людини «Україна». Київ, 2019. 230 с.
111. Резнікова О. І. Віктимологічне пізнання особи в криміналістиці: сутність та значення. Питання боротьби зі злочинністю. 2013. Вип. 25. С. 241-251. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pbzz\\_2013\\_25\\_23.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pbzz_2013_25_23.pdf).
112. Шепітько В. Ю. Особа потерпілого в системі криміналістичної характеристики злочинів. *Проблеми законності* : республік. між від. наук. зб.

/ відп. ред. В. Я. Тацій. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. Вип. 93. С. 168–174.

113. Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посібник. 2-е вид., доп. і перероб.. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.

114. Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів : постанова Пленуму Верховного Суду України від 2 лип. 2004 р. N 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-04#Text> (дата звернення : 15.01.2022 р.).

115. Туляков В. О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи : автореф. дис. на здобуття наук ступеню канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2001. 20 с.

116. Франк Л. В. Виктимологические исследования за рубежом. Укрепление законности и правопорядка. Душанбе, 1973. С. 148–157.

117. Джужа А. О., Тичина Д. М. Роль потерпілого (жертви) в механізмі вчинення злочину. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 4 (105). С. 87-98.

118. Москаленко Г. В. Поняття та особливості етапів розслідування злочинів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. С. 376–379.

119. МалярOVA В. О. Етапізація процесу розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 86-91.

120. Пиріг І. В., Карпенко Р. В. Теорія і практика заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми : монографія. Дніпро : ДДУВС, 2021. 188 с.

121. Криміналістика: підручник / Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. та допов. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 948 с.

122. Криміналістика. Академічний курс : підручник / Т. В. Варфоломеева та ін. Київ. Юрінком Інтер, 2011. 504 с.
123. Когутич І.І. Типові ситуації початкового етапу розслідування вбивств та обумовлені ними алгоритми дій слідчого. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2013. № 1. С. 233–247.
124. Воронін В. І. Розслідування умисних вбивств, учинених на замовлення з використанням вибухових пристроїв : дис. ... канд.. юрид. наук. : 12.00.09: Київ. 2019. 264 с.  
URL: [http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/13778/1/dysertatsia\\_voronin\\_vi.pdf](http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/13778/1/dysertatsia_voronin_vi.pdf).
125. Дрозд В. Г. Окремі питання регламентації початку досудового розслідування в умовах проведення правової реформи. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 268-272.
126. Погорецький М. А. Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 93-103.
127. Одерій О. В. Теоретичне осмислення початкового етапу досудового розслідування. *Вісник Луганського державного університету 4'2015 внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2015. № 4. С. 258-263.
128. Мазур А. Межі початкового етапу розслідування. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2015. Випуск 61. С. 435-441.  
URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2013/10/%D0%92%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA-61.pdf>.
129. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Мін-ва внутр. справ України від 07 лип. 2017 р. № 575.  
URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>.

130. Грібов М. Л. Забезпечення оперативними підрозділами кримінального процесуального доказування як наукова категорія. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 40-48.

131. Сучасний кримінальний процес країн Європи : монографія / В. В. Луцик, В. А. Савченко, В. І. Самарін та ін. ; за ред. В. В. Луцика та В. І. Самаріна. Харків : Право, 2018. 792 с.

132. Клімов Б.В. Поняття та шляхи виявлення хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 26 травня 2023 р.). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 104-107.

133. Криміналістика : підручник. Вид. 2-ге, переробл. і допов. / В. В. Пясковський та ін.; за заг. ред. В. В. Пясковського. Харків : Право, 2020. 752 с.

134. Шевчук В. М. Теоретичні засади формування тактичних операцій у криміналістиці. *Право і суспільство: науковий журнал*. Дніпропетровськ : ДГУ. 2014. Вип. №1. С. 223-229.

135. Шевчук В. М. Значення тактичних завдань для побудови та реалізації типових тактичних операцій у кримінальному провадженні *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2016. №5, Septembrie. С. 204-207.

136. Шевчук В. М. Діалектика взаємозв'язку тактичних завдань та тактичних операцій у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. Електронне наукове фахове видання Юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». 2015. №3. С. 240-243.

137. Дьоров С. Л. Поняття та сутність оперативного пошуку злочинно-активних осіб підрозділами кримінальної поліції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 1. С. 38-41.

138. Колосков В. В. Щодо визначення понять оперативний пошук і оперативний розшук. *Актуальні проблеми взаємодії оперативних та слідчих*

*підрозділів у протидії організованій злочинності* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 18 квіт. 2008 р. Одеса : ОДУВС, 2008. С. 27–29.

139. Черняк А.М. Пошук фактичних даних про злочини на каналі міжнародного студентського обміну. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 103-107.

140. Албул С. В., Загнибіда В. В. Поняття та складові оперативного (ініціативного) пошуку підрозділів карного розшуку. *Організаційно-правові засади боротьби з правопорушеннями на транспорті* : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 29 листоп. 2013 р. Одеса : ОДУВС, 2013. С. 4-5.

141. Верлос Н. В., Пирожкова Ю. В., Мельковський О. В. Особливості проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 5. С. 351-355.

142. Клімов Б.В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, та алгоритми їх вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №12. С. 397-401. URL: [http://www.lsej.org.ua/12\\_2023/99.pdf](http://www.lsej.org.ua/12_2023/99.pdf).

143. Карпов Н. С. Слідчі ситуації: поняття, сутність та значення у досудовому кримінальному провадженні про податкові злочини. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Науковий журнал. Серія: Юридичні науки*. 2015. №4 (81). С. 122–129

144. Степанюк Р. Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 110–115

145. Журавель В. А. Ситуаційний підхід до формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2008. Вип. 8. С. 102–108.

146. Веліканов С.В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці: автореф дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2002, 20 с.
147. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: підручник для студентів юрид. вузів фак. / за ред. проф. В.Ю. Шепітька. Х.: Право, 1998. 376 с.
148. Єфімов М. М. Методика розслідування хуліганства : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 216 с.
149. Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України : наказ М-ва внутр. справ України від 20 трав. 2020 р. № 405. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text>.
150. Моїсєєв Є. М., Тацій В. Я., Шемшученко Ю. С. Міжнародна поліцейська енциклопедія. Кримінально-процесуальна та криміналістична діяльність поліцейських організацій. Київ: Атіка, 2019. 1008 с.
151. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України : теоретичні та прикладні проблеми попередження: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків. 480 с.
152. Журавель В. А. Актуальні проблеми криміналістичної методики розслідування злочинів. *Проблеми боротьби зі злочинністю*. 2009. № 100. С. 362-375
153. Жирний Г. Ю. Структура окремих криміналістичних методик розслідування певних категорій злочинів. *Актуальні проблеми сучасної криміналістики* : матеріали науково-практичної конференції : у 2-х ч., Сімферополь-Алушта, 19–21 вересня 2002 р. Сімферополь : Доля, 2002. Ч. 2. С. 162–167
154. Бірюков В.В. Встановлення особи злочинця за допомогою даних інформаційних систем з огляду на складену ситуацію. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ імені Е.О. Дідоренка*. 2012. № 3. С. 241–248.



155. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 28.03.2012 р. : Справа № 1-1205/11.  
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/23830422>.

156. Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України : наказ М-ва внутр. справ України від 27 квіт. 2020 р. № 357.  
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text>.

157. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Ген. прокуратури України, М-ва внутр. справ України, Служби безп. України, Адміністрації Держ. прикорд. служби України, М-ва фін. України, М-ва юст. України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5.  
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>.

158. Положення про Департамент карного розшуку Національної поліції України : наказ М-ва внутр. справ України від 14 листоп 2015 р. № 90.  
URL: <https://www.npu.gov.ua/acts/pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-departament-karnogo-rozshuku-nacionalnoyi-policiyi-ukrayini>.

159. Берназ П.В. Взаємодія слідчого з оперуповноваженим ДСБЕЗ при розслідуванні економічних злочинів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2006. 20 с.

160. Бойко О. П., Рогальська В. В. Взаємодія слідчих Національної поліції України з підрозділами карного розшуку на досудовому провадженні : монографія. Дніпро : Видавець Біла К.О. 2018. 180 с.

161. Бондар С. В. Взаємодія слідчих підрозділів Національної поліції України з правоохоронними органами інших держав під час розслідування злочинів у сфері банківської діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 17 с.

162. Борисенко М. В. Взаємодія слідчого з оперативними та іншими підрозділами органів Національної поліції під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2021. 260 с.

163. Васильковський І. І. Взаємодія правоохоронних органів при розслідуванні кіберзлочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 19 с.

164. Волобуєва О. О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, що скоїла злочин: дис. ... канд. юрид. наук. Донецьк, 2006. 236 с.

165. Єфіменко І. М. Взаємодія слідчих і оперативних підрозділів при реалізації таємної інформації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 20 с.

166. Ковальов В. В. Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 228 с.

167. Малюга В. М. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами в системі методики розслідування злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 18 с.

168. Онисьєв В. А. Взаємодія правоохоронних органів у розкритті легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 16 с.

169. Патик А. А. Взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 233 с.

170. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків: Арсіс ЛТД, 2007. 576 с.

171. Старченко О. В. Місце та роль зовнішньої взаємодії у слідчій діяльності : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд.. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2007. 18 с.

172. Яковчук С. В. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування серійних вбивств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 20 с.

173. Протидія одержанню неправомірної вигоди службовою особою підрозділами захисту економіки національної поліції України : монографія А.М. Лисенко та ін. Харків : «Видавництво «Форт», 2017. 176 с.

174. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина : підручник / Е. О. Дідоренко, І. П. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєв, В. П. Пилипчук, В. Л. Регульський ; за заг. ред. Л. В. Бородича. Луганськ : РВВ ЛІВС, 1999. Т. 1. 392 с.

175. Досудове розслідування : навч.-метод. посіб. / Ю. П. Алєнін, Л. І. Аркуша, І. В. Гловюк, В. К. Волошина, О. В. Малахова, О. О. Торбас / за ред. В.К. Волошиної. 2020. 141 с.

176. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

177. Абламський С. Є., Юхно О. О., Лук'яненко Ю. В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопо-рушень: навч. посіб.; за заг. ред. доктора юрид. наук, професора О. О. Юхна. Харків, 2017. 152 с.

178. Павлютін Ю. М. Застосування категорії «взаємодія» у забезпеченні національної безпеки України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 87-95.

179. Основи оперативно-розшукової діяльності в Україні : посіб. / В. В. Аброськін, С. В. Албул, С. О. Єгоров, та ін.; за заг. ред. В. В. Аброськіна. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2020. 198 с.

180. Організація взаємодії підрозділів Національної поліції під час проведення досудового розслідування: навч. посібник / О. П. Бойко, О. Ф. Кобзар, В. В. Рогальська, Н. П. Черняк. Дніпро : ДДУВС, 2017. 84 с.

181. Біленчук П. Д., Лисиченко В. К., Клименко Н. І. та ін. Криміналістика: підручник / за ред. П. Д. Біленчука. 2-ге вид. Київ: Атіка, 2001. 544 с., с. 276; Досудове розслідування : навч.-метод. посіб. / Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша, І. В. Гловюк, В. К. Волошина, О. В. Малахова, О. О. Торбас / за ред. В.К. Волошиної. 2020. 141 с.

182. Криміналістика: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид. Київ: Ін Юре, 2004. 728 с.

183. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень : навч. посіб. Видання друге, доповнене і перероблене / С. Є. Абламський, О. О. Юхно, Т. Г. Фоміна та ін. Харків : ФОП Панов А. М., 2019. 209 с.

184. Малюга В. М. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами в системі методики розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 289 с. URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-23.pdf>.

185. Гусева В Проблеми взаємодії слідчого з іншими суб'єктами під час розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу. Jurnalul juridic national: teorie și practică. 2019. № 2, ч. 2 (Martie). С. 114-119

186. Іванов В. В. Взаємодія оперативних підрозділів органів внутрішніх справ і слідчого на досудових стадіях кримінального процесу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 21.00.06. Київ, 1998. 20 с.

187. Малярова В. О. Види і форми взаємодії під впливом нового кримінального процесуального законодавства. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2017. С. 179-182.

188. Марков М. М. Організація взаємодії оперативних підрозділів з органами досудового розслідування під час розслідування злочинів у бюджетній сфері.

URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/14ac6102-bfcb-4f30-9511-0e0b9d4735d2/content>.

189. Ткаченко В. В. Європейський досвід протидії правопорушенням футбольних хуліганів. *Наука і правоохоронна діяльність*. 2015. № 2(28). С. 10-15.

190. Про реалізацію в окремих територіальних органах і підрозділах Національної поліції пілотного проекту щодо запровадження діяльності груп комунікації під час проведення мирних зібрань та інших масових заходів : доручення Національної поліції України від 2 лют. 2017 р. № 1178/02/20-2017.

191. Про реалізацію ГУНП в Одеській області пілотного проекту щодо запровадження діяльності груп комунікації під час проведення мирних зібрань та інших масових заходів : наказ ГУНП України в Одеській області від 20 лют. 2017 р. № 496/2093.

192. Про запровадження в територіальних органах і підрозділах Національної поліції постійно діючих робочих груп поліцейських з питань комунікації з організаторами та учасниками масових заходів : доручення Національної поліції України від 31 лип. 2017 р. № 8246/01/20-201.

193. Оверченко Д. Г. Загальні положення переговорної діяльності поліцейських груп превентивної комунікації під час масових заходів. *Юридична психологія*. 2017. № 2 (21). С. 156-164

194. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22 черв. 2000 р. № 1835-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

195. Про затвердження Порядку організації робіт із забезпечення громадського порядку та громадської безпеки під час проведення футбольних матчів : Постанова КМУ від 25 квіт. 2012 р. № 341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341-2012-%D0%BF#Text>.

196. Департамент міжнародного поліцейського співробітництва разом із іншими компетентними підрозділами Національної поліції України та

іншими правоохоронними органами. Національна поліція України. Офіційний вебпортал. URL: <https://www.npu.gov.ua/pro-policiyu/struktura-nacionalnoyi-policiyi/departament-mizhnarodnogo-policejskogo-spivrobitnictva>.

197. Європейська конвенція про насильство та неналежну поведінку з боку глядачів під час спортивних заходів, і зокрема футбольних матчів від 19 серп. 1985 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_003#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_003#Text).

198. Про комплексний підхід до питань безпеки, охорони та обслуговування під час футбольних матчів та інших спортивних заходів : Конвенція Ради Європи від 3 лип. 2016 р. № 218. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU16092>.

199. Клімов Б.В. Організаційно-тактичні особливості проведення огляду під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. №81. Ч.3. С. 95-102.

200. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Слідчий огляд: поняття та види. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*, № 1, 2013. с. 263–269.

201. Макаренко Є. І., Негодченко О. В., Тertiшник В. М. Огляд місця події: навч. посібн. Дніпропетровськ: Дніпроп. юрид. ін-т МВС України, 2001. 156 с.

202. Слідчий огляд: сутність, види, тактика проведення огляду місця події і тактика використання техніко-криміналістичних засобів та спеціальних знань: монографія І Комаха В. О . та інші; За загальною редакцією Комахи В. О.; Одеська національна юридична академія. Дніпропетровськ, ІМА-прес, 2004. 396 с.

203. Пряхін Є. В. Слідча тактика : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 116 с.

204. Шепітько В. Ю. Тактика огляду місця події : конспект лекцій. Харків : УкрЮА, 1994. 20с.

205. Криміналістика: підручник / В.Ю. Шепітько та ін.; за ред. В. Ю. Шепітько. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Ін Юре, 2004. 728с.
206. Криміналістика : підручник / А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін.; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Маляррової. У 2-х т. Т. 1. ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 384 с.
207. Криміналістика : підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін. ; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 752 с.
208. Слідчі (розшукові) дії : навч. посібник / О.В. Авраменко, Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк та ін.; за заг. ред. Р.І. Благути, Є.В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 416 с.
209. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підруч. Київ : Кондор, 2005. 588 с.
210. Єфімов М. М. Організація і тактика розслідування хуліганства : навч.-практ. посібник. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 125 с.
211. Шалдирван П.В. Особливості початкового етапу розслідування масових заворушень. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2003.№ 21(ч. 1).С.92-98.
212. Карпушин С.Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2016. 210 с.
213. Клімов Б.В. Чинники, які обумовлюють особливості допиту під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. *International scientific conference “Scientific innovations in law amidst the impact of the Russian-Ukrainian war on the legal system”*: conference proceedings (February 7–8, 2024. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. P. 161-163.
214. Пирожкова Ю., Верлос Н., Мельковський О. Організаційні та тактичні особливості проведення допиту підозрюваних при розслідуванні

хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. *Юридичний вісник*. 2022. № 5. С. 91-98.

215. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т.1 / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. 328 с.

216. Янковий М. О. Тактичні засади допиту та розвідувального опитування: порівняльне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Одеса, 2007. 18 с.

217. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / за ред. С.В. Ківалова, С.І. Кравченко. Одеса : Фенікс, 2020. 924 с.

218. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : монографія. Київ : НВТ «Правник». НАВСУ, 1999. 126 с.

219. Коцюба С.А. Організаційно-тактичні особливості допиту на початковому етапі розслідування незаконного заволодіння військовослужбовцем вогнепальною зброєю. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: збірник наукових праць. 2017. № 4. С. 289-297.

220. Ромців О. І. Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. ... канд.. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2016. 226 с.

221. Денисюк С. Ф. Система тактичних прийомів обшуку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Харків, 1999. 18 с.

222. Мельниченко С. П. Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного переміщення вогнепальної зброї : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ, 2016. 223 с.



223. Криміналістика : підруч. / В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків. : Харківськ. нац. ун-т внутр. справ, 2011. 666 с.

224. Харабара М. С. Післяматчевий огляд футбольного дискурсу: комунікативна організація і мовна реалізація. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2024. Випуск 65. С. 141-147

225. Єлісєєва С. В. Особливості усного перекладу під час допиту в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2024. Випуск 65. С. 242-246.

226. Щур Б. В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами : монографія ; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків : Гриф, 2005. 176 с.

227. Вакулик О. О., Лях В. М. Щодо питань організації належного техніко-криміналістичного забезпечення огляду місця події органами досудового розслідування. *Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні* : матер. наук.-практ. семінару, 13 трав. 2016 р.. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2016. С. 34-36

228. Бідняк Г. С. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 152 с.

229. Таранова А. Формивикористання спеціальних знань у розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 198-203

230. Ваканич О. В. Форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-1466/>.

231. Шрамко О. М. Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень : дис. ... д-ра філософії : 12.00.09. Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2021. 272 с.

232. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.

233. Семенов В. В. Спеціальні знання при розслідуванні злочинів (зміст, організація, використання): автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : НАВСУ, 2006. 20 с.

234. Степанюк Р. Л. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів у бюджетній сфері України. *Криміналістичний вісник*. 2012. № 1(17). С. 102-108.

235. Харкевич Ю. І., Вакулик О. О. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здоров'я в умовах пандемії. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 3-4. С. 232-242

236. Експертна служба МВС.  
URL: <https://dnedkc.mvs.gov.ua/%d0%b5%d0%ba%d1%81%d0%bf%d0%b5%d1%80%d1%82%d0%bd%d0%b0-%d1%81%d0%bf%d0%b5%d1%86%d1%96%d0%b0%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d1%96%d1%81%d1%82%d1%8c-9-5-%d0%bc%d0%be%d0%bb%d0%b5%d0%ba%d1%83%d0%bb%d1%8f%d1%80>.

237. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Мін-ва юстиції України від 8 жовт. 98 р. № 53/5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

238. Експертиза відео-, звукозапису. URL: <https://www.hniise.gov.ua/13975-ekspertiza-vdeo-zvukozapisu.html>.

239. Христов О. Л., Лонська Є. В. Організаційно-тактичні особливості пред'явлення для впізнання за фонограмою. *Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності підрозділів кримінальної поліції* : зб. матеріалів

Всеукр. наук.-практ. семінару, 23 бер. 2018 р. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 171-174.

240. Кириченко О. В., Христов О. Л. Організаційно-тактичні особливості використання представників громадськості під час проведення пред'явлення для впізнання за голосом чи мовленням. *Збірник Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України*. 2021. № 1. С. 33–44.

241. Львівський НДЕКЦ. URL: <http://ndekc.lviv.ua/10.9.html>.

## ДОДАТКИ

## Додаток А

## СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

***В яких опубліковані основні результати дисертації:***

1. Клімов Б.В. Елементи криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №7. С. 321-324. URL: [http://www.lsej.org.ua/7\\_2022/76.pdf](http://www.lsej.org.ua/7_2022/76.pdf)
2. Клімов Б.В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, та алгоритми їх вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №12. С. 397-401. URL: [http://www.lsej.org.ua/12\\_2023/99.pdf](http://www.lsej.org.ua/12_2023/99.pdf)
3. Клімов Б.В. Організаційно-тактичні особливості проведення огляду під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. №81. Ч.3. С. 95-102.
4. Клімов Б.В. Способи вчинення хуліганства футбольними вболівальниками. *Право і суспільство*. 2024. № 1. Т. 1 С. 212-2017.

***Які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:***

5. Клімов Б.В. Слідова картина хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. *Забезпечення правопорядку та протидії злочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 17 червня 2021 р.)*. Дніпро: ВВПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2021. С. 129-130.
6. Клімов Б.В. Особа «футбольного хулігана» як елемент криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. *«Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики»*: матеріали V Міжнародної науково-

практичної конференції (Дніпро, 26 травня 2023 р.). Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2023. С. 283-284.

7. Клімов Б.В. Поняття та шляхи виявлення хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 26 травня 2023 р.). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 104-107.

8. Клімов Б.В. Чинники, які обумовлюють особливості допиту під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. *International scientific conference “Scientific innovations in law amidst the impact of the Russian-Ukrainian war on the legal system”*: conference proceedings (February 7–8, 2024. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. P. 161-163.

## ЗВЕДЕНІ РЕЗУЛЬТАТИ

опитувань 91 працівників прокуратури, 407 слідчих (дізнавачів), 104 працівників оперативних підрозділів 43 працівників експертних установ МВС України (всього опитано 645 працівників)

|    |                                                                                                                                                                                                                                                           |                                |
|----|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------|
| 1. | <b>Стаж практичної роботи:</b><br>- до 3-х років<br>- від 3 – до 5 років<br>- від 5 – до 10 років<br>- більше 10 років                                                                                                                                    | 46%<br>24%<br>21%<br>9%        |
| 2. | <b>Які елементи криміналістичної характеристики відіграють найбільш вагоме значення під час розслідування?</b><br>– способи вчинення<br>– обстановка та слідова картина<br>- особа кримінального правопорушника<br>– особа потерпілого<br>– інші елементи | 17%<br>15%<br>36%<br>27%<br>5% |
| 3. | <b>До характерних психологічних якостей особи «випадкового глядача», який вчинив футбольне хуліганство, відносяться:</b><br>- агресивність<br>– жорстокість<br>– цинізм<br>- грубість<br>- егоцентризм                                                    | 5%<br>-<br>8%<br>11%<br>-      |
| 4. | <b>До характерних психологічних якостей особи «ситуативного глядача», який вчинив футбольне хуліганство, відносяться:</b><br>- агресивність<br>– жорстокість<br>– цинізм<br>- грубість<br>- егоцентризм                                                   | 35%<br>-<br>28%<br>24%         |
| 5. | <b>До характерних психологічних якостей особи «постійного глядача», який вчинив футбольне хуліганство, відносяться:</b><br>- агресивність<br>– жорстокість<br>– цинізм<br>- грубість<br>- егоцентризм                                                     | 39%<br>-<br>42%<br>34%<br>-    |
| 6. | <b>До характерних психологічних якостей особи «члена фан клубу», який вчинив футбольне хуліганство, відносяться:</b><br>- агресивність<br>– жорстокість<br>– цинізм<br>- грубість                                                                         | 48%<br>-<br>42%<br>39%         |

|     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |                                  |
|-----|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------|
|     | - егоцентризм                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               | -                                |
| 7.  | <p><b>До характерних психологічних якостей осіб «радикально налаштованих на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій», які вчинили футбольне хуліганство, відносяться:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- агресивність</li> <li>- жорстокість</li> <li>- цинізм</li> <li>- грубість</li> <li>- егоцентризм</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  | 82%<br>87%<br>45%<br>49%<br>92%  |
| 8.  | <p><b>Які типи футбольних вболівальників вчинюють кримінальні правопорушення у групі:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- випадкові глядачі</li> <li>- ситуативні глядачі</li> <li>- постійні глядачі</li> <li>- члени фан клубів</li> <li>- особи радикально налаштовані на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій (ультрас)</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              | 24%<br>76%                       |
| 9.  | <p><b>Способи вчинення хуліганства футбольними вболівальниками як правило включають:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- підготовку, безпосереднє вчинення та приховування</li> <li>- один або два із запропонованих елементів</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      | 68%<br>32%                       |
| 10. | <p><b>До способів підготовки до вчинення хуліганства футбольними вболівальниками відносяться:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- підшукування співучасників, знарядь, засобів вчинення кримінального правопорушення, розподіл ролей, обговорення плану, вибір способу безпосередніх дій</li> <li>- вжиття заходів, які б унеможливили ідентифікацію особи хулігана (маскування/гримування)</li> <li>- вжиття заходів, які б забезпечили впізнаваність кримінального правопорушника для інших співучасників</li> <li>- вибір маршруту зникнення з місця вчинення кримінального правопорушення</li> <li>- вибір лінії поведінки та протидії правоохоронним органам у разі затримання</li> </ul> | 88%<br>42%<br>34%<br>21%<br>16%  |
| 11. | <p><b>До способів безпосереднього вчинення хуліганства футбольними вболівальниками відносяться:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- нецензурна лайка, образливі висловлювання на адресу вболівальників команди суперників або інших осіб</li> <li>- використання на стадіоні піротехнічних або інших заборонених засобів</li> <li>- прояви особливої зухвалості (завданням потерпілому побоїв або тілесних ушкоджень)</li> <li>- знищення чи пошкодження майна (автомобілів, вітрин, банерів, біг бордів, в тому числі шляхом підпалу)</li> <li>- створення шуму, вибігання вболівальників на ігрове поле, що</li> </ul>                                                                       | 63%<br>38%<br>82 %<br>48%<br>42% |

|     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |                                                                                                                        |
|-----|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|     | <p>призводить до зриву чи зупинки футбольного матчу</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>– прояви безсоромності чи грубої непристойності</li> <li>– прояви виняткового цинізму</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | <p>19%</p> <p>15%</p> <p>18%</p>                                                                                       |
| 12. | <p><b>Способами приховування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками є:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>– зникнення з місця події</li> <li>– відмова давати показання або дача неправдивих показань</li> <li>– знищення знарядь і засобів вчинення кримінального правопорушення</li> <li>- підшукування транспортних засобів</li> <li>- вибір житла для тимчасового переховування</li> <li>- злиття у натовпі фанатів з аналогічною клубною символікою</li> <li>- переодягання, позбавлення фанатівської одяжі та символіки, змивання з частин тіла фарбуючих речовин</li> <li>- придбання підrobних документів та посвідчень особи</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       | <p>73%</p> <p>68%</p> <p>38%</p> <p>3%</p> <p>4%</p> <p>37 %</p> <p>49 %</p> <p>-</p>                                  |
| 13. | <p><b>Несприятливими обставинами, що обумовлюють виникнення та складність слідчих ситуації початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками є:</b></p> <p>1) об'єктивного характеру:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- кримінальне правопорушення вчинено за відсутності свідків або очевидців в умовах певного місця та часу</li> <li>- частково або повністю знищено сліди кримінальними правопорушниками</li> <li>- вжито заходи, які унеможливили ідентифікацію особи (-іб) хулігана (-нів) серед інших футбольних вболівальників</li> </ul> <p>2) суб'єктивного характеру:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- несвоєчасне прибуття на місце події працівників поліції</li> <li>- неякісне проведення невідкладних та початкових процесуальних дій уповноваженими особами та/або вилучення слідів в ході його проведення</li> <li>- недоліки щодо використання (невикористання) науково-технічних засобів при проведенні слідчих (розшукових) дій</li> <li>- недоліки щодо використання (невикористання) спеціальних знань в процесі розслідування</li> <li>- неякісне, несвоєчасне проведення або непроведення оперативних заходів з метою встановлення та затримання особи кримінального правопорушника «по гарячих слідах»</li> <li>- неякісне планування та організація розслідування на початковому етапі</li> <li>- прорахунки в оцінці наявної інформації та доказів, внаслідок яких були висунуті та перевірялись невірні версії</li> </ul> | <p>4 %</p> <p>31 %</p> <p>49 %</p> <p>38 %</p> <p>82 %</p> <p>68 %</p> <p>61 %</p> <p>72 %</p> <p>52 %</p> <p>32 %</p> |
| 14. | <p><b>В цілому стан організації взаємодії між слідчими (дізнавачами), оперативними підрозділами, іншими органами та підрозділами Національної поліції, правоохоронними</b></p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |                                                                                                                        |



|     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |                                                                                                          |
|-----|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|     | <p><b>органами, прокурорами, а також з органами державної влади, громадськими об'єднаннями та окремими громадянами під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, характеризується як:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- високий (покращення не потребує)</li> <li>- середній (потребує несуттєвого покращення)</li> <li>- низький (потребує покращення)</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       | <p>4 %</p> <p>47 %</p> <p>49 %</p>                                                                       |
| 15. | <p><b>Першочерговими та невідкладними слідчими (розшуковими) діями після отримання заяви, повідомлення про хуліганство, вчинене футбольними вболівальниками, в залежності від часу вчинення кримінального правопорушення є:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- огляд місця події</li> <li>- допит потерпілих та свідків</li> <li>- пред'явлення для впізнання</li> <li>- освідування потерпілого</li> <li>- слідчий експеримент</li> <li>- обшук або проникнення до житла чи іншого володіння особи у порядку ст. 233КПК</li> <li>- отримання зразків для експертизи</li> <li>- призначення та проведення експертиз (експертних досліджень)</li> <li>- зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису</li> </ul> | <p>100 %</p> <p>97 %</p> <p>8 %</p> <p>16 %</p> <p>1 %</p> <p>1 %</p> <p>47 %</p> <p>3 %</p> <p>84 %</p> |
| 16. | <p><b>Основними організаційно-тактичними заходами слідчого огляду є:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>– визначення часу, меж, об'єктів та вузлових місць слідчого огляду</li> <li>- визначення учасників огляду та осіб, які залучаються до нього</li> <li>– розстановка сил і засобів на підготовчому етапі (до виїзду та безпосередньо на місці)</li> <li>– визначення порядку пересування місцем події</li> <li>– визначення найбільш доцільних тактичних прийомів огляду</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               | <p>73 %</p> <p>49 %;</p> <p>32 %</p> <p>41 %</p> <p>65 %</p>                                             |
| 17. | <p><b>До загальних недоліків нормативного регулювання взаємодії слідчого (дізнавача) з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами відносяться:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- відсутність нормативного закріплення тлумачення терміну «взаємодія»</li> <li>- відсутність чіткого визначення форм, змісту та видів взаємодії</li> <li>- неконкретизоване коло суб'єктів взаємодії</li> <li>- нечітке визначення ролі суб'єктів у спільній роботі</li> <li>- інше</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    | <p>47 %</p> <p>51 %</p> <p>13 %</p> <p>28 %</p> <p>1 %</p>                                               |
| 18. | <p><b>Суб'єктами взаємодії під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, частіше за все є:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- слідчі (дізнавачі)</li> <li>- працівники оперативних підрозділів (підрозділів кримінальної</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       | <p>100 %</p> <p>100 %</p>                                                                                |

|     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |                                                                                                                                                   |
|-----|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|     | поліції)<br>- прокурори<br>- дільничні офіцери поліції та поліцейські офіцери громад<br>- працівники патрульної поліції<br>- працівники поліції особливого призначення<br>- працівники поліції охорони<br>- поліцейські груп превентивної комунікації<br>- кінологи<br>- спеціалісти (фахівці, експерти)<br>- працівники ізоляторів тимчасового тримання Національної поліції України та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України<br>- працівники інших правоохоронних органів (Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної прикордонної служби України, СБУ, Управління державної охорони, якщо була запланована участь посадових та інших осіб, щодо яких здійснюється державна охорона та ін.)<br>- організатори футбольних матчів та їх представники<br>- оператори спортивних споруд<br>- працівники служби безпеки спортивних споруд (футбольних клубів)<br>- представники футбольних клубів<br>- працівники медіа (засобів масової інформації)<br>- працівники місцевої держадміністрації<br>- органи місцевого самоврядування<br>- громадські формування з охорони громадського порядку<br>- працівники органів охорони здоров'я | 100 %<br>27 %<br>9 %<br>8 %<br>4 %<br>7 %<br>23 %<br>87 %<br>– 30 %;<br>12 %<br>19 %<br>16 %<br>37 %<br>14 %<br>29 %<br>1 %<br>1 %<br>2 %<br>44 % |
| 19. | <b>Найбільш поширеними формами взаємодії слідчого (дізнавача), прокурора з працівниками оперативних підрозділів (підрозділів кримінальної поліції) під час розслідування хуліганства, що вчинюються футбольними вболівальниками, є:</b><br>1. Процесуальні:<br>- надання/виконання доручень на проведення СРД та НСРД<br>- надання/виконання доручень (розпоряджень, вказівок) під час спільного проведення окремої СРД або НСРД<br>- надання/виконання доручень на здійснення розшуку підозрюваних, які вчинили футбольне хуліганство<br>- здійснення приводу підозрюваних, свідків<br>- затримання підозрюваних які вчинили футбольне хуліганство, уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України)<br>- здійснення заходів безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві<br>2. Непроцесуальні:<br>- робота у складі СОГ                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       | 93 %<br>72 %<br>23 %<br>67 %<br>78 %<br>7 %<br>100 %                                                                                              |

|     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |                                                                                               |
|-----|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------|
|     | <ul style="list-style-type: none"> <li>- проведення нарад</li> <li>- обмін інформацією</li> <li>- аналіз матеріалів кримінального провадження та обговорення результатів проведення процесуальних дій і оперативних заходів</li> <li>- передача слідчому матеріалів ОРД при виявленні ознак кримінального правопорушення</li> <li>- планування часу відкриття кримінального провадження, окремих СРД та НСРД, пошукових (розшукових) заходів, одночасних СРД, НСРД та заходів оперативного пошуку</li> <li>- одночасне (узгоджене) проведення процесуальних дій та заходів оперативного пошуку</li> <li>- проведення оперативних заходів на встановлення футбольних вболівальників, які вчинили хуліганство у межах оперативного супроводження кримінального провадження</li> <li>- внесення змін до плану</li> <li>- формулювання версій та слідчих ситуацій</li> <li>- консультації та надання методичної допомоги</li> <li>- підведення підсумків та усунення недоліків взаємодії</li> <li>- надання допомоги наявними ресурсами (силами й засобами)</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               | 100 %<br>100 %<br>76 %<br>9 %<br>35 %<br>34 %<br>54 %<br>24 %<br>52 %<br>29 %<br>17 %<br>38 % |
| 20. | <p><b>Головними чинниками, які обумовлюють низький рівень взаємодії взаємодії слідчого (дізнавача), прокурора з працівниками оперативних підрозділів (підрозділів кримінальної поліції) під час розслідування хуліганства, що вчинюються футбольними вболівальниками, є:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>1) відсутність спеціалізації слідчих (дізнавачів) та оперативних працівників по протидії хуліганствам футбольних вболівальників</li> <li>2) висока завантаженість щодо виконання інших завдань, не пов'язаних із зазначеною категорією кримінальних правопорушень</li> <li>3) відсутність досвіду виконання оперативно-слідбових завдань щодо протидії хуліганству, що вчинюється футбольними вболівальниками</li> <li>4) другорядне значення оперативного обслуговування протидії кримінальним правопорушенням, що вчинюються футбольними вболівальниками</li> <li>5) недостатність інформації про оперативну обстановку протидії футбольним хуліганствам на території, об'єкті оперативного обслуговування, в місці, районі, області, регіоні</li> <li>6) відсутність ініціативи (ініціативних рапортів) зі сторони оперативних працівників</li> <li>7) перекладання слідчими (дізнавачами) ініціативи та відповідальності за проведення НСРД на оперативних працівників</li> <li>8) низький рівень ініціативи процесуального керівника (прокурів) щодо:</li> <li>- розгляду матеріалів досудового розслідування, які потребують погодження</li> </ul> | 64 %<br>58 %<br>69 %<br>28 %<br>57 %<br>17 %<br>63%<br>12 %                                   |

|     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |                                                                           |
|-----|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------|
|     | <ul style="list-style-type: none"> <li>- своєчасності прийняття процесуальних рішень</li> <li>- особистої участі у проведенні СРД та НСРД</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         | 41 %<br>74 %                                                              |
|     | 9) неякісне організаційне забезпечення взаємодії зі сторони керівництва                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      | 21 %                                                                      |
| 21. | <p><b>Специфіку проведення допитів у кримінальних провадженнях за фактами хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, обумовлюють такі чинники:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- чисельність допитів, їх черговість і невизначеність кола осіб, які йому підлягають, особливо при масових хуліганствах футбольних вболівальників та/або у місцях великого скупчення людей (стадіони, площі, сквери, парки, місця масового перегляду футбольних матчів та ін.)</li> <li>- значна кількість протилежних та/або неузгоджених показань підозрюваних, свідків, очевидців щодо ключових обставин подій</li> <li>- складність визначення процесуального становища або статусу допитуваних (потерпілі чи підозрювані) серед затриманих та заявників</li> <li>- неможливість чи надмірна складність спростування або підтвердження показань щодо ключових обставин події за відсутності інших джерел доказів</li> <li>- складність визначення ролей під час вчинення організованих хуліганств футбольних вболівальників</li> <li>- територіальна віддаленість місць до яких особи, що підлягають допиту, відразу відбувають після закінчення футбольних подій (інші райони міста, населені пункти, регіони, інші країни).</li> <li>- «особливий» соціальний статус допитуваних (футбольні гравці, тренери та судді, громадські діячі, журналісти, іноземці, неповнолітні та ін.).</li> <li>- вплив на слідчого (дізнавача) та інших членів СОГ, які залучаються до проведення допиту</li> <li>- вплив на допитуваних осіб зі сторони підозрюваних, або вплив на підозрюваних зі сторони потерпілих</li> <li>- інші</li> </ul> | 43 %<br>85 %<br>29 %<br>23 %<br>51 %<br>47 %<br>3 %<br>6 %<br>12 %<br>1 % |
| 22. | <p><b>Підготовка до допиту включає такі заходи:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- вивчення та аналіз матеріалів кримінального провадження, а також матеріалів адміністративних чи інших правопорушень щодо допитуваної особи</li> <li>- збір та аналіз інформації про допитуваного</li> <li>- вивчення, ознайомлення й актуалізація вимог законодавства та або останніх змін, а також методики проведення допиту</li> <li>- планування допиту визначення черговості, часу і місця проведення</li> <li>- визначення учасників, їх виклик, запрошення або підготовка процесуальних документів щодо залучення</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         | 65 %<br>74 %<br>5 %<br>100 %<br>100 %                                     |

|          |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |                                              |
|----------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------|
|          | <ul style="list-style-type: none"> <li>- вибір та/або підготовка приміщення, технічних засобів фіксації</li> <li>- консультація із оперативними працівниками, які проводили стосовно допитуваного оперативні заходи, або виконували доручення на проведення СРД та НСРД</li> <li>- консультація із більш досвідченими колегами або керівником щодо методики проведення допиту</li> </ul>                                                                       | 38 %<br>13 %<br>6 %                          |
| 23.      | <b>Допит потерпілих відбувався у ситуаціях:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- безконфліктних</li> <li>- конфліктних</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      | 75 %<br>25 %                                 |
| 24.      | <b>Допит свідків відбувався у ситуаціях:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- безконфліктних</li> <li>- конфліктних</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         | 58 %<br>42 %                                 |
| 25.      | <b>Допит підозрюваних відбувався у ситуаціях:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- безконфліктних</li> <li>- конфліктних</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    | 31 %<br>69 %                                 |
| 26.<br>Н | <b>Конфліктні ситуації допиту свідків та потерпілих виникали під час проведення СРД:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- невідкладно на початковому етапі (первинний допит)</li> <li>- на подальшому етапі розслідування (повторний або додатковий допит)</li> </ul>                                                                                                                                                                                  | 17 %<br>83 %                                 |
| 27.      | <b>Конфліктні ситуації допиту підозрюваних виникали під час проведення СРД:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- невідкладно на початковому етапі (первинний допит)</li> <li>- на подальшому етапі розслідування (повторний або додатковий допит)</li> </ul>                                                                                                                                                                                           | 43 %<br>67 %                                 |
| 28.      | <b>До конфліктних ситуацій допиту свідків та потерпілих відносяться:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- відмова давати показання</li> <li>- зміна показань щодо суттєвих обставин</li> <li>- забування</li> <li>- офіційні підстави неможливості давати показання (перебування на лікарняному)</li> <li>- зустрічні заяви щодо небажання подальшого розслідування та відмова від будь-яких претензій</li> <li>- дача неправдивих показань</li> </ul> | 19 %<br>23 %<br>76 %<br>25 %<br>18 %<br>12 % |
| 29.      | <b>До безконфліктних ситуацій допиту підозрюваних відносяться:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- надання правдивих показань</li> <li>- повна співпраця зі слідством (дізнанням)</li> <li>- ініціювання встановити істину</li> <li>- надання показань, що викривають кримінальні протиправні дії конкретних осіб</li> </ul>                                                                                                                          | 67 %<br>74 %<br>62 %<br>32 %                 |

|     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |                                                                                                                                                   |
|-----|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |                                                                                                                                                   |
| 30. | <p><b>До конфліктних ситуацій допиту підозрюваних відносяться:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- небажання встановлювати психологічний контакт</li> <li>- відмова давати показання</li> <li>- постійна зміна та перекручування показань</li> <li>- надання неправдивих показань</li> <li>- об'єктивна помилковість</li> <li>- забування обставини</li> <li>- наявність суперечностей в показаннях</li> <li>- кримінальний вплив на допитуваного з боку інших співучасників</li> <li>- перекладування вини з себе на співучасників</li> <li>- перекладування вини за «бійку» на потерпілих</li> <li>- учинення активної протидії розслідуванню</li> <li>- шантаж, залякування, провокація або компрометація слідчого</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                     | <p>74 %</p> <p>81 %</p> <p>54 %</p> <p>87 %</p> <p>26 %</p> <p>17 %</p> <p>63 %</p> <p>39 %</p> <p>56 %</p> <p>76 %</p> <p>24 %</p> <p>26 %</p>   |
| 31. | <p><b>Тактичними прийомами допиту потерпілих і свідків у безконфліктних слідчих ситуаціях є:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- встановлення психологічного контакту</li> <li>- надання можливості вільної розповіді</li> <li>- постановка запитань</li> <li>- спостереження за поведінкою допитуваного</li> <li>- використання різних темпів допиту</li> <li>- створення та/або зняття напруги</li> <li>- використання фактора раптовості</li> <li>- приховування меж поінформованості</li> <li>- актуалізація забутого та використання асоціативних зв'язків</li> <li>- відволікання або концентрація уваги</li> <li>- використання рефлексії</li> <li>- втягнення у суперечку</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                         | <p>100 %</p> <p>81 %</p> <p>100 %;</p> <p>68 %</p> <p>29 %</p> <p>31 %</p> <p>38 %</p> <p>21 %</p> <p>46 %</p> <p>26 %</p> <p>11 %</p> <p>9 %</p> |
| 32. | <p><b>Вирішення конфліктних слідчих ситуацій під час допиту потерпілих свідків досягається шляхом застосовувати тактичних прийомів:</b></p> <p><i>1. Щодо відмови від дачі показань, зустрічних заяв щодо небажання подальшого розслідування та відмови від будь-яких претензій у зв'язку із залякуванням:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- демонстрація інформації про затримання підозрюваних та осіб, які намагалися впливати;</li> <li>- повідомлення щодо обрання стосовно них осіб запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою;</li> <li>- демонстрація доказів, що доводять провину підозрюваних та роз'яснення норм законів, які передбачають покарання цих осіб;</li> <li>- доведення інформації і порядку захисту осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві;</li> </ul> <p><i>2. Щодо відмови від дачі показань, зустрічних заяв щодо небажання подальшого розслідування та відмови від будь-яких претензій або у випадку дачі неправдивих показань у зв'язку із</i></p> | <p>54 %</p>                                                                                                                                       |

|     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |                                                                                                            |
|-----|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|     | <p>пропозицією підкупу, або у випадку інсценування (оговору, наклепу):</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- доведення інформації щодо відповідальності за дачу завідомо неправдивих показань;</li> <li>- демонстрація доказів (записів із камер відеоспостереження) щодо подій, показання інших осіб, речові докази перебування на футбольному матчі (квитки та ін.);</li> <li>- демонстрація записів із камер спостереження, які зафіксували події, частину території або фрагмент на якому був зафіксований лише свідок і його увага до подій кримінального правопорушення;</li> <li>- розповідь уовноваженою особою механізму вчинення кримінального правопорушення</li> <li>- повідомлення алгоритму дій, що спрощує викриття неправди</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        | 67 %                                                                                                       |
| 33. | <p><b>Тактичними прийомами допиту підозрюваних у безконфліктних ситуаціях є:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- встановлення психологічного контакту</li> <li>- надання можливості вільної розповіді</li> <li>- постановка уточнюючих запитань</li> <li>- актуалізація забутого пред'явлення фото-, відео фіксації, ознайомлення показаннями інших осіб</li> <li>- використання асоціативних зв'язків</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       | 100 %<br>100 %<br>100 %<br>46 %<br>32 %                                                                    |
| 34. | <p><b>Тактичними прийомами допиту підозрюваних у конфліктних ситуаціях є:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- встановлення психологічного контакту</li> <li>- надання можливості вільної розповіді</li> <li>- спостереження за поведінкою</li> <li>- різні темпи допиту</li> <li>- уточнюючі запитання</li> <li>- створення та зняття напруженості</li> <li>- використання фактора раптовості</li> <li>- пред'явлення доказів (фото-, відео фіксації, знарядь кримінального правопорушення тощо)</li> <li>- створення уявлення повну поінформованість або приховування меж поінформованості</li> <li>- використання в групі фанатів (ультрас) конфліктів і протиріч</li> <li>- пошук «слабкої ланки» серед співучасників, пропонування застосування «інституту угод» та захисту осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві</li> <li>- пошук «слабкої ланки» та пропонування виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України)</li> <li>- пошук «слабкої ланки» та пропонування конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК України)</li> <li>- відволікання уваги</li> </ul> | 100<br>67 %;<br>21 %<br>18 %;<br>74 %<br>16 %<br>19 %<br>57 %<br>36 %<br>41 %<br>38 %<br>6 %<br>8 %<br>4 % |

|  |                          |     |
|--|--------------------------|-----|
|  | - використання рефлексії | 7 % |
|  | - втягнення у суперечку  | 2 % |



## ЗВЕДЕНІ ДАНІ

вивчення 364 кримінальних проваджень за темою дослідження  
(Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Закарпатська, Запорізька,  
Київська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Одеська,  
Полтавська, Харківська, Херсонська, Хмельницька області, м. Київ)

|    |                                                                                                                                                                                                                                                                             |                                    |
|----|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------|
| 1. | <b>Хуліганства вчинювали футбольні вболівальники, які були:</b><br>- випадковими глядачами<br>– ситуативними глядачами<br>– постійними глядачами<br>– членами фан клубів<br>– особами радикально налаштованими на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій (ультрас) | 2 %<br>4 %<br>13 %<br>18 %<br>63 % |
| 2. | <b>Стать осіб (футбольних вболівальників), які вчиняють хуліганство:</b><br>- чоловіча<br>- жіноча                                                                                                                                                                          | 99 %<br>1 %                        |
| 3. | <b>Вік «випадкових глядачів», які вчиняють хуліганство:</b><br>– 14-18 років<br>- 18-25 років<br>- 25-35 років<br>- старші 35 років                                                                                                                                         | 23 %<br>48 %<br>21 %<br>8 %        |
| 4. | <b>Вік «ситуативних глядачів», які вчинюють хуліганство:</b><br>– 14-18 років<br>- 18-25 років<br>- 25-35 років<br>- старші 35 років                                                                                                                                        | 13 %<br>69 %<br>11 %<br>7%         |
| 5. | <b>Вік «постійних глядачів», які вчинюють хуліганство:</b><br>– 14-18 років<br>- 18-25 років<br>- 25-35 років<br>- старші 35 років                                                                                                                                          | 8 %<br>11 %<br>52 %<br>29 %        |
| 6. | <b>Вік «членів фан клубів», які вчинюють хуліганство:</b><br>– 14-18 років<br>- 18-25 років<br>- 25-35 років<br>- старші 35 років                                                                                                                                           | 31 %<br>43 %<br>18 %<br>8 %        |
| 7. | <b>Вік осіб радикально налаштовані на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій (ультрас):</b><br>– 14-18 років<br>- 18-25 років<br>- 25-35 років<br>- старші 35 років                                                                                                | 3 %<br>26 %<br>53 %<br>18 %        |

|     |                                                                                                                                                                                                                                                                    |                                |
|-----|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------|
| 8.  | <b>Громадянство осіб (футбольних вболівальників), які вчиняють хуліганство:</b><br>– громадяни України<br>– іноземці                                                                                                                                               | 87%<br>13%                     |
| 9.  | <b>Рівень освіти «випадкових глядачів», які вчинюють хуліганство:</b><br>- базова середня<br>- профільна середня<br>– професійна (професійно-технічна)<br>- фахова передвища (неповна вища)<br>- вища (незакінчена вища)                                           | 41%<br>36%<br>14 %<br>6%<br>3% |
| 10. | <b>Рівень освіти «ситуативних глядачів», які вчинюють хуліганство:</b><br>- базова середня<br>- профільна середня<br>– професійна (професійно-технічна)<br>- фахова передвища (неповна вища)<br>- вища (незакінчена вища)                                          | 43%<br>35%<br>17 %<br>3%<br>2% |
| 11. | <b>Рівень освіти «постійних глядачів», які вчинюють хуліганство:</b><br>- базова середня<br>- профільна середня<br>– професійна (професійно-технічна)<br>- фахова передвища (неповна вища)<br>– вища (незакінчена вища)                                            | 39%<br>34%<br>17 %<br>6%<br>4% |
| 12. | <b>Рівень освіти «членів фан клубів», які вчинюють хуліганство:</b><br>- базова середня<br>- профільна середня<br>– професійна (професійно-технічна)<br>- фахова передвища (неповна вища)<br>- вища (незакінчена вища)                                             | 43%<br>39%<br>12 %<br>5%<br>1% |
| 13. | <b>Рівень освіти осіб радикально налаштованих на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій (ультрас):</b><br>- базова середня<br>- профільна середня<br>– професійна (професійно-технічна)<br>- фахова передвища (неповна вища)<br>- вища (незакінчена вища) | 47%<br>38%<br>9 %<br>5%<br>1%  |
| 14. | <b>Сімейний стан «випадкових глядачів», які вчинюють хуліганство:</b><br>- перебувають у шлюбі<br>- неодружені (розлучені)                                                                                                                                         | 19 %<br>81 %                   |
| 15. | <b>Сімейний стан «ситуативних глядачів», які вчинюють</b>                                                                                                                                                                                                          |                                |

|     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |                      |
|-----|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------|
|     | <b>хуліганство:</b><br>- перебувають у шлюбі<br>- неодружені (розлучені)                                                                                                                                                                                                                                                                     | 58%<br>42%           |
| 16. | <b>Сімейний стан «постійних глядачів», які вчинюють хуліганство:</b><br>- перебувають у шлюбі<br>- неодружені (розлучені)                                                                                                                                                                                                                    | 64%<br>36%           |
| 17. | <b>Сімейний стан «членів фан клубів», які вчинюють хуліганство:</b><br>- перебувають у шлюбі<br>- неодружені (розлучені)                                                                                                                                                                                                                     | 42%<br>68%           |
| 18. | <b>Сімейний стан осіб радикально налаштованих на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій (ультрас):</b><br>- перебувають у шлюбі<br>- неодружені (розлучені)                                                                                                                                                                         | 36%<br>64%           |
| 19. | <b>Рід діяльності футбольних вболівальників, які вчинили хуліганство:</b><br>- не мали постійного місця роботи<br>- працевлаштовані<br>- учні (студенти)                                                                                                                                                                                     | 49 %<br>17 %<br>34 % |
| 20. | <b>Стан сп'яніння футбольних вболівальників під час вчинення хуліганства:</b><br>- виявлено<br>- відсутній                                                                                                                                                                                                                                   | 93%<br>7%            |
| 21. | <b>Кримінальний досвід «випадкових глядачів», які вчинили хуліганство:</b><br>– були раніше засудженими та/або були притягнуті до адміністративної відповідальності за вчинення кримінально протиправного хуліганства<br>– не були раніше судимі та/або не були притягнуті до адміністративної відповідальності за вчинення хуліганства      | 8%<br>92%            |
| 22. | <b>Кримінальний досвід «ситуативних глядачів», які вчинили хуліганство:</b><br>– були раніше засудженими та/або були притягнуті до адміністративної відповідальності за вчинення кримінально протиправного хуліганства<br>– ні, не були раніше судимі та/або не були притягнуті до адміністративної відповідальності за вчинення хуліганства | 12%<br>88%           |
| 23. | <b>Кримінальний досвід «постійних глядачів», які вчинили хуліганство:</b><br>– були раніше засудженими та/або були притягнуті до адміністративної відповідальності за вчинення кримінально протиправного хуліганства<br>– не були раніше судимі та/або не були притягнуті до                                                                 | 21%<br>79%           |

|     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |                                        |
|-----|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------|
|     | адміністративної відповідальності за вчинення хуліганства                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |                                        |
| 24. | <b>Кримінальний досвід «члені фан клубів», які вчинили хуліганство?</b><br>– були раніше засудженими та/або були притягнуті до адміністративної відповідальності за вчинення кримінально протиправного хуліганства<br>– не були раніше судимі та/або не були притягнуті до адміністративної відповідальності за вчинення хуліганства                                               | 61%<br><br>49%                         |
| 25. | <b>Кримінальний досвід осіб радикально налаштованих на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій (ультрас):</b><br>– були раніше засудженими та/або були притягнуті до адміністративної відповідальності за вчинення кримінально протиправного хуліганства<br>– не були раніше судимі та/або не були притягнуті до адміністративної відповідальності за вчинення хуліганства | 83%<br><br>17%                         |
| 26. | <b>Місце проживання «випадкових глядачів», які вчинили хуліганство:</b><br>– проживали у населеному пункті, в якому було проведено футбольний матч<br>– проживали поза межами населеного пункту, в якому було проведено футбольний матч<br><b>Із них:</b><br>– жителі міст, обласних центрів,<br>– жителі районних центрів<br>– жителі сіл або селищ                               | 99%<br><br>1%<br><br>70%<br>23%;<br>7% |
| 27. | <b>Місце проживання «ситуативних глядачів», які вчинили хуліганство:</b><br>– проживали у населеному пункті, в якому було проведено футбольний матч<br>– проживали поза межами населеного пункту, в якому було проведено футбольний матч<br><b>Із них:</b><br>– жителі міст, обласних центрів,<br>– жителі районних центрів<br>– жителі сіл або селищ                              | 99%<br><br>1%<br><br>74%<br>20%<br>6%  |
| 28. | <b>Місце проживання «постійних глядачів», які вчинили хуліганство:</b><br>– проживали у населеному пункті, в якому було проведено футбольний матч<br>– проживали поза межами населеного пункту, в якому було проведено футбольний матч<br><b>Із них:</b><br>– жителі міст, обласних центрів,<br>– жителі районних центрів<br>– жителі сіл або селищ                                | 98%<br><br>2%<br><br>88%<br>20%<br>2%  |

|     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |                                        |
|-----|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------|
| 29. | <b>Місце проживання «членів фан клубів», які вчинили хуліганство:</b><br>– проживали у населеному пункті, в якому було проведено футбольний матч<br>– проживали поза межами населеного пункту, в якому було проведено футбольний матч<br><b>Із них:</b><br>– жителі міст, обласних центрів,<br>– жителі районних центрів<br>– жителі сіл або селищ                                              | 91%<br><br>9%<br><br>96%<br>3%<br>1%   |
| 30. | <b>Місце проживання осіб радикально налаштованих на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій (ультрас):</b><br>– проживали у населеному пункті, в якому було проведено футбольний матч<br>– проживали поза межами населеного пункту, в якому було проведено футбольний матч<br><b>Із них:</b><br>– жителі міст, обласних центрів,<br>– жителі районних центрів<br>– жителі сіл або селищ | 72%<br><br>28%<br><br>76%<br>18%<br>6% |
| 31. | <b>Характеристика «випадкових глядачів», які вчинюють хуліганство, за місцем проживання:</b><br>– позитивна<br>– задовільна<br>– незадовільна                                                                                                                                                                                                                                                   | 93%<br>7%                              |
| 32. | <b>Характеристика «ситуативних глядачів» , які вчинюють хуліганство, за місцем проживання:</b><br>– позитивна<br>– задовільна<br>– незадовільна                                                                                                                                                                                                                                                 | 74%<br>24%<br>2%                       |
| 33. | <b>Характеристика «постійних глядачів», які вчинюють хуліганство, за місцем проживання:</b><br>– позитивна<br>– задовільна<br>– незадовільна                                                                                                                                                                                                                                                    | 69%<br>28%<br>3%                       |
| 34. | <b>Характеристика «членів фан клубів», які вчинюють хуліганство, за місцем проживання:</b><br>– позитивна<br>– задовільна<br>– незадовільна                                                                                                                                                                                                                                                     | 52%<br>39%<br>9%                       |
| 35. | <b>Характеристика осіб радикально налаштованих на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій (ультрас) за місцем проживання:</b><br>– позитивна<br>– задовільна                                                                                                                                                                                                                            | 36%                                    |

|     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |                                                           |
|-----|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------|
|     | – незадовільна                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | 64%                                                       |
| 36. | <b>Відомості психічного стану футбольних вболівальників, які вчинили хуліганство:</b><br>– перебували на обліку в психоневрологічному диспансері<br>– не перебували на обліку в психоневрологічному диспансері                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | 92%<br>8%                                                 |
| 37. | <b>Залежність кримінальних хуліганств, вчинених футбольними вболівальниками, від конкретних місць (проведення, перегляду, обговорення) футбольних матчів:</b><br>- наявна<br>- відсутня                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       | 89%<br>11%                                                |
| 38. | <b>Залежність кримінальних хуліганств, вчинених футбольними вболівальниками, від конкретного часу (безпосередньо до, під час, безпосередньо після) перегляду, проведення, обговорення футбольних матчів:</b><br>- наявна<br>- відсутня                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        | 96%<br>4%                                                 |
| 39. | <b>Клопотання про вжиття заходів із усунення причин та умов вчинення хуліганств футбольними вболівальниками:</b><br>- складалось<br>- не складалось                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           | 3%<br>97%                                                 |
| 40. | <b>Чинники, що впливають на дії футбольних вболівальників, які вчинюють хуліганства:</b><br>1. Ступень ризику футбольного матчу:<br>- футбольні матчі підвищеного ступеня ризику<br>- футбольні матчі звичайного ступеня ризику<br>2. Рівень організації футбольного матчу та інтенсивність комунікації з глядачами, зокрема присутність:<br>- організаторів футбольних матчів<br>- керівництва футбольних клубів, у тому числі серед фанатів при проведенні гри<br>- персоналу оператора спортивної споруди (волонтерів, стюардів, контролерів)<br>- поліцейських превентивної комунікації та/або споттерів<br>- розподілу глядацьких місць на відокремлені частини (сектори) та роздільної огорожі й ін.<br>3. Ефективність забезпечення безпеки та охорони місць проведення (перегляду, обговорення) футбольних матчів:<br>3.1. Кількість і якість фізичної охорони:<br>- працівників підрозділів патрульної поліції, КОРД, поліції охорони тощо<br>- працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій<br>- працівників Національної гвардії України<br>- служби безпеки спортивної споруди (футбольного клубу) та відповідальної особи за здійснення таких заходів (керівника | 74%<br><br><br>62%<br><br><br><br><br><br><br><br><br>83% |

|     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |                                                                   |
|-----|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------|
|     | <p>служби безпеки)</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- членів громадських формувань з охорони громадського порядку</li> <li>- приватних охоронців (підприємств, установ, організацій).</li> </ul> <p>3.2. Кількість і якість технічних засобів:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- систем турнікетів та металошукачів</li> <li>- систем відеоспостереження з функцією запису у громадських місцях (у тому числі системи відеоспостереження «Безпечне місто»; приватних камер відеоспостереження та фіксації подій тощо)</li> <li>- систем відеофіксації транспортних засобів з розпізнаванням номерних знаків</li> <li>- інтелектуальних систем розпізнавання облич</li> <li>- систем громадського оповіщення (гучномовців, електронне табло з рухомим рядком тощо )</li> <li>- стендів з правилами поведінки глядачів, планів евакуації</li> <li>- освітлення прилеглої території</li> <li>- квадрокоптерів та ін.</li> </ul> <p>4. Доступність місць продажу і вживання алкогольних напоїв та наркотиків на прилеглій території проведення (перегляду, обговорення) футбольних матчів</p> <p>5. Присутність футбольних вболівальників із расовою, національною чи релігійною несхожістю (розбіжністю)</p> <p>6. Рівень виразності конфліктного протистояння вболівальників різних футбольних команд (явно виражені чи приховані)</p> <p>7. Стан і зміни погоди під час яких відбуваються події (температура та вологість повітря, вітер, хмарність, атмосферні опади)</p> <p>8. Особливий правовий режим (надзвичайний, воєнний і особливий стан): сигнали оповіщення про небезпеку («Тривога»); артилерійські та/або ракетно-бомбові удари та ін.</p> <p>9. Інше</p> | <p>37%</p> <p>27%</p> <p>79%</p> <p>44 %</p> <p>27%</p> <p>2%</p> |
| 41. | <p><b>Місце вчинення футбольними вболівальниками хуліганств:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- у населеному пункті</li> <li>- поза населеним пунктом</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             | <p>97%</p> <p>3%</p>                                              |
| 42. | <p><b>Типи населених пунктів, у яких вчинюється хуліганство футбольними вболівальниками:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- обласні центри</li> <li>- міста регіонального значення</li> <li>- селища міського типу</li> <li>- інші населені пункти</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | <p>76%</p> <p>15%</p> <p>6%</p> <p>3%</p>                         |
| 43. | <p><b>Локалізація хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, у населених пунктах:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- місця проведення футбольних ігор (стадіони, майданчики призначені для занять футболу відкритого і закритого типу</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    | <p>31%</p>                                                        |

|     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |                                               |
|-----|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------|
|     | <p>тощо), глядацькі сектори та прилегла до них територія</p> <p>- місця перегляду футбольних ігор, не пов'язані із спортивними спорудами: кафе, бари, паби, авто-кінотеатри, приватні кінотеатри, інші приватні володіння (будинки, квартири, дачі, котеджі, бази відпочинку тощо), а також прилеглі території</p> <p>- місця обговорення футбольних ігор (брифінг-центри, зали для прес-конференцій тощо)</p> <p>- маршрутні транспортні засоби (трамваї, тролейбуси, автобуси, поїзда, річкові й морські судна територіальних вод України або повітряні судна повітряного простору України тощо)</p> <p>- громадські місця загального користування (вулиці, торговельні комплекси, магазини, ринки, парки, сквери, заповідні зони, цвинтарі тощо)</p> | <p>39%</p> <p>3%</p> <p>5%</p> <p>22%</p>     |
| 44. | <p><b>Місця підготовки до кримінальних правопорушень радикально налаштованими на вчинення хуліганства футбольними вболівальниками команд господарей:</b></p> <p>1) місця збору перед футбольним матчем та/або спонтанних зустрічей із них:</p> <p>- прилеглі території до спортивних споруд (підготовка відбувається безпосередньо перед футбольним матчем)</p> <p>- прилегла територія та/або місця масового перегляду футбольних матчів</p> <p>2) заздалегідь обумовлені місця (офіси фан клубів; підвали, горища, пустирі, кладовища тощо)</p>                                                                                                                                                                                                       | <p>51%,</p> <p>29%</p> <p>22%;</p> <p>49%</p> |
| 45. | <p><b>Місця для тимчасового переховування «радикально налаштованих на вчинення хуліганства футбольних вболівальників» команд господарей:</b></p> <p>- розважальні заклади (нічні інтернет-клуби, дискотеки, кафе, бари)</p> <p>- приватні володіння квартири, будинки, гаражі тощо)</p> <p>співучасників та їх родичів</p> <p>- інші місця (офіси фан клубів; підвали, горища, пустирі, кладовища тощо)</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             | <p>32%</p> <p>47%</p> <p>21%</p>              |
| 46. | <p><b>Місця підготовки та тимчасового переховування «радикально налаштованих на вчинення хуліганства футбольних вболівальників» команд гостей:</b></p> <p>- місця тимчасового проживання (готелі, мотелі, хостели, орендовані квартири, будинки тощо)</p> <p>- місця транспортних сполучень (аеропорти, автостанції, залізничні вокзали, автостоянки тощо)</p> <p>- розважальні заклади (ресторани, дискотеки, кафе, бари тощо)</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     | <p>48%</p> <p>36%</p> <p>16%</p>              |
| 47. | <p><b>Залежність часу вчинення хуліганств футбольними вболівальниками від дня проведення футбольних матчів:</b></p> <p>- у день проведення та/або он-лайн трансляції футбольного матчу (безпосередньо до проведення, під час або після</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              | <p>98%</p>                                    |



|     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |                                                                                                                      |
|-----|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|     | закінчення)<br>- у наступні або попередні дні проведення та/або он-лайн трансляції футбольного матчу                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              | 2%                                                                                                                   |
| 48. | <b>Залежність часу вчинення хуліганств футбольними вболівальниками від дня тижня:</b><br>- у робочі дні<br>- у вихідні та святкові дні                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            | 23%<br>77%                                                                                                           |
| 49. | <b>Залежність часу вчинення хуліганств футбольними вболівальниками від часу доби:</b><br>- з 00.00 до 06.00 годин<br>- з 06.00 до 18.00 годин<br>- з 18.00 до 00.00 годин                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         | 34%<br>25 %<br>41%                                                                                                   |
| 50. | <b>Залежність часу вчинення хуліганств футбольними вболівальниками від зміни погоди (зниження, а в деяких випадках підвищення температури; дощ (град); сніг; ожеледиця; сильні пориви вітру тощо) або настання певних природних явищ (землетрус, повінь, пожар, туман):</b><br>- вчиняються за будь-яких умов<br>- за наявності таких умов не вчиняються                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          | 15%<br>85%                                                                                                           |
| 51. | <b>Слідову картину кримінальних хуліганств, вчинених футбольними вболівальниками, складають:</b><br>1) ідеальні сліди (сліди-відображення залишені у свідомості), із них показання:<br>- свідків та очевидців<br>- потерпілих<br>- підозрюваних<br>2) матеріальні сліди, зокрема:<br>а) сліди-предмети, із них:<br>- магнітні та інші носії інформації (звуко-, фото- і відеозаписи)<br>- речі із клубною символікою футбольної команди буклети, стікери, прапорці, пов'язки на рукава, одяг (шарфи, рукавички, головні убори, балаклави, футболки) тощо<br>- піротехнічні факели (фаєри, фальшфейери), петарди, димові шашки, запальні суміші (скляні пляшки «коктейль молотова»), а також рулони серпантину (тканинні стрічки, туалетний папір тощо)<br>- засоби, які використовуються як холодна зброя (кийки, біти, кастети, відрізки арматури і металевих труб, ножі, ножиці, викрутки тощо)<br>- рисунки, графіті з клубною символікою та ін.<br>- звичайний одяг та/або його частини й взуття, пошкодження форменого одягу (у випадку злісного опору представникам правоохоронних органів)<br>- мобільні телефони (SIM-картки)<br>- уламки вітрин, банерів, біг-бордів, деталі й фрагменти | 68%<br><br>32%<br>76%<br>56%.<br>32%<br>43%<br>25%;<br>29%<br><br>19%<br><br>16%<br><br>14%<br>19%<br><br>18%<br>11% |

|     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |                                                                                                  |
|-----|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------|
|     | <p>транспортних засобів (частки скла, металеві каркаси тощо)</p> <p>- попіл, залишки матеріалів, що не згоріли, пальних речовин</p> <p>б) сліди-відображення, із них:</p> <p>- тілесні ушкодження (синці, рани, укуси, подряпини, переломи кісток тощо);</p> <p>- сліди ніг (взуття) і рук (пальців, долоні)</p> <p>- транспортних засобів</p> <p>в) сліди-речовини, із них:</p> <p>- біологічного походження (кров, слина тощо)</p> <p>- нітрофарба, бензин</p> <p>- інше</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          | <p>7%</p> <p>19%</p> <p>34 %</p> <p>15%</p> <p>11%</p> <p>18%</p> <p>4%</p> <p>12%</p> <p>9%</p> |
| 52. | <p><b>Особи, що потерпіли від хуліганств футбольних вболівальників:</b></p> <p>- юридичні особи</p> <p>- фізичні особи</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              | <p>4 %</p> <p>96 %</p>                                                                           |
| 53. | <p><b>Криміналістичні ознаки юридичних осіб потерпілих від хуліганств футбольних вболівальників:</b></p> <p>- види діяльності юридичної особи відповідно до Національного класифікатора видів економічної діяльності ДК 009:2010 (розділів, груп та класів): 93.11 «Функціонування спортивних споруд», 93.12 «Діяльність спортивних клубів»; 47.1 «Роздрібна торгівля в неспеціалізованих магазинах» 47.9 «Роздрібна торгівля поза магазинами»; 46.9 «Неспеціалізована оптова торгівля»; 47.7 «Роздрібна торгівля товарами в спеціалізованих магазинах»; 49.31 «Пасажирські перевезення міського та приміського сполучення»; 80 «Діяльність охоронних служб та проведення розслідувань»)</p> <p>- назва юридичної особи, фірмове найменування, товарний знак, виробнича марка або написи на майні (будівлях, транспортних засобах, вітринах) провокуючого (поштовхового) характеру для хуліганських дій футбольними вболівальникам:</p> <p>а) назви, слогани, логотипи, рисунки та ін. з клубною належністю до команд суперниць; б) позначення, написи і рисунки, що означають приналежність майна до охоронних підприємств (автомобілі, офіси) або правоохоронних органів та ін.</p> <p>- призначення об'єктів нерухомості для проведення футбольних ігор та їх перегляду або клубних зібрань</p> <p>- призначення об'єктів нерухомості для торгівлі, охорони чи розслідування</p> <p>- фізичне місце знаходження об'єктів рухомого та нерухомого майна розташоване в епіцентрі кримінальних подій</p> | <p>29%</p> <p>24%.</p> <p>7%</p> <p>29%.</p> <p>57%</p>                                          |
| 54. | <p><b>Характеристика потерпілих фізичних осіб, які випадково опинилися в епіцентрі криміногенних подій:</b></p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |                                                                                                  |

|     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |                                                                                                |
|-----|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------|
|     | 1) стать:<br>- чоловіки<br>- жінки<br>2) фізичними дані:<br>- дорослі особи із візуально вираженими ознаками, які відмежовують їх від дітей, осіб похилого віку, вагітних жінок<br>- особи, які мають візуальний вигляд молодого і середнього віку, середню статуру, видиму символіку футбольного клубу або неформального руху, у поведінці проявляють активність, а також дзеркальний цинізм, агресію тощо                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    | 96%<br>4%<br><br>1%<br>99%                                                                     |
| 55. | <b>Хуліганства, які вчиняються футбольними вболівальниками, виявляються на стадії:</b><br>- підготовки<br>- замаху<br>- безпосереднього вчинення<br>- після вчинення                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           | <br>9 %<br>4<br>45 %<br>42 %                                                                   |
| 56. | <b>На стадії підготовки чи замаху виявлено кримінально-протиправні вчинки, які здійснюються:</b><br>- випадковими глядачами<br>- ситуативними глядачами<br>- постійними глядачами<br>- членами фан клубів<br>- особами, радикально налаштованими на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій (ультрас)                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  | <br>0<br>0<br>0<br>73 %<br>27 %                                                                |
| 57. | <b>Хуліганства, вчинені футбольними вболівальниками, виявляються наступним чином:</b><br>1) надходження заяв і повідомлень, із них від:<br>- потерпілих<br>- очевидців, свідків<br>- родичів потерпілого<br>- працівників медичних закладів<br>- організаторів футбольних матчів та осіб, залучених для їх проведення, а також членів футбольних клубів<br>- представників засобів масової інформації<br>- посадових осіб підприємств, установ, організацій<br>2) особисте (безпосереднє) виявлення слідчим, дізнавачем або працівниками Національної поліції, які забезпечували громадську безпеку під час футбольного матчу<br>3) під час оперативно-розшукової діяльності підрозділів кримінальної поліції, із них:<br>- отримання оперативної інформації та допомоги від гласних і негласних штатних та позаштатних працівників або громадян<br>- під час проведення гласних заходів оперативного пошуку та оперативно-розшукових заходів<br>- під час проведення негласних заходів оперативного пошуку та | <br>56 %<br>36%<br>5 %<br>2 %<br>3 %<br><br>3 %<br>4%<br>3 %<br><br>19 %<br>12 %<br>7 %<br>1 % |

|     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |      |
|-----|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------|
|     | оперативно-розшукових заходів                                                                                                                                                                                                                                                                                                            | 4 %  |
|     | 4) під час проведення процесуальних дій у межах досудового розслідування аналогічних або інших кримінальних правопорушень, із них:                                                                                                                                                                                                       | 8 %  |
|     | - гласних слідчих (розшукових) дій                                                                                                                                                                                                                                                                                                       | 5 %  |
|     | - негласних слідчих (розшукових) дій                                                                                                                                                                                                                                                                                                     | 2 %  |
|     | - інших процесуальних дій                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | 1 %  |
|     | 5) надходження відомостей від Державної кримінально-виконавчої служби України про виявлення латентних кримінальних правопорушень, вчинених особами, які перебувають у слідчому ізоляторі або відбувають покарання                                                                                                                        | 1 %  |
|     | 6) надходження матеріалів (запитів) від правоохоронних органів інших держав або міжнародних поліцейських організацій                                                                                                                                                                                                                     | 1 %  |
|     | 7) виявлення та затримання правопорушників «на гарячому» іншими особами, що були залучені до охорони громадського порядку, або особами, що здійснили затримання у результаті виконання громадського обов'язку                                                                                                                            | 3 %  |
|     | 8) інше – надходження повідомлень або матеріалів, складених за результатами оперативно-службової діяльності інших підрозділів Національної поліції або правоохоронних органів (Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій тощо) | 1 %  |
| 58. | <b>Типовими слідчими ситуаціями початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками є:</b>                                                                                                                                                                                                                |      |
|     | 1) виявлено подію кримінального правопорушення, а футбольного вболівальника, що його вчинив, та/або співучасників не встановлено                                                                                                                                                                                                         | 16 % |
|     | 2) виявлено подію кримінального правопорушення, встановлено відомості про футбольного (-них) вболівальника (-ків), що його вчинив (-ли), але останніх не затримано, із них:                                                                                                                                                              | 37 % |
|     | - виявлено подію кримінального правопорушення, встановлено, що футбольний (-ні) вболівальник (-ки), який його вчинив (-ли), є громадянином (-нами) України                                                                                                                                                                               | 31 % |
|     | - виявлено подію кримінального правопорушення, встановлено, що футбольний (-ні) вболівальник (-ки), що його вчинив (-ли), є громадянином (підданим) іншої держави                                                                                                                                                                        | 6%   |
|     | 3) виявлено подію кримінального правопорушення, затримано футбольного (-них) вболівальника (-ків), який його вчинив (-ли), наявні джерела доказової інформації                                                                                                                                                                           | 32%  |
|     | 4) виявлено подію кримінального правопорушення, затримано футбольного (-них) вболівальника (-ків), який його вчинив (-ли), наявних джерел доказової інформації недостатньо для                                                                                                                                                           | 13 % |

|     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |                                                                                            |
|-----|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------|
|     | повідомлення про підозру<br>5) Інші                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     | 2 %                                                                                        |
| 59. | <b>Найбільш часто проводяться такі види оглядів:</b><br>- місце події<br>- прилеглі ділянки місцевості<br>- предмети, речі, документи<br>- живі особи<br>- частини споруд (глядацьких секторів, будинків, магазинів, зупинок транспорту і т.п.)<br>- транспортні засоби<br>- окремі приміщення або кімнати (пабів, кафе, клубів тощо)<br>- інше (житло чи інше володіння особи, тварини, трупи)                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         | 100 %<br>35 %<br>47 %<br>23 %<br>19 %<br>8 %<br>11 %<br>2 %                                |
| 60. | <b>До вузлових місць та об'єктів огляду належать:</b><br>- місце події (місця безпосереднього вчинення хуліганства)<br>- прилеглі ділянки місцевості поза місцем події<br>- предмети та речі, які зберігають на собі сліди кримінального правопорушення або, що використовувались у якості знарядь вчинення останнього<br>- магнітні носії цифрової інформації: фото-, відеокамери, відеореєстратори, мобільні телефони (термінали), комп'ютерна техніка, оптичні CD, DVD-диски, флеш-накопичувачі, Інтернет-сайти<br>- речі із клубною символікою футбольної команди буклети, стікери, прапорці, пов'язки на рукава, одяг (шарфи, рукавички, головні убори, балаклави, футболки) тощо<br>- піротехнічні факели (фаєри, фальшфейери), петарди, димові шашки, запальні суміші (скляні пляшки «коктейль молотова»), а також рулони серпантину (тканинні стрічки, туалетний папір тощо)<br>- засоби, які використовувалися як холодна зброя (кийки, біти, кастети, відрізки арматури і металевих труб, ножі, ножиці, викрутки тощо)<br>- рисунки, граффіті з клубною символікою та ін.<br>- звичайний одяг та/або його частини й взуття, пошкодження форменого одягу (у випадку злісного опору представникам правоохоронних органів)<br>- попіл, залишки матеріалів, що не згоріли (пальних речовин) та ін.<br>- живі особи (потерпілі, кримінальні правопорушники)<br>- спортивні споруди, будівлі, вітрини, банери, біг-борди, транспортні засоби та ін. | 100 %<br>32 %<br>92 %<br>87 %<br>42 %<br>36 %<br>74 %<br>8 %<br>14 %<br>16 %<br>35 %<br>19 |
| 61. | <b>До недоліків, що були допущені під час огляду відносяться:</b><br>- неповний опис обстановки місця події<br>- неповна фіксація або непроведення фото – чи відеозапису<br>- відсутність послідовності та логіки в описі обстановки                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    | 46 %<br>28 %                                                                               |

|     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |                                                    |
|-----|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------|
|     | кримінального правопорушення<br>- відсутність вимірювання<br>- неповне описання виявлених слідів та об'єктів<br>- відсутність схем огляду<br>- відсутність фототаблиць у випадках застосування фотозйомки<br>- відсутність виявлених слідів                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        | 21 %<br>15 %<br>13 %<br>2 %<br>6 %<br>24 %         |
| 62. | <b>До організаційно-тактичних помилок і прорахунків огляду відносяться:</b><br>- несвоєчасне проведення<br>- поверхневе проведення<br>- відсутність єдиного керівництва або втручання керівників у роботу слідчого<br>- проведення огляду не повним складом СОГ та/або без залучення додаткових учасників (спеціалістів, кінологів, працівників інших підрозділів)<br>- ігнорування оперативної інформації<br>- відсутність достатньої кількості технічних засобів виявлення слідів                                                                                                                                                                                                                                | 13 %<br>36 %<br>42 %<br>29 %<br>29 %<br>14 %       |
| 63. | <b>Під час розслідування НСРД проводились:</b><br>- так<br>- ні                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    | 34 %<br>66 %                                       |
| 64. | <b>Проведення НСРД у справах про хуліганство, вчинене футбольними вболівальниками, організовується наступним чином:</b><br>- слідчі (дізнавачі) самостійно надають доручення, ухвали та завдання безпосередньо оперативним підрозділам-виконавцям (підрозділам оперативної служби та підрозділам оперативно-технічних заходів)<br>- слідчі (дізнавачі) надають доручення та ухвали оперативним підрозділам, які входять до складу СОГ                                                                                                                                                                                                                                                                              | 18 %<br>82 %                                       |
| 65. | <b>Під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальників, проводяться наступні НСРД:</b><br>- аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України)<br>- накладення арешту, огляд і виїмка кореспонденції на кореспонденцію (ст.ст. 261, 262 КПК України)<br>- зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК України)<br>- зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України)<br>- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України)<br>- установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) - ст. 268 КПК України<br>- спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України) | 24 %<br>1 %<br>58 %<br>19 %<br>25 %<br>68 %<br>49% |

|     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |                                                                    |
|-----|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------|
|     | <ul style="list-style-type: none"> <li>- моніторинг банківських рахунків(ст. 269-1 КПК України)</li> <li>- аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України)</li> <li>- контроль за вчиненням злочину (ст. 269 КПК України)</li> <li>- виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України)</li> <li>- негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України)</li> <li>- використання конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК України)</li> </ul> | 1 %<br>28 %<br>0 %<br>2%<br><br>3%<br>18 %                         |
| 66. | <b>Мета допиту полягала у наступному:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- отримання нових або уточнення раніше отриманих показань (відомостей, даних, інформації)</li> <li>- повідомлення допитуваному в ході СРД відомостей, даних або інформації як частина тактичної операції або оперативної комбінації</li> <li>- викликання психо-емоційних реакцій допитуваного та спонукання зміни звичної поведінки та/або дій, вчинків</li> </ul>                                                                                                                      | 100 %<br><br>24 %<br><br>62 %                                      |
| 67. | <b>Допит проводився як:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- самостійна відокремлена СРД</li> <li>- як підготовчий компонент тактичної операції при проведенні комплексу СРД, НСРД</li> <li>- як підготовчий компонент до проведення окремих заходів оперативного пошуку (оперативного опитування) або ОРЗ у межах ОРС «Розшук»</li> <li>- як заключний (основний) компонент тактичної операції, на результативність якого було спрямовано проведення інших процесуальних дій та оперативних заходів</li> </ul>                                                   | 65 %<br>29 %<br><br>17 %<br><br>32 %                               |
| 68. | <b>Спеціальні знання використовувалися у формах:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- призначення і проведення судових експертиз</li> <li>- залучення спеціаліста до проведення процесуальних дій</li> <li>- особисте використання спеціальних знань</li> <li>- консультації обізнаних осіб</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                            | 87 %<br>75 %<br>100 %<br>100 %                                     |
| 69. | <b>Основні експертизи, які призначалися під час розслідування хуліганства, вчиненого футболістами-вболівальниками, є:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- судово-медична</li> <li>- холодної зброї</li> <li>- судово-балістична</li> <li>- вибухотехнічна</li> <li>- біологічна</li> <li>- матеріалів і речовин</li> <li>- трасологічна</li> <li>- психіатрична, психологічна</li> <li>- пожежотехнічна</li> </ul>                                                                                                                                               | 39 %<br>59 %<br>12 %<br>1 %<br>11 %<br>14 %<br>47 %<br>9 %<br>11 % |

|                                                      |      |
|------------------------------------------------------|------|
| - будівельно-технічна                                | 2 %  |
| - дактилоскопічна                                    | 25 % |
| - відео-, звукозапису                                | 8 %  |
| - фоноскопична                                       | 6 %  |
| - фототехнічна, портретна та голографічних зображень | 4 %  |
| - комп'ютерно-технічна                               | 7 %  |
| - інші види експертиз                                | 2 %  |